

KOSSUTH LAJOS

A

VILÁGTÖRTÉNELEM ITÉLŐSZÉKE ELŐTT.

„ÉBRESZTŐ HANGOK“ XIV-IK KÖNYVE.

MAGYARORSZÁG EZREDÉVES ÜNNEPÉLYE

AKKALMÁVAL KÖZLI ÉS A MAGYAR NÉP FIGYELMÉBE AJÁNLJA:

ZIMÁNDY IGNÁCZ

A HITTAN, BÖLCSÉSZET ÉS EGYETEMES TÖRTÉNELEM OKLEVELES
FÖGYMNÁZIUMI TANÁRA, SZÉKESFEJÉR-EGYHÁZMEGYE SZENTSZÉKI
ÜLNÖKE, TÖRÖKBÁLINTI PLÉBÁNOS S VOLT ORSZÁGOS KÉPVISELŐ.

ÁRA 2 FORINT.

*I. Kossuth Lajos a világtörténelem ítélőszéke előtt. — II. A népámító liberá-
lizmus. — III. A társadalom molochja. — IV. Pánszlávizmus. — V. A vallások
különfélesége.*

BUDAPEST

„SZENT-GELLÉRT“ KÖNYVNYOMDA.

1896

ÜDV AZ OLVASÓNAK.

Hallgassak-e még tovább, mikor a szeretett hazámat végelsőpréssel fenyegető vészvihar dörgő hangja minden oldalról zug? Nem, tovább nem hallgathatok. Hiszen hosszas hallgatásom már amugyis félremagyarázásokra szolgáltatott és talán szolgáltatott is okot azok körében, a kik ébresztő hangjaimat várva várták — szózatomra évről-évre kíváncsiak voltak. Minél dörgőbb a hazám fölött tornyosult vihar-felhők moraja, annál sivitőbb és élesebb legyen a veszélyt jelző sip hangja. Nem veszem tekintetbe a korral járó testi gyengeséget, hazámat szerető szívem melege rugékonyságot önt a dermedező tagokba, szellemem szárnyain magasabbra emelkedem, hogy a magasságról nézve a törpék aknamunkáját e haza földjén, bátran kiálthassak oda a hazájukat igazán szerető józanokhoz: „Vigyázzatok, ott az ellenség!”

Volt idő, a mikor csekély tehetségemhez képest az „internacionalis” korszellem, mely lényegében minden pozitív hitet vett üldözőbe, csil

logó mezébe burkolt eszméi ellen fordítám egyedüli fegyverem: „tollam“ élet, hogy az általa könyörtelenül vájt örvénytől visszatántorítsam azokat a milliókat, a kik positiv hitöknél, keresztény jellegöknél és életöknél fogva bár „ostobáknak“ tartatnak, de hitökben boldogok. Már jóval zelőtt tapasztaltam, hogy szegény hazámban egy kozmopolita csoport kezdi üzni nemzetsorvasztó üzelmét, hogy az üzérkedésben tapasztalatlan, mert egyeneslelkü, magyar népet fortélylyal üzött lassu bár, de folytonos kiaknázása által először a végelszegényedés, azután pedig a meghódolatással járó végromlás felé vezesse. A kozmopolita csoport terve sikerre vezetett, mert a mint a tapasztalás bizonyítja, e csoport terhes igája nemzetem nyakát nyomja, és most igazán teljes férfierőre van szüksége mindegyikünknek, ha a nyakunkra tolt nehéz jármot lerázni akarjuk. De egyben bizom — férfias magyar népemben; mely egy évtizeden keresztül idegen jármot nem tudott elviselni soha.

Sajnos, hogy a kozmopolita csoport jármát azok segítették tolni nyakunkra, a kik vér a mi vérünkéből, test a mi testünkéből, de a kiket a pillanatnyi érdek, és az internacionalis korszellem annyira elvakított, hogy öntestvéreiket fel nem ismerve, ezeket hangzatos phrázisokkal, kürtszóval a mézszárszékre viszik.

Mert mi tagadás benne, vágóhídon áll a magyar mostan. Feltékenyen örzött szabadsága nincsen — a függetlenség az csak olyan üres szólam, melylyel lépre vezetik, hogy könnyebben foghassák és egyszer megfogva erősebben tart-hassák.

A most lezajlott választások világosan mutatják, hogy a magyart árucikknek tekintik — kinek ára 10—20 vagy 100 frt. Veszhet a magyar, veszhet annak keresztény jellege, csak meg legyen mentve a szabadelvü, zsidókkal paktáló, ezeket védő kormánypart. A választásoknál megbukott a keresztény magyar nép, mert árunak vették és ő szegénységében itt-ott áruba bocsátotta magát.

Szivem vérzik, ha meggondolom, hogy e lelketlen lélekvásárlásban azok is résztvettek, sőt a lélekvásárlókkal szoros szövetségben állottak, a kik magokat „Kossuthistáknak“ hirdetik.

Magyarországon nincs többé szabadság, csak rabszolgaság; nincs keresztény jelleg, csak kozmopolitikus érdekhajászat; nincs igazság, csak bitorló erőszak.

Egyet sajnálok, hogy szeretett hazám földjén még nagyon sokan vannak, kik félreismerve a helyzetet, egy név nymbuszának varázsos hatása alatt állván, azok mellé sorakoznak meg-gondolatlanul, a kik e névnel egyebet nem bir-

ván, a Kossuth névvel cégéreznek, korteskedést üznek — mert lelketlenségükben azt gondolják, hogy cégérnek ez kitünő eszköz, a nép megtevesztésére hatalmas tényező. Ezzel lehet gseftelni.

Ez nem politika, még ha Kossuth Ferenc üzi is. A magyarok politikájának alapját a kereszténység képezi — ennek fentartása, még a rothadt liberális korszellemmel szemben is, kell hogy a magyar főfeladatát képezze a jövőben, amint képezte a multban, mert a magyarok főfeladata vala, még pedig Isten rendeléséből: *a keresztény szellemnek megvédése saját országában és a nyugaton az izlam ellen. Ennek megfelelt dicső harcaival a multban, Isten segítségével meg fog felelni a jövőben is, dacára minden még önfiai által támogatott ellenkező áramlatnak.*

Nem dicsekszem, de a tapasztalás arról tett bizonyítékot, hogy „Ébresztő Hangjaim“ sohasem tévesztették el hatásukat, és habár sokszor elkülönítve állottam, szózatom még nem vala a pusztában kiáltónak szava. Nagyon sokan lesték igéimet, mert rendesen olyannal állottam elő, mi nemcsak egyeseket, de keresztény magyar társadalmunkat egészében érintette.

„Ébresztő Hangjaimnak“ célja csak egy volt, *óva inteni és intve óvni szeretett hazám népét a veszélyekre, melyek fenyegetik, ráutalni a módo-*

zatokra, melyek mellett a veszély elől menekülhet. Kereszt mellett dolgoztam, a kereszt védelmére hívtam fel népemet. Most sem tettem egyebet. Asztalomon lévő keresztre szegeztem tekintetemet, mert oly munkához fogtam, mely a kereszt elleneseiben felzudítja a vért, sőt még hívő magyar népemben is itt-ott visszatetszést kelt. Miért? Egyszerűen azért, mert oly férfit akarok jellemezni, a kinek nevéhez a magyar ember szívében a szabadság és függetlenség eszméje van nőve, a kit a gyermek is csak dicsőíteni tud, s kellően nem ismerve dicsőíttetni, ne mondjam, isteníttetni akar mindenkitől.

Kossuth Lajost, Magyarország volt kormányzóját, a kerepesi temetőben fekvő nagy halottat akarom jellemezni színezés nélkül — be akarom mutatni úgy, a hogy volt, olyannak, a milyennek az igazságos történészek őt bemutatnia kell.

Tudom nagyon jól, hogy könyvem sokaknál csak visszatetszést fog szülni, mert hiszen a piedesztálra állított „szentet“ érintenünk sem szabad, de hiába: a mostani politikai viszonyok, különösen Kossuth Ferenc politikai viselkedése, arra indított, hogy Kossuth Lajost, a nagy demagógot, az ünnepeelt szónokot, a függetlenség nagy bajnokát, olyannak tüntessem fel, a milyen volt, nem ugyan személyes észleleteim, hanem kortársai feljegyzései alapján, s így a maga nívó-

jára szállítsam azon Kossuth-kultuszt, mely az országban divik, s melyre Kossuth Ferenc mint apjának a nép között megőrzött hagyatékára appellálva, kozmopolitikus, nem nemzetépítő, de nemzetsorvasztó politikai irányát alapítja ; hogy egyéni ambicióját kielégíthesse, nem átvállván szövetkezni azokkal, a kik szeretett népem nadályai és nem barátjai. Értem a zsidósággal szövetkezett liberális tábort. Ezekkel maga Kossuth Ferenc paktált és szövetkezett a liberális koreszmék nagyobb dicsőségére és a nép igájának megnehezítésére.

Őszintén megvallom, hogy könyvem megírásában semmiféle rossz szándék nem vezérelt — egyet tartottam szem előtt „de mortuis nil, nis bene“ és ezért elállottam azon megjelent nyomtatványok közlésétől, melyekben mint p. o. „Beiträge zur Geschichte der ungarischen Revolution vom Jahre 1848/49 Pónori Thewrewk Józseftől“ Kossuth Lajos mint Magyarország orvmadara és tolvaja történeti alapon van feltüntetve, s szorítottam tisztán azon adatokra, a melyek szó szerinti szövegben az ő kortársaitól erednek.

Igaz ugyan, hogy Thewrewk József fenjelt munkájában, történeti adatokra hivatkozva, úgy állítja elénkbe Kossuth Lajost, mint a ki ifju éveiben ledér, szegény leányzókat meggyalázó és cserben hagyó kártyás, sikkasztáson ért,

későbbi éveiben az ország pénzét elharácsoló, sőt az ország pénzével Törökországba menekülő (? (az megint más forrás), tehát egyszerű szédelő lett volna, de én mindezt nem vettem fel munkám keretébe, nehogy ilyen adatok közlésével már előre is sértsem azon kegyeletet, melylyel hazám népe, meglehet, hogy sok esetben csak tradíció vagy tulhajtott s apáitól öröklött személy-kultusz alapján, az ő személye iránt most is viseltetik. Előre jelzem, hogy a fenjelzett munkát, melyről Kossuth Lajosnak nagy dicsőítői azt mondják — „kár, hogy ilyen munkát magyar ember irt“, ha t. olvasóim kívánják, közölni fogom, nehogy a pártoskodás gyanuja személyemhez férhessen.

Ezeket előre bocsátva nyíltan hirdetem és a kritikától ennek figyelembevételét várom, hogy Kossuth Lajos és korának jellemzését, a mint ez munkámban előfordul, tisztán kutfők nyomán állítottam össze, magától értetődik, hogy az idézett kutfőkhöz sem hozzá nem adtam, sem azokat meg nem rövidítettem. A szellemi munka tehát inkább a kutfők iróé, mint az enyém. Ezt azért tettem, hogy egy könyvben olvashassa a t. közönség mindazt, a mihez máskülönben csak elvétve jut.

Munkám megírásánál a következő szerzők munkáit használtam, részint bő kivonatban, ré-

szint eredeti szövegben: Ludwig Kossuth, von I. E. Horn ; I. Band. — Der Agitator. Leipzig. Verlag von Otto Wigand 1851. — Hőke. Magyarország ujabbkori történelme. Kiadta Szabó Ferenc, I. kötet. Nagybecskerek, Pleitz Ferenc Pál könyvnyomdája 1893. — Asbóth János Irodalmi és politikai arcképek. Budapest, Légrády testvérek 1876. — 1848 és 1849-ből Élmények és benyomások, okiratok és ezek magyarázata, Görgey István. Franklin-társulat, Budapest 1888. — Vukovics Sebő Emlékiratai. Sajtó alá rendezte Bessenyei Ferenc. Athenaeum, Budapest 1894. — Magyarország függetlenségi harca 1848 és 1849-ben, írta Gelich Rikhard. Aigner Lajos Budapest. — Kossuth Lajos, Élet- és jellemrajz. Irta: Dr. Vajda Emil Budapest, 1892. — A magyar szabadságharc története. Irta: Vargyas Endre. Méhner Vilmos Budapest, 1879. A jobbágyság története Magyarországon, írta: Nagy Sándor Nagy-Becskereken, Pleitz Ferencz Pál könyvnyomdája 1891. — Asbóth Lajos Emlékiratai az 1848—1849-iki magyarországi hadjáratból I. II. kötet Ráth Mór bizománya 1862. — Magyarország közéleté az ezredik évforduló korszakában, első könyv *A király*, írta: * * * Atheneum, Budapest 1896. — Kossuth Lajos és kora, írta Hentaller Lajos Atheneum 1894. — Kemény Zsigmond: a forradalom s kiegyezés, írta Beksics Gusztáv, Atheneum, Buda-

pest 1893. — Kossuth Lajos élete és működése, írta Gracza György, a „Budapest“ kiadása 1893. — Mendemondák, a világtörténet furcsaságai, gyűjtötte és magyarázta Tóth Béla, Atheneum Budapest 1896. — Jellemrajzok, Mészáros Lajostól. — Az 1848—1849-diki magyar hadjárat története, írta Rüstow. Pest. Emich Gustáv tulajdona 1866.

Az itt elősorolt munkák, nemkülönben az egyes hirlapokban megjelent közlemények alapján állítottam össze „Ébresztő Hangjaim“ jelen füzetét, hogy Kossuth Lajos jellemét az olvasónak bemutassam.

Füzetem tartalmából minden egyes t. olvasóm azon meggyőződésre fog jutni, hogy a munka közzétételében a legnemesebb intenció, a legtisztább szándék vezérelt, s hogy egyetlen egy sorral sem akartam lerontani azon, népem szívében erősen élő kegyeletet Kossuth Lajos iránt, melylyel mostanáig elhalmozta; munkám célja az, hogy józanul gondolkodó népem nagyrészét elvonjam attól az izléstelenségig fajult Kossuth-kultusztól, mely az országnak jelen politikai állása mellett inkább ártalmára, mint hasznára válik — s mely végeredményében csakis egyes ambíciózus, a haza érdekében semmi maradandót nem alkotott személyek vagy ezek körül csoportosult párttöredékek emeli meg nem érdemlett

nymbuszát. Kossuth Lajos hirnevéből nem vonok le semmit, de alkotásai fölött — miután nincsenek — igazságos ítéletet hozok. Az ember nagysága alkotása nagyságától függ. Hogy hol van Kossuth Lajosnak nagyszerű nemzetboldogító alkotása, annak megítélését a t. olvasóra bízom. Az általa meglehetősen akaratlanul véghezvitt rombolás képét a múlt tárja elém, az alkotó erőt nem látom sehol — nem a múltban, nem a jelenben, hacsak az általa nagyban dicsért radikális liberalizmusnak legújabb, a nemzet vállait súlyosan terhelő egyházpolitikai vívmányokat nem tekintem nagyszerű? alkotásoknak. Ezekről említés se tétessék! Kossuth Lajos a nyugati radikális liberalizmusba vitte bele az országot, mely természeténél, hajlamánál fogva csak az igaz keresztény alapokon fejlődhetik és nőhet nagyra. Lángszózatának, melyet a szabadság érdekében oly ékesen hallatott, elismeréssel adózom, egyéb tetteiről érdemlegesen ítélek. Most pedig csak annyit kérek t. olvasóimtól: Tolle, lege!

„Ébresztő Hangjaim“ jelen kötete nemcsak Kossuth Lajossal és kultuszával, hanem még oly égető kérdések alapos fejtegetésével is foglalkozik, melyek nemcsak a nyugati államok társadalmait, hanem szeretett hazánk társadalmát is érintve, foglalkoztatják, mert foglalkoztatniok kell, annnyival is inkább, mivel az állapo-

tok ilyen létezése mellett országunkat a végromlás árja csakhamar elboritandja. Mindenki tudja, hogy ez idő szerint Magyarországon a karhatalommal, erkölcsi presszióval, vesztegetéssel fenntartott liberális rendszer uralkodik, melynek végcélja hazug jellegűek u. m. „szabadság“, „egyenlőség“ „testvériség“ alatt könnyörtelenül megfosztani a népet lelkiismereti szabadságától, alkotmányosan biztosított jogától — ha kell, szuronynyal — rabszolgává tenni azon felszínre kerekedett érdekcsoportnak, mely véletlenül az ország hatalmát kezéhez ragadta s ideig-óráig kezében tartja.

Hogy mi ez a mostani liberalizmus, melylyel boldog boldogtalan annyira kérkedik? ezt munkám második része tárgyalja, úgy hiszem elég bőven és tárgyilagosan.

Az egész liberalizmus, amint nálunk van, a tőkepénzesek szabadalmazott uralmát biztosítja Magyarországon, a hol ellenkezőleg: az agrár érdekeknek kellene előtérbe nyomulniok. Agrár ál-am vagyunk, csak az egészséges agrarizmus alapján tarthatjuk fenn magunkat s fejlődhetünk. Elpusztulhat a föld, nyomoroghat a föld szegény népe, csak meg legyen mentve a kapitalisztikus liberalizmus, melynek nem kell vallás, csak arany borju körüli tánc, nem kell népszabadság, csak pénz-szabadalom, nem kell alkotmányos érzület, csak erőszakon nyugvó hatalom — ez most a

divó jelszó Magyarországon — sirva mondom, a szabadságra született Magyarországon!

Pénzért aztán minden megvehető: hatalom, becsület, rang, tisztesség, és ha kell, a hazában boldog megélhetés, azaz üdvözülés.

Ennek a nemzetrontó áramlatnak a titkos terveit és célját tárom a kegyes olvasó elé és csak arra kérem: Tolle, lege — vedd és olvasd!

No de még egy rákfenéje is van a mostani társadalomnak — t. i. az a balhit, hogy mindegy az, bármely vallásfelekezethez tartozzék is az ember, csak legyen becsületes. Hogy ezt az általánosan hangoztatni szokott balhiedelmet eloszlassam, kötelességemnek tartottam munkám keretébe felvenni annak a kérdésnek taglalását is — melyik hát tulajdonképen az igazi vallás és hol rejlik a vallások különféleségének az oka? Azt gondolom, nem lesz érdektelen, ha minden t. olvasóm ezt is elolvassa. Meglehet, hogy érvelésemben itt-ott tévedtem, vagy hogy maga az álláspont, a melyből kiindultam, sem helyes, hanem hát megtettem, a mit megtehettem, és arról biztosítok mindenkit, hogy a jelen füzetben foglalt kérdések tárgyalásánál csak egy elv vezérelt: *salus nostra, salus reipublicae*, azaz hazánk és önmagunk boldogulása. Szándékom tiszta lévén, azon biztos reményben küldöm szét jelen füze-

temet, hogy azt ép oly szeretettel fogják fogadni és olvasni, mint fogadták előbbi gyarló dolgozataimat. Isten velünk és szegény hazánkkal.

Kelt Török-Bálint, 1896. évi nov. hó 8-án.

Zimándy Ignác

törökbálinti plébános, mint szerző.

BEVEZETŐ RÉSZ.

Ki fogná tagadni, hogy a világtörténelem a világ ítéletét foglalja magában. Így követeli ezt nemcsak a józan ész, hanem a való igazság is. Csakhogy sajnos, a mindennapi élet épen az ellenkezőről győz meg minket. Az események megítélésében sokkal nagyobb szerepe jut a párt-szempontnak, a subjectivitásnak, sőt a tömeg folyton változó kívánságának, mint a tárgyilagosságnak, a rideg, és érzelmeinket sokszor bántó logikának. A történelem lapjai az extrem jellemeket tartalmazzák nagyobb számban, mint az arany középuton haladottakét. A katói jellemekek mellett a herostratesi dicsőséget hajhászok foglalnak helyet. Extrema se tangunt, a szélsőségek találkoznak egymással. Ugy látszik, hogy a szélsőségek nagyobb ingert gyakorolnak az emberiségre, azért keresi ezeket, s egykedvűen fordul el azoktól a millióktól, a kik fáradságot nem ismerő kitartás-

sal buzgólkodnak saját és hazájuk boldogításán. A szélsőségek kifestésében bámulatos leleményeséget fejt ki az emberek képzelő tehetsége, s összerejét csak arra irányítja, hogy az általa festett jellem a tömeg vagy annak jelentékeny része által olyannak ismertessék el, a minőnek akarja, a minőnek festeni akarta. Az ellenállás visszataszítást szül, a visszatetszés pedig, melynek főrugója a megsértett egyéni ambíció, a gyűlöletet, végkifejlésében a legborzadalmasabb förradalmat szítja. Egy piedestálra, jogosan vagy jogtalanul, érdem szerint vagy a nélkül emelt egyénnek megsértett ambíciója lón kutforrásává a legmegrendítőbb világháborúknak, sirjává nem egy nemzet létének.

S miben keressük mindennek okát? A szépen csengő szó, hangzatos frázis által félrevezetett tömeg gondolkodási lustaságában vagy annak teljes hiányában. Sokkal jobban szereti, ha mások gondolkoznak helyette, hogy aztán vakon követhesse azokat, a kiknek megnyilatkozott, szép szavakba öntött gondolataik érzelmi világát meghódították. A józan ész szava rideg, a sziv beszéde mámorító, hatékony: ép azért nagyobbak tartatnak az *érzelmi* mint az *értelmi* politikusok. Amazokat *isteníti* a tömeg, ezektől közönnnyel fordul el — amazok bűneiben is istenit lát, emezek erényeiben csak kötelesség-teljesítést talál; amazok

rombolásában a nagyszerűséget dicsőíti, emezek alkotásában csak a szükségesség egyszerű folyamányát tekinti. Minél nagyobb a tragikum, annál istenibb annak hőse. A szentség dicsfényével övezi körül a tömeg azokat, a kik a szenttől irtóztak; Istenként imádja azokat, a kik az egy Istent imádni sohasem tudták és nem is akarták. Minél féktelenebbül tombol a szenvedély, annál nagyobb a szenvedélyt felkeltők istenítése és nagyobb egyszersmind a józan ész ítélőképességének dekadenciája. A szenvedélyek lázában égő tömeg embereket keres, kiket isteníthessen, nem törődve azzal, hogy az általa istenített emberek többet romboltak, mint alkottak, többet ártottak, mint használtak, nagyobb hibákban szenvedtek, mint erényben diszelegtek. Egy-egy kiváló tulajdonság még nem elég arra, hogy vele az összes hibákat betakarjuk, és a szentek piedestaljára állítsuk. És épen e bolondságot követte el a magyar nép egy része, midőn Kossuth Lajost a szentek piedestaljára állítja és személyével valóságos kultuszt úz, melyben több az érzelem, mint az értelem. Nem tudom vajjon Kossuth Lajosban nagyobb volt-e a gyűlölet a királyi ház iránt, vagy a szeretet önmaga és hazánk iránt — de hogy pusztításai nagyobbak voltak alkotásainál, azt mindenki beláthatja. Jelen soraimnak nem az a célja, hogy Kossuth Lajost kisebbitsem, vagy mint sok ellen-

sége tette: gyalázzam; én Kossuth Lajost olyan-
nak akarom festeni, a milyen de facto volt, hogy
igy a Kossuth-kultusz esztelenségét kimutassam
és a megtévesztett népet azok tiszteletére indit-
sam, a kik alkotásukkal a nemzet halájára és
tiszteletére joggal számíthatnak.

Hogy czéломat annál biztosabban elérhessem,
szükségesnek tartok egy rövid elmefuttatást Ma-
gyarország ezer éves multja fölött, melyből ki-ki
világosan meg fogja ismerhetni nemcsak a magyar
nép feladatát és e feladata megoldásában vivott
harcait, hanem az alkotmányos szabadság nagy
épületének igaz munkásait és betetőzőit.

Elmefuttatás Magyarország ezer éves multja fölött.

Nem tudom bámuljam-e inkább a magyar nép hősiességét, csodával határos szívós kitartását önállósága, függetlensége, egész lényével szorosan összeforrt vagy jobban mondva lényegét képező szabadsága megvédésében, s elszántságát a hazája függetlenségét ezer évnek lefolyása alatt számtalanszor úgy kelet, mint nyugat felől megtámadó ellenségekkel vívott küzdelmekben, vagy csodálattal eltelve imádjam-e a kifürkészhetetlen isteni gondviselést, mely szemmel láthatólag e nemzetet a nyugati kereszténység védbástyájául rendelte, a nyugati keresztény civilizációnak védelmezőjévé, sokszor megmentőjévé állítá. Ugy rémlik előttem, hogy az isteni gondviselés azért juttatta a régi Pannoniát az erőtől duzzadó, félelmet nem ismerő, szabadsága érzetétől a legkegyetlenebb erőszak által sem soha meg nem fosztható magyar nép kezére, hogy vén Európánk

idegen népei közé beékelve, ezeknek a szabadság-szeretetet hirdesse nemcsak szóval, de véres csatákkal. Izmos, a veszedelemben soha el nem landadó népre volt szüksége az erőtlen, részekre bontott régi Pannóniának, hogy a keletről zúgó vészár további hömpölygésében meggátoltassék, és az egész Nyugat ennek az árnak minden civilizációt elnyelésel fenyegető piszkos hullámaiban ne temettessék.

A magyar nép megállta helyét Isten által neki adott hazájában férfiasan becsülettel, és habár sokszor megfogyva, de megtörve soha, felelt meg a rája bizott legnehezebb feladatnak. Ellen-sége sok vala, igaz barátja kevés vagy soha. Ön-erejére utalva, karddal kezében védelmezi önmagát, védi a nyugati országokat. Elismerést nem kíván, a fentartott szabadságban találja bőséges jutalmát. Sebeivel, miket külellenség üt testén, ritkán törődik, s égetők csak azok a sebek, miket párttűző fiai vagy álnok barátai ütnek rajta.

A magyar népnek ezer év óta csak egy jutott osztályrészül: harcz, harcz és megint harcz — mindez talán azért, nehogy elsalnyulván, dics-telenül elveszszzen.

Nem kalandozom el elmém szárnyain Eviláth földére, a regés, ködfátyolos Meotis tó mellé, a hol krónikásaink szerint a magyar nép bölcsője ringott. Mint minden, úgy a magyar nép is Noé

egyik fiától, Jáfettől származtatja magát, és ősi hazáját az össznépek országába Ázsiába helyezi. Hogy Magog volt-e a magyar nép ősapja, a ki a bábéli nyelvzavar után Evilath tartományból kiköltözve, a Don és Wolga táján telepedett volna meg, ennek fejtegetése nem tartozik értekezésem keretébe — mint minden nép, úgy szeretett magyar népem is tiszteletben tartja ősi hagyományát. Kőd borítja a magyar nép ezer év előtti multját — e ködön áthatolhat a kritikus történész éles esze, de aligha az enyém. Különben is csak rövid elmefuttatást engedtem meg magamnak Magyarországnak ezer éves multja fölött, melynek végcélját a kegyes olvasó úgy is észre fogja venni.

Magyarország ezer év előtt történt elfoglalása után a magyar nép nem annyira hódítási, mint inkább harci dicsőséget hajhászó kalandozási vágyától üzetve, a civilizált nyugati keresztény országok népeit támadja meg, miglen az összerőt kifejtő Nyugat által véres fejjel hazájába vissza nem tereltetik. Harci kalandjai csakhamar véget értek, mert Isten rendeléséből véget kellett érniök. Nem a Nyugat kalandvágyból eredő megtámadása és kifosztása, hanem megóvása, ellenség elleni megvédése képezte Isten rendeléséből a magyarok feladatát, melynek sikeres megoldásához a keresztény hit felvétele a magyar nép

részéről vált főszükségletté. Ebben pedig a Nyugat segíté elő. A magyar nép fejedelme: Vajk keresztény lesz, István nevet nyer és a pápa által küldött koronával megkoronáztatván, királyi tekintélyvel, apostoli buzgalommal fáradozik népe megtérítésén. A feladatot hihetetlen gyorsasággal oldja meg, mintha Isten különös malasztját árasztotta volna e népre, és rövid idő múlva a nyugati királyok sorában a magyar király foglalja el a legdisegsebb — mert apostoli — helyet. Ezzel most már nyilvánvalóvá lett a magyar nép feladata: a keresztény hit védelme, a keresztény hitért való harcz akár kül-, akár balellenességgel, akár saját, akár más érdekében. A harczra pedig az erőt szabadsága érzetéből meritette, melyet a keresztény hit nemesített, idealizált.

Az így nemesített szabadságérzettől áthatott magyar legnehezebb feladata megoldásán fáradozik. A seregek ura az előőrsi szolgálatra rendelte a népet. Tudvalevő dolog, hogy az előőrsi szolgálat a legnehezebbek egyike, mert eltekintve a feszült éberségtől, mely az ilyen szolgálatnak alapfeltétele, az összerőknek szünetnélküli kifejtését is követeli. Az ellenséges seregek dülő harczainak dicsőséges győzelme vagy veszte az előőrsök éberségétől és kitartásától függ. Az előőrsöket csak a halál környezi, a kivívott győzelem dicsfénye ritkán sugározza körül, az ural-

ködök elismerése tán nem is kíséri — mert ez csak a csataverőknek szól. A hűen teljesített kötelesség tudata egyedüli jutalma, sorsa pedig kitartó küzdelem minden várható elismerés nélkül.

Ezen minden erőt emésztő előőrsi szolgálatot teljesítette Magyarország évszázadokon keresztül. A legdicsőbb szolgálatot tette Európának a fanatizált török és ennek minden nyugati civilizációt megsemmisítéssel fenyegető villogó kardja ellen folytatott hősi küzdelmében. A magyar nép feladata a nyugati kereszténység és civilizáció védelme az izlam és ennek barbarizmusa ellen a megpróbáltatások e nehéz napjaiban tünt fel legszembeötlőbben. A feltűnően dicső feladat olyanmilyira nehéz volt, hogy még a hős, lankadást nem ismerő magyar népnek erejét is fölemészté. S hogy az rövid időre így történt, annak oka a nyugati országok részvétlensége: — megfogyni hagyták a magyart, ki érettük küzdött, a helyett hogy segítségére siettek volna. Véres harczaiban csakis a saját erejében bizhatott, támogatást nem várhatott. Igéretekkel jóllakott, de segítséget nem kapott soha. Csak Isten aczélozta elerőtlenedő karjait, csak az ő kegyelme segítette nehéz feladata megoldásában. Európa győzött Ázsia fölött; győzött a magyar által, de a szünetnélküli harcz a magyar nép összes erejét vette igénybe. Karddal kezében állott őrt, belső

művelődésre nem gondolhatott, mert arra ideje nem volt. De a legizmosabb kar is lankadni kezd, ha nincs, aki a küzdelemben felváltsa, s a százkaru ellenség pihenőt nem enged neki. A magyarok karja Mohácsnál lehanyatlott. A török basák uralma Magyarországon megkezdődik. Magyarország 1521 éven át leigázott, de nem meghódított ország lett. Ős-Budavár tornyán ott csillog a félhold, de a város utcáin, valamint az országban mindenütt fegyveres magyar vitéz sereg harcol folyton, s pihenni nem tudván, pihenőt leigázójának sem enged — bizton remélve felszabadulása hajnalhasadtában. Csakhogy a mohácsi vésznapnak egy másik vésteljes következménye is volt — a magyar nép elvesziti önállóságát, függetlenségét és lesz hódoló szövetségese az osztrák kormánynak. Ez idő óta két ellenséggel küzd, kettős éberséget fejt ki. Szemmel tartja a törököt, megfigyeli a szövetségést, nehogy véreit ölje az első, független érzületét megmételje a második. És most ne csodálkozzék senki azon, ha a magyar nép sokszor vérző sebeinek bekötésére sem gondolt, míg harczolt, ha a magán tulajdonának felékesítését is elhanyagolta, míg őrt állott, ha a civilizációban nem nyomulhatott előremindaddig, míg karjával a törököt szabdalta, lelkével az osztrák önző befolyását tisztán saját ügyeibe paralizálni igyekezett. Ily nehéz viszo-

nyok között csak egy nemzet tarhatta fenn magát — a magyar. — Csodálatát még a legellen-ségesebb nemzet sem vonhatja meg tőle. *Inter bella silent Musae.*

A derű napjai csak lassan virradnak a magyar nemzetre, — mindegy — végre is felvirradnak. Savoyai Eugen hős karja megtöri a török uralmát Magyarországon — összetöri a gyalázatos jármot, — mely alatt a magyar nép nyögött, — kivívja a külellenségtől való szabadságot, de csakis a külföldiek által támogatott magyar csapatok vitézsége által 1686-ban. A török ki van űzve, a belső ellenség még dül. Dülésának a szatmári béke 1711-ben vet véget, midőn a kiszámíthatatlan Rákóczy-féle felkelés alkudozásokkal lett kiegyenlítve és vége vettetett ama belső harcoknak, melyek I. Ferdinánd trónralépése óta annyi nemes hazaszerető magyarnak vérének követelték és öntötték. A *pragmatica sanctio* (1723) a barátság kötelékével fűzte össze a magyar nemzetet és az osztrák kormányt. A magyarok barátsága megőszintesége az osztrák kormány iránt csakhamar nyilvánvalóvá lett, midőn (1741) a magyarok hős karja megmenti a Habsburgok inogó trónját és e trón megmentése érdekében folytatott elszánt küzdelmeivel leróni véli háláját, tettel bizonyítja ragaszkodását és szeretetét azon dynastia iránt, mely vészteljes pillanatokban a török iga lerázá-

sánál a magyar nép nyakáról, seregével támogatta.

A harcok kürtje elnémult, a véres kard szegre lett akasztva és elérkezett a várva-várt nyugalom. A külellenség meg volt törve, a bellellenség baráttá változtatva át. Valóban megjött az ideje annak, hogy a magyar önmagára is gondoljon, régi mulasztásait pótolja, elhanyagolt szellemi téren saját lelkierejét kimutassa, kifejtse. És megtette ezt? Nem. No, de ki veheti rosz néven ettől a nemzettől, ha dicsőségesen bevégzett harc után a béke első napjait nyugalmának szánja? És ez a nyugalom annál édesebb volt, minél szebbek voltak azok a karok, melyek közt megpihent. Delila karjai voltak azok, melyek közt a magyar Sámson nyugodott. Mária Theresia, a szép királyné, a nagy politikus, az okos fejedelelnő nagyon is értett ahhoz, miképen kell a magyart, a kelet ezen férfias nemzetét a Nyugat puha párnáin elaltatni és álmát megédesíteni. És a nyugalom oly jól esett a nemzetnek! Fülében csendgett a szép dal a magyar dicsőségről, a reá bízott feladatnak merész, sikeres megoldásáról. A magyar legyőzte a hitetlen Keletet, s győzelmével megvédte a Nyugatot. Az ellenség végleg meg van törve — támadni nem fog soha — most már pihenhet, győzelmi babérjain nyugodhat édesen, hosszan. Ime a szirén-hangok, melyek a magyar

nemzetet elaltatták. A nyugalom, a pihenés oly édes volt!

Csakhogy a nyugalom a magyar nemzetre veszélyesebb, mint a folytonos harcz, mert senyveszti erejét, megsibbasztja karjait, bénítja akaratát, tehetetlenné teszi a sikeres ellenállásra, martalékul veti oda az első vadásznak. A magyar harcra van teremtve. Kéjes nyugalmából csakhamar felverte az isteni gondviselés. A lángkeblű magyarszerető uralkodónót, Mária Theréziát, II. József váltja fel a trónon. Óriási tervei, melyekkel egy új világrendet akart megállapítani, öntudatra és ezzel önvédelmi harcra ébresztették fel az alvó magyar Sámson. Megnyirbált haja újból megnőtt, a tervbe vett ujitásokkal szemben megrázza bizontos fejét, kardja után néz, és haragja elől jajgatva futnak a nemzetiségéből kivetköztetni akaró bécsi komiszáriusok. Vészkiáltásuk megkeseríti II. József végperceit és egy tollvonással semmisíti meg 10 évi terveit és hagyja a magyart szabadon és függetlenül, mint édes anyja Mária Theresia alatt volt. Ne bántsod a magyart függetlenségében, szabadsága érzetében, mert eltapos — becsüld meg barátságát, mert megvédelmez, — ezt tanulta II. József és okult, habár későn és épen ez mutatja II. József lángszellemét, de nem okultak alárendeltjei, nem a bécsi kormányférfiak. Magyarország II. József törekvéseinek többet köszönhet,

mint az összes Árpád-házi királyok kormányzatának, mert centralizáló és germanizáló (mindent németesítő) törekvései öntudatra ébresztették a magyar nemzetet, mely borzalommal kezdé észrevenni ama öngyilkossággal határos vétkét, melyet nemzeti politikai önállósága megvédésének elhanyagolásából önönmagán elkövetett. Ennek tudata szégyenpírral borítja a magyar arcot — s hogy e szégyenfoltot lemossa, kettőzött buzgalommal lát hozzá a mult mulasztásainak jóvátételéhez, nyelvének, politikai szabadságának fejlesztéséhez, érvényesítéséhez. A jónak magvát elveti, de a magnak felcsirázását késleltetik az Európán végig dörgő Napoleoni háboruk. A magyart loyaltása, szeretete a dynasztiához fegyverragadásra készíti. A harc az ő eleme, a világháborútól neki nem volt szabad elmaradnia és nem is maradt el; de e háborus időkben az ágyuk dörgésében elveszett a reformot, a nemzeti önállóságot követelő szózata. Bizzál a jövőben — várd be a csendesebb, jobb időket, addig is adj harcost és fegyvert — ezt kapta válaszul a kormánytól, ha az országgyűléseken a Lipót-féle ígérek beaváltását sürgette.

A háboruk lezajlása után a magyar nemes önfeláldozásáért csak azon megszorító végkielégítésben részesült, hogy országát is belevonják az 1811. és 16-ban beállott államtönkbe, pénzválságba. Európa óriásának, I. Napoleonnak Szent

Heléna sziget szikláihoz történt leláncolása után a bécsi kormány teljesen megfélemlített mind ama fényes ígéretekéről, melyeket sanyargatott helyzetében a magyarok részvétének felkeltése és gyors segélye kieszközlése céljából tett. Megszabadulva legrettenetesebb ellenségétől, a bécsi kormány fenhéjazása nem ismert határt, s féltelenségében magát Magyarországot is az önkény Prokrustes ágyába akarta fektetni, mely célját annál inkább vélte elérhetőnek, minél nagyobb nyomorral küzdött a tönk által elszegényedett nép, s minél kisebb ellenállást fejtett ki a nemzet kimerültségében. Számításában csalódott. A magyar nemzet nem tűr semmiféle önkényt, s erejének tudatára ébred, valahányszor az önkény fegyverét villogtatják fölötte. A bécsi kormánynak alkotmányellenes ujoncszedése és adókivetése a magyar országgyűlés megkérdése nélkül, lángba borította Magyarországot, kivált annak felső megyéit. A forradalom szelleme kísértetni kezdett, az osztrák császár magyar trónja inogott. A nem várt ellenállás megrendítette a bécsi udvart, megrémítette I. Ferencz czászárt. A magyar királyi trón biztosítása vált szükségessé, a mit csak az által érhetett el, hogy 13 év lezajlása után 1825-ben országgyűlést hirdetett, melyen a nemzet országos törvényeinek és alkotmányos szabadságának tiszteletben tartását kiviván, a királylyal kibékült.

A király és a rendek közt helyreállott egyetértés törvénybe iktattatott. Jelesen az 1825—27-iki törvénycikkek közt a 3-ikban a király megígérte, hogy az 1791: X., XI., XIII. törvényeket Magyarországnak Ausztriától függetlensége és az országnak saját törvényei szerinti kormányzása iránt, mint koronázásakor esküjében ígérte, meg fogja tartani s mások által is megtartatja; a 4-ikben, hogy a rendek nélkül sem pénzben, sem élelmi szerekben adót, sem ujoncokat nem szedet; az 5-ikben, hogy három évenként egybehívja az országgyűlést; a 6-ikban, hogy az 1825. évi november 1-ig támadt adóhátralékot megszünteti.

A karok és rendek ő felségének a törvények megtartása iránti ezen készségét és az adózó nép iránt viseltető kegyes gondoskodását hódoló alázattal és hálás szívbeli érzéssel fogadták. Nagy volt e nemzet harcaiban, de még nagyobb nagylelkiségében s királya iránti bizalmában.

A magyar nyelvkérdés és a magyar tudományos akadémia megalapítása az 1827-iki XI. és XII. törvénycikk által.

Mióta II. József a német nyelv kényszere által a magyar nyelv iránti érdeklődést felkeltette, a vármegyék, ha nem is oly hévvel, mint kiváltásaik fentartását, a nemzeti magyar nyelvnek a latin helyetti hivatalos használatát sürgették. A vármegyék utasításul adták követeiknek, hogy

a magyar nyelvnek a törvény, a kormány hivatalos nyelvévé emelését sürgessék.

Midőn 1825. évi nov. 3-án a rendek kerületi ülésében a magyar nyelv hivatalos használata kerülvén szőnyegre, egy magyar tudós társaság felállítása jött szóba; némelyek a Marcibányi-alapítvány példáját követve, nagyobb mértékben való jutalmazások s a jeles munkák kiadásának könnyítése által vélték előmozdítani az irodalmat; a nagy többség azonban egy akadémiaszerű tudós testület alkotása által hitte elérhetni a kívánt célt. Az elhangzott hazafias óhajtások után felszólalt Nagy Pál, kinek lángszavai már több ízben gyűjtőlag hatottak a magyar nyelv s nemzeti-ség ügyében. Szónoklatában élénk színekkel rajzolta nyelvünk elhanyagolt ügyét, miképen a nemzeti-séget eddigelé leginkább azon szegény tudós és író hazafiak mentették meg, kik pislogó mécseik mellett sanyarogva művelték az irodalmat; képezze ki azt ezután az ország nagyjainak hazafias áldozata; mert ide is, mint az egykori hadvezér szerint a háboruhoz, e három fődolog kell: **pénz, pénz és megint pénz!**

Nagy Pál szavaira az általános mély csöndben felállott a mögötte ült gróf Széchenyi István huszárkapitány: „Nekem — mondá ő — e házban szavam nincs. De birtokos vagyok. És ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtsé,

mely ezzel segítse elő honosaink magyar nevelését: jószágomnak egy évi jövedelmét rá áldozom.“

Örömríadásra fakadt az egész gyülekezet, mert a felajánlott összeg 60.000 forintra, a mai értékben harmadfél annyira ment. A nagy példa rögtön követőkre talált, s részint azon nap, részint az országgyűlés folyamában 250.000 forint alá a felállítandó magyar akadémia alapjára. Széchenyi Istvánnak e nagyszerű kezdeményezése és áldozata nem pillanatnyi fellobbanás eredménye volt. Ő mint meteor tűnt fel, hogy lelke ragyogó fényével husz éven át legyen nemzetének vezérsillaga. Széchenyi, a legnagyobb magyarnak működése a magyar politika terén ez időben kezdődik, melylyel, hogy teljes átnézetünk legyen, más helyen is kénytelenek vagyunk foglalkozni.

Konzervatívek és szabadelvűek.

— 1825-től Világosig. —

Desseffy Aurél. — Széchenyi István.

Sem liberális, sem konzervatív pártról 1825-ben tulajdonképen még szó sem lehetett. Az agónia állapotában volt a nemzet. Voltak aulikusok, multjuk kétségkívül azon hazafias és józan politikában gyökerezett, mely a Bécsben teendő fájdalmas engedmények árán is szükségesnek tartotta kivenni Magyarországot a török kézből, nehogy a magyar nemzet is azon sorsra jusson, melyre jutottak a Balkánbeli fajok; de az államférfi és a hazafi-szemponatok magasáról az idők multán személyes érdekek, az udvarkegy szomjának, legfellebb a családi hagyományok szempontjára süllyedtek; nem párt, hanem csupán emberek voltak, az udvar minden tervének kész eszközei.

Ezekkel szemben állott a nemzet zöme, valósággal egy nagy konzervatív párt, ha mindjárt nem is viselte a nevet, mivel az abszolutizmus ellenében liberálisnak vélte magát; hazafias volt, de sokszor vak és korlátolt. A bécsi támadások ellenében az alkotmányt petrifikálni akarta; oly roskatagnak, megvédését oly nehéznek vélte, hogy minden változást veszélynek tartott. Ez volt tulajdonképen az egyetlen párt az országban. Liberálisnak nem lehetett nevezni, mert semmi egyebet nem akart, mint fentartani a meglevőt úgy a mint volt, és legfellebb a magyar nyelv tekintetében kockáztatott némi ujításokat; de ugyanezért nem lehetett konzervatívnek sem nevezni, mert a politikában mitsem lehet konzerválni a meglevőnek minden változtatását merőben visszautasító mozdulatlanság által; a melyik párt ezt akarja, veszve van.

Ekkor lépett föl Széchenyi. A vészharang szaggatott és idegrázó hangjain hirdeté, hogy nincs több idő a tespedésre.

Terveket mutatott fel a nemzet megmentésére, melyekről az országgyűlési utasítások soha nem emlékeztek, s a melyeknek alapelveire az 1825-iki diéta hősei magából a korpusz juriszból olvasták rá az anathemát. Sokkal nagyobb-szabású államférfiu volt, semhogy akár liberális, akár konzervatív sablónra lehetne alkalmazni.

De a magyar szabadelvűek és magyar konzervatívok pártja — mindkettő Széchenyiben gyökereszik. Szabadelvű volt, midőn a szabadelvű reformok kiáltó szükségeinek korát éltük; de konzervatív, midőn az ő eszméin nagygyá nőtt szabadelvű párt végzetes tulzásai, tévtanai és fanatizmus ellenében védeni kellett a magyar érdeket, és az ekkor alakuló hazafias és felvilágosodott konzervatív párt benne találta legerősebb támaszát. Ha majdnem 10 évig főként izgató volt, és ha tagadnunk nem is lehet, hogy az izgatás által multhatatlanul tisztátlan elemek vegyülnek az eszmék hősei közé, sőt tisztátlan egyének emelkedhetnek az állam felszínére; ha be is kell ismerünk, hogy az izgatást soha sem lehet akkor megállítani, mikor a kezdeményező bélszerűnek hiszi; vádat emelni ellene még sem lehet, mivel be kell ismerni egyfelől, hogy csak izgatás rázhatta fel agóniájából a nemzetet, és az ő izgatása a nemzet valódi érdekeinek korlátait soha túl nem törte, mivel másfelől a nagy jellem bátorságával feláldozva nagy nevét és népszerűségét, exponálta magát saját tanítványai és az izgatott tömeg ellenében, és támogatta Dessewffy Aurélt és tanítványait, midőn az eszmék anarchiája, a fogalomzavar, a tévtanok özöne, szóval azon szabadelvű ellenzék ellenében kellett védelmezni a hazát, mely egy és ugyanazon órában a

legellentéesebb intézményeket sürgette, mert tisztázott eszmékkal és oly vezérelvvel nem bírt, mely irányt adott volna a részletekben, a mint irányt nyertek Széchenyi és a konzervatívek azon vezérelvben, hogy akár szabadelvű, akár nem, döntőnek a magyar érdeknek kell lenni.

Az 1839-iki országgyűlésen fényre látszott derülni a haza sorsa. Széchenyi nagy szelleme, 15 évi fáradozásai diadalmaskodtak. Még egy utolsó vihar után a sérelmek a kormány terhes kompromissziója nélkül orvosoltattak és a reformlón általános jelszónak elfogadva. Az ellenzék meg volt nyugtatva; Széchenyi, mint a haladás képviselője győzött; a csöndbe vonult aulikusok helyére egy új konzervatív párt lépett, mely vezetve Dessewffy Aurél által, maga is az átalakulási rendszer eszméinek volt higgadt, de őszinte híve és felvilágosodott szellemmel államférfiai belátást párosított: minden pártárnyalatnak oka volt a megalégedésre és a legjózanabbak is csak reménytelenül tekinthettek immár egy közeledő szebb jövőbe. Dessewffy így szól: „A mult országgyűlés végével bizonyos kölesönös jóakarattal szállta meg a különböző vélemények képviselőit. Sok hónapos küzdések után bámulva látták magukat a népszerűség emberei igen közel állani az addig ellenpárt egyes tagjaihoz; a képzelt ellenségben barátokra találtak; látták, hogy azon munkál, mit

önkeblük óhajt: a kibékülések, bizalom helyreállításán. És egyszerre nagyobb vonzódást éreztek ezekhez, mint sok mások iránt, kik még akkor is új táplálékot adának az ingerültségnek. A szent ügyeket megérdemlé és megnyeré a gondviselés pártolását, s így sikerült néhány becsületes embernek homályban és fény nélkül nagy nehezen helyrehozni a bizodalmat, mit mások nagy robajjal és csillogva megrontottak.“

Széchenyi pedig így szól: „Most már az utolsó országgyűlés óta egészen új időszak derül hazánkra.“ El van döntve, hogy haladnunk kell.

Megsemmisítve a pompás, jóllehet értelem nélküli szójárásnak varázsa, miszerint a magyar alkotmányunk épületéből egy morzsát sem kellene megrendíteni, nehogy romba dőljön az egész. El látszik határozva lenni, hogy nem huszonnégy órai felfogásokként fognak a hazai hajó repedezései betömetni czentül. S mi ezeknél még sokkal több: hazánk némely leghűbb, de egyszerűsmind legegészségesebb velejű fiai felfogván nemzeti létünk diagnosisának megváltoztatását, bátran kimondák és e szerint cselekedének is, hogy az agitációnak szüksége ideig-óráig megszűnt.“

De hazánk ezen „legűbb és legegészségesebb velejű fiai“ közé tartozott Kossuth Lajos.

Megindult a „Pesti Hirlap“. Kitünően jellemzi e lapot Dessewffy Aurél:

„Mikor valaki törvénytörő haladást tűz ki zászlójára, és mégis buzdít, dicsér minden hatóságot, mely törvényes korlátaiból kilép; mikor a saajátság tiszteletét hirdeti, s a státusz főszeméje mellett oly módon agitál, mely ha visszhangot lel, minden józan rendelkezést lehetetlenné teendő megváltás dolgában; mikor a kormány iránti bizalmat ajánlja, és naponkint tévtanokat terjeszt; a megyéket olyakra szólítja föl szünet nélkül, mik mellett a kormány törvényes hatalma teljesen elenyészik; mikor a különböző társasági osztályok közti közelítést mondja céljának, minden egyes szenvedőt úgy állít elő, mint a szocialis rendszer áldozatát; mikor józan haladást emleget, tetteg az ifjuságnak, mint testületnek, mint társasági hatalomnak éneklő naponként apothéozisát a tömegek rivalgásait nevezi el nekünk a mi igen tisztelt barátunk, hogy az ily irány alatt a nyíltan kimondott szép célokön kívül még más valami is fekszik; hogy az írott sorok közt láthatatlan betűkben áll más valami: „Mikor a „P. Hirlap“ egy-két visszaélést megró, nagyban ámitgat; az ifjuságot, mikor oly szerepet tulajdonít neki, mely nem övé; a megyéket, mikor oly feladatot tűz elejökbe, mely hatóságukat meghaladja. Az ily hizelgés százszorta veszedelmesb és annál kártékonyabb, mivel a nemesebb indulatokhoz intézi szavait, az öntudathoz, a hazafiassághoz;”

s mivel ezen nemes érzésekkel visszaél — l'eufer est pavé des bonnes intentions — nincs veszélyesebb neme a tévelygésnek, mint az, mely tiszta érzéseken épül, s ezekből vesz erőt a szilárdságra. Aki így kicsinyen gáncsol, de nagyszerűen csábit, az tizszeresen nyeri vissza a másik uton azt, mit az elsón elvesztett: sanyaru képű Cató színében jelenik meg, mikor nem egyéb egy csábitó Szirénnél.

„Maglehet, hogy az ujságíró magamagát is vakítja s csalódásokban él a hatás felett, melyet működése szükségkép gyakorol; de tökéletesen egyre megy.

Nem Kossuth Lajosról, de ujságáról van szó; nem a kebel titkos érzetéről, az ujsága naponkénti hatásáról. A politika sanyaru mezején a jóért s a rosszért, melyet közvetve, vagy közvetlen, akarva vagy nem, eszközlünk, egyaránt vagyunk felelősek.“

S e lap csakhamar oly hatalommá emelkedett, melynek követelő hangja és bujtogató iránya elrémitette a higgadt hazafiakat; Széchenyi István, kit a nemzet addig haladása egyik legmerészebb zászlósának hitt, fölriadt e lap működésén s félre tevén minden egyéb tekintetet, intő szózatát kiáltva emelte fel a „Kelet Népe“ című röpiratában.

„A Kelet Népe“ határozottan kimondja,

hogy Kossuth a magyar nemzetet forradalomba, vezeti, ha vagy vissza nem lép a dolgok éléről, vagy a közvélemény tőle el nem idegenedik. A „P. Hírlap“ szerkesztője abban hibáz, hogy a kegyelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik és nem hideg számokkal vagyis, mint a közéletben a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szivhez szól, a helyett, hogy az észhez szólna.

„És megyen a tévutoni andalgás egy darabig meglehetősen és nem kevés fejek közt. De rögtön vége minden haladási időmértéknek, ha versenytársak lépnek föl. Mert a szenvedelem korbácsolja akkor a szenvedelmet. S minthogy az érzelemnek nincs határa — és ebben fekszik gyökér-oka, „miért nem alkamas a kormányzásra“ és a képzelet nem ismeri az „ennél ne továbbot“; a tévedezés sziv mindinkább féket fog ragadni, míg elvégre a közvélemény szerint, melyet szül, a legkérlelhetlenebb zsarnokká változik, mely előtt nincs könyörület.

„Ily lázas hangulat előidézése után pedig Varsóhoz fog hasonlítani hazánk sorsa és a felizgatott érdekek harca megtörendi honi alkotmányos phalanxunkat.“

„Minthogy akkor, midőn a bajok kül- és tulnyomás által nagyon is felcsordulnak, soha nem marad el a makacs megbicsakolás és ennek ellentéte, a gyáva félélnkség; a magát tulbecsülő

elbizottság és ennek ellentéte, az alacsony árulás; és ekkép soha sem marad el a tökéletes felbomlás és ekkép ennek ellentéte — jól vigyázzatok! — a kényuralom is.“ . . . Megdöbrentő e hét év múlva szóról-szóra bekövetkezett jóslat!

„Bár volna tehát — folytatja Széchenyi — Kossuthnak, inkább rosszabb szive, bár ne volna oly magas lelkülete, bár ne szakitana éjjeli rövid nyugalmából annyi órákat el, és aludná magát inkább egészen ki; de a helyett aztán követne jobb modort és vezetne tévutak helyett inkább a jó útra! . . .“

„. . . Nem azon tompa él körül forog nálunk a dolog, hogy haladjunk, haladjunk, mit bizony isten, soktól nem sokkal mélyebb felfogással hallék elpetyegetni, mint a pajzán fürj, tudja minegéből, mondja el istenadta pity-palatytyát; valóban nem forog ilyféle pity-palaty körül a dolog.

De az a főkérdés: melyek azok az utak, melyeken lehet haladni sebesen, melyiken csak óvakodva, melyiken végre csak úgy, mint a fűszál nő?

Kossuth bámulói és hívci: a szabadelvű párt, azon állítás mögött, hogy Kossuth forradalomnak vezet a nemzetet, bűnvádi indiciumokat keresett, s minthogy így összetévesztve a politia felfogását, ilyeneket nem talált: irigy, Kossuthot megbuktatni akaró rágalmazónak nézte Széchényit.

Azt pedig éppen nevetségesnek vélte, a szándékok egyezése mellett ilyen támadást kezdeni „modor“ és „taktika“ miatt. És ha végül „szív“ jött kérdésbe, inkább vonzódott az ábrándozó incompetencia a szivpolitikushoz, mint a „szivetlen“ Széchenyihez, a kinek nemes szive utóbb megszakadt a honért, míg Kossuth jó egészségnek örvendett 1894-ig. Pedig amint a lélek titkaiba mélyen beható egyik írónk mondta, tulajdonkép nem a szívet, hanem azon sajátosság impressionabilitást támadja meg Széchenyi Kossuthban, melyért rendszerint a nőt a kormányzásra alkalmatlannak mondják, s a mely magában még sem erős képzelet, sem nemes szív, hanem a külbenyomásoknak az imagination és szíven átszűrése a végett, hogy a gondolatra és cselekedetekre gerjedelmek és csak képek által adassanak lendületek. Ideálistus, hiszékenység, ez asszony-tulajdonok alkották amaz, ugynevezett érzéspolitikusokat, a kiket a 40-es évek szabad-
 elvűi országszerte követtek. „Az érzés-politikus, mondja Kemény Zsigmond, a főeszmébe vegyít már valami képzelmit, és vegyít a kedély-benyomások szerint valami rögtönzöttet.

E két elem közül az egyik a belső valósággal, a másik a külső körülményekkel; az egyik a helyes fölfogással, a másik az óvatossággal ellenkezővén, már magában a főeszmében a csillo-

gás mellett a esalatkozásnak, nyugtalan törekvés mellett a teljesíthetlenségnek, vagy a viszonyok felforgatásának magvai vannak elhintve.

És ezen eredeti bűne a fő eszmének az általános körvonalaktól kezdve a részletekig, a megpendítéstől az életbeléptetésig, mindig tápláltatni és gyarapíttatni szokott az érzés-politikusok által, kiknél a siker a lázas vakmerőséget, a véletlen kegye a szédelgést, a nagyobb eredmény a vágyaknak az erővel teljes összezavarását idézi elő okvellenül; míg végre a bukás kikerülhetetlen s annál rombolóbb, mentől későbbi.

Ezeket támadta meg a „Kelet Népe“, midőn kifejtette, hogy Kossuth modora ros, mivel az érdeket élére és egymással szembe állítja.

Midőn a tulajdoni jog tiszteletét hirdeti, izgat a birtok és a birtokos ellen; midőn a kormányt reformokra nógatja, olyanokra izgat, mik a kormány tekintélyét és hatását megbénítják, és az erőszakra kényszerítik; midőn az osztályok közlekedését áhitozza, irigységet és gyűlölséget szít köztük; midőn a nyilvánosság, közvélemény tiszteletét óhajtja, a tömegek rivalgásával némitja el értelmesek szavait. A conservatívek politikáját Kossuth ez irányával szemben világosan fejtette ki maga vezérök, Dessewffy Aurél a „Pesti Hirlap“ egyik támadása ellen irt cikkében: „Nehogy azonban elleneink a tespedés vádjával

ismét előálljanak, mi ezennel kinyilatkoztatjuk, hogy mindazon főkérdéseket, melyek a közvélemény által napirendre idéztettek — házi- és hadiadó, közlekedési rendszer, urbéri megváltás, városok elrendezése, hitelintézetek, ösiség stb. külön és részletes taglalat tárgyává fogjuk tenni lapjainkban, s azok iránt ha nem éppen részletes tervezet is, de mindenesetre lényeges vázlatokat közleni olvasóinkkal és pedig oly szellemben, melyet minden elfogulatlan polgártársunk, bárha másképp elveinknek ellene is, haladási szellemnek elismerni kénytelen lesz. . . Az országgyűlés ugyanis csak másfél év múlva következik reánk: nincs tehát ok roszakarattal vádolni azt, ki tervei világosságát a rögtönzés hevének áldozatul hozni nem akarja.“

„Ám tessék ezentul is reánk fogni a tespedési irányt, a feudális oppositio orgánjának elnevezni lapunkat. Feleletünk annak jövődjében fekszik s erre bátran utalunk mindazok irányában, kik semmi mester szavára nem esküsznek, hanem önszemükkel szeretnek látni s önbelátásuk szerint itélni. Semmi sem lehet tőlünk távolabb, mint az, mi a nemzet életében 15 év óta történt, megsemmisíteni akarni! nem hisszük ugyan, hogy ezen idő alatt semmit el nem hibáztunk, semmi-
ben nem tévelyegtünk volna, de a bottlásokat véleményünk szerint tanuság gyanánt kell

csak használni jövőre nézve, nem ürügyül a visszalépésre. A kiindulási pont nem lehet egyéb, mint a mostani állapot, legyen az jó vagy rossz, úgy mint a múlt idők eseményeiből törvényesen és esetleg tetteleg kifejtett; s mi nem csak elfogadjuk ezen kiindulási pontot, de elhatározott ellenségei vagyunk s leszünk minden hátrafelé irányzott ügyekezethetnek. A kik netalán azért tisztelnek meg bennünket bizodalmmal, mivel — nem tudom mi okból — azt remélik, hogy mi az alkotmányt petrificálni, békés haladásunk kifejlésének kerekeit pedig megakasztani akarjuk, azok felette csalatkoznak, s azokat kérjük, vigyék által másokra kedvezéseiket. Mi igenis azon véleményen vagyunk, hogy a haladási elem az utolsó időkben fele tisztátlan anyagot vett fel magába, hogy a másoké utáni vágy, a társasági formákban nem nélkülözhető hierarchiáknak gyűlölete tetemes és káros befolyást gyakorolni kezd; hiszszük, hogy nagy, de jelentés nélküli szavak és megemésztetlen tévtanok nagy szerepet vívtak ki maguknak, és hogy ezek segedelmével mind általában a közvéleményben, mind főleg a megyei körökben oly egyének tölték magukat sok helyt a nemzetre vezérek gyanánt, kiket mi szabad alkotmányi országban csak szükséges rossznak tekinthetünk.

Hiszszük, hogy a megyéknek egy igen nagy

résztében a közügyek kormánya oly kezekben van, melyek a megyében létező anyagi és szellemi erőket nemcsak nem képviselik, de azokkal igen gyakran tökéletes ellentétben állanak. Mindezt — mondom — így tudjuk és hiszszük s lapunknak feladata a dolgok ezen állapotát felvilágosítani s a természetes egyensúlyok helyreállítását elősegíteni.“

„Azonban teljességgel nem azon czélből, hogy azokat segítsük iparkodásaikban, kik vesztegleni akarnának s már mindent bevégezettnek tekintének, hanem egyes egyedül a végett, hogy feljebb megirt működési rendszerünk által a haladási kérdések kellő kerékvágásukba visszatorjjanak s a vezéri szerep biztos és tiszta kezekben maradjon; áldozatok kérdése azok által döntessék el kik áldozatot hoznak, s néhány hatalombitorlónak egyedárusága megszüntettessék. Elhatározott ellenségei vagyunk minden tulzásnak emberek, dolgok és elvek körül; merőben kárhoztatjuk minden megsértését a sajátjognak, minden lehetlenítését a hathatós és törvényes kormányzásnak, minden autocratiai törekvést, minden appellációt a szenvedélyekre, mely utoljára is nem egyéb a nyers erőre hivatkozásnál.

Minden juste milieu közti legrosszabbnak tartjuk a fenyegetés és lázítás közti juste milieu.

De ezen korlátokon belül a legszélesebb

szabadságot követeljük és adjuk a megvitatásnak és mindaz, mi arra vezet, hogy ezen országban erős monarchia, szilárd aristokratia, gazdag polgárság s erőteljes földmivelő osztály egy általánosan boldogító alkotmánynak szárnyai és kitisztult nemzetiség befolyása alatt áldott frigyen álhassanak egymás mellett, számot tarthat mély részvétünkre, és közremunkálásunknak csak egy tulajdonitunk némi becset, ha ezen eredménynek valószínűsítéséhez csekélységünkhöz képest mi is járulhatunk.

A mi szívünknek nincsen más ideálja, mint a hazának lehető legnagyobb boldogsága, a hazának mondom, melyet imádva szeretni nem csupán kötelesség, de nem is érdem, hanem minden nemesb kebelre oly erkölcsi kénytelenség, melytől épen úgy nem válhatik meg, mint önmagától.“

Dessewffynek hátrahagyott irataiból kitűnik, hogy a conservatívek vezére, a népképviselő behozatalán is gondolkodott már az időben, midőn az napirenden még nem is volt. De a mélyre vágó reformban kétszeresen szükségesnek ismerve az óvatosságot és az államalkotó magyar elem sulyának biztosítását, az új elemek ellen a birtokban és értelmiségben nyújtott kezességben kereste az ellensúlyt és nem akart könnyelműen féket eresztetni ama tömegeknek, melyek a Kossuth

rövidlátó és ideolog demokratiája folytán nyert politikai jogokat arra használták utóbb, hogy a bécsi reakcióval szövetkezve rohanják meg a magyar államot, melynek nemzetiségi területeit ez értelmetlen politika folytán egészen kezükbe kapták.

„Külviszonyainkat s helyhatósági körülményeinket tekintve — ugymond — kettősen szükséges, hogy a birtok az alkotmány súlyereje maradjon; az átalakulásnak e szellem ellen vétnie nem szabad: de ilyen eredmény nem eszközölthetik azok által, kik minden tekintetben ellenkező szellemet és irányt árulnak el. Ezért ohajtá, hogy a vezéri szerep az átalakulás korszakában más kezekre kerüljön. S ily biztos kezeknek mondá Deákot és Széchényit.

„Ezen tisztelt egyéniségeket oppositio dolgában az alkotmányos oppositio mezején, haladásunk dolgában az alkotmány formáihoz kötött haladás terén látom, — oly téreken, melyeken velök közremunkálni kész vagyok; mig másrésza a „P. Hirlap“ pártjától e tulajdonokat megtagadom.“

És midőn erre azzal vádolta Kossuth, hogy meg akarja osztani az ellenzéki tábort s gyanúsításai által a kormány ápolós kezei alatt behegedett sebek felszaggatásán munkálkodik, Dessewffy éllel és méltósággal felel e vádakra.

„Nyilatkozatom végére hagytam a „Pesti Hirlap“ azon vádját, mintha én a kormány ápoló kezei alatt behégedt sebeket akarnám újra felszaggatni. Eltalálta a „P. Hirlap“, hogy ezen hur az, mi lelkemben legsűrűbben fogna rezegni, ha megpendítésére okot adtam volna; de feledé, hogy e részben visszatorlási fegyverek az én kezemben is vannak.

Nem kívánok velök élni; csak azt jegyzem meg, hogy ha csekély személyemnek van valami kevés érdeme a politika me ején, az épen abban áll, hogy a mások által, bárha tiszta szándékkal is megrontott bizalom helyreállításához csekély erőmmel én is járultam. Én épen nem csodálom, hogy a békéltetés szerepe a P. Hirlap szerkesztője előtt is tetszésre talált, és hogy a szeretet és bizalom magvát akarná hinteni; szivesen üdvözlendem őt e nemes pályán, de szerepet azért teljeséggel nem cserélek, és kénytelen vagyok őszintén megjegyezni, hogy a „P. Hirlap“ szerkesztője, ki igen értett hozzá „luctantes ventos, tempestatesque sonoras“ bocsátani a hazára, a sokkal kopottabb „malos componere fluctus“ — még nem igen szerencsésen kezeli, a mit ugyan, ha a tényeknek önvéleménye felett némi becset tulajdonit, gr. Széchényi Istvánnali összeütközése után sem tagadand. Nála még mindig: „medio de fonte leporum surgit amari

aliquid, et sub ipsis floribus auget.“ Ha azonban csakugyan hozzánk akar szegődni a „P. Hírlap“ szerkesztője, addig is, míg az új szerepbe jobban betanul, vegye tőlem, mint e mezőn régi praktikustól azon tanácsot, hogy az, ki a kölcsönös szeretet és bizodalom magvait akarja hinteni, nem mondhatja, hogy ő férfiasan szólni, és ha kell, tenni fog, mert ezen a helyen téves rendesen épen az ellentét De hogy önigazolásomra visszatérjek, hihető-e az, már csak önérzeti szempontból is, hogy azon bizodalmat, melynek helyreállításában fáradoztam, negédesen lerontani igyekezem? s nincs e részben annyi jogom, mint bárkinek másnak, a tökéletes bona fides föltevését követelni?

Egyébiránt teljességgel nem engedhetem meg, hogy ezen igen komoly kérdés az érzégsmezejére vitessék át.

Azon kibékülést, mely az országgyűlés végén volt észrevehető, meleg kebellemel üdvözlém. De azért nem voltam már akkor is elég ujjonc a politikában, hogy higgyem, miszerint azzal minden élesebb surlódásnak, minden keményebb összecsapásnak, — egyedek, pártok és érdekek közt — örökre eleje van véve. Olvassa végig a „P. Hírlap“ szerkesztője a főrendi naplóban azon beszédemet, melyre már két ízben hivatkozott, s látni fogja, hogy én már akkor előre sejtítém a leg-

rosszabb eseteket is, s kimondám a többi közt a békefenntartás feltételéül azt, hogy a közvélemények igazgatása bölcs és tiszta kezekben fog maradni e hazában.“

„S midőn most ezen feltétel mellőztetik, midőn haladásnak kereszteltetik az, mi jogrontás, midőn oly egyének vezérkednek, kik meggyőződésem szerint elegendő kezességet a hazának nem nyújtanak, midőn a municipiumok mindenhatóságnak eszméje formális tudományos teoriává alakittatik, midőn fennálló érdekek ellen naponként élénkebb és keserűbb fenyegetőzések történnek, egész osztályra nézve a lenni vagy nem lenni említettetik, s nyíltan kimondatik az óhajítás, mint én füleimmel csak kevés nap előtt hallám, hogy a nagybirtokosoktól a megyéket az uristen szabadítsa meg: akkor én bizodalomrontó vagyok, akkor én a kölcsönös szeretet örömvirágát téptem ki? — mi által? mert szót adtam az üdvös visszahatásnak, mely ily törekvések ellen mutatkozik, s naponként erősebben mutatkozni fog, mert azon aggódom, nehogy ezen reakció retrográd iránynyá fajuljon s a salakokkal együtt tiszta ércet is magától eltaszítson; békerontó vagyok, mert a győzelemittas felekezetet a diadalórájában is emlékeztetém arra, mit tőle méltanyosság és hazaszeretet kíván, és mert kimondom, hogy a nemzeti mozgalmak vezérszerepét

nyugodtan látom az alkotmányos oppozíció biztos és köztiszteletű főnökeinek kezében.

Ily körülmények között méltányos-e, igazságos-e rám fogni, hogy hazám szent békéjét gyilkos kezekkel fojtogatom? mintha bizony én idéztem volna elő ezen állapotot; mintha én volnék mestere az agitációnak, mely üzetik; mintha én tettem volna a nemzetet első figyelmezzé a veszélyre, melyben forog: mintha valami titkot fedeztem volna fel, midőn egy tuzó pártnak létezéséről beszéltem.

A diagnozist gyakorló orvos nem atyja a betegségnek. Azoknak, kik mindig szabad sajtót, vitatási korlátlan szabadságot, örökös, mindent orvosló napfényt emlegetnek, felette rosszul áll pártérdekeikre nézve a másképp vélekedőktől, nem tudom, micsoda kimélést követelni s szóról-szóra azon okokat hozni fel e kívánat mellett, mikkel a boldogult Geutz a megelőző könyvvizsgálatot, csakhogy sokkal jobban, védelmezte: felette rosszul áll nekik — mondom — csodálkozni, ha azok, kiken oly sokáig packáztak, utoljára feljajdulnak s nem hasonlítanak azon sváb herceghez, ki mindenét átengedte a jövevényeknek, um mit dem Feinde keine Verdrisslichkeiten zu haben.

Csanádmegye a mézárszéki jogot kárpoztás nélkül eltörölni s elutalajdonítani kívánja: de nekünk ne legyen szabad kimondani, hogy ez a saját-

ságjog sértése, mert ez a szent békét megzavarhatná s azt képzelhetné a kormány vagy másvalaki, hogy a sajtósági jog ellen irányok léteznek az országban.

Más szavakkal: legyen nyilvánosság mindenre, csak nem egy bizonyos párt igyekezeteinek jellemzésére nézve s az egész világ tartozzék hazafi fénymázt kenni terveire, hogy azoknak valódi jellemét senki ne láthassa: gyönyörű politika — ezen párt számára, de az ne kívántassék, hogy ebben a mindent elsimitani akaró manőverben a pártot az én csekély tollam is elősegítse. Nem szabad senkire irányokat tolni, melyek nem övék: de a ki a pártharcok mezején a szóknak hisz és nem az összefüggő cselekvések szellemét látja, a frázisokat tén eknek veszi, a tényeket nem méltányolja, a ki nem tudja, hogy fenszóval alkotmányrontást párt hirdetni soha sem fog, ki azt hiszi, hogy behunytt szemmel legbiztosabb jární a világon: az menjen, álljon be minél előbb száraz dajkának, de közdolognak hagyjon békét.

Egyébiránt mindezen álokoskodás alatt még egy gyökeresebb tévedés fekszik.

A kormányról nem tehetni föl, hogy nem tudja a kérdéses pártnak igazi jellemét, cselekvését, eljárását. Ez azonban korántsem elegendő ok a bizodalom megbomlására, mert egy alkot

mányos ország kormányának tudnia kell, hogy a szabad vélekedések mezején mindenféle pártnak kell és lehet lenni.

Nem is akadhat fenn ezen; csak akkor csökkenne a bizodalom, ha ezen párt egyedáruságának magát a nemzet alávetné.

És valóban, a mely mértékben növekednék ezen párt hatalma, ugyanazon arányban fogna a kormány bizodalma alászállni a nemzetben és fordítva: azon arányban növekednék a bizodalma, melyben e párt ereje alább szálland.

Ezen utolsó eredményt pedig semmi sem mozditja inkább elő, mint világos, többszöri elmondása annak, hogy e párt mit csinál, mit akar, hová viszen?

Mióta ezen párt egyes emberei a sajtósági jog megtámadását iudítványozzák a nélkül, hogy a főnökök szükségesnek tartanak az ünnepélyes ellenmondást; mióta világosan törvényhozói körbe tartozó kérdéseket megyeileg tetteleg ketté vág, átlépett meggyőződésem szerint a Rubikonon, áthágta a határt, melyet az alkotmányos opposziciónak áthágnia nem szabad, s kötelessége minden hazafinak azt minél többször s minél hangosabban kimondani.

Ismerem az általánosság töviseit, a miknek kitéve vagyok, midőn az itt kimondott nézeteknek organumává lettem magamat.

Jobbról s balról, mögöttem s előttem hallom zúgni a szót, hogy „kormányember“ vagyok. Vagyok pedig a kormány embere a szónak azon értelmében, hogy kárhóztatok minden működést, elvet, mely a törvényes és hathatós kormányzást lehetleníti, mert meggyőződésem szerint hathatós és nem nominális kormányra van szüksége a nemzeteknek, hogy boldoguljanak, státus emberekre és nem prókátorokra, hogy nagyok és erősek lehessenek. De mindenek előtt és felett magyar vagyok: fia ezen szeretett hazának; minden egyébnél fontosabb előttem ezen országnak boldogsága és érdekeinek nemzetiség és alkotmány alapján kifejlése. Hitem az, hogy minden, mi ezen országban jobb kormányzati rendszer érdekében még szükséges, a természetes uton el fog éretni; érezhetőbbé teendí a helyhatósági visszaéléseket és egy magasabb ellenőrség szükségét, részint az értelmesség, hogy ne adjon azokra az egész Európából kiesapott tévtanokra, mik most a bölcsesség kulminációja gyanánt üdvözlöttek. Ezen uton remélem én ezen főntebb érintett eredményt, mely majd egy jobb korban párosodni fog a haladás, kifejlés és józan szabadság minden nemével.

És ha volnának bárhol is azon ármányosok, kiknek szemében e haza békés kifejlése szálla, kik gyűlölik nemzetiségünket, kik boszankodva lát-

ják, hogy ezen lassú, de biztos működés; ezen üdvös közremunkálás a nézeteikben elágazó, detiszta szándékban összeforrt hazafiaknak megbomoljon, ha — mondom — volnának ilyen ellenségei a hazának, azoknak annál hathatósabb szövetségese a „P. Hirlap“ pártja, mert hinni akarom, hogy nem tudja, mit cselekszik.“

Fájdalom! Beteljesedett, hogy Kossuth pártja lőn a haza ellenségeinek leghathatósabb szövetségese.

Bekövetkezett, hogy egyedáruságra emelkedett a nemzet politikájában, és bekövetkezett erre mindenekelőtt, a mit Dessewffy szükségszerű következményül jelzett: a kormány bizalmának csökkenése a nemzet iránt; az anarchiának, törvénytelenységnek és a forradalomnak mindinkább felkapó iránya a kormányzatot szükségszerűleg erőszakosságra utalta, az ausztriai hatalmi körök pedig vajmi természetes, hogy nem voltak hajlandók tétlen nézni a vészterhes agitációt: „um mit dem Feinde keine Verdriesslichkeiten zu haben.“

Dessewffyt nemsokára fentebbi cikkének írása után a vésznek elhárítására irányzott emberfölötti fáradozásának izgalmai korának virágában ragadták ki rövid láz által az élők sorából. Széchenyi szelleme jósszerű megdöbbenő nagyságára ekkor emelkedett, de hatalma épp oly kevésbé volt.

már a közvélemény fölött, mint nem volt Dessewffy tanítványainak, a konzervatívoknak; a szabadelvűek pedig igaz, hogy különböző árnyalatokra oszlottak, de ennek más egyéb hatása nem volt, mint az eszmezavar mivelése és nem akadt köztük senki, aki elég belátó és egyuttal elég kötelességérző, igaz és bátor lett volna, hogy Kossuthal nyíltan szembe szálljon. sőt mindinkább alávetették magukat hatalmának és ez azon legnagyobb bűne valamennyijöknek, melyet nem fog levenni róluk soha azon utóbb — eső után köpenyeg — megkísérlett fogás, hogy az egész felelősséget Kossuthra hárítsák. A szabadelvű párt a fő hatalom szerepét mindenben a benevolus spectator szerepére igyekezett szorítani, naponkint tovább kívánt menni a jogok terjesztésében, de szorosabb rend által ellensúlyt adni nem akart, s nem vette észre, hogy ez csak a dezorganizáció műve. előkészítése egy siralmas tabula rasanak, feljajdult az egyesek magán érdekeit sértette a megyei határozat és panaszkodott, hogy nem segít rögtön és hathatósan a kormány, de már hasonló esetben midőn tudniillik nem az illetőkről volt szó, a kormány minden törvényes hatását eltagadták, felfoházkodtak néha energikus, a mozgalmat vezető kormány után; de bénították és aláásták a kormány hatalmát, a hol csak tehettek, és a kormány elleni gyűlölséget és bizalmatlanságot

szinte politikai elvvé és hazafi-postulatummá emeltek, kényszerítve azt törvényszerű erély helyett erőtlenségre vagy erőszakra.

Több megye önhatalmulag kiterjesztette a választási jogot, a conservatívek hiába jelentették ki, hogy készek a szavazati jog törvényes kiterjesztéséhez járulni a nemzeti érdekek korlátain belül, és hiába tettek óvást a jogbitorlás, az ügynek megyeileg, országgyűlésen kívül, a koronás királynak, a törvényhozás s hasonféléknek kirekesztéséveli eldöntése ellen, és hiába utaltak arra, ha más kérdésben a fejedelem a törvénytelen példát követve, ugyanezt teendi, a törvényhozói kérdésben egyoldalulag határozand; hiába utaltak arra, hogy a megyéknek gondja van rá fölöslegessé tenni a költséges országgyűlést, hogy az országgyűlést és a nemzeti erők központosításának lehetőségét ássák alá; hogy e cselekvésben össze van tévesztve az alkotmányos monarchia eszméjével a foederálizmus eszméje, és hogy ha a törekvések nagyobb mértékben sikerülnek: azokban végre el fog veszni a monarchia és a polgári álladalom egyessége.

Hiába! a megyék tovább is statáriumot üztek törvényhozás dolgában.

Pestmegye a szóbeliséget és nyilvánosságot rendelte el a büntető eljárásban.

Megtette azt a csodadolgot, hogy 5 órai

választmányi ülés és 7 órai közgyűlésben véghezvitt oly ujitást, mely mindenütt beható, komoly tanulmányt és időt igényel; de a közigazgatási központosítás ellenibe. Az eszmezavar nőttön nőtt; a legtarkább indítványok egymást érték. Gombamódra szaporodtak az új meg új „élet-szükségek“, „varázserővel ható eszmék“, nagy szavak s törvénytelen ferde rendszabályok.

Az eszmék chaosa és vizözöne fenyegette az administratiót, a kormányzatot, az álladalmat. És egyuttal lábra kapott — mint Kemény Zsigmond mondja — „a tekintélyek kiméletlen ledorongolása és az azon gyöngédtelen, azon személyes vitatkozási modor, mely a nézetek szabad kifejlődését majdnem lehetlenné tette s a szenvedélyek tajtékával mindent beborítván, soha és semmi tárgyban a hideg megfontolásra kedvet és alkalmat nem engedett.

A főhatalom érezte ily viszonyok közt egy erélyes és rendcsinálást megkísérlő kormány szükségét, ha Magyarországot, mint kormányzatlan hajót a zavar tengerére bocsájtani nem akarta. De érezte a reform és a haladás szükségét is. Dessewffy iskolája jött kormányra; Apponvi lön kancellár. Az ellenzék még szenvedélyesebb lön, és a haut prix megbuktatása lön a jelszó, kimondatván, hogy nem reformok, hanem vérebe kellenek Apponyi ellen.

Jól mondja Kemény Zsigmond: „Ea Apponyi a hivatal ranglépcsőzetén és bürokratiai érdekért lép a hatalom polcára; ha nem az országgyűlési szónoklat és pártvezérlés viszi őt, ha nem tolatnak hátra a régi tekintélyek egy fiatal conservatív iskola számára, mely haladni akart és a reformerek jelszavait többnyire magáévá tette; ha ily hódolás a parlamenti szellemnek nem költ reményt még nagyobb vállalkozásra: akkor Apponyi gróf ugyanazon politikáért, melyet követett, sokkal kevesebb ostromokat állott volna ki. Micsoda továbbá, hogy a birtokos osztály, a nemzet e sarkoszlopának, anyagi létének feltételei egyszerre és minden átmenet nélkül megváltoztatván, még ma is évtizedek múltán, kétségbeejtően és gyakran kétségbeesetten küzd fentartásáért, és egy darab magyar föld a másik után kerül nem magyar kézre.

Elég utalni ezekre, a hasznavehetetlen sajtótörvényekre, a királyi hatalmat illusoriussá tevő nádori törvényekre, hogy a 48-iki legislationális improvisatio — dacára az elvek el nem vitandó helyességének — el legyen ítélve.

E mellett Batthyányi bátortalansága folytán Kossuthnak mindinkább sikerült tágitani az őr Magyarországot és Ausztria, a király és a képviselőház közt. Augusztusban már titkos összejöveteket tartott a szélsőkkel és ezeknek érdekei szerint compromittálta mindig a ministeriumot,

mely, minél nehezebbek lettek a körülmények, annál kevesebb erőt talált Kossuthtal ellenkezni.

Augusztus végén Kossuth még nagyobb arányokban kezdett a nép szenvedélyére támaszkodni, a budai várat tervezte megrohanni, brüsszeli fegyvereket csempészett az országba. Ekkor mondta Széchényi: „Én a csillagokból olvasok. Vér és vér mindenütt. A testvér a testvért, a népfaj a népfajt fogja mészárolni engesztelhetetlenül és örülni. Keresztet rajzolnak vérből a házakra, melyeket le kell égetni. Pest oda van. Száguldó csapatok dülnek szét mindent, mit építünk. Ah! az én füstbe ment életem. Az ég boltozatán lángbetűkkel vonul végig a Kossuth neve: — flagellum dei“.

Néhány nap mulva örülni vitték Bécsbe.

Itten vajmi természetes, hogy nem bíztak többé a magyar loyálisban, és fél uton siettek Kossuth elejébe menni a forradalmi téren.

Kossuth Jelasich közeledtekor utlevelet kért ugyan, hogy a veszély elől szökhessék és hagyja boldogulni az általa elbolondított országot, a hogy boldogulni tud. Fájdalom nem kapta meg az utlevelet, és így a hazának ez első valódi szolgálatot tenni nem volt módjában. Itthon maradt és szervezte az önvédelmi harcot, hogy majdan utóbb valóságos forradalommal változtassa azt, megkoronázva illetésképen végzetes működését.

Soha az önvédelmi harc úgy nem bukik, az ország úgy nem dől össze, ha Kossuth magának a harcnak, és az országnak még akkor is jóhiszeműen loyális szellemével ellentétbe nem áll, a köztársaságot törpe fractio segélyével, valóságos államcsíny által, a nemzet és a hadsereg ellenére nem proclamálja, az egyezkedést úgy az osztrákkal, mint az ez által szintén fenyegetett oroszszal lehetetlenné téve.

Éppen csak ez kellett még, hogy a „szabadelvűség“ elvezesse Magyarországot Világosig. Csak ez, hogy a Bach-huszárok hitvány hordája legyen ur a büszke magyar fölött. Csak ez, hogy a bóhér kezébe adassanak ama bátor szívű katonák, hű hazafiak, a kik megbűnhődtek ama felségárulást, melyet nem ők, hanem Kossuth Lajos és szájhős társai vittek végbe, míg e szájhősök biztonságba vitték át drága bőrüket, túl a határon. Csakugyan sajátságos ellentét.

Ha amaz örökre gyászos fejlődésében a dolgoknak, melyekbe Magyarországot az ideologok és a szájhősök vezérlése vitte, van momentum, mely a nemesebben gondolkodót hódoló tisztelettel, a hazafit hálás kegyelettel kényszerítően tölti el, az egyszerű polgárok áldozatkészsége, a hazáért meghalni sietők önzetlen lelkesedése, a honvédségnek tragikumteljes dicsősége az.

Nem volna a magyar névre méltó, ki a

kegyeletet ezektől meg tudná tagadni, a ki meg tudná tagadni annyi nagy csatának örök dicsőségét, büszke példáját és tanuságát a nemzet ép erejének, forró hazafiasságának.

Egyszerű polgárok és katonák voltak ők; nem tudtak sokat a politika ármányaihoz, de azt látták, hogy a haza veszélyben van, azt hallották, hogy a haza védelmére hívja őket a nemzet képviselője, és mentek a harcba és végig harcolták a harcot mint férfiak és katonák, végig, a keserű végig.

Ha akár a honvédeket, akár ama conservatív államférfiakat, a kik mint belátó államférfiak, a magyar királyi házat a magyar hazától elválasztani nem tudták, vádolni hallom, egyaránt az jut eszembe: vajjon hogyan lehet vádolni a szerencsétlent, bármi lett légyen sorsa, ha azon választás elé állított: veszni hagyni vagy anyját vagy apját?

A vád azokat illeti csupán, a kik az egyaránt szent kötelességek ily kiegyenlíthetlen conflictusát idézték fel.

A nemzet öntudatra ébredése.

Az 1825-iki évvel kezdődik tulajdonképen a magyar nemzet teljes öntudatra ébredésének igaz dicsteljes korszaka. Az igát mindenki megutálta, igaz magyar szabadság után epedett minden szív. Az ország legnagyobbjai nem nézhették egykedvűen a földhöz ragadt, szabadságától megfosztott jobbágyság nyomorult helyzetét. A szabadság eszméjétől részegült meg minden hazafi és a szabadság kiterjesztését mindenkire, óhajtá minden nemesen, önzetlenül érző szív. Az 1832—36-iki országgyűlés tárgyalásának legfontosabbikát képezi az urbéri telek-kiváltság. Sokan mondják, hogy a jobbágyságot csakis Kossuth Lajos szabadítá fel. Ő a megkezdett munkát betetőzte — a megpendített eszmét, melyet győzelmes előretörésében senki meg nem akadályozhatott, melylyel minden komoly hazafinak számolnia kellett, megtestesítette. Emlékezetes marad az 1847-ki pozsonyi országgyűlésen a közteherviselés, örök-váltság és ősiség eltörléséről mondott következő beszéde:

„A magyar nemességet egy ezredév históriája a nemzet lételének talapzatává szentelte föl. Ő írta be a magyar nevé, a jövevény nemzet nevé, Európa nemzeteinek arany könyvébe, melyből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitöröltek, de azt nem, melyet belé a magyar nemeség férfi karja írt. Ő vívta első sorban az ország lételének harczeit, ő volt Európa táborszeme századokon át, s minden viharok között is nem tűnt fel korszakot alkotó eszme Európában, mely a nemesség közrehatása mellett, hamarabb vagy később Magyarhon földébe átültetést ne talált volna. Hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van, az ő műve. És a közben a magyar nemesség az, mely jármot túrni nem tanult meg, mely a szabadság aranyfonalát soha kezéből ki nem ereszté, melynek nevéhez egy históriai emlék csatlakozik, minővel az európai szárazföld egyik osztálya sem dicsekedhetik, azon históriai emlék, hogy mióta ez az ország Magyarország, itt az abszolútizmus törvényesítve nem lett soha Ha óhajtjuk, hogy a nemesség politikai súlya s annyi becses históriai előnyei föntartassanak, annak csak egy utja van, az, hogy az étellel kiáltó ellentétben álló adómentességről lemondjon. Uj tényezők vannak a küszöbön, bebocsátásuk feltartóztathatlan és a lemondás érdeme s így annak bére sem lehet többé e nemesség egyedüli sajátja“.

Beszéde után az örök-váltságnak a földesurak kárpótoltatása mellett valósitása kérdésére, valamint az ősiség eltörlésére nézve országos bizottmányok küldettek ki. A három választmány munkálatát a következő tavasz márczius 15-ki nagy eredményei félbeszakították, midőn a közteher viselése az örökváltság és az ősiség eltörltetésének elve egyszerre kimondatott.

Bocsánatot kérek, ha az eseményeknek elébe vágtam és a chronologikus rendszertől egy kissé eltértem. Az 1832—36-iki országgyűlésnek, mint már jeleztem, legfontosabb tárgyalását az úrbér képezte.

Kossuth Lajos életrajza.

Kossuth Lajos nemcsak hazánk, de a világ-történelem e kimagasló alakja, Zemplénmegyében, Monokon született 1802-ben. Atyja Kossuth László szerényebb viszonyok közt élő köznemes, anyja tyrlihengeni Wéber Sarolta volt. Tanulmányait Nagyszombatban, Eperjesen, Pozsonyban és Pesten végezte, melynek befejezte után Sátoralja-Ujhe-lyen ügy-édi irodát nyitott és egy ideig Szapáry grófnő jogügyi tanácsadója volt. Szemere B. e korból írja: hogy Kossuth erkölcstelen kártyás és kicsapongó volt, hogy elcsábította a fiatal nőt és a szép kávéslányt, midőn gyalázatba hozta, ma-gára hagyta, mint Szapáry grófnőnek jogügyi tanácsosa, nyílt házat tartott, túlbőven költekezett, kártyázott, sőt egy alkalommal kártyaadósságai-nak fizetésére, még a reá bízott idegen pénzhez is hozzányúlt, s csakis az volt a szerencséje, hogy azzal a grófnővel, kinek pénzét elkölte, állítólag viszonya lett volna. Martini „Bildcr aus dem Honvédleben“ 2-ik kiadás 208—211. Alapos

törvényismeretével, fáradhatatlan szorgalmával és ragyogó ékesszólásával már Sátoralja-Ujhelyen feltűnt, hol a megyegyűléseken csakhamar az ellenzék félelmetes vezérszónokává és irányadó-jává nőtt. Tevékenységének és szereplési vágyának csakhamar elégtelen tért nyújtott a szűk korlátú megyei élet. Hogy országos terjedelmű működést fejthessen ki, Pestre költözött. Később pedig felhagyott az ügyvédeskedéssel, melylyel sohase rokonszervezett valami nagyon. Az 183^{2/3}-ki pozsonyi országgyűléseken mint követ absentium legatés jelent meg és báró Wesselényi Miklós ajánlatára „Országgyűlési tudósítások“ czímen egy írott ujságot szerkesztett, hogy a hiányzó hirlapokat pótolja.

E kézzel írott lap először csak száz példányban jelent meg, de mind jobban s jobban terjedt, mert a beszédek száraz leírása mellett Kossuth lángelméje bírálatának csiráit is magában rejtette s a beszédek mellett kritikát is gyakorolt, a parlamenti életnek irányt jelölt, a szabadabb eszmék mellett akkor még szokatlan, egészen meglepő élénkségű iránylyal szikrázó szellemmel és elragadó ékesszólással lelkesített. A lapnak rendkívüli hatása levén a közszellemre, a bécsi kormány nem nézte szívesen s végül be is tiltotta. Kossuth ezt önkénykedésnek nevezés erélyesen tiltakozott ellene, sőt egyenesen ellene-

szegült, a miért aztán elfogták s két évi huzavona után 1838-ban négy évi fogházra ítélték. A négy esztendőből azonban hármát kegyelem folytán elengedtek neki s már 1840-ben megnyílt börtönének ajtaja. Azt az egy esztendőt, melyet a munkácsi vár kazamátáiban töltött, nagyon jól fölhasználta Kossuth. Semmi foglalatossága nem lévén, önmagát képezte. Rendkívül sokat tanult, sokat elmélkedett, sokat jegyzett. És ez egyév alatt tanult meg francziául és angolul is, melynek későbbi bujdosása alatt oly nagy hasznát vette.

Börtönében egy egész politikai rendszert is dolgozott ki, melynek megismertetése és terjesztése végett 1841-ben a Pesti Hírlapot alapította. A lap szellemesen volt szerkesztve, czikkei élénken megírva s így sikerült rövid idő alatt egész táborát csoportosítani maga körül és valóságos hatalommá fejlődni. Széchényi István a békés fejlődés apostola és Desseffy, a trónnak rendíthetlen híve, Kossuth éles irányu hírlapja ellen bár többször fölszóltak s szenvedélyes izgatásait helytelenítették, Kossuth táborát még e nagy tekintélyek és tiszteletreméltó férfiak se bonthatták meg, sőt fölszóalásaik csak növelték Kossuth népszerűségét. 1844-ben Landerer, a lap kiadó-tulajdonosa, a bécsi kormány intelme folytán a lap eddigi irányától eltérő politikai irányt kívánt,

Kossuth visszalépett a Pesti Hirlaptól s főfigyelmét hazánk közgazdaságának és iparának emelésére fordította.

Több társával egyetemben „Védegyletet“ alapított, melynek tagjai arra kötelezték magukat, hogy csak hazai iparcikkeket vásárolnak és viselnek. 1847-ben Pestmegye képviselőjévé választotta. Az országgyűlésen is csakhamar középpontá tudta magát tenni. Nagy esze, fényes szónoki tehetsége, világos előadása, helyes és gyors ítélőképessége előtt mindenki meghajolt. Csakhamar ő ragadta kezébe az ellenzék zászlaját és új, nagy, szokatlan, merész eszmék pengetése által közfigyelmet keltett. A nemzet egyenjogusítását, Magyarország függelenségét, az előjogok eltörlését, a nemesség megszüntetését, a jobbágyok föl szabadítását, az államterhek közösé tételét annyi ékesszólással sürgette, hogy tehetségei előtt még ellenfelei is tisztelettel hajoltak meg. 1848-ban a francia királyság bukásának híre Pozsonyba jutott. Kossuth fölhasználva az izgatott hangulatot, márczius 3-án egy rendkívüli hatású beszédben föl szólította a rendeket, hogy küldöttséget küldjenek a királyhoz Bécsbe, mely a fenti reformokat és felelős miniszteriumot követelje. Az országyűlés elfogadta Kossuth indítványát, föliratot intézett V. Ferdinánd királyhoz, melyet az összes képviselők aláírtak. A föliratot Batthyányi

Lajos és Kossuth Lajos vitték föl Bécsbe, hol március 15-én lelkesedéssel fogadtatának és a királytól óhajaik teljesítését meg is nyerték. Az első felelős magyar miniszterium 17-én összeült, benne volt Kossuth is mint pénzügyminiszter, de voltaképen az egész miniszterium esze, lelke, életető eleme volt.

A miniszterium megalakulására a horvátok elkezdtek nyugtalankodni. Jellasich a bécsi udvarból kapott bátorítás folytán különféle nehézségeket igyekezett a miniszterium elé gördíteni és teljes erejével rajta volt, hogy kellemellenségeit növelje. Kossuth sejtván a vihart, minden erejével sietett az ország pénzügyeit mielőbb rendbe hozni. Együttal eszméi hirdetése és terjesztése végett Kossuth Hirlapja címmel egy új lapot is alapított. Ekkor történt a bécsi kormány részéről a legvégzetesebb lépés, az országgyűlés fölfüggesztése. A miniszterium föloszlatása után a honvédelmi bizottság elnöke lett s tevékenységével sikerült a kormányt egymagának pótolnia; a nemzet őt mint kormányzót tekintette. — Ily állapotok között csakhamar kardra került a sor. Kossuth szenvedélyes természete a véstől se rejtent meg, a legnagyobb válságba merészen belement, nyugalmat nem ismerve fáradhatatlanul szervezte a honvédséget és rövid idő lefolytával Ausztria hadai elé hadsereget állíthatott, melynek ha legénységét ujon-

cok alkották is, de vezetése bizonyára kiállta a versenyt Ausztria seregének vezetésével.

Midőn 1848. december havában a főváros az ellenség kezeibe került, Kossuth és a magyar kormány Debrecenbe költözött s onnét intézték a szabadságharcot. Ott mondták ki 1849. április 14-én a mindenütt megdöbbenést keltő határozatot, hogy: „Magyarország független és a trónt addig bírt uralkodóház ebbeli jogától meg van fosztva.“

Ekkor mint valóságos kormányzó ünnepiesen bevonult a fővárosba, melyet időközben Görgey visszafoglalt. Dembinsky hadvezérrel egy fontos haditervet dolgozott ki, mely szerint a magyar hadseregnek két nagy hadoszloppá kellett volna egyesülni és Ausztriába valamint Galiciába betörni: hol a forradalmi elemekkel egyesülve megerősítette volna magát. De e terv Görgey határozott ellenállásán hajótörést szenvedett, kinek eltérő nézetei és önálló föllépése közte és Kossuth között napról-napra feszültebb viszonyt teremtett. Kossuth a nemzet erejében mindvégig bizott, de midőn a veszteségek hosszú sora után a Temesvár melletti nevezetes csata is elveszett, a nemzet jövője felett kétségbeesve 1849. augusztus 11-én minden hatalmat Görgey kezébe tett le s augusztus 17-én átlépte a magyar határt, megelőzőleg azonban a koronát és a koronázási jelvényeket, melyeket

Madarász Lászlóval Pestről magukkal vittek, Orsovánál a magyar földben elásatta és Törökország területére menekült. A korona elásását és fölta-
lalását a következőkben ismertetjük:

A korona elásása.

Ipolyi Arnold a korona monografiájában az elásásról számos adatot közöl, melyek különösen azért fontosak, mert az egyik szemtanu Házmán Ferenc előadásán is épülnek. Mikor a kormány 1849-ben kénytelen volt Pestet újra elhagyni Kossuth és Dusek azt kívánta, hogy a korona a fővárosban maradjon, de Szemere Bertalan ellenkezett és követelte, hogy a koronát elszállítás végett adják át neki. Így vitte Szemere a koronát Szegedre, hol már el akarta ásni egy lakatlan házban, majd július végén Nagyváradra, Aradra, Lugosra, Karánsebesre, hol a királyi ékességeket magában rejlő ládát Fülepp kormánybiztosnak adta át, azt mondva, hogy fontos iratok vannak benne. Fülepp vállalkozott, hogy a ládát elrejtí ipja, Hoffman egyik bányájában. De még sem cselekedte meg, mert nem kerülhette volna ki a bányászok figyelmét, s egy uri asszony, kinek udvarán menetközben etettek, azt kérdezte, hogy a szekeren levő ládában a magyar korona van-e? Mikor Fülepp ezt elmondta Szemerének,

az gyanakodott, hogy megbizottja csak ki akarja tőle tudni a titkot. A hadsereg már mindenfelé lerakta a fegyvert, tehát Szemere is a határra Orsovára sietett és tüprenkedett, mi tevő legyen a koronával? Egyelőre egy lakatlan házban ásta el, és tüzet rakott fölötte, hogy a friss ásás ne lássék. Közölte a dolgot gróf Batthányi Kázmérral, ki ezt mondta rá, hogy törje össze a koronát, úgy vesse a Dunába. Szemere végre az elásásra szánta el magát. A súlyos ládával egymaga nem bírt, beleavatta hát a dologba Grimme Házmán Ferenc helyettes államtitkárt és Lórodyt, ki „becsületes magyar.“

Házmán a dolgot úgy beszélte el Ipolyinak, hogy Szemere Bertalan Orsovára jövet titkolta a láda tartalmát, s csak azt mondta, hogy fontos irományok vannak benne. Házmán nyíltan kijelentette, hogy ő a ládában a koronát gyanítja; mire Szemere azt mondta, hogy nem titkolózik tovább, ha már úgylis sejtik a dolgot; de nem tudja hova rejteni a koronát, sőt kénytelen lesz a Dunába dobni.

Házmán ez ellen állást foglalt, kinyilatkoztatta, hogy ő ezt a szándékot a többiek segítségével meg fogja akadályozni. Reá birta Szemerét, hogy a koronát az elhagyott házból bátorságosabb helyre vigyék. A korona ládája kis szekéren állott az udvaron. Házmán és Lóvody kimentek a vidékre

az elásásra alkalmas helyet keresni. Házmán mikor visszajöttek, Egressy Gábor eladó lovait fogta a szekérbe, az alatt az ürügy alatt, hogy ki akarja őket próbálni. Mind a négyen felszállottak a láda mellé. Csalitos vizjárta helyre mentek, az Oláhország felé vivő uttól balra. Itt ásták el a nemzet kincsét. Megjelöltek egy fát, mely a helylyel és a térrel háromszöget alkot. Grimme lerajzolta a helyet, s a képet átadta Szemere Bertalannak. Szemere, mielőtt Vidinből menekült, a titkot közölte gróf Batthányi Kázmérral, Füleppel és később Párisban gróf Teleky Lászlóval.

Házmán Ferenc elbeszélése és Szemere Bertalan gyanítása szerint nyilván Kossuth is tudta az elásás helyét. Kossuth Törökországban kérdezősködött is Házmántól a korona felől és látszott, hogy fáj neki, hogy a volt államtitkár nem akarja őt beleavatni a titokba.

Szemere Bertalan egy, kevesektől ismert névtelen verses pamfletjében (Lombok és Tövisek forradalmi jelképek) a Kossuthról szóló epigramm mellett ezt jegyzi meg csillag alatt: Kifutásakor Kossuth a koronáról nem gondoskodott, sőt Budán akarta azt hagyni. Egy oktalán által csak Kutahiában értesítették, hogy elrejtteni sikerült. Kossuth Londonba jutván, utóbb onnan embereket küldött Magyarországra a koronát felvenni, és azt neki hozni. Mint mindig, akkor is rosszul választván

embereit, közülök egy a kincset az osztráknak elárulta. Így vesztette ő el a hazát is, a koronát is.

Hiába tagadja Helfy, hogy Kossuth a koronát ki akarta magának csempésztetni Londonba. Adatai nem egyeznek meg az igaz történettel.

A korona megtalálása Orsovánál.

A korona elásásának helyét Viddinben már nyolcan tudták u. m. Szemere, Házmán, Lóvody, Grimm, gr. Batthyányi Kázmér, gróf Teleky László, Fülepp Lipót és Kossuth Lajos. Midőn Korger a Duna-parttól kiindulva az Allion hegység irányában parallel árkokat kezdett ásatni, akkor az emigráció is tudta, hogy a korona rejtkehelye nem sokáig fog titokban maradni. 1852-ben a semleges területen is, mint mindenütt, nagy víz-áradások voltak. Kossuth Magyarországra titkos ügynököket küldött, hogy a magyar korona rejtkehelye körül kémleléseket tegyenek; de ezek mielőtt feladataiknak megfelelőhettek volna, elfogattak és Bécsbe kísértettek. Kossuth 1853. évi május havában Wargha Istvánt, az 1848-iki magyar kancellária titkárát küldötte Magyarországra, hogy a koronát rejtkehelyéből kiassa és kiküldje. Az osztrák rendőrség nyomára jött ezen kiküldetésnek. Warghát Posgánál elfogták és Bécsbe

vitték. Sokáig vallatták, végre négy havi vallatás és ígéret után elárulta a titkot 150,000 forintot kapott a feladásért s ezzel Angliába ment ki, a hol szivarüzletet nyitott, de megbukott, és később mint nagyváradi főjegyző halt meg 1876. március 12-én.

*

Törökországban Kossuth L. fölsímettén, először Viddinbe, azután Sumlába, majd pedig Kutahiába vitetett. Ausztria természetesen sürgette a török kormánynál Kossuth kiadatását és fenyegetődzésekkel akart célt érni, de másfelől Anglia és Amerika szabadon bocsáztatását követelte. A török kormány végre is az utóbbi hatalmaknak engedett és Kossuthot szabadon bocsátá. Kossuth azután Angliába utazott, hol mindenütt a legnagyobb lelkesedéssel fogadták. Angliából Amerikába ment, hol még lelkesebb fogadtatásra talált. 1853-ban visszament Angliába, hol irodalmi munkálkodással foglalkozott s a mellett nem szünt meg Magyarország felszabadítása érdekében működni. S e végből összeköttetésbe lépett Európa összes szereplő egyéneivel u. m. Ferini, Garibaldi, Recatoli és Cavourral, Olaszország legnagyobb radikalistáival. Londonban magyar bankjegyeket nyomtatott, de jogosulatlan pénzverése miatt, az osztrák kormány pert akasztott nyakába. A pör

1861. jun. 12-én ért véget, és az véget nemcsak megtiltotta Kossuthnak a pénzverést, de a pör költségeiben is elmarasztalta. Kossuth erre elhagyja Albiont és Olaszországba Milanóba költözött, ugy, de minden nevezetesebb vivmány nélkül. 1859-ben végre, midőn az olasz háboru kitört, III. Napoleon francia császár hajlandónak mutatkozott Magyarország egy újabb fölkelését, a mit Kossuth tervezett, segíyezni. A tervet azonban a villa-francai békekötés megdöntötte. Ekkor Kossuth Angliába ment s ott félrevonulva élt.

A kiegyezés és királykoronázás minden politikai üldözöttnek kegyelmet hozott s így Kossuthnak is, s Pécs városa nyomban meg is választotta képviselőjévé, de Kossuth a kegyelmet visszautasította s így természetesen a mandátumot is. 1877-ben Cegléd városa választotta ismételen képviselőjévé s 100 tagu küldöttségel kérte meg, hogy térjen vissza hazájába és fogadja el a város megbizását. Kossuth ekkor már olasz földön lakott Turin városa mellett, Baraconban, de Cegléd meghivása is sikertelen volt. Itt aztán teljeseu visszavonulva a tudományoknak és iratai rendezésének élt 1894 márc. 20-án bekövetkezett haláláig.

Az úrbér.

Az úrbér: a földesúr és jobbágy közti viszony rendezése. Kezdetben a jobbágy vagy szerződéses, vagy földhöz kötött rabszolga volt, urának személyével, családjával, ingóságával tulajdona; élt abból, mije a földesúri kilenczed és papi tized, vagyis termékének ötöde után megmaradt. Az úrbért 1768-ban Mária Terézia kormányilag rendezte s az 1791-iki országgyűlés ideiglenesen jóváhagyta. E szerint a sűrűbb lakosu felföld és a kevésbé népes alföld arányában a jobbágytelek nagysága 16—24 hold szántóföldben és 6—22 hold kaszáló rétben volt megállapítva. Ettől fizette a paraszt: a megyei és hadi adót, földesurának az ötödöt, a mennyiben a földesurak a tizedet a papoktól birták bérben; füstpénzül egy forintot. A kisebb adókat, u. m. minden telektől két tyúkot, két kappant, 12 tojást, egy itcze vaját, harminczan egy borjút, a bárány s méhkas adót az új úrbér eltörölte.

A jobbágy marhája a földesúréval közösen legelőre járt. — A legelő elkülönzésre, s a telekösszesítésre külön törvény hozatott. — Hol erdő s nádas volt, innen a földesúr tüzelőt és építésre valót ingyen adott. Ez is utóbb elkülönzés alá jött.

A pénz- és termény-adón fölül tartozott a jobbágy földesurának 52 igás, vagy a helyett kétannyi gyalog napszámmal, négy napi hosszú fuvarral s a vadászatra háromnapi hajtással. Tizenkét veréb — és hat varjufejnek évenként beszolgáltatása is követeltetett a jobbágytól. A földesúri roboton fölül hajtattott a paraszt a megyei közmunkára, útcsinálásra, folyószabályozásra, a falu és pap földé megmunkálására. És ha nem ment, vagy nem mehetett, ütötte, verte az uraság hajdujától kezdve gazdatisztein föl a földesúrig, a megye hajdujától az alispánig minden uradalmi és vármegyei tisztviselő, a falusi bíró, a katona stb. — Politikai s polgári joggal a paraszt nem birt. Birája saját földesura volt az úri széken, föllebbvitel a vármegyei törvényszékre, onnan a helytartótanácsához.

A jobbágytelket bíró nemeseket tekintve, a nemesi kiváltság és nem-adózás hősei sokat küzdöttek a mellett, hogy ezek a vármegyei s közadó alá ne vétessenek; de a többség azon elvnel fogva, hogy a jobbágytelek minden adónak

alapja, s a ki annak hasznát veszi, terheit is viselje: az elvet kimondotta, törvénybe is igtatta, de végrehajtva nem lett. A kormány s a pártok, a jobbágynemeseket, mint korteseket politikai céljaikra fölhasználván, midőn utóbb a jobbágytelkek fölbecslésére és váltságára került a sor, minthogy a nemes jobbágyok nem adóztak telkeiktől úgy mint a parasztok: eddig használt telkeik birtokától elestek.

A karok és rendek táblája az úrbéri viszonyok rendezésében nemcsak a földesurakról, de a parasztjobbágyok személyét s vagyonát biztosító polgári jogokról is gondoskodott; jelesen, hogy a jobbágyok tartozásait földes uraiktól kölcsönös egyesség útján megválthatják s ezzel telkeiknek szabad tulajdonosai lesznek; az úri székek a jobbágyok egymás közti pöreiben ítélnék; ha ellenben a földesúr, mint peres fél áll jobbágyával szembe: a vármegyei törvényszéket illesse a bíróság; a jobbágyokra nézve is kiterjesztessék a Verbőczy 1: 9 (*Partis primae titulus nonus*) hogy őket törvényes ítélet nélkül elfogatni s testi büntetéssel illetni nem szabad, és hogy a jobbágyok saját ügyekben, ne mint eddig földesúraik, de személyesen is vagy vallott ügyvédek által pörlekedhessenek. Az úrbéri telkeknek minden községben megállapítása s ezekben a negyed-, fél-, háromnegyed- s egész telkes jobbágyok-

nak fölszámítása ; utóbb, midőn a telkeknek ingóság gyanánt adásvevése megengedettetett s több telek egy kézbe került : nagy fogyatkozás lőn az ígás marha-létszámban, ezzel a közmunkaerőben, a lelkész párbérében, mert az imént telkes gazdák, független választó polgárokká, napszámot proletárokká lettek.

Az úrbérnek 1833. elején megkezdett tárgyalását az alsó tábla azon év közepén bevégezte, s a főrendiekkal váltott több rendbeli üzenet után az év vége felé közös ülésből a király elé terjeszté. A kilencz hónap mulva leérkezett királyi leirat, nem épen akkor ugyan, hanem későbbben a földesurak és gazdatisztjeik kezéből kivette ugyan a jobbágy-verő botot ; azt is megengedé, hogy a jobbágyok saját személyökben pörlekedhessenek ; de a jobbágnak csak tartozásai megváltásába egyezett bele, nem egyszersmind a telekváltságba, hogy az a parasztnak szabad tulajdonába menjen át ; úgy, hogy a jobbágy tartozásai megváltása után is, személyére nézve földesúri hatóság alatt maradjon. A monarchia t. i. a vele szövetkezett hierarchiával és aristocratiával, a fölszaporodó szabad polgároktól, s ezzel a demokratia föülkerülésétől tartott. Ezért kivánta a földesurak egy része továbbra is hatalma alatt tartani a jobbágyok millióit. Az érdem azonban az alsó táblán annak említett

vezérszónokaié, a felsőn pedig főleg a gr. Andrásyaké, gr. Széchényi Istváné és br. Wesselényi Miklósé, a kik nevék fényét, ékeszólásuk egész hatalmát vetették a latba, csak hogy az alsó táblán elfogadott törvényeket a felső tábla is elfogadja. S itt különösen br. Wesselényi-t, mint a felsőházi ellenzék vezérét kell kiemelnünk, a ki bámulatos kitartással küzdött ez érdekekben. Kölcsey följegyezte Napló-jában, s gr. Teleki Domokos fölölte a m. tud. akadémiában tartott Emlékbeszédében: hogy az úrbéri ügyek rendszeres bizottsági munkák előtt napirendre tűzése, a vallási sérelmek orvoslása, a lengyel-ügyben nyilvánult rokonszenv, a sérelmi térről az alkotás mezejére átlépés s a Részek (az Erdélyhez csatolt négy magyar vármegye) Magyarországhoz visszakapcsolása kiváltképen az ő sürgetésére jött napirendre s jutott diadalra.

Az úrbéri telekváltásági viták az alsó táblán.

A jobbágytelkeknek megváltás után szabad tulajdonát megtagadó kir. leirat a népjogért harcoló karokat és rendeket izgalomba hozta, mely a főrendeknek patrimonialis jogaik mellett dacos küzdelme által még inkább növekedett. Az országgyűlés vezérszónokainak beszédét a

történelem számára itt is fentartani szükségesnek látjuk.

E tárgyalást Höke után a következőkben ismertetem:

Kölcsey egyebek közt így szólott: „Szabad költözést nyert a jobbágy: való. De azért lehet-e már őt szabadnak mondani? El öröltetett az örökös jobbágy. Miként? Az adózó elhagyhatja urát. De hová mehet? Más urhoz. A különbség csak az: eddig szolgált folyvást egy urat, most már egymásután szolgálhat többeket. De szolgálnia folyvást kell, azaz örökösen kell. Ő tehát — a királyi válasz után — örökös jobbágy lenni mindeddig meg nem szűnt, bizonyosan csak akkor szűnik meg, midőn az örökváltság által a tulajdonmegszerezhetés neki megadatván, a szabadságból saját erejével fölemelkedhetik.“ A lángkeblű szónok beszédét így végezte:

„Fájdalmas érzéseim közepett is bizonyos léleknyugalmat találok abban, hogy a nemességen fekvő százados szemrehányás terheit a kormány most magára fordítá, s e tett által fölhatalmazva érzem magamat kikiáltani, s ezen kiáltás elébb-utóbb kilenc millió ember kebelét fogja dobbanásba hozni; mert ime 1834-ben, a magyar nemzet törvényjavító országgyűlésén, a magyar nemesség az adózó népnek tulajdon-szerezhetésre valahára utat nyitni szándékozott, s az, a ki ezen

jótékony szándéknak ellenveté magát: a kormány volt! Igenis a kormány volt. A mi minket illet, mi a nép iránti kötelességhez e részben mindedig hívek valánk! nincs egyéb hátra, mint hogy ennek teljesítésében tovább is szent állhatatossággal megmaradjunk.“

Deák Ferencz így nyilatkozott: „Kettős volt ez úrbéri munkálatban a jobbágyok iránt törvényhozói kötelességünk, t. i. engedmények által tüstént segíteni szükségükre de a jövőre is figyelmezve, egyszersmind önérzetüket az emberiség méltóságára emelni, és kifejtteni a keblükben szunyadó hatalmas erőt, az iparkodásnak leginkább szabadság és tulajdon által növekedhető varázserejét. — A megváltott községekben a népesedés, a faluk nagysága, csinosodása és a lakosok vagyoni állapota folyvást növekedik, ezekben a gondos iparkodást s az abból származott jólétnek kedvesen meglepő képét mindenhol lehet látni. Szóval: a ki ezen községeket közelebbről ismeri, hacsak a nemzet kifejlődése iránt minden érzés ki nem aludt kebeléből, lehetetlen nem óhajtatnia, hogy bár hazánkban minél több efféle csinos és boldog helységek támadnának. Kérdezzük meg bár a szomszéd vidéknek szegény lakosaitól, hogy ezen megváltott községek mi által lettek virágzók? Azt fogják sóhajtván válaszolni: az által, mert szabadok és szabadság által boldogok. Van igenis

a népnek szívében egy ösztön, mely ha századokig szunyadott is, örökre kialudni soha sem fog; és ezen ösztön a törvényes szabadságvágya és érzete. Nem lehet ezen ösztönt gátló törvényekkel elfojtani, mert végre gátokat rontva, kártékony lehetne féktelen rohanása. De hatalmunkban áll azt hasznos törvények által a legnemesebb célra, hazánk nagyságának emelésére, a nemzeti szorgalom és erő kifejtésére vezérelni. . .“

Nagy Pál éles beszédéből is közlünk néhány jellemzetes helyet. „Hogy a különböző néposztályok közt vonandó éles elkülönzés elveiből egyáltalában nem lehet demokrátiát következtetni, mindenki belátandja, kinek egy kis fogalma van a demokráciáról. Mert habár az oligarchia a bölcseségnek kizárólagos birtokában lenni hiszi magát, azért még nekünk is van egy kevés értelmünk, minélfogva átláthatjuk, hogy Magyarország a világ minden tartományai közt legkevésbé alkalmas a respublikára, miután annak különrangú, nyelvű lakosai egymást a köztársaság első éveiben bizonyosan fölemésztenék. Az egész nemzet szereti királyát, szabadságát és a népet, és néhány dicséretes kivételekkel csak azon oligarchiát nem szereti, mely magát kevélyen az egész nemzet fölé emelni szándékozik. . . Ezen oligarchia abba helyezi a haza boldogságát, hogy midőnkastélyának ablakain kinéz, mindent, a mi látkö-

rébe esik, tulajdonának nevezhessen, pálcája előtt mindenki remegjen, s midőn vagy 30 paripával és 300 vadászszékkel a rókadászatán a szegény adózó vetéseit legázolja, sehol se találkozzék egy földművelő tulajdonos, a ki elég vakmerő legyen az ifjú úr lova kantárát megragadni s Bürgerrel mondani: Istentől volna a te fenséged? nem! te tyrann vagy. — De előre is látom, hogy mindennek nem lesz hatása azon oligarchiára, mely a kormányt a maga bujtogatásaival környezi s az egyes vármegyéket elcsábítja. . . Hogy a kormány ily támaszainak kedvéért, a nemzet egész tömegének legszentebb érdekeit föláldozza, hihetetlen; azért teljes bizalommal remélem, hogy mihelyt e tárgy még egyszer ő felsége elé fogterjesztetni, nem fogja hű népét legszentebb reményeitől megfosztani.“

Kormányi izgatás az örökváltság ellen.

Az úrbéri telekváltság az országos előmunkálatban s a vármegyei követek utasításában is meglévén, a demokrata elvnek kortesekkel megbuktatására s a követi utasításnak e tekintetben megmásítására, a kormány szétküldé a megyékbe főispánjait. Néhány vármegyében a kormánycsiny sikerült: másokban nagy izgalmat keltett. Tolnavármegyében egyebek közt a gróf Festetics fivérek dolgoztak a kormány részére; Bezerédy István pedig, az országos kisedővó intézet és selyemtenyésztés egyik alapítója, kit követtársai az „örök igazság“ szép címével tiszteltek meg, az eredeti utasítás föntartása melletti kitartásra gyűjté össze híveit: nemcsak, de a szabad telek elvének gyakorlati kivitelére jobbágyaival szerződést kötött s azokat telkeiknek szabad tulajdonosaivá tette. Ezért a kormány — elrettentő például — királyi biztost, katonákkal, ágyúkkal küldött a vármegyére, mely fürgeteg azonban

minden kártétel nélkül elvonult. A szabadelvű és kormánypárt egymás ellen nagy szamu kortesekkel küzdött, mégis Bezerédy maradt győztes. A kormánypárti kortestanyák rendes gazdája, szállítója, élelmezője, itatója Festeticsék tisztartója: Pecsovics, — Bezerédyéké: Kubinszki vala. Pecsovics nevérol ragadt el a kormány és általában az absolutismus pártjára a jellemző országos elnevezés. Tolna uradalma, melyet a gr. Festeticsék 1750 óta birtak s előnevöket innen vették, a kortes- és egyéb költségek miatt más kézre került. — Beregvármegyében, a főispánnak, gróf Vaynak és követének Füzessérynek sikerült az utasításnak kortesek általi megváltoztatása. Tisza Lajos, Biharvármegye követe, ki a főispán működéseinek ellenaknázására § elvtársainak az ügy mellett megtartására Pozsonyból megyéjébe rándult, Füzesséryvel Debrecenben összejött, hol ennek szemére hányta elvtagadását. Füzesséry Tiszát torkon ragadta, ez pedig amazt nyakon vágta. Mindkettőnek le kellett mondania követi állásáról.

Következményeit tekintve, nagy fontossággal bírt Szatmárvármegye követutasításának megváltoztatása. Kölcey ez elváltozást nem tűrhetve, követi állásáról lemondásra határozá el magát. Barátai megkísérlették új közgyűlésre hivatkozással lemondásáról lebeszélni. Ámde a kormánypárt korteseinek maradó nagyobb száma lesza-

vazta a maradó kisebbséget, a követi kar szabadelvű pártjának nagy sajnálkozására Kőlcsey az országgyűlésen többé részt nem vett. Az ifjuság erre rázendíté kedves szónokának távoztán a bús nótát: „Bécs városból nyugatról keletre hidegen fúj a szél stb.“ — Báró Wesselényi Miklós különösen minden lehetőt elkövetett, hogy az ő angyallelkű, de acéljellemű s magas műveltségű barátját, az ország tanácsában, melynek ékes szavával és tollával egyaránt díszére vált, a közügynek tovább is megtarthassa. Wesselényi, ki az akkori erdélyi országgyűlésen a kormányt éles szavaival és engedély nélküli kősajtójával úgy megsértette, hogy az által közkeresetet vont magára, most a szatmárvármegyei gyűlésen oly beszédet tartott, melyért Magyarországon is a királyi ügyész által fölségsértési pörbe fogatott. Azt mondá ugyanis beszéde végén: „Háromszáz év óta viseli a bécsi kormány a magyar nemesség ellenében a parasztvédő álarcot, melyet ha fölvonnánk, látnók mégis mennyire meghíztak izmai a paraszt zsírján. E kormány képes arra vetemedni, hogy föluszítsa a parasztot, kinek dühe elől megvéd ugyan, de akkor jaj nekünk, mert akkor szabad emberekből rabszolgáivá tesz bennünket.“ — Uray Bálint elnök-alispán erre megrovásában higgadtságra s mérsékletre inté a szónokot; de a beszéd híre tovább ment, idősb

gróf Zichy Ferenc bihari főispán följelentésére megindított Wesselényi ellen a vád, — melynek folyamáról s eredményéről alább lesz szó, — melyekben a nemes embernek rögtöni letartóztatása szükséges dolog. Ezt kellene minden kivételleivel és megszorításaival a nem nemesekre is kiterjeszteni: a közbiztonság ez által szenvedni nem fog, inkább biztosítva lesz minden polgárra nézve. Ha engem, számos példák és köztapasztalás ellenére meggyőzhet valaki arról, hogy a privilegium több műveltséget és erkölcsösséget ad minden nemesnek és maradékának, mint a mivel nem-nemes polgártársaink élhetnek és bírhatnak; ha meg lesz mutatva, hogy a kiváltság biztosítja közbátorságunkat: akkor fejet hajtva, kész leszek elismerni, hogy az ilyen kiváltságolt, jó erkölcsű művelt osztály különös kedvezésre méltó s a közbátorsági törvények oltalmát is csak ő érdemli meg. Gömör követe (Lamotte, francia emigrans ivadék, ki többek közt azt mondá: mit ér nekem a szabadság, ha mindenki szabad!) például Angol- és Franciaország törvényeit hozta föl s állítá: hogy ott is, kit a constabler vállán pálcájával megillet, vagy a rendőr letartóztat, ellenállni nem mer, habár első pair is. De az előadásban magában van meg a felelet; mert a törvény szentsége oly tiszteletben áll, hogy a pair és polgár kénytelen engedni az őt letartóz-

tató constablernek. Nálunk, a törvény súlya csak a szegény adózót nyomja. (Palócy megjegyzi, hogy Angliában a rendőr, ha vállát illeti is megvalakinek: engedelmeskedik; nálunk ha a hátához verik, sem fogadnak szót.) Vasvármegye követe azt állítja, hogy a jobbágy nálunk minden sértés ellen biztosítva van, mert a földesúr violentialis per útján megboszulja jobbágya sérelmét. Természetelleni dolog, midőn polgári társaságban a sértett fél önmaga elégtételt nem kereshet, hanem a törvények oltalmának fölhívását földesura kegyelmétől kell várnia. Ily esetekben pipa és kártya közben végzik el a földesurak az egész dolgot, gyakran a jobbágy rovására. Árvavármegye követe azt mondá: ha nyolcz századig el lehettek adózóink e törvény nélkül, ellehetnek még pár évig. — Évezredekig el lehetett a világ kereszténység nélkül, tehát el lehetett volna tovább is, stb.“

Nagy Pál: „Mit csinálnak sok helyen a földesurak s goromba tisztjeik? szükségtelen említenem. Tudjuk azt is, hogy a szolgabíró, esküdt, commissarius, sokszor csak úgy rögtönözve, jól megvágatja a szegény embert; gyakran büntetlenül a katonatisztek is, lefelé a káplárig. Ezek, kiknek Ausztriában cassatio büntetése alatt tilalmas a paraszthoz csak egy újjal is nyúlni, — nálunk, ha bálba mennek s az elő-

fogat nem jó hirtelen, jó sort vernek a falusi becsületes bíróra. Ezen égbekiáltó visszaéléseket valahára meg kell szüntetni, stb.“

Balogh János: „Elveszett immár az általunk javasolt örökváltság, el az úriszékek korlátozása, el fog veszni a jobbágy személyének biztosítéka... Hallám több ízben, a jelen országgyűlés alatt említeni, hogy ha keblünkben nem fejlett volna ki oly nagyon a demokratia elve, a kormány és a főrendi tábla is hajlandóbb lett volna az általunk ajánlott morális engedélyek elfogadására; de miután mi, a demokratiai elveket világosan kimondtuk, ők ezen engedményeket nyolcz százados alkotmányunk megrázkódtatása nélkül el nem fogadhatták. Tehát már oly gyöngye lábbon áll a magyar aristocratia, hogy azt három úrbéri törvény megrendítheti? Vagy a jobbágy örökös szolgasága, a földesúr biráskodása s a pálca önkénye azok az alapok, melyeken a magyar alkotmány nyugszik? Ha ez állana, úgy a magyar alkotmányt nem aristocratiának, hanem aristocratiai despotismusnak, oligarchiai zsarnokságnak, vagy valami olyan szörnyetegnek kellene tartani, melynek fogalmát kifejezni nem létezik szó az alkotmányosság szótárában. Valódi oka annak, miért vonakodik a kormány, a felső tábla és az egyházi rend a morális engedményeket elfogadni, nem más, mint hogy a kormány, a nemzeti erő növekedése által

a maga széles hatalmának megszorításától fél; a főrendek attól rettegnek, hogy az általok bálványozott aristocratiai elveket századunk elvei veszélyeztetik; az egyházi rend pedig saját érdekei kockáztatásától remeg.“

Ezután közbejött az egyházi rend tizedkérdése, hogy miután a főpapok a jobbágyok e termék-adóját sem a népnevelésre, sem bandériumokra, hanem egyébként is bő jövedelmeik gyarapítására — fordítják, egyszerűen töröltessék el; de azt a többség elvetvén, indítványoztatott, hogy ne a földesurak, mint eddig, hanem az adózó nép maga bérelhesse ki a tizedet; a protestánsok pedig — valamint az ó-hitűeket a törvény már korábban fölmenté a katolikus papi tized alól — mentessenek föl. E fölmentés keresztül is ment a karok és rendek tábláján, de nem a főrendekén, hol a tizedélvező főpapok és azt olcsón bérlő mágnások ültek. . . . Az egyházi tizedet is, valamint a földesúri kilencedet. országos kárpótlás mellett, csak az 1849-iki márciusi hó napoknak sikerült megszüntetni.

A főrendek sok huzavonására, akadékoskodására, többek közt Nagy Pál adott erős kifejezést a karok és rendek neheztelésének: „Sok országgyűlésen voltam jelen, — mond, — de a dolgok ily tárgyalását lehetők sem álmodtam. Hetek alatt teszünk annyit, mennyit egy nap

alatt kellene végeznünk. Unalom nélkül azt látni s hallgatni alig lehet. Ezen szomorú helyzetnek egyedüli oka a főrendek táblája. Mit cifrázzák a dolgot a főrendek? Miért nem mondják ki egyenesen, mit üzenetükből különben is kézzel foghatni, hogy az úri széket, s ott a földesúri despotai hatalmat a régi lábön kívánják föntartani. A mi rossz van intézményeinkben, birói, igazgatási rendszerünkben: mindenkől hasznot vonnak, azért minden javításnak ellene szegzik magukat. Ha a szegény népnek anyagi engedélyt akarunk adni: a földesúri tulajdon sérthetlenségét emlegetik; ha morális engedményeket javaslunk: ez forradalomra vezet s a dolognak vége csak az: maradjon a régi rossz. Mi javítani, segíteni akarunk: de mi haszna, ha ebben a főrendek által gátoltatunk. stb.“

Más alkalommal meg így fakadt ki: „A főrendek hasztalan akarnak gátat vetni a korszellem haladásának. A földrengés megrázza a földet, összerombolja a városokat, elsülyeszti a hegyeket: egy gyermek jön s a földbe szúrt botjával akarja megállítani a föld rázkódását. Jön az orkán: fölzavarja a tengert, fölszaggatja az erdőket és az emberek műveit: jön a gyermek és egy kiterjesztett ív papírral akarja fölfogni az orkán rombolásait. Ily gyermekek a főrendek, kik a földet rengésében, az orkánt rohamában föl-

tartóztatni akarják: de jön a forradalom, mely őket elsöpri a föld színéről.“ — Szintén erősen nyilatkozott egy főrendi üzenet alkalmával Tarnóczy Kázmér, barsi követ, kijelentvén, miként a főrendi táblát nem tekinti a törvényalkotás nélkülözhetetlen elemének, mert sem a főrendek magok nem választottjai a nemzetnek, sem táblájuk nem alapul törvényeken. A hajdankor semmit sem tudott a főrendi tábláról, s 1681-ben a soproni országgyűlésen egyedül azon esetleges körülményekből támadt, mivel a terem szűk volt valamennyi karok és rendek befogadására. Utóbb is nem törvény, hanem királyi kegyelem által nyerte megállapodását. Úgy vélekedik tehát Tarnóczy, hogy azt az alkotmány minden csorbulása nélkül el lehetne törölni. — De már ezt el nem szívelheték a főrendek. Egy királyi leiratot eszközlének ki, melyben roszalás fejeztetik ki Tarnóczy beszédére. A főrendek részéről megjegyztetett, hogy a soproni országgyűlés előtt is századok óta gyakran megtörtént, hogy a főrendek — zászlós urak — külön tanácskoztak a zajos köznemességtől s ezek követeitől.

Az ezután következő idők fejleményeit Deák Ferencz jelentése tünteti fel, melyben egy egész történelmet ír és a jövőt jósolja, ha a nemzet tanácsai szerint jár el. A „Jelentés“ szövege itt következik.

Deák Ferenc ítélete az 1839—40-iki országgyűlés törvényalkotásairól.

A fennebbiekben előadtuk az 1839—40-iki országgyűlés fontosabb törvényeit, kiemeltük a vezérszónokoknak a tanácskozásokban döntő befolyásu beszédeit. De hiányos lenne rajzunk s olvasóink tudása, ha meg nem ismertetnők velük Deák Ferencnek, Zalavármegye ifju követének, Hertelendy Károly követtársával megyejökhöz az országgyűlés folyamáról tett *Jelentés-ét*, mely annak örökbecsü történeti emléke, s politikai irodalmunk remeke.

E könyvben már előre veti fényét az a nagy elme, mely később mint a rhodusi toronyoszlop megvilágította a görög tengerszorost: úgy ragyogott Magyarország viharos korszakainak sötétében, s vezette a nemzetet a törvényesség útján, a haza és alkotmány megvédelmezése s épségben maradása nagy célja felé. Ebből megismeri a tudnivágyó, a király és kormányja, a főrendek és követek háza politikáját,

a pártok működésének indító okát és belső rugóit, mint tükörben látja maga előtt az ellentétes elvek és nézetek küzdelmét, a diplomatai titkos törekvések és a hazafiui nyílt jogvédelem erélyes és mégis óvatos harcát; látni fogja a törvények és igazságok védelmében a legelszántabb bátorságot tapintattal és államférfiúi bölcsességgel egyesülve.

A *Jelentés* írója erős logikával fogja föl és ítéli meg a helyzetet, a mint az a valóságban van, rá mutat a nehézségekre, a mik sikerét akadályozzák; számba veszi a nyeres és vesztes esélyeit: mi jó következik az elsóból, mi rossz az utolsóból? megfontolja a győzelem vagy csata-vesztés lehetőségeit, s így mond róluk véleményt, így ad a teendők iránt tanácsot.

Okoskodásának alapja, tetteinek kiindulási pontja a törvény, fegyvere a logika és igazság. Csak biztosra megy küzdelembe, kozkáztni nem szeret. Küzdelmében fő az elv, a jövő, ezt mindig megmenteni igyekszik, csak formákban enged és alkuszik. A hatalmat nem támadja meg, nem hívja ki, nem sérti, sem nem igerli és boszantja. A kormánynak és felségnek oly kimélően mondja meg az igazat s fedezi föl a törvény mellőzését, hogy lehetetlen rá azért megneheztelni, sem a miatt felelősségre vonni. A szabadságnak és alkotmánynak tántoríthatlan s megfélemlíthetetlen.

hive. Ettől el nem áll, védelmében bátor és szilárd, az elvet és jogot semmi érdeknek s külső tekintetnek alá nem rendeli, föl nem áldozza. E nélkül a polgári életet nem tudja képzelni sem. A politikai célok megvalósításában két elv vezet: megvalósítani a jelenben, ha lehet, s idő és viszonyok engedik, nem kockáztatni, fentartani valósításukat jobb időkre, kedvezőbb viszonyok bekövetkezésére, ha most ellenségesek azok. A nemzet életérdekei s aspirációi megvalósításában az eszményt nézi, s mikor az alkalom kedvező, a mit hidegen számít ki, a nemzet összes erkölcsi ereje központosításával igyekszik létesíteni. Nem alkalmas időben semmit sem kezd. A nem sikerült kezdést rosszabbnak tartja semmihez nem kezdésnél.

Ily elvek és nézetek vannak kifejtve, s Deák Ferenc egyszerű, tömött és átlátszó irályával előadva, a szóban levő *Jelentés*-ben. Magyaróza az a kor eseményeinek, felvilágosítja a törvények itt-ott látszó hézagait, bepillantanunk enged az országgyűlés törvényalkotó egész műgépezetébe, s képzetet ad arról, mily nehéz és göröngyös nálunk a reformok és haladás útja, mennyi átalakulási s tisztulási fokozaton kell keresztül menniök az eszméknek, s mily későn és fáradságos munka után születnek meg fontosabb kérdésekben törvényeink.

És most hadd beszéljen maga a könyv-írója.

Aggodalommal lépek a nehéz pályára — így kezdi azt a *Jelentés* — fájdalmasan érezve azon nyomasztó állapotot, melyet polgári szabadságunk vérző sebei s három érdemes polgártársunk szenvedései okoztak, mely néhol rettegést, máshol keserű ingerültséget gerjesztve, sőt felhöként lebegett ez ideig, sőt lebeg ma is a nemzet fölött. Növelték ez aggodalmakat azok, a mik az országgyűlés megnyitását megelőzték, s az oly pillanatok, melyekben az ellenséges körülmények növekedő hatalma nem csak szebb jövődönék reményét, de a jelent is veszélylyel fenyegette, melyekben az általános csüggedést csak az ügy igazsága távoztatta el, s azon meggyőződés, hogy igaz ügyért küzdeni még akkor is kötelesség, mikor már sikerhez nincs remény.

Az első tanácskozási tárgy azon sérelem volt, hogy Pestvármegye követe az országgyűléstől felsőbb hatalom által eltiltatott. Ez veszélyeztette a szabad választás jogát s a képviselői rendszer függetlenségét. Elhatározták, hogy addig semmi egyéb tárgyat föl nem terjesztenek, míg ez orvosolva nem lesz. De ezt a főrendek nem fogadták el, sőt tanácskozás alá sem vették; tartásuk a kk-ek magukat az 1879-iki XIII. törvénycikkhez — az volt válaszuk — a mi a

királyi előadásokat rendeli legegőbb tanácskozás alá vétetni és tárgyaltatni. Ez a második, és pedig új sérelem volt. Ha az elvet elfogadják — vizonzák az rr-ek — akkor az országgyűlés a kir. előadások bevégződésével eloszlattatik, s a nemzet nem adhatja elé panaszait és sérelmeit; pedig a törvény világosan rendeli, a gyakorlat is igazolja, hogy az országgyűlést addig eloszlatni nem lehet, míg a fejedelmi sérelmeket nem orvosolja. Ha az rr-ek elfogadják, akkor az országgyűlés csak a fejedelem parancsainak végrehajtója lesz, és nem a haza közjáva s boldogsága felett tanácskozás végett gyűl össze. A kk. és rr-ek előadták, hogy állandó szabályul a tanácskozási tárgyak sorát kitűzni nem lehet, ezt azok természete, fontossága és sürgőssége szerint kell megállapítani; most pedig legelső az említett sérelem, mert annak orvoslása nélkül az országgyűlés nincs kiegészítve, s nem képes tanácskozni.

Erre a felség kir. leiratában kijelentette, hogy a szabad választás jogát korlátozni nem kívánja, a főrendek is elállottak a kir. előadások mindenek előtti tárgyalása sürgetésétől, de a sérelmet tettleg a pesti követnek hazaszeretetből önként lemondása orvosolta meg. Ekkor a kk. és rr-ek szabad választási joguk korlátozása ellen óvást téve, tanácskozási tárgyalul a kir. e ő-

adások 1-ső pontját vették elé, melyre nézve a kormánytól felvilágosító adatokat kértek, egyidejűleg pedig a szólás szabadságát illető sérelmeket is tárgyalni kívánták. Az 1790. XIII. törvénycikknek ily értelmezése s a kir. előadások elsőbbsége feletti hosszas vita ily kiegyenlítése nem csekély következményű nyereségnek volt tekinthető.

Az előleges sérelmekre nem érkezett kedvező kir. válasz. Ezek régi vérző sebei voltak az országnak; sajnos, hogy a nemzet annyiszor ismételt panaszai s felirásai sem bírták rá a kormányt a törvények megtartására s azok szentségének helyreállítására. Most is csak az országgyűlés végén érkezett azokra kir. válasz, de az még súlyosabbá tette fájdaljukat. Erdély és Galicia nem csatoltatott vissza Magyarországhoz, a só ára önkényesen állapittatik meg, az adót önkényesen rójják ki stb. Zalavármegye követei ezek orvoslásától tették függővé az ujoncadást, de az többséget nem nyert. A jelentő követek hiszik, hogy ha jövőben a rr-ek növekedő buzgósággal szólalnak fel, foganata lesz; mert csak a csüggedést nem ismerő nemzeti akarattal sikerül az, a mit eddig elérni képesek nem voltak.

A szólás szabadságán ejtett sérelmek, némely polgárok ellen támasztott perek, az ítélőszékek eljárása és az ellenök hozott ítéletek, melyek

polgari állásuk függetlenségét és személyes szabadságukat, valamint a köztanácskozások szabadságát sokkal mélyebben érdekelték, hogysen azok ellen a nemzet képviselői fel ne szólaltak volna. Felszólaltak azon fájdalmas érzéssel, mit a sérelem nagysága szült, s azon határozottsággal, melyet a sértett törvények szentsége s a veszélyezettett közérdekek fontossága megkívánt, külön felterjesztésben a kormány önkényes rendeletét, a bírák eljárását és ítéletét törvényteleneknek jelentették ki, s azok következésének tettleges megszüntetését, az okozott sérelmek teljes mértékű orvoslását kívánták. De a főrendiház nem egyezett bele, sőt mentegette a kormányt és bíróságot, s pártolta azt, oly elveket állítva föl, melyek a két tábla közt az egyességre jutást lehetetlenné tették. A főrendek ezen izenete fájdalmasan lepte meg a kk-at és rr-et, s második izenetekben részletesen fejtették ki nézeteiket, a mit törvényekből és polgári alkotmányunk lelkéből merítettek, s a mit a nemzet nevében mondtak, hiszik, hogy az a nemzet akarata volt, s ügyök és kifejtett elveik igazsága felett nyugodtan várják a jelen s jövőkor ítéletét.

A főrendek arra szólitották föl a kk-t, hogy a sérelmi panaszokat s elvek vitatását mellőzzék, s alkossanak a fenforgó tárgyáról új törvényeket. De a kk-ok meg voltak győződve, hogy a

fennálló törvényeken ejtett sérelmet egyedül új törvénnyel orvosolni nem lehet. Törvény szab korlátot a hatalomnak, önkény ellen a törvény erejében keresnek oltalmat a hon polgárai. De magát a törvényt s annak oltalmazó erejét önkény ellen csak a nemzet erkölcsi ereje biztosíthatja, s a mely nemzet ezen erkölcsi erő hiányában nem képes törvényeinek szentségét tiszteletben tartani, s azoknak tiszteletet szerezni, annak független önállása csak a véletlen esetek játéka lesz, s azt újabb és ismét újabb törvények sem mentik meg a végelsülyedéstől. Ha föl nem szólal a nemzet, midőn törvényei sértetnek, hanem sérelmét elhallgatva, minden sértett törvény helyett újat alkot, önmaga csökkenti törvényei tekintetét; mert hallgatása annyi, mintha helyben hagyná a történeteket, vagy azokat a törvény kétes értelmezésével mentetné. Ha föl nem szólal a nemzet, midőn a hatalom túllépett a törvények határain, ki fogja figyelmeztetni a kormányt elkövetett hibájára? s mi fogja rábirni, hogy a törvények ösvényére ismét visszatérjen? Sértett törvények mellett komoly méltósággal felszólalni több tiszteletet mutat a fejedelem iránt is, mint a gyáva hallgatás; mert az férfias bizodalom, ez pedig félénk kétkedés a fejedelem igazságában, s azon nemzet, mely törvényeinek s polgári jogainak sérelmét gyávan

hallgatva türi el, gyáván hagyná el fejedelmét a veszély óráiban. Gyáva népeknek a fejedelmek ne örvendjenek; mert félelem és bizalom, hűség és gyávaság nemzeteknél együtt soha nem léteznek . . .

A kk-nak és rr-nek a fennálló törvények sérelméről kellett előbb tanácskozniok, a sérelmek tetteles következtéseinek tetteles megszüntetését, a törvények tekintetének helyreállítását kellett sürgetniök, de mindezeket elmellőzve, a sérelmeket elhallgatva, új törvények alkotásába ereszkedniök nem lehetett. A főrendek javaslatát ezért el nem fogadhatták.

Igy folytak a vitatkozások hónapokon át, s aggodalom közt várták a kétes jövőnek kifejlődését. A főrendek most azt javallották, hogy egyedül a szenvedők mellett szólaljon föl az országgyűlés. A legbuzgóbb részvét meleg érzése, a barátság és szeretet édes kötelességei hatalmas ösztönül szolgáltak nekik arra, hogy a szenvedők sorsát enyhíteni, elvesztett szabadságukat visszaszerezni igyekezzenek. De egy szent és magasabb kötelesség állott előttük, melynek hatalmas szavánál minden egyéb érzelemnek el kellett némulni, s ez a kötelesség a haza iránti kötelesség volt. A nemzet képviselői a nemzet nevében szólaltak föl sértett törvényeik védelmére. Egyes polgárok sorsa enyhítésére a nemzet jogait

oda nem adhatták, s a polgári szabadság sérelmeit elhallgatniok vétek lett volna még akkor is, mikor fentartásához a remény utolsó szikrája is elenyészett; mert a mit a hatalom ront meg, az ismét feléledhet; de a mit a nemzet könnyelműsége önként oda vet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet. A nemzet képviselői nem tehettek oly lépést, melylyel elveiket megtagadva, tetteleg törvényesítették volna mindazt, a mit polgári szabadságukra nézve oly igen veszélyesnek hittek; már pedig a nemzet sérelmeinek elpanaszolása helyett kegyelemért esdekelní annyi lett volna, mint a történeteket tetteleg helyeselve, véteknek bélyegét nyomni a szenvedőkre, s a nemzet jogainak árán szerezni nekik szabadulást! Ilyen áron szabadulni nekik is kinosabb lett volna a szenvedésnél. E részben sem nyulhattak tehát a főrendek által ajánlott módhoz.

Már ki volt tűzve az országgyűlés bezárásának napja s a kk-ok és rr-ek még mindig állhatatosan megmaradtak a mellett, hogy az ujoncmegajánlás iránti országos végzést addig föl nem terjesztik, míg a főrendek a szólás szabadságán ejtett sérelmek iránti felírásuk fölterjesztésébe bele nem egyeznek. De a főrendek többsége is változatlan maradt ellenszegülésében, melyet a kk-ok és rr-ek legyőzni képesek nem voltak.

S így küzdöttek folyvást sikertelenül, s mindinkább enyésző reménnyel. Kétes helyzetük keserüségét növelte az, hogy félniök kellett, hátha kifárad a nemzeti buzgóság s a többség az alsó tábla elveit megtagadva, a felírás érdemétől eláll, mi által az puszta kérelemmé válik, s akkép a nemzet önmaga dulja föl legszentebb jogait, melyeket a hatalom megsértett ugyan, de meg nem ronthatott. Az ilyen bukás mindig gyávaság szülte öngyilkolás, ez pedig a legborzasztóbb halál, mert a meggyilkolt jelennel együtt sirba száll a szebb jövőnek reménye is. Olyan halál ez, melyet nem kísérnek részvét könnyei; mert a mely nemzet önmagát elhagyja, sorsát megérdemli.

Eközben mintegy közbeszólólag leérkezett a felségnek egy kir. leirata, mely felírásukat megelőzve a szólás szabadságának sértetlen fentartását ígérte, s aggodalmukat némileg kívánta megnyugtanni. De Zalavármegye követeit ez nem nyugtathatta meg. Azonban az országgyűlés jónak látta, az ő követelésüket elejtve, mindazon országos határozatokat, melyekben a két tábla megegyezett, a felséghez felküldeni, s azok fölterjesztettek.

Az ország nádora május 1-én tartott elegendyülésben szóval tudatta, hogy a felség ápril 29-én kiadott kir. végzése által megrendelte, hogy

mindazon egyének, kik a legutolsó országgyűlés óta perbe fogattak, s jelenleg a rájuk kimondott büntetés alatt vannak, teljes szabadságba helyeztessenek, s az eddig folyamatba indított más ily perek is megszűnjenek. Örvendettek a kk. és rr-ek a jelentésnek, mint egyes polgárok, annak is, hogy szenvedő polgártársaik ismét szabadok, s a hazának visszaadattak; de ezt a nemzet képviselői teljes mértékű orvoslásnak nem tekintették s kifejtett elveiktől semmiben el nem térhettek. A nélkül tehát, hogy a vett jelentést tárgyalják, s rá felirjanak, tovább is régi javaslatuk mellett maradtak meg, s midőn az országgyűlés végnapjaiban látták, hogy huszonhárom izenetük, melyeket a jelen és múlt országgyűlés a polgári szabadság felett váltottak, s azokban felhozott alapos okok sem voltak képesek a főrendek megegyezését kivívni: határozottan kijelentették, hogy a törvényhez szorosan ragaszkodnak, s polgári szabadságuk sérelmeinek teljes mértékű orvoslása kivívását s jövőendő bővebb biztosítását a nemzet hazafiúi buzgóságának s a jövő országgyűlés gondosságának a teljesített kötelesség megnyugtató érzetével adják át.

Emlékezetes tényeket jegyzett föl a jelentés írója a magyar nyelvnek az országgyűlésen való ténylegeséről. Már a királynak és királynénak az országgyűlés nevében üdvözlésére választott

Bizottság kiküldésekor indítványoztatott a kk. és rr. gyűlésében, a mit a főrendek is elfogadtak, hogy a bizottság ő felségeiket magyarul üdvözölje. Ő felségeik erről a nádor által értesülve, kijelentették, hogy azt elfogadják. Századok óta most üdvözölte legelőbb a magyar törvényes fejedelmét nemzeti nyelven, s az országgyűlés be-rekesztésekor szintén magyarul történtek az üdvözlések, s ezentúl bizonyosan a köztisztelkédések nyelve a magyar lesz. Később a követek háza a főrendekkel együtt elhatározta, hogy a felirásokat csak magyar nyelven készítendik, s a nádort megkérték ezeknek a felség elé terjesztésére, a ki azt válaszolta, hogy az a fennálló törvénynek megváltoztatását tárgyazza, s így a szokott felírás és kir. válasz által kell elintéztetnie. A kk. és rr-ek tehát sérelmeik és a kir. előadások némely pontjai iránt készült feliratukba ezt is bele szőtték, melyre azon kir. válasz érkezett, hogy a felség e kívánatot elfogadta, s ezután minden országgyűlési felírás magyarul készül és terjesztetik föl. Így hát ezentúl mind szóval, mind írásban nemzeti nyelvén szól királyával a magyar is. Kérték ezenkívül a kk. és rr-ek feliratukban, hogy a felség kir. válaszait s leiratait is magyar nyelven adja ki, s miután a magyar és latin nyelven alkotott törvények magyar szövege az eredeti és elhatározó, azok jö-

vőben csak magyarul szerkesztessenek, a kir. helytartó tanács körleveleit magyarul bocsássa közre, a kir. udvari kancellária is úgy írjon, a magyar ézredeknél a vezényszavak magyarosittasának, a magyar katonaságnál a magyar nyelv behozassék s egyedül magyar tisztek alkalmaztassanak, a tanintézetekben a tanítási nyelv a diák helyett a magyar legyen, minden honfi köteles legyen azt megtanulni, szóval: kérték a magyar nyelvnek országos nyelvvé tételét s az államszolgálat minden ágában a diák és német nyelv helyett a magyar nyelvnek behozatalát.

Mindezekből a legnagyobb rész teljesítetlenül maradt, de némelyeket a felség elfogadván, ezek a már előbb ismertetett VI. t.-cikkbe foglaltattak. Ezek közül legfontosabb az, hogy mind az országos kk. és rr.-ek, mind a vármegyék ezentul egyedül magyarul szerkeszszék felirásaikat, a helytartótanács úgy adja ki körleveleit, a magyar udvari kamara, a magyar ezredek kormányai, az egyházi törvényhatóságok magyarul levelezzenek, s az anyakönyvek magyarul szerkesztessenek oly helyeken is, a hol a gyülekezethez a szentbeszédnek nem magyarul tartatnak, s ezentul plébánosnak, egyházi szónoknak, káplánnak és segédnek olyak alkalmaztassanak, kik magyarul tudnak; végre, a mit a kk. és rr.-ek különösen hangsúlyoztak, hogy az országos pénztáraknál a

számadások magyarul készíttessenek. Ezek hasznos és nem csekély következésű előlépések; de sok van még hátra, a mit nyelvünk ügyében tennünk kell. Azonban ott áll az már ma, a honnan visszalépéstől félni többé nem lehet, sőt a haladás bizonyos; mert minden előrelépés csakhamar szükségessé teszi a másikat. A mint a mult országgyűlésen az, hogy a törvény nyelve a magyra lett . . . , kivivta a magyar felirásokat: úgy fognak következni nemsokára a magyar válaszok; a közigazgatás minden ágából lassanként elmarad a diák nyelv, s minden polgárnál szükségessé válván a magyar nyelv tudása, képzelenség nélkül nem lehet jövőre az iskolai tanítás nyelvét magyarrá nem változtatni. Így halad az lépésről-lépésre, a mit a nemzetnek csüggedést nem ismerő általános közkívánata közszükséggé tett. Vajha a példa másban is hasznos tanítással szolgálna a magyarnak!

Erős jogérzetről tanuskodik a kk. és rr-eknek az ujoncaajánlaskor a felséghez tett fölterjesztés tartalma, melyben kérték, járjon közben az európai nagyhatalmaknál s eszközölje ki, hogy azok az emberiséget, népeik boldogságát s önérdekeinket tekintve, a lefegyverzés általános rendszerét fogadják el, s roppant hadseregeik számát kevesbitvén, ezáltal népeiket oly békeséggel boldogítsák, melynek áldásait azok fentartásának

költsége föl nem emészti. Valóban szomorú — úgy szólnak — hogy a midőn a nemzetek egymást pusztító harcai megszűntek, újabb csapás dulja föl azon reményeket, miket a drága véren szerzett béke ígérni látszott; s ez a csapás Európának az a vésteljes védelmi rendszere, mely minden nemzetet kényszerít béke idején is ropant seregeket tartani, sőt azokat gyakran növelni. A nemzetgazdaság egyik legfőbb kincse a munka; pedig mennyi erő és mennyi munkás kéz vonatik el e védrendszer által a nemzet kézi iparától?! s mennyi a költség, a mit a megkevesedett munkáserőnek kell előteremteni a katonaság tartására?! Minden nemzet, a mely érzi e teher nyomasztó sulyát, minden hatalom nyögve viseli ezen kénytelenség jármát, s még sem menekülhetnek tőle; pedig csak komolyan, határozottan, s egyetértőleg akarnák, könnyű volna megszüntetni azt, mire csak maguk kényszerítik egymást. Ha e védrendszer soká fenmarad, a népek a védelem eszközei alatt roskadnak le, mint azon gyáva harcos, kit nehéz páncéljának sulya nyomott agyon. Magyarország védrendszere csak öt védelmező képviselőinek illett e kérelmet intézni azon fejedelemhez, ki a békét népeinek biztosítani kétségkívül óhajtja . . . A kk. és rr.-ek azt is kérték a fejedelemtől, hogy a katonaság egy részét béke idején hasznos köz-

munkákra használtatni engedje meg. Róma légioi békében építették castrumaikat, ma is bámulatot keltő szép utaikat s hires emléképületeiket. Miért ne követhetnék katonáink a nagy példát? Ezáltal némileg enyhítve lenne a katonatartás azon sulyos terhe, mely a népet nyomja, a katonák testi erejét edzené, s kivált nálunk lenne ez jó hatása, viszonyaink közt kétszeresen szükséges, a hol oly sok a tenni való, annyi erő vonatik el a mindennapi foglalatosságoktól, s ezért oly kevés a munkás kéz. Mily haszonnal lehetne ezt közcélra fordítani! A kk. és rr.-ek előadták kérelmököt, a nemzet és kormány egyformán veszít, ha sikere nem lesz.

Ezzel bevégződött — mondja a *Jelentés* írója — a kir. előadások 1. pontja feletti tanácskozás, elkészült annak érdekében a felírás, s az országgyűlés 11-ik hónapjában a felség elé terjesztetett.

Ez mutatja a mi országgyűléseink rendkívül bonyolult ügy-tárgyalását s nehéz küzdelmeit, a miknek forrása a nemzet számtalan sérelmei; egyszersmind igazolja a kis Erdély 1834-iki országgyűlésének sikertelenségét. Ha a nagy anyaország országgyűlése sem tudott gyorsabban cselekedni, a miatt, hogy a követek házának két hatalmas ellenféllel: a magyar főrendekkel és a bécsi német kormánygyal kellett folytonos és

erős harcot vivni; csodálhatni-e, hogy az erdélyi ellenzék a három egyenjogu nemzet és négy bevett vallás, a kir. kormányshék és szintén a bécsi osztrák kormánytól függő erdélyi kancellária, tehát kilenc jogosult, de ellentétes érdekü és felfogásu hatalmi tényezővel szemben sikeres harcot folytatni képtelen volt, s végre is legyőzve, az erősb joga előtt meghajolni kényyszerült!!

És most a kir. előadások 2-ik pontja, a katonaság élelmezése és elszállásolása került tanácskozása alá. Régótapauaszolt már az országgyűlés a népre nehezedő sulyos teher miatt és sokszor akart e bajon segíteni, de foganat nélkül. Ma már elbirálhatlanná lett a teher s elkezerítővé az egyenkénti beszállásolás miatt. Már ama gondolat keserves lehet a szegény adózóra, hogy miután kinteljesen lerőtta mindazt, a mivel az államnak s földesurának tartozik, s napi sulyos munkáját végezve, hazatér szalmás kunyhójába, melyet inséggel küzködve, önmaga épített övéinek, nincs abban egy zugoly, hová háborgatás nélkül vonulhasson meg háznépével; mert házában a beszállott katonának alkalmatlan jelenlététől nem menekedhetik. A vadnak barlangja s a madárnak fészke van, melytől erővel is távol tart minden tolakodót; de a magyar adózó nem ura még sajátjának is, házában nem

ő rendelkezik, az állam itt sem hagyja őt háborítatlanul, s oly vendéget szállit hozzá, kit túrni kénytelen, oly vendéget, ki gyakran idegen föld szülötte, kit nem ért, s ki őt nem érti, s a kihez őt a közös haza közös szeretetének szelidebb érzelmei sem kapcsolják. Mélyen érezték ezt már az 1836-iki kk. és rr.-ek, s a főrendek hozzájárulásával országos választmányt neveztek ki e tárgyban való munkálkodásra; az ezen országgyűlésre be is adta munkáját, a kk. és rr.-ek tárgyalták, s kijelentették a felség előtt, hogy a katonabeszállásolás és élelmezés mai módja nem igazságos s terhei nagyrészt nem törvényesek; kijelentették óhajukat, hogy a házankénti beszállásolás és sulyos élelmezés szűnjék meg, gondoskodjék mindezekről a katonai kincstár: élelmezze őket és építsen katonai laktanyákat; a kk. és rr.-ek készek a kincstárnak kárpóttolttása iránt egyezkedésbe bocsátkozni.

Az így elkészült felírás a fölséghez fölterjesztetett, de a válasz nem volt kielégítő s a bajt nem orvosolta meg. Ezért ujabb választmányt neveztek ki a III-ik törvénycikkben, utasitva, hogy a katonai kincstárral a terhek enyhítése s katonai laktanyák építése iránt egyezkedjék, munkálatát a nádornak mutassa be, hogy az sajtó útján nyilvánossá tétetvén, iránta a legközelebbi országgyűlésen végleges határozat hozathassék. A kk.

és rr-ek panasztak a katonai kihágások miatt is, melyek békés polgárok önkényes súlyos terhét még keserűbbé teszik, s kívánták törvény által gátlását és megszüntetését. Elkészítették azt, felterjesztették a felséghez, de válasz rá nem érkezett, s így e tárgy csak majd a katonai élelmezési munkálat tárgyalásakor lesz tanácskozás alá vehető.

Érdekes a *Jelentés*-nek a kir. előadások 3-ik pontjára, a Dunának s egyéb hajózható folyóknak szabályozására vonatkozó tanácskozásokat érintő része. A kk. és rr-ek örömmel fogadták azt, mert ez az ország közóhajtása, s már a mult országgyűlés foglalkozott vele; de e munkát óriásinak látták, olyannak, mely a nemzet összes erejének megfeszítésével lesz eszközölhető; kisebb kezdemény, foltozás csak erőpazarlás lenne, mely a nemzet áldozatkészségét haszon nélkül kifárasztja; továbbá olyannak, melyhez a nemzet kellő áldozatát csak úgy lesz hajlandó meghozni, ha a tárgyat és a célt, mire áldozata kéretik, az eszközöket, melyeket felhasználni szándékoznak, és az eredményt, a mely remélhető — egész kiterjedésében ismeri. Bizottság kiküldését, s azzal a kormány rendelkezése alatt levő adatok közlését határozták tehát el, s feliratukban megkérték a felséget, hogy azt eljárásában a kormány által segíteni rendelje el, azon meghagyással, hogy

munkálatát a jövő országgyűlésre adja be, hogy az akkor mulhatatlanul tanácskozás alá vétethessék.

Ezután a reform-törvényekre tér rá a *Jelentés*. Legelőbb a váltótörvények megalkotásának multját s hitelügyi és kereskedelmi fontosságát ismerteti; érinti, hogy még 1790-ben választmány volt kiküldve kidolgozására. Már fél század mult el azóta — ugymond — első felét véres harcok foglalták el, de később a béke áldásai között hazánkban is ébredezni kezdett a szorgalom és munkásság akadályokkal küzdésre kényszerült-ösztöne, a városok nevedni, kalmárok, kereskedők, iparosok és gondos mezei gazdák szaporodni kezdettek, a polgári tevékenység számos ezelőtt ismeretlen ága művelőkre talált; új jövedelmi források nyíltak meg, a mik szaporították a szükségeket és kényelmet úgy, mint azok fedezési módjait. Ezek érlelték meg a váltótörvények eszméjét, s a mostani országgyűlés valósította. Ezeknek hatása nagy, következményei jótékonyak lesznek: emelik a hitelt, a forgalmi és munkás-erőt s életet adnak a kereskedésnek, új ösztönt a forgalomnak. De ehhez idő kell s a munkában kitűrni tudás. Kereskedést és szorgalmat törvény nem teremt, ez csak az akadályokat háritja el, a többbit az idő s a nemzet ereje és gondossága fejti ki.

Gyakorlati érvekkel magyarázza a *Jelentés* az

adósságok betáblázását és a csódtörvény kérdését, melynek kedvező hatásától várja a hitel megszilárdulását s a takarékoság szellemének meghonosodását. A nemzeti bankot a magyar hitel és kereskedés felvirágoztatása fő eszközének mondja, s oly hasznosnak és szükségesnek, minő a váltótörvény, a mi nélkül ezek jótékony hatása is sokkal csekélyebb lesz. E szerint ennek mielőbbi létrehozására az országgyűlés választmányt bízott meg, hogy felállításáról tervet készítsen, a mi elkészülvén: ezt mint a nemzet kívánságát a felség elé terjesztette. De arra válasz nem érkezett és így sikertelen maradt a rá fordított idő és munka. Ezért jövőre szükségesnek véli, hogy a nemzet e tárgyat újabb buzgósággal felfogja, s létesítésére minden módot megpróbáljon; mert a nélkül kereskedésünk szabad, s független világkereskedésünk soha nem lehet. Ezek ma is megszivlelendő igazságok, a miket a haza bölcse félszázaddal ezelőtt mintegy a nemzet lelkére kötött. Vajha a nemes eszme-mag termékeny földre talált volna! De tán nem messze az idő, a mikor mint sok egyéb hő óhaja és jóslata, tán ez is teljesül, valóztatására a nemzet életfája megtermi az arra hivatott embert!

A kamatok kamatjának a hitelező javára biztosítását illető törvényt is alkottak a kk. és rr-ek, de a felség azt nem fogadta el, s így

megvalósítani nem lehetett. Azonban a szóbeli perek iránt hozott törvény e hiányon is némileg segít.

Nagy fontosságú a közigazság és közteher-viselés tekintetében hozott azon törvény, mely az országgyűlési költségek hordozását csak a nemesség kötelességévé tette. De még nagyobb a földesurak és jobbágyok közti viszony szabályozásáról 1836-ban hozott törvények némely pontjainak szabadelvű irányban pótlása és kiegészítése. Ilyen az örök váltság iránt hozott pótló törvény (1840. VII. t. c. 4. §), hogy a földesúr és jobbágy közti szabad egyezség által meghatározandó bizonyos általános összeg fizetésével, akár egyes jobbágyok, akár egész községek földesuri tartozásukat, szolgálataikat és adózásukat (az uri hatóság sértetlen hagyatván) tökéletesen és örök időkre megválthassák, az ekként készült szerződések az 1836. VIII. t. c. 3-dik §-ában elszámlált eseteken kívül bármely tekintetből fel ne bontathassanak, s a megváltás gyanánt lefizetett összeg törvény előtt teljesen azon természetű legyen, milyen a megváltott úrbéri teher volt. Nem kényszerítő e törvény, senki jogát nem sérti, nem korlátoz törvényes szabadságot, de szelid szavának hatalmas erejével lerontja azt a válaszfalat, melyet a nép és szabadság között káros előítéletek alapján emelt.

vala a hajdankor hibás felfogása. Hatása lassu lesz talán, de biztosabb, s következményei nagyok és bizonyosak. A szorgalomnak két nagyerejű rugója van: szabadság és tulajdon! Ez a két hatalmas ösztön ad a polgárnak erőt s lelkesedést a hon védelmében. Csak két erő köti biztosan a népet honhoz és törvényhez, ez a két varázs-erő: szabadság és tulajdon. Azon törvény, melyet az örök váltságról alkotott a mostani törvényhozás, a szabadság és tulajdon első alapját tette le s ez alapon biztosan fog emelkedni hazánk szebb jövője. A tulajdonnal bíró szabad polgárok számát neveli e törvény; pedig csak ezek által lesz erős a haza; mert a szabadság többekkel megosztva becsben nem veszít, erejében nyer s biztosságában növekedik.

Társa ez üdvös intézkedésnek a jobbágyok örökösödéséről hozott általános törvény, az eddigi különböző, s hely és viszonyok szerint változó szokások helyett, mely a haza e hasznos osztályának vagyoni ügyét halál esetére az igazság és méltányosság alapján állandóul és a felek megnyugtatóására intézi el.

Fontosak voltak — bár kisebb mérvben — a mezőrendőrségi, a vizekről és csatornákról, a vallási — s különösen a gör. nem egyesült vallás sérelmeiről, a Részek visszacsatolásáról, az uni-

tárius vallás bevételetéről hozott törvényjavaslatok, melyekbe mindkét ház beleegyezett, csak az unitáriusok bevétele halasztatott el a Részek tetteleges visszakapcsolása alkalmára.

Nagy érdekű a *Jelentés*-nek a pesti nemzeti színház felállítását és állandó megalapítását illető része. Ez, egyeseknek az 1836-iki XL. t. c. folytán tett ajándékából nem levén valósítható: az ország rr-dei 450.000 forintot adtak annak végleges megalapítására és fentartására. A végrehajtás és felügyelés egy állandó országos választmányra bízott s az a törvényben világosan kimondatott. A kk. és rr-ek bizonyosak arról — mondják a jelentő követek — hogy a tett országos alapítványból a cél el lesz érhető. Azonban azt is hiszik, hogy idővel a nemzetiség fejlődése s Pest város buzgósága nem fogják tűrni, hogy a magyar színház az idegen német mellett a magyar haza fővárosában mintegy zsellérkedjék, s a város mint hatóság s a magyar nemzet erőteljes tagja, nem fogja mindig önkebelében az idegent a nemzeti felett pártolni. Ez káros és igazságtalan lenne, mert Pest város tulajdona fennálló színházára nézve sérthetetlen; de ha önérzésük, nyelv és nemzetiség iránti buzgóság egykor még arra vezetni képesek nem lennének, hogy e tulajdont a nemzet javára használják, azon nemzetére, melynek ők alkotó részei, s mely Pestet emelni,

kifejlődését s fontosságát áldozattal is nevelni mindenkor lelkesen törekedett: akkor jövőre leverők kilátásaink, akkor ugyanazon erőt, melyet a főváros emelésére használtak, legszentebb közérdekeink ellen fordították; mert a mely honban még a főváros is gátot vet a nemzeti-ség kifejlődésének, ott a lakosok összesége csak nép marad, de nemzet soha nem lehet. Hála Istennek! ez már ma mind beteljesedett. Budapest polgársága méltónak bizonyította magát a nemzet és ország rokonszenvére. A főváros rájuk, s ők az ifju erőben folyvást emelkedő szép fővárosukra büszke örömmel tekinthetnek.

Örömmel fogadta az ország az anyagi reformok terén b. Vécsey Miklós és b. Sima György vezérlete alatt a Dunának és Tiszának csatorna által összekötése végett alakult társulatról alkotott t.-cikket, Buda-Pest közt a Dunán át állandó hid építését illető, mint szintén a vasutak irányainak kisajátítás által biztosításáról alkotott t.-cikkeket, nem különben szellemi téren a m. tudom. Akadémia, magyar Ludovika katonai Akadémia és Nemzeti Muzeum érdekében tett újabb alapítványok becikkelyezését, végre az izraelitáknak polgári helyzete javításáról hozott törvényt.

Az utókor kiváló figyelmét érdemli meg az adó-megajánlás kérdésének önérzetes és a nemzethez méltó komoly tárgyalása. A kk. és rr-ek

előadták, hogy ők csak egy évre ajánlták meg azt, s mivel az országgyűlés egy év és egy hónap múlva hivatott egybe, az adó a törvény engedelmé nélkül rovatott ki s vétetett fel; ezt törvényesnek el nem ismerhetik, mert nekik az adót e hónapra megszűntnek kell tekinteniök. Ezt az országyűlés is így fogta fel, a sérelmet magáénak is tekintette, s az országgyűlésről felküldött felírásukban a törvény rendeletéhez ragaszkodva, jövőre ily eljárás ellen ünnepélyes óvást tettek. De azon egy hónapi adó beszámításának kérdésébe nem bocsátkoztak. A követek háza azt is előadta, hogy a legsúlyosb sérelmek orvoslásáig az adó megajánlásába nem bocsátkoznak; de a többség azt nem fogadta el, s az adó megígérésének és a föltételek részleteinek tárgyalásába bele bocsátkozott. Így a felség által kívánt nagyobb összeget 1840. május 2-tól (mely akkor az országyűlés bezárása napjául volt kitűzve) 1843. évi május 2-ig oly világos föltétellel ajánlotta meg, hogy ha az nap az országyűlés tetteleg meg nem tartatnék, az adó tovább fizetése és beszedése azonnal teljesen megszűnjék. Ez a felséghez terjesztetvén: onnan a sérelmek orvoslásának teljes mellőzésével, nagyobb adóösszeget kívánó kir. leirat érkezett, a mit a többség elfogadott, a nagyobb adóösszeg a zalai követek nézete ellenére megszavaztatott, s az adó 1840.

május 13-tól (a mikorra az országgyűlés egybehívása volt határozva), 1843. évi májusáig tüzetett ki.

Szintoly fontos tárgy volt az országgyűlési hirlap létesítését illető — még 1836-ban tett — indítvány, a miről törvényjavaslat is készült, melyben azoknak előleges vizsgálat nélkül kiadását határozták, s egyszersmind a szerkesztők ellen — ha hibáznának — célszerű büntetés rendeltetett. A főrendek nem fogadták el, s így szándék sikertelen maradt. Ez országgyűlésen tehát ismét fölvettek e tárgyat, s a főrendeket fölkerítették belenyugvásra; de azok most is ellenezték, s a vizsgálat nélküli lap eszméjét semmiképp el nem fogadták, hanem a tárgyat a sajtókérdésnek egész kiterjedésében leendő felvételére utasítandónak vélték. A kk. és rr. azonban nem szüntek meg e célra törekedni, ismét kifejezték nézetüket, de a főrendek most sem állottak el határozatuktól. A kk. és rr. újból meg újból kijelentették, hogy a megelőző vizsgálat törvényen nem alapul, azt a kormány csak a nemzet hozzájárulása nélkül, annak jogai sérelmével hozta be, azért ők azt megegyezésökkal nem törvényesíthetik. És így e tárgyban semmit kivinni képesek nem voltak. Meg vannak ugyan győződve, hogy a nemzet legnagyobb szükségeinek egyike, ily szabad hirlapok létesítése. Más alkotmányos nemzetekné

a szabad sajtó vitatásai minden tárgyat kifejtenek, midőn abban a törvényhozás határoz, s mikor tanácskozás alá kerül, a kérdésnek már minden oldala ismeretes, a nemzet képviselői tudják a nemzet véleményét és közszükségét, s végzéseiket ahhoz szabják. A hol ez így van, ott nem lehet félni, hogy valamely eszme elragadó külső fénye veszélyeztesse a nemzeti érdekeket mert a szabad sajtó megvitatja s lefejtja a külsőt, s valóságban tünteti fel, mi van belől, mi a való, s a közvélemény azáltal tisztul és erősödik. A kormány ott igaz ügyében nem félhet, mert annak ép a szabad sajtó szabad vezetése által adhat irányt. De a hol ez nincs, a kormány és törvényhozás nem tudja bizonyosan a közvéleményt, egyik vidék nem ismeri a másik szükségét és nézetét. Minden törvényhatóság maga felfogása szerint utasítja követeit, a kormány nem kísérheti figyelemmel a nemzet fejlődésének haladó lépteit, s munkáját ezekhez nem irányozhatja. Innen a sok csalódás, rossz számítás, az irány és eszközök választásában az ingadozás, a mi mellett a cél biztosan el nem érhető, és ez sokban káros lehet. Ne gondolja senki, hogy a midőn a nemzet ismerni kezdi szükségét, a kormány egyoldalú fejtegetésekkel irányt adhasson a közvéleménynek; mert mihelyt az ellen szólni tiltva van, s az ellenkező vélemény kifejezése

gátoltatik, még ha legigazságosabb is az, gyanu támad az emberekben a cél tisztasága iránt; s mivel a valót tisztán nem látják, rémet látnak ott is, a hol az nincs. Nem a közvéleményt fojtja el az előzetes vizsgálat, hanem annak tisztulását gátolja, s nem várt, sőt gyakran nem is sejtett kifakadásait keserübbekké s zavaróbbakká teszi.

Ki kell emelnem még az országgyűlésnek a népnevelés érdekében s a városoknak országgyűlési joggal felruházásai tárgyában tanusított hazafias és az állam magasb érdekeinek megfelelő eljárását. A kk. és rr-ek már a mult országgyűlés végén érezték a népnevelés szükségét s választmányt akartak kinevezni, de a felség nem egyezett meg benne, hanem azt válaszolta az utolsó napokban, hogy fejedelmi tiszte szerint gondoskodni fog azon intézeteknek, a miket a kk és rr-ek utóbbi felírásukban javasoltak, a körülmények szerint lehetséges felállításáról. Törvényre tehát a felség szerint szükség nincs. A kk és rr-ek fájdalmasan vették ezt; mert meg voltak arról győződve, hogy a nevelésnek a felügyelése a nemzetnek legszentebb joga, s hogy ebben korlátozni azt, annyi, mint a polgárok atyai jogát megszorítani. Öregbedett e fájdalom, midőn látták, hogy a mult országgyűléstől fogva lefolyt 3 év alatt e tárgyban a kormány részéről

semmi sem történt, a mi a nemzet reményének megfelelt volna. Ugyanezért, nehogy ez országgyűlésen is az előmunkálatokban és javaslatkészítésben gátul ne legyen valamely kir. válasz, egy kerületi választmányt neveztek ki, s azt e tárgynak kidolgozásával megbízták; de az a szintén halasztást nem szenvedő köztárgyak özönében munkálatát csak az országgyűlés végére készítette el, s így az kerületi tanácskozás alá sem vétethetett. Szükség azért, hogy a jövő országgyűlés e tárgyat ismét csüggedést nem ismerő szilárdsággal fölvegye, s abban a mit lehet, törvény által is eszközölni igyekezzék. Addig is pedig a közhatóságok és egyes polgárok tegyenek meg mindent, a mi hatalmukban áll; mert minden áldozat, a mit e célra fordítunk, a hazának és emberiségnek oltárára van letéve. Nevelni a népet oktatással, intéssel, célszerű törvényekkel, ez a legnemesb feladat, mely kifejti a nemzet erejét, virágzásra emeli a hazát, biztosítja törvényeink szentségét, s az embereket jobbakká és boldogabbakká teszi.

A városoknak a törvényhozásban való szavazatadás ismét fokozott érdeklődést keltett az országgyűlésen. Magok a városi küldöttek követelték a politikai jogot. A kék és pirosok tartózkodtak tőle, s nem voltak hajlandók megadni addig, amíg az eddigi városi választás és utasítás fenn-

áll. De hogy ez akadály megszűnjék, indítvány tétetett egy választmány kiküldése iránt, mely a kir. városok belső viszonyairól s országgyűlési helyzetőknek miképen rendezéséről és javításáról még ez országgyűlésen kimerítő véleményt adjon. Ezt a többség ekkor nem fogadta el, sőt a kir. városok követői közül is többen szólottak ellene. Utóbb azonban kerületi gyűlésben megújították azt, s ekkor többséget nyervén: egy kerületi választmányt azonnal kiküldöttek; de az, minthogy az országgyűlés végéhez közeledett, munkáját meg nem kezdhette. Ezért országgyűlési választmányt neveztek ki, mely a jövő országgyűlésre kész munkát terjeszsen elé, a mit az mindjárt vegyen tárgyalás alá. Ezt a kk és rr-ek a felséghez akarták fölterjeszteni, de a főrendek nem egyeztek bele; később azonban némi módosítás tétetvén rajta, megegyeztek, de rá kir. válasz nem érkezett. Így e tárgyban előlépés nem történt, pedig mindenki átlátta, hogy az halaszthatatlan. Eddigi mulasztásunk is már sok roszt szült s azok keserü következéseit naponként jobban érzi a haza. Más nemzeteknél a városokban fejlődött legegység a mélyebb alapra fektetett polgári szabadság tiszta felfogása. Városok törték meg hajdan az erőszakszülte igazságtalan hatalom láncait; s a szorgalomnak és műveltségnek bölcsői, a szabadságnak s nemzetiségnek

támaszai a városok voltak. És ha ez nálunk nem egészen így történt, és ha hazánkban épen a nemzetiségnek és polgári szabadságnak kifejlődésére kir. városaink nem voltak jótékony hatással, azt leginkább a törvényhozásnak százados mulasztása és gyakran ismételt hibái okozták.

E hibákat jóvá kell tenni, a hiányokat pótolni. A feladat nehéz, mert ez századok mulasztásának helyrehozását jelenti, de hozzá kell fogni, mert válponton állunk már. Még hatalmunkban van a városokat bizalom és szeretet, igazság és méltányosság szoros kötelekeivel a nemzeti szabadság közérdekéhez fűzni; még hatalmunkban áll célszerű törvények által kifejteni bennök azon erkölcsi erőt, mely egyedül képes azokat és általuk a hazát is virágzásra emelni. De minél inkább halasztjuk ezt, annál kevésbé biztos a siker, s annál inkább félhetünk, hogy azok, kiket századokig idegeneknek tekintettünk, szivben és lélekben idegenek is maradnak hozzánk, sőt idővel még ellenünk s érdekeink ellen fognak használtatni. De e szavazatjogot nem a városok tisztviselőivel, hanem a polgárok összességével kell megosztanunk; mert a községeknek független önállásától lehet biztosan remélnünk, hogy azt szabadon és tisztán a haza javára fogják használni, s mindazon köztekintetek, melyek a kir. városok politikai fontosságára nézve fenforognak,

nem a tisztviselőkről, hanem az egész városról s a város polgárainak egyesüléséről állanak. Ezt a független állásu polgári rendet kell tehát törvény által létrehozni; azt pedig a királyi városok belső viszonyainak s közigazgatásának célszerű elrendezése, a szabad választás kiterjesztése, s a kamarától való függésnek megszüntetése fogják csak biztosan eszközölni. Ezért a jövő országgyűlésnek mindjárt kezdetén hozzá kell a kérdéshez fogni, munkálat dolgozására kerületi választmányt kiküldeni, s ha az munkálatát beadja, azt azonnal tárgyalni kell. Igy remélhető, hogy az igazság és méltányosság alapján el fog intéztethetni.

Nagy tanuság fekszik a *Jelentés* befejező részében, a hol Deák Ferenc bölcsesége néha megható, máskor az érzelmek melegsége által elragadó, mindig egyformán érdekes alakban és kifejezési erőben nyilatkozik.

Ime t. kk és rr-ek! — így szól ő — országgyűlésünk folyama főbb vonásaiban. Mennyire feleltek meg feladatuknak a nemzet képviselői, a jövő mutatja meg. Voltak célszerű intézkedések, melyek a fejlődést előmozdítják; de még igen sok a teendő, pedig az előhaladást sok akadály gátolja.

Egyik akadály a nálunk a szabad tulajdon kifejlésének a feudalizmus volt, melyet a közép-

kornak harcokban élő lovagszelleme okozott. Hazánkba is áthatott a külföld példája, nem a teljesen kifejtett feudálizmus, hanem a szabad tulajdon eszméjéből támadt egy annál rosszabb s károsabb vegyülék, mely külsőjével a szabad tulajdonnak színét fentartotta, de valóságát megsemmisítette. E vegyülék az ősiség volt. Más nemzetek jökor lerázták a feudálizmus bilincseit, de hazánk az ősiség sulyos jármát még most is viseli. A külszínért azt hitte a magyar nemes, hogy ő vagyonának szabad tulajdonosa, pedig ez csak képzeletben volt úgy, s így is terüh inkább s örökös per forrása, s a legnagyobb birtoki bizonytalanság, mely azt értékétől megfosztotta. Mégis pártolták azt, s büszkék voltak rá, pedig az dülta fel a nemesi birtok biztonságát, úgy, hogy alig van vagyonos család, mely kétkedés nélkül elmondhassa, hogy javaihoz másnak semmi törvényes joga nincs. Az ősiség tette szövevényessé törvényeinket és perfolyamunkat, ezer rést nyitván az igazságnak elfedésére. Ez gátol haladásunkban. Bámulni lehet, hogy tudta magát ez eszme oly soká fentartani. De már ébredni kezd a nemzet, s érti az idő komolyan intő szavát; gyökerében rázták meg az ősiséget azok, mik ez országgyűlésen történtek, s biztos a remény, hogy a hajdankornak szomorú hagyománykép ránk szállott előitéleteit e részben is le-

győzi a nemzet valóságos érdekeinek tisztább felfogása.

Haladásunk másik súlyos akadályja, hogy a nem-nemesek ingatlan nemesi javakat tulajdonjoggal nem bírhatnak. A nemesi rend önmagát bünteti ez által, mert javainak becse sokkal nagyobb volna, ha nem-nemes honfitársait annak birtokából ki nem zárná. De káros a hazára nézve is, mert minden ily megszorítás a szorgalomnak és köziparkodásnak szabad kifejlődését nehezíti. Azonban e tárgyra nézve is önérdekünk által sürget az idő; mert ha semmit nem teszünk a nemesi javak értéke emelésére, midőn a biztosabb, s bárki által megszerezhető polgári és jobbágyi birtok becse mindinkább nevededik, mi hátra maradunk, s javaink való értéke érezhetőleg meg fog csökkenni. A haladás e két fő akadályja megszüntetésére legyen első gondja a jövő törvényhozásnak. S ha ez megtörténik, ha az ősrégi jogegyenlőtlenség megszűnik, s a törvényhatóságok beligazgatásai, terhei igazsággal megegyezően szabályoztatnak, akkor nyugodtabb kebellet tekinthetünk hazánk jövőjébe; mert az idő és közvélemény ki fogják fejteni, a mi még hátra lesz, minden osztálynak érdekei egy magasabb közérdekben fognak egyesítettetni, s egyesült erejében függetlenségére nézve is biztosabb lesz a nemzet.

Nehéz a haladás pályája, mert ezer ellenkező érdekekkel kell küzdeni, melyek hogy önmagukat védjék, minden lépést a polgári alkotmány fel-forgatására irányoztnak kiáltanak; de fontos is, mert minden lépéstől a nemzet jövője függ. A törvényhozásnak a nemzet jelen szükségét kell főképp tekintetbe venni. De legyen figyelmes arra is, hogy a midőn az alkotott törvények a jelent látszólag kielégítik, a jövőendő kifejlődését ne kössék meg, vagy annak helytelen irányt ne adjanak. Nemzetünk is fellépett már a békés haladás pályájára. Csekély, a mi eddig történt, és csak gyöngye kezdet, de az első nehéz lépés már meg van téve, a törvény hiányait már ismerjük, komolyan akarjuk azokat pótolni, s javunkra megváltoztatni, a mit rossznak és károsnak tapasztaltunk. Ez érzés és ez ösztön létrehozzák majd az erőt, mely a jónak eszközlésére szükséges. Korunknak szent kötelessége felkölteni a nemzet szunyadó erejét, új életet adni a szorgalomnak, s az anyyi véren vásárlott béke áldásai között virágzásra emelni a hazát, melyet őseink vérrel vívtak ki, s őseink vére tartott fenn számunkra. A ki e kötelességet nem teljesíti, mert a sértett önérdék felzúdult zajától visszajed, az ép oly gyáva, mint a ki az ellenség fegyverétől félve, hona védelmére föl nem kelt, mikor arra szükség volt. A ki kifejlődésére minden

aldozattól irtódzik, az ép oly kevéssé szereti honát, mint a ki honvédelmi kötelességét csak kényszerítve teljesíti, s többet nem tesz, mint a mire hatalom vagy törvény kényszeríti; mert a tespedésnek életölő álma lassu halál, s még inkább semmivé teszi a nemzetet és annak függetlenségét, mint a fegyveres ellenség dülása. A feldult országnak eldarabolt ereje ismét összeállhat, s idő és körülmények kedvezésével megtörheti az ellenség hatalmát, de a tespedésben kialudt nemzeti erőt semmi hatalom többé vissza nem hozza.

A vélemények különbsége haladási kérdések felett s ebből származott eszmesurlódások nem ölik el a haladás ösztönét, sőt annak új erőt adnak; csak gyűlölség és üldözés ne párosuljon azokkal, mert akkor a vélemények szabadsága van elnyomva, mely nélkül nincs szabad tanácskozás. Alkotmányos nemzeteknél, hol csak a többség határoz, minden lépés akkor biztos, midőn a kifejtett eszméket az okoknak győző ereje s az igazságnak hatalma vivja ki, s ez el nem marad, csak kitűrni tudás kísérje. De a hanyagság, esüggedés, ingatagság azon súlyos átkok, melyek minden kifejlődést lehetlenné tesznek. A ki az elkezdett munkában már kifáradt s ezentul henyén akar vesztegelni, nézzen előre, s ha látni fogja, mennyi még a teendő, hanyag-

sága mulni fog, vagy nem lépett tiszta szándékkal azon pályára, melyet oly hamar elhagyni készül. A ki csügged, mert erejét s erőnkét a teendők nagy tömegéhez mérve, nem lát reményt hogy célt érhessünk, az tekintsen vissza a legközelebb lefolyt 25 évre, látni fogja, hogy mégis haladtunk, hogy a gyengébb erő is, ha nem csügged, sikerrel munkálkodhatik; gondolja meg, hogy a mienk a kezdés nehéz munkája és egy ember élete csak egy óra a nemzet életében, de minden lépés könnyebbé teszi a következőt, s minden óra kevesíti a teendőket. Az ingatag és változékony pedig figyelmezzzen a világ tapasztalásának a történeti évkönyvekben leirt azon tanítására, hogy az ingatag és változékony erő csak elpazarlott erő, mely célt soha nem érhet és hogy a célt más nem biztosítja, mint a kitűrnitűdés, melynek minden bukásnál jelszava: „Csak újra és ismét újra!”

Eddig a *Jelentés*, Deák Ferenc mély gondolkozásának s államférfiai bölcseségének gyöngyei, melyekben Magyarország multjának tökéletes ismerete s újjászületésének gyakorlati terve, nagy körvonala és előképe él. Előtte világosan állottak ugy az anyagi, mint a szellemi téren azok a szükségek és reformok, melyeket az ország régi alkotmányos intézményeihez kapcsolva s azokat részint kifejtve, részint korszerűvé átalakítva, a

haza új virágzásba lesz indítható, s a szabadság közössé tétele és megszilárdítása, a honpolgárok jogegyenlősége által a magán jóllét és közboldogság biztosítható lesz. Magyarország nemzeti és alkotmányos élete s jövő fejlődése gyakorlatiában nem volt kigondolva és megfogalmazva, mint e kis könyvben. Senki egyszerűbben, világosabban és meggyőzőbben egy valódi magyar politika irányát, valósitása eszközeit és föltételeit nem formulázta, mint itt formulázva van. A nemzet jellemével, intézményeinek természetével egyező formában állapítja meg előhaladásának főbb tényezőit, erős logikával, biztos számitással sorozza bizonyos egymásutánba a teendőket, kijelöli azok mai állását, s megmondja : melyik? mily alapon, a létesülhetés mily kilátásaival lesz a közel jövőben tovább fejtendő?

Mint látjuk, Deák Ferenc kitűzi az ideált, magasan lobogtatja a nemzeti óhajok zászlaját, minden kérdésnél felállítja a legmagasabb mértéket, buzdítja a nemzetet határozott akaratra s egyesült lelkes cselekvésre, kitartóbb türésre s reményteljes munkára serkent. Ellentéte Kossuth Lajos.*

* „Hőke Magyarország ujabbkori történelme ; kiadta Szabó Ferenc, nagyeleméri plebános 1893“ nyomáa.

Párhuzam Széchenyi István és Kossuth Lajos között.

A Hóke Lajos által irt és Szabó Ferenc német-
eleméri plebános által kiadott „Magyarország
ujabbkori Történelme“ című munkából egész
terjedelemben közölt „Jelentés“-ből kiki láthatja
Deák Ferenc magasan szárnyaló szellemét, s bi-
zonyságot szerezhet ama alkotó erőről, melylyel
édes hazánkat az igaz alkotmányosság alapjaira
fektetni és fennállását évezredekre biztosítani
törekedett azon időkben, a mikor a szabadságára
büszke magyart legfélékenyebben őrzött kincsé-
től: szabadságától és függetlenségétől nemcsak a
bécsi kormány, de belellenség is megfosztani
iparkodott. Szava „a pusztában kiáltó szava“
volt, mert először be kellett következnie egy vég-
telen rombolásnak, hogy a romkövekből Deák
Ferenc a magyar alkotmányosság fényes épületét
felállithassa.

A „Conservatívek és szabadelvűek 1825-től
— Világosig“ Asbóth János „Irodalmi és politi-

kai arcképek“ című munkájából jelen füzetünkben közölt részletből is tapasztalhatta szives olvasónk, hogy úgy Széchenyi István, mint Deák Ferenc békés uton eszközendő magyar alkotmányos nagy alkotásainak Kossuth Lajos szenvedélyes, lázas küzdelme vágta útját. Tagadhatlan tény, hogy e korszakban Széchenyi a tettekre ébredés, Kossuth Lajos a szenvedélyes lázas küzdelem és az ezt követő rombolás, Deák Ferenc az alkotás emberei.

Hogy állításunkat a tisztelt olvasó még jobban megérthesse, kötelességünknek tartjuk megvonni a párhuzamot gr. Széchenyi István, Kossuth Lajos s Deák Ferenc között, hogy Kossuth Lajosnak e kettővel szemben elfoglalt ellentétes álláspontját még jobban kidomborítsuk s kimutassuk, miszerint Magyarország alkotmányos művének megépítésénél ő nem az alkotó, de a romboló elemet képviselte.

A föladat nehéz. Asbóth János »Irodalmi és politikai arcképek« című munkája alapján könnyen megoldhatónak látszik, mert nevezett jeles írónk oly jeles pszichológiai tanulmányt nyújt e három vezérszereplőről, melyből a leglaikusabb ész is felfoghatja az ébresztő, alkotó s a szenvedélyes küzdők közötti nagy különbséget.

Jól mondja Asbóth János *): »A mi Szé-

* „Irodalmi és politikai arcképek“ 20. lap.

Széchenyit oly magasra emelé, a nemzet valóságos ébresztőjévé tévé, az abban keresendő, hogy a mit az idegentől vett, az benne magyarrá lőn; tiszta magyarrá tudta tenni s a nemzet szervezetébe beilleszteni mindazt, a mit teremtett. Kossuth örökké a külföldre spekulált nemzeti terveivel, a döntést, a végmenekvést mindig ott kereste; kínálta a magyar koronát oroszoknak, franciának, és hanyatló éveiben annyira jutott, hogy odadobta volna Magyarországot a dunai conföderáció karjaiba is, hogy csakhamar majorizált szolgáljukká legyünk azoknak, a kiknek vezetésére vagyunk hivatva ezredéves multunknál fogva. Széchenyit az ilyen eszmék nem kísértették soha. Ő a maga lábára akarta állítani a magyart. Nem akarta, hogy tovább menjen, mint a mennyire a maga lábán mehet, de megmozgatott minden követ, hogy a nemzet ereje magából a nemzetből fejlődjék minél magasabban.

»Továbbá Kossuth idegen, különösen francia földről vett igaz és hasznos eszmék következtében nem egyszer sokkal tovább ment, mintsem tisztán magyar politika azt megengedhette volna. Soha az önvédelmi harc úgy nem bukik, az ország úgy nem dől össze, ha Kossuth magának a harcnak és az országnak szellemével ellentétbe nem jut, ha a köztársaságot törpe frakció segítségével, valóságos államcsin által, a nemzet és a

hadsereg ellenére nem proklamálja ; és soha oly végzetes küzdelmekbe nem sodortatunk, ha a haladás érdekeinek előmozdítása mellett kiemelni tudja a konzervatív érdekeket is.

Széchenyi ellenben nem egy drága, kedves eszméjét szorította háttérbe, ejtette el, ha magyar érdekekkel ellenkezni látta. Széchenyi szavára állítatik fel a tudós akadémia és dől meg az ősiség, hull le a jobbágyság láncja és támadnak ország-szerte a közlekedési eszközök. Kaszinót állít, kezdeményezése meghonosítja alóversenyt, megélénkíti a sportnak minden nemét, központosítja, megteremti a magyar társaságot. Nincsen neki nagy, nincsen neki kicsiny, nincsen, a mihez ne szólna ; és nincsen, a mi virágzásnak ne induljon az ő szavára, nincs, a mi tönkre ne menjen, ha az ő szavával ellenkezve indul. Hiszen így ment tönkre, midőn már senki sem hallgatott többé Kassandra szavára, maga az ország is, mely oly példátlan gyorsasággal emelkedett, miglen az ő ügyét leste és kereste. Széchenyinek az volt leggyöngébb oldala, melyre Kossuth megrendítő erővel tudta támadásait intézni, hogy nem volt képes megértetni, a mit a tömeggel megértetni ugyan alig is lehet, hogy vasköveketességének csak egy folyománya lehetett: mindenkor s mindenben a magyar érdeket szolgálni.

Kossuth toronyiránt rohant a biztos bukás-

nak s ez az a következetesség, melyet a tömeg megért és megtapsol. A francia eszmék, a februáriusi napok áramlata, mely egész Európát elöntötte, mind szélesebben és szélesebben szította a bizalmatlanságot Széchenyi ellen és a bizalmat Kossuth mellett. Nem csoda tehát, ha az alámerült vezér Széchenyi helyére Kossuth jutott, a ki erőnek erejével uszott az árral. Széchenyinek egy hibája volt, hogy közjogi viszonyaink sarkkövét, viszonyunkat Ausztriához rendezetlenül hagyta. Itt tört ki a válság, ez volt romlásunk oka. De volt azonkívül még egy hibája is, tudniillik az, hogy a szivekre nem tudott hatni.

Kossuth meg tudta fogni a szívet minden érzelménél, itt hódította meg e lázas napokban a fogékony szíveket. Hiszen a leghitványabb rovar már ösztönénél fogva is jobban vonzódik a melegebbhez, hogyne vonzódnék az ember. Azonkívül volt Kossuthnak még egy természetes előnye is. Széchenyi mágnás volt. Nagy hátrány a magyar közéletben.

Mindenütt, a hol a gentry osztálya ki tudott fejlődni, ez osztály kezébe került a nemzeti hatalom. Következménye volt ez egyfelől a királyi hatalom s az oligarchia közötti harcoknak, az „inter duos litigantes tertius gaudet“ elvének: a köznemesség majd az egyik, majd a másiknak fogta pártját, mindenikben a maga érdekét védte.

A gentry több érzékkel bír a korszükségek, több a nemzeti aspiratiók iránt, mint a nemzet tömegétől elzárkózott, az alsóbb osztályokhoz csak a közizgalom, az eligazodni nem tudás napjaiban simuló főnemesség; másfelől azonban jobban ért a kormányzáshoz és parancsoláshoz, mint a kicsinyes érdekek és kicsinyes viszonyok közt elfogult, s a mi a fő, a kormányzás, az ország dolgaival való foglalkozás traditióival nem bíró polgári osztály. Így jutott a hatalom súlya a gentry kezébe mindenütt, a hol kifejlődött. Széchenyinek tehát hátrányára lett volna aristokratasága még akkor is, ha nem mutatkozik — a mint néha mutatkozott — hideg, sőt sértő tartózkodásban és a népszerűségnek egyenes megvetésében.

A fejedelmi helyzetre vergődött Kossuth inkább tartozott azon osztályhoz, melyet szellemi proletariátusnak szoktunk nevezni. Igaz, hogy aggkorában megszállották még aristokratikus velleitások is. Sokat irt »Kossuthok ősi fészkeről«, és irodalmi udvaroncai sem késtek h'zelegni e velleitásoknak, terjedelmes családfát közölván a »Magyar Ujságban,« mely nagy minutiózitással mutatta ki, hogy hány és melyik nagy családainkkal ölelkezének a Kossuth-család férfi és nő tagjai. Végre tudjuk, hogy fiaiban éppenséggel praetendensi érzetet nevelt: a meddig a Habsburg-ház itt van, addig a Kossuthház nem jöhet

haza ; nemesak Kossuth Lajos nem, a mit méltányolhatott mindenki, hanem Kossuth Ferenc sem és Tódor sem, a ki az elébb használt Tódor név helyett felvette már a Lajos nevet is. Azóta megváltoztak a viszonyok. Kossuth Lajos Magyarorszában aluszsza örök álmát, fia Ferenc pedig ambícióval telve, híres apja nevével dicsekedve, mint képviselő utazgat Magyarország földjén. Kossuth Lajos mint nyomott helyzetű, klientela nélküli prókátor kezdte nagy pályafutását. Az ellentétet lángelméje és pozíciója között annál élesebben érezhette, minél inkább szemébe ötlött a vizátság, midőn végre törvényhozásban ült, mint egy asszony képviselője, alárendelt pozícióban, s maga fölött látott nem egy üres főt és egy üres szívet. Tán ekkor hajlott érzelmeivel és tendenciáival a szellemi proletariatus, a forradalmak e fő eleme felé. Ebben az időben találkozunk leginkább Kossuthnál azzal az elfojtott lángként kitörő örök gyűlöléssel, mely elkeseredett, sokszor igazságtalan, nem egyszer a saját és a haza érdekeit szem elől tévesztő ellenségévé tette már a pharizeust a sadduceusnak, a plebejust a patriciusnak.

„Minden arra dől, a merre hajlik. A köznemesség mély érzetével a közszükségek iránt és azon áldozatkész hazafiságával, melyben a több osztályt mindenkor felülmultha, önként, egyszerre,

úgyszólván egy nap alatt letett minden kíván-
ságáról, magával egyenjogúvá tette a népnek mil-
lióit. Tette ezt pedig az 1847 48-iki országgyűlésen,
midőn a válaszfeliratnak napirendről levétele
után Szemere Bertalan a közteherviselés iránt
tett indítványt. Ekkor mondá Kossuth, a magyar
nemesség multját dicsőítő s adómentességét
búcsuztató amaz emlékezetes beszédét, melynek
részletes megismertetését szükségesnek tartjuk.*)

„A magyar nemességet egy ezredéves histo-
riája a nemzet lételének talapzatává szentelte föl.
Ő írta be a magyar nevet, a jövevény nemzet
nevét Európa nemzeteinek arany könyvébe, mely-
ből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitö-
röltek, de azt nem, melyet belé a magyar nemesség
férfikarja írt. Ő vivta első sorban az ország
lételének harcait; ő volt Európa táborszeme
századokon át, s minden viharok között is, nem
tűnt fel korszakotalkotó eszme Európában, mely
a nemesség közrehatása mellett, hamarább vagy
később Magyarhon földébe átültetést ne talált
volna. Hogy Magyarország lett, hogy Magyaror-
szág van: az az ő műve. És e közben a magyar
nemesség az, mely jármot túrni nem tanult meg,
mely a szabadság aranyfonalát kezéből soha ki
nem ereszté, melynek nevéhez egy historiai emlék

*) Magyarország ujabbkori Történelme; írta Höke Lajos
205. 206. lap.

csatlakozik, tudniillik az: hogy mióta az ország Magyarország: itt absolutizmus törvényesítve nem lett soha.“ . . . Majd így folytatja: „A közteherviselés azon alap, melyen a nemesség politikai súlya felemelkedik; ez lételének s jogainak kútfeje. . . ha tehát óhajtjuk, hogy a nemesség politikai súlya s annyi becses historiai előnyei fentartassanak, ennek csak egy útja van, az: hogy az étellel kiáltó ellentétben álló adómentességéről lemondjon; mert az sokáig semmi esetre fenn nem tartható. Új tényezők vannak a küszöbön; bebocsájtásuk feltartóztathatlan, s a lemondás érdeme s így annak bére sem lehet többé a nemesség egyedüli sajátja.“ Szavazatra bocsájtatván e kérdés, bár a nagybirtokosok félték, hogy a vármegyékben hatalmas középnemesség őket tulságos adóval terheli, többséget nyert.

Voltak ugyan elegendőek, a kik sohasem járultak volna szavazatukkal az örökölt szabadságok föladásához. De ha már meg kellett hajolniok a bevégzett tények előtt, ha már viselniök kellett a nagylelkűség terheit, hogyne akartak volna osztozkodni annak örömeiben, fényében is. Így lettek demokratákká ezek is. Elfogta őket a testvériségért, a népért való rajongás.

Mindezekhez aztán hozzájárult az európai általános áramlat, a demokratikus és forradalmi francia eszmék bódulata: a gentry rajongni kez-

dett a népért s vele annál szorosabban ölelkezett, minél inkább érezte, hogy a hazát érdeklő saját nagy tervei a nép erejét igénylik. Nem csoda tehát, hogy e döntő osztály egekig emelte Kossuthot, kit a néperő érvényesítőjének tartottak, ki a népben évszázadokon át parlagon heverő erőt, mivel a népből emelkedett ki, értékesíteni tudta.*)

Hatalmát fokozta korlátlan idealizmusa, s az érzelem ama melegsége, mely magába ölelt mindent, a mi csak szeretni való volt. Az ő szózatát hallgatva érthető volt, miért soroztaték a művészetek közé a retorika. A költészet hatásának csodás közvetlenségéből volt valami az ő beszédében, leigázva az elmét. Nem csoda tehát, hogy a demokratiának, a rohamos haladás és a nagy sikerek által élesztett idealizmusnak és utópiának, az erőre ébredés, megifjodás és rajongásnak ezen korszakában, midőn a haza égboltozatján úgy is tornyosultak az absolutizmus, a germanizáció, a lázadás alakjaiban a veszedelmes felhők, Kossuth leszorított minden vetélytársat és rendelkezett a nemzet szívével, akaratával.

Hiába kiáltotta Széchenyi a kétségbeesés kinjai közt, hogy Kossuth politikája alkotni nem, csak rombolni képes; hiába utalt arra, hogyan

*) Asbóth János Politikai arcképek 36. lap.

élt vissza Kossuth a nép gyengéivel, hogyan hízkelkedik ezeknek, Kassandra szava csak visszatevészel és gúnnyal találkozott. Kossuth hatalmának egész súlyával fordult Széchenyinek s elüldözte az oroszán szívüt a döblingi tébolydáig. Kossuth csillagzata ragyogott az égen, riadva kelt szavára a magyar; büszke főurak kivonultak az érkező megváltó elé, szellemét követé a nemzet, valamint a zsidók követék egykoron az előttök járó tűzoszlopot, hogy eljuthassanak az ígélet földjére. Szózata hadseregeket teremtett. Az aggasztánnak fonnyadt, a gyermeknek zsenge karját megacélozta és a magyar csatázott s győzelmes csatáival növeszté Kossuth ambícióját. A szabadságszerető magyar nép sikerei elbizakodottá tették, annyira, hogy túlbecsülvén saját magát, a nemzet oszlopának tartotta magát s megrontására tört mindannak, a mi akaratának nem hódolt, becsvágának ellenszegült. Az 1849-ki Debreczenbe áthelyezett országgyűlésen a flamingók társasága által gyámolítva mint e nemzet autokratája viselkedik. Érdekesek s viselkedését híven jellemző Kemény Zsigmondnak alábbiakban közölt fejtegetései.

A terrorizáló Kossuth.*

Ha nem voltam meglegedve — kezdi munkáját Kemény — az európai eszmék menetével, annál kevésbé lehettem belügyeink oly fordultával, mely Kossuthnak kezébe tette le hazám sorsát. Már pedig, hogy a pozsonyi országgyűlés végnapjain Kossuth discretiójára bízta Magyarország helyzetét, jövődjét, mondhatnám egész existenciáját erről kételkedni többé alig lehetett.

Komoly aggodalmak közt éltem tehát még akkor is, midőn az új miniszteriumnak nem látszottak semmi összeütközései lenni a bécsi kormánnyal, s midőn saját keblében nyílt meghasonlás nem tört ki.

Mert sokkal hosszabb idő óta harcoltam Kossuth destructiv nézetei ellen, sokkal bizonyosabban tudtam, miként ő semmi körülmények közt nem szűnend meg izgatni és rombolni, minisem ne sejtettem volna, hogy iszonyúan csalatkozik az, ki remél; miként a magyar

* Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés. Irta Beksics Gusztáv.

miniszteriumban a mérsékelt elem előbb-utóbb subjugáltatni nem fog.

Ily hangulatomból következett, hogy midőn a pesti országgyűlés kihirdettetett, legkevesebb vágyam sem volt a követi pályához, sehol még candidatusként sem léptem föl, és Kővár vidékének remetei kerületében anélkül választattam meg képviselővé, hogy valakinek csak egy sort is irtam volna ez iránt.

Talán nem sértem meg a szerénység igényeit, ha említem, miként elvbarátaim közepszerű hatásnál többet vártak parlamentáris munkásságomtól, s én birtam annyi kötelességérzettel, hogy ha már egyszer a követséget elvállaltam, szándékom is legyen helyemet betölteni. — Széchenyi gr. az Ulmann-házban egy több szobából álló lakást fogadott ki oly célból, hogy legyen alkalmuk a rokonérzetű követeknek eszméik kicserélésére. Remélhető vala, miszerint ez által a miniszterium mérsékeltebb eleme naponként erősebb támaszt fog kapni a parlamentben, s így önnön tanácskozmányaiban is inkább genirozhatja azon férfit, kit kénytelen volt maga közt tűrni, mert visszalépése sokkal veszélyesebb vala, mint miniszterkedése.

Az Ulmann-conferentiába csődültek a képviselők. Mondhatni háromnegyed része a parlamenti férfiaknak, tagoknak jelen volt. De e részvét csak néhány napig tartott.

Mert oly időben éltünk, midőn Széchenyi gróf érdemeiről elfeledkezni divattá vált, s a gróffali személyes barátság épen nem út a népszerűségnek sem kivivására, sem megtartására.

Csakhamar szétkürtöltetett tehát, hogy az Ulmann-conferentia egyedül Széchenyi és Kovács Lajos műve, s hogy azt a dolgok irányával elégtelenek tervezték rejtettebb célokra mint első tekintetre látszik.

A clubbok reakcióról beszéltek, mely magát organizálni kezdi, mely álfogásokkal igyekszik csupán csak Széchenyi gróf számára proselytákat szervezni.

E károgás előbb az ingatagokat, utóbb a mérséklet valódi barátait is visszaretenté, s az Ulmann-conferentia négy heti élet után teljesen megszűnt, vagy legfőlebb mint oly hely volt ismeretes, hol néhány hirlapot elolvasni lehet.

Évek óta valék oly szoros összeköttetésben Széchenyi gróffal, minőben Kovács Lajoson kívül aligha volt valaki követtársaim közül, s a nemes gróf barátsága azért is megbecsülhetetlen emlékünek marad előttem, mert többször nyújtott alkalmat a haza kitünőségeivel egyesünten munkálkodni a szélsőségekre vezető irányok ellen, tehát e viszonynál fogva is mondhatom bizonyosan, hogy alaptalan rágalom volt minden hireszelés e proselyta-keresésről. Igen is, a gróf akart

proselytákat a mérsékelt ügynek, a hazának, a nemzetiségnek, akart proselytákat a miniszterium józan részének együtt és egyiránt, de különösen a maga számára s azok kijátszásával nem.

Az idők szerencsétlenségei közé tartozott, hogy ily gyanu ügybarátaink szívében is gyökeret verhetett.

Mi személyemet illeti, talán sorozhatom magamat azok közé, kik legerélyesebben hatottak az Ulmann-conferentiák szellemére.

Azonban csakhamar egyik kedvetlenség a másik után ért és zsibbasztotta el munkásságomat.

Történt, hogy egy alkalommal a vármegyeház termébe mentem, hol az akkor alig 40 egyénből álló szélső párt tartotta gyűléseit. Minden követnek szabad bejárása levén oda, valamint az Ulmann-conferentiákra is, jelenlétem nem tekintethetett indiscretiónak.

Két órai ott ülés elég vala arra, hogy átláthassam, miként ezen többnyire reputáció nélküli és középszerű egyéniségek még megrázó hatást gyakorolhatnak ügyeinkre, mert az agrariai viszonyok körüli nézeteikkel a falusi népet, s a világszabadság felőli általános fogalmaikkal pedig a fiatalságot s proletariatust könnyen magukhoz csatolhatják.

Kilépve a teremből az Ulmann-conferen-

tiába s utóbb Kovács Lajoshoz mentem. E napon majd mindig Széchenyi és Eötvös nyomában levén, őket együtt és külön ismételve kértem: alkotnának a pesti forradalmi elemre s népcső-
dületekre támaszkodó szélsődemokrata párt ellen egy, a nevezett miniszterekkel és Deákkal folytonos összeköttetésben álló mérsékelt pártot, mely jól disciplinálva legyen s vezetőkkel rendszeresen ellátva, mert különben a vármegyei háziak fejünkre fognak nőni.

Széchenyi méltányolta szavaimat, de a nélkül, hogy általános sentenciáknál többre terjeszkednék.

Ellenben Eötvös, kit én, mint testvéreimet szerettem, rém'átásnak tartotta állításomat, s azt mondta: bolondság arról beszélni is, hogy ezen nyugtalan, de hitel nélküli emberek ellenünk valamit tenni tudjanak.

Indulatba jövéen, válaszoltam: csináljatok, a mit tetszik, én úgy is mindentől visszavonulok.

Emlékszem, hogy a későbbi katasztrófák sem hatottak rám oly mélyen, mint e scena.

Százszor beszéltem el barátaimnak, s mindig egyiránt erős keserőséggel.

Az olasz kérdés és a most említett eset elvették minden reményemet, ügyeink eszélyes vezetése iránt. Visszavonultam a vitatkozásbani részvételtől, s lemondottam minden álmaimról az ambitionak, jóakaróim erővel sem vehet-

tek reá, hogy a szószékbe lépjek, mert kihalt belőlem a hit, más fordulatot adhatni dolgainknak, s kihalt nem annyira ellenségeink erélye, mint barátaink gyöngesége miatt.

Az országgyűlés első hónapjaiból két rövid nyilatkozat áll a Közlönyben érdektelen kérdések fölött, de aztán teljesen elnémultam. S midőn később a karzat kezdett uralkodni, a terrorizmus felütötte fejét, az utcai csoportozatok garázdálkodtak az országházán, én minél ritkábban és rövid ideig voltam jelen a gyűléseken.

Egyébiránt, ha alkalom nyílt a kérdéseket fölállás, vagy szavazat útján eldönteni, mindig az aránylag mérsekeltebb véleményt pártoltam.

Ennyit mondhatok követi pályámnak pesti részéről.

A miniszterium soha rá nem szánta magát arra, hogy miniszteri pártot alkosson, és a vezetőikkel rendes érintkezésbe jöjjön.

Ellenben elég ügyellen volt egy nagy bakot löni, t. i. Kossuthot nevezte ki a miniszterium szónokának a parlamentben.

Erről *privatime* értesítettünk.

Ugy kellett tehát képzelnünk: 1-ször, hogy Kossuth csak azt fogja órálni, a mi a minisztertanácsban eldöntve van; 2-szor, hogy nekünk azt kell védeni az oppositio ellen, a mit Kossuth előterjesztett.

Azonban rendszerint mit tett Kossuth?

Változtatva adta elő a minisztertanács nézeteit, s aztán, midőn az oppositiotól e nézetek megtámadtattak, még egyet fordított a dolgon, és szépen átszökött az ő nézeteikhez.

A miniszterek magukban dühöngtek, de crisesektől félvén, kénytelenek voltak a szavazáskor Kossuthtal együtt felállani.

S mi eredt ebből?

Az, hogy a mérsékelt emberek, kik a vitakozás elején és folyama alatt szólottak, mindig nagy orral távoznak a gyűlésből el, mert *a)* conservativebb modorban nyilatkoztak, mint — az eredményből magából ítélve — a miniszterium célszerűnek tartotta; *b)* nem úgy votizáltak, mint a hogy nyilatkoznak.

A közönség tehát őket reaktionarius embereknek tartá, kiket a miniszterium ólomsúlyként von maga után, és miattok szabadon nem mozgathat. — A közönség elvtelen politikusoknak hitte őket, mert nézeteiket propter bonum pacis feláldozniok kellett.

Ily hálátlan bánásból nem következett-e okvetlen pártunk demoralisatiója? sorainkból desertáltak a gyengék. S mi is köthetett volna valakit hozzánk? — hozzánk, kik a miniszterium által szüntelen félredobatánk, az ellenzékétől pedig kigunyoltatva valánk?

Kossuth látva, hogy a mérsékelt párt népszerűsége elkopott, nem genirozta magát többé. Eleinte csak éjjeli conferentiákat tartott az ellenzék vezetőivel, később nyíltan cimborált az egész párttal.

Összeköttetéséből Madarászszal s az utcai cravallok vezetőivel, következett a miniszterium nullificáltatása és a terrorismus.

Kossuthnak a szélső demokratákkal összeköttetése oly fenyegető impulsust adott a közvéleménynek, hogy majd minden e párt liberijába öltöztette gondolatait, és senki sem bátorzkodott tisztán hallatni nézeteit.

Az Ulmann-conferentiák már meg levén döntve, gyülekezési helyünk nem volt.

Nyíltan tanácskozni bátorságosnak alig hívök.

Kiválasztánk tehát nagy óvatossággal néhány egyént, kik ügyelve arra, hogy együtt ne járjanak, külön-külön lopózzanak be mindig délután 4 óra körül Szunyog szállására, ott értekezni a haza érdekeiről.

Kovácsot Szunyog besorozni nem merte, félvén, hogy mint az utcák által leggyűlöltebb ember, éber figyelem alatt tartatik, s megjelenései felfedeztetésre vezetnek.

E titkos konferencia négyszer gyűlt össze, mert Kossuth ellen alakulván, magunk is beláttuk, miként rossz időt választánk ily célra.

Batthyány Lajos megrémülvén Kossuth felülkerekedésén, kéz alatt értésünkre adatik, hogy ő este 11 óra körül az Ulmann-conferentia volt termeiben, — melynek kulcsai Kovács Lajosnál valának — találkozni szeretne velünk. Mi a rendelt órára megérkeztünk. Ő jelenté, hogy másnap a nádornak kinyilatkoztatandja, miként a miniszteriumból visszavonul, ha 1. Kossuth nem szabja magát a miniszteri tanács határozataihoz parlamenti beszédeiben s ha 2. Kossuth ezentul egyetlen egy hirlapczikket ír. Kemény Dénes kívánta, hogy vétessék ki Kossuth kezéből a kormány nevébeni nyilatkozás, s miniszteri szónoknak Deák neveztessek ki. Mig e fölött folyt a szó, a kis teremben, mely üvegfal s függönyök által volt a főteremtől elválasztva, — egy árnyat vesz észre valaki a függönyök megett; „spion van ott“, sugták többen. Kiki megijedt s Kovácsot elküldötték, hogy a nagy termet vizsgálja meg. Senkit sem talált ott. Itélje meg már valaki nincs-e nagy foka ott a rémuralkodásnak, hol *a*) a miniszterelnök nem hiszi tanácsosnak minket magához hivatni, hol *b*) a miniszterelnök éjjel tart titkos ülést, hol *c*) egy árny a függöny mellett elrémiti azokat, kik az ország miniszterelnökével beszélgetnek. S pedig ez még Kossuth perfid magaviseletének első napjaiban történt.

Néhány nappal utóbb a kioskban vagyok

és találkozom Perczellel. Ő külön hív, s egész nyugalommal így szól: Kovács Lajos és te nem akartok nyugodni. Gondolom, azt természetesnek fogod találni, hogy mihelyt hatalomra fogok jutni, felakasztatlak, valamint én is természetesnek tartom, hogy hasonló esetben te engemet szintén felakasztatsz. Megvallom, ez idők annyira izgatottak voltak, hogy éppen nem ütődtem meg a nyílt vallomásban, sőt mint valamely kétségtelen axiómát adoptáltam.

Az utczai csoportozatok és forradalmi klubok naponként élénkülnek. Kezdenek arról sutogni, hogy az országgyűlést epurálni kell. Ha jól emlékszem, tizenegy név cirkulált, mint olyaké, kiket a cravallok első alkalommal láb alól eltenni fognak. Kovács és Széchenyi jelöltetnek ki e reakcionáriusoknak kereszteltek közül leginkább. Széchenyi szuronyos fegyvereket gyűjtött szállására. Kovács összehívta a *tizenegyet*, inti őket nyugalomra, de egyszersmind megállapíttatik, hogy ne mutassák ok nélkül magukat az utcán, s míg az ingerültség tart, ne háljanak otthon.

Valamivel később Széchenyi azt mondja nekem, — s ezt többeknek is beszélte: hogy ő, ha dolgok a még veszélyesebb alakot váltanak, *lakásáról titkos járatot készített a lánchidhoz, s midőn háza megtámadtatik, családját a Dunához viszi, s előbb gyermekeit dobván be, feleségével a hullámokba öli magát.*

Egy miniszteri tanács indikáltatik Kossuthnál. Széchenyi belépván a terembe, Kossuth egy vont-csővü puskát mutat neki, s a gróf felé irányozva, mint később Kosuth beszélt, félig tréfás, s mint a gróf nekem és másoknak mondá, *gúnyos* hangon — így szólt hozzá: „Nemde derék puska ez, s van nekem egy sógorom, ki vele akármi-kor lő egy hazaárulót!” Tudatik, hogy Kossuth gy. . . , a gróf kitünőleg bátor volt, s mégis Széchenyi zsebre tette a csodálatos tréfát, s majdnem könyezve panaszolta el nekünk. Mekkora fokra kellett a terrorismusnak hágni ott, a hol a szerepek ennyire megváltoztak!

A terrorismus jellemzésére foglaljon itt helyet még egy specialitás.

Az usurpatio feletti határozat genesise következő:

Kossuth magához hivatván Deákot s Pázmándyt, elbeszéli szándokát. Ezek egész súlylyal ellenszegülnek, és sok küzdés után szelidebb nézetekre is birják őt.

Összegyűjtetik egy vegyes titkos ülés.

Kossuth a szószékre lép, s csúfosan kiját-sza azokat, kikkel conferentiát tartott volt, első tervét adja elő, s egy már kész szerkezetből proklamálja, hogy Ferenc Józsefet bitorlónak tekintí az országgyűlés.

Képzelní alig lehet a vegyes gyűlés meg-

döbbenését és bámulatát, csak a ki mint én, személyesen jelen vala, szerezhette meg magának ama mély, de kétségbeejtő meggyőződést, hogy nagyobb illúzió nincs, mint háborgó időkben egy tanácskozó testület szellemét a hozott határozatokból itélni meg. A „többség“, a „közakarát“, csak köpenyeg, melybe egyesek takarják ambi-tiójukat.

Kossuth nyilatkozatára Pázmándy, bár mint elnök a szabályok szerint a discussiókba nem vegyülhetett, egész szerénységgel figyelmezteti a vegyes ülést, miként Kossuth indítványának következményei beláthatlanok, s ő maga meg van győződve, hogy e lépés, akár a jogosság, akár az erélyesség szempontjából tekintve, helytelen.

Deák föláll székéből, szintén szóhoz akarván jutni.

De Kossuth magánkívüli dühvel fordul Pázmándy felé: Meg vagyok győződve — kiáltá — hogy ha Windischgrätz Pestre jő, engem — ekkor nyakán végigvonta kezét — fölakasztatni fog. Azonban legyen az előttem szóló is meggyőződve, hogy lesz, a ki azokat előbb felakasztassa, kik szavaik és tetteik által Windischgrätz bejövetelét elősegítik.“

Ily őszinte vallomás után, minden észrevétel nélkül, a szerkezet rögtön elfogadtatott.

S még itt nem végződött be megaláztatásunk.

Kossuth hosszasabban kezdte fejtegetni az európai viszonyokat. Ő fogadni mer, mondá — hogy Cavaignac megbukik, s lehet, hogy Napoleon, lehet, hogy Ledru-Rollin fog győzni, és győzni fognak a *vörösek*, a *hegypárt*, kiknek ő szívéből óhajtja diadalát.

A gyűlésen sok püspök és dignitarius volt jelen. És e higgadt, e tekintélyes férfiak, ezen vagyonaiknál és érzelmeiknél fogva aristokrata emberek kénytelenek voltak vidám arccal hallani ily jóslatokat, melyek az ő végrombolásaiknál egyébb jelentéssel nem bírhattak.

A házszabályok szerint minden indítvány előbb sorozatot kap, aztán kinyomattatik, a sectiók által megvizsgáltatik, s ha többen követelik, az auditorium kirekesztésével a vegyes, vagy külön conferentiákban kifejtetik, s végre köztanácskozás alá kerül.

Igy akarta magát az országgyűlés a rögtönzés veszélyeitől megóvni. A terrorismus azonban szétszaggatá *tettleg* e szabályokat.

S a ház tárgyalási rendjére emlékezni annyi volt, mint hazaárulónak lenni és összeesküdni Kossuth ellen.

A sectiók kimentek divatból, s csak a *szaki kérdésekben*, minők például az adókivetés és fölhajtás módjai, a legelő, bormérés stb. használtattak.

Kossuth indítványainak előleges kinyomatásáról szó sem volt.

A titkos ülések után a nyílt tanácskozásban opponálni iszonyu szemtelenségnek tartatott.

Practice tehát, kivált a publico politikus kérdésekben, a tanácskozmány physiognomiája ez vala:

A táblára ki volt függesztve a titkos ülés órája. Néha ily megjegyzéssel: „tiz óraker titkos, azután nyilvános ülés fog tartatni.“

A rendes időre, néha estve, összegyűltek a követek.

A házat vagy már körülfogva találták néppel, vagy pedig midőn már bent ültek, vették észre, hogy a tömeg az utcán, az udvaron csoportosodik.

Egy óranegyed, néha félóra is eltelt, várva az eseményeket.

Ekkor „éljen“ hangzik künn, mi azt jelentette, hogy Kossuth jő.

Megérkezve Kossuth, az elnök megnyitotta a titkos ülést, midőn rögtön föllépve Kossuth a szószékre, egy nagy oratiót tartott.

Beszédeiben rendszeresen kétféle taktikát használt:

1. Néha a földolgot mint mellékest említette meg.

P. o. ekként szólott:

„Jelentem alásan, hogy már intézkedéseket

tettem a 15 krajcáros, 10 forintos, 100 forintos bankjegyek kibocsátása iránt,“ vagy

„Gondoskodott a kormány, a ház jóváhagyásának reményében, hogy ez s ez teljesebbé váljék.“

Ily praemisziák után azután következett valami örvendetes hír, seregeink állásáról, vagy valami mellesleges kérdés, mely a törvényhozó test figyelmébe ajánlatik a leggyönyörűbb ömledések közt.

A dictió „éljenekkel“ kísértetvén, tartalma közakaratra tekintetett, s rögtön vagy a következő nap a nyilvános ülésben acclamáltatott.

2. Ha Kossuth a határozatot, melyet kivinni akart, rendkívül félté, akkor előbb egy intimidáló szónoklattal állt elő s midőn felizgattak a szenvedélyek, kivette zsebéből s elolvasá indítványát. A mérséklettek ritkán tudtak meg terveiből előre valamit, ellenben a szélső párt el volt készülve, s többnyire Madarász László diatribjei által minden őszinte szó ledorongoltatott.

A titkos ülés után következő nyilvános ülés hangulata a külső tömeg és a karzat által Madarászék kezében volt, s néha teplotkövetéseknek is voltunk tanui, tanui voltunk oly szomorú jeleneteknek, hogy az, ki a titkos ülésbeni nyilatkozatának következményeitől tartott, bűnét a

nyilvános ülésben expiálta, védvén azon eszméket, melyektől iszonyuan rettegett.

A seregek összeütközése után már Kossuth autocratora lett Magyarországnak, mert a honvédi bizottmány csak árnyékával birt a hatalomnak, az országgyűlés pedig, mint föntebb megmutattam, igába volt fogva, és függetlenségéről még álmodni sem mert.

Debrecen lakosai még nem valának a forradalmi szellemtől ugy annyira áthatva, mint a pestiek. A nép komolyabb viseletű volt, s bár bálványozásig imádta Kossuthot, ha mesterségesen föl nem izgattaték, kerülte a botránys demonstrációt. Az igaz, hogy Földvárytszét akarta szakítani, s ha Besze nem gátolja meg, szándokit okvetlenül végrehajtotta volna. De az ily féktelen kitérésék esetei mégis itt sokkal ritkábban kerültek elő, mint a fővárosban; mert Debrecennek kevés proletáriusa lévén, az élélhetési biztosság az egyénekben bizonyosan némi hajlamot tartott fönn a konzervatióra. Természetes, hogy e hajlam kiirtására ott is elég alkalom és ember akadt; ámbár az egyenlőségi klubb személyzete a táborbamenetel által tetemesen megvala apadva.

Ezek voltak Debrecen előnyei.

Azonban fájdalommal kell bevallani, miként a mérsékelt gondolkozásuak mégis nem sok vi-

gasztalást leltek a debreceni viszonyok egész komplexusában.

Mert ha szintén a debreceni civis nehezebben szánta el magát az utcai csoportozatokra és rivalgásokra, annál határozottabban, annál feltétlenebbül volt kész Kossuth akaratját úgy is mint a kormány vezetőjét, úgy is mint individuumét teljesíteni. Itt az engedelmességben határt képzelni sem lehetett.

Madarász Debrecenben tökéletesen organizálta politikáját és a város lakható része — hol t. i. a követek elhelyezve valának — oly kicsiny volt, hogy az ember tetteit és szavait inkább lehetett ellenőrizni.

Kossuth lassanként egy kamarillát vont maga mellé, kik mindenre kész kalandorokból és cselszövő nőkből állván, akárminő vakmerőségre s őrjöngésre alkalmasak valának őt rábírhadni. Továbbá :

Kossuth körül Ormay egy vadászcsapatot organizált, melynek semmi határozott célja, foglalatosága Kossuth személyének őrzésén kívül nem látszék lenni. E palotaőrök kísérték őt a táborba, vigyáztak intéseire, s vak engedelmességök bárminek végrehajtására képesekké tette őket.

Vége pedig :

Természetes, hogy mentől szerencsétlenebb

állapotba sodortatott a képviselőház, annál gyanakodóbbak voltak az erősen kompromittált egyéniségek a kevésbé kompromittáltakra; s mert egy mérséklett irány politikai helyzetökön kívül még életüket is fenyegette, nekik az önfentartás ösztönénél fogva vagy üldözni, vagy lefegyverkeztetni kellett a józanabb eszűeket.

Ebből lélektanilag két törekvés folyik:

1. Kompromittálni azokat, kik még eddig nem valának besodortatva.
2. Eltenni láb alól a mértékletességben szerfelett makacs egyéniségeket.

Kossuth az első módban volt mester.

Madarász a másik mód használatba vételét sóvárogta.

A képviselőház pedig, a mely mértékben lön több tagjainak kijavithatatlanná helyzete, annál inkább hajolhatott — bár magában vérszomjas nem volt — a gyanus követeknek vésztörvényszék elébe állítására.

S ha Pesten az utcai kravalloktól volt oka a mérsékletteknek félni, Debrecenben már a józan ész sugta, hogy a parlamenti epuratio esete lehetségesebbek.

Debrecenben január 9-én tartatott az első ülés.

Itt Kubinyi Ferenc kivinni akarta, hogy a mig Windischgrätz herceg elébe küldött depu-

táció az eredményről tudósítását el nem küldi, nyilvános ülések ne tartassanak.

Célja, volt minden új ingerültségeknek a parlamentbe s a nép közé vezetését elzárni, melyre Pázmándy lemondása miatt nagy hajlam mutatkozott.

Kubinyi törekvése nem sikerült.

Rövid idő múlva megjelent Deák tudósítása, s ha jól emlékszem, 12-én titkos ülés hirdettetett.

Itt Kossuth hosszasan előterjesztvén a közelebről történeteket, s lefestvén az ország állását és a sereg állapotját, kiterjeszkedett Deák levelére, melyben előadatik, hogy Windischgrätz herceg a követségnek ő felsége elébe menetét nem engedte meg és feltétlen alávetést kívánt.

— Ez — szóla — a birodalomba felolvasztást s a magyar nemzetnek az élők sorából kitörését jelenti.

Ha Ausztria — tevé hozzá — kétszáz millió statusadosság elvállalását követelné, ha azt sürgetné, miként a had, a finác, sőt a közigazgatás főbb pontjai Bécsbe centralizáltassanak, ily kérdések iránt lehetne alkudozásba bocsátkozni.

De a nemzet meggyilkoltatása soha egyezkedés tárgyává nem válhatik.

„Én tehát — folytatá — nem arról beszé-

lek, jó-e, tanácsos-e ezen a téren alkudni? Hanem azt mondom: alkudni nem lehet. Ha a borjut mészárszékra viszi a mészáros, hogy leölje, s szabadkozik a kötelen, ez pedig azt mondja: ne szabadkozzál, legyen köztünk béke, de azon föltétel alatt, hogy végezzek ki: mit tesz ez? hiszen ez a legrosszabb, a mi történhetik vele? Védjük tehát magunkat s a békealkudozásokról többé szólni sem kell, hanem csekély vélekedésem szerint azt mondani: Magyarország az önvédelem terén áll, olv igazságos téren, melynél igazságosabbat nem ismer a história; mégis kinyújtá az engesztelésre karjait, de azt felelték: halj meg, ha békét akarsz! Ha pedig így felelnek, nem tehetünk egyebet, minthogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő, mert ráérünk akkor is, ha elvesztettük a nemzeti létnek harcát.“

Kossuth beszédében két fontos pont volt:

Egyik, mit csak mellékesen említett, hogy a statusadósságba osztozás és bizonyos kiterjedésig a birodalmi összpontosítás feltétele mellett talán maga is hajlandó volna kibékülni és *csak a védelmi téren áll*.

Még ennyi önmérséklés is felötlő volt e férfinál.

A nyugodtabb kedélyü emberek tehát szaván akarták fogni.

Ennélfogva kívánták: iratnék meg Deáknak, hogy a bizottmány ragadjon meg a dolgok ki-egyenlítésére minden mutatkozó alkalmat.

Nyáry pedig, mint a *védelmi téren létel collo-rariumát*, a nyilvános ülés által tisztán kimondatni és jegyzőkönyvbe tétetni követelte: hogy a képviselőház csupán a létező törvényeket védi és semmi eventualitás esetében nem fog az 1848-iki törvények megtartásánál többet kívánni.

Az első indítvány, t. i. a követség missziójának határtalan időre kiterjesztése, mindedig nyitva tartotta volna a *pacificatio* útját, sőt tetteleg a bizottmány kezébe adta volna át az egész kérdést.

Nyáry terve pedig ketté metszette vala Kossuth merész álmait, határt szabván neki még a győzelem eseteiben is.

Természetes ugyan, hogy a papirgaranciák egy mindenható demagóg szeszélyét végtére is ritkán korlátozhatják; azonban be kell vallani miként a mérséklett emberek, tekintve a nehéz körülményeket, jan. 12-én több erőt fejtettek ki, mint várni lehetett.

De Kossuth határozottan ellenezte a bizottmánynak adandó újabb felhatalmazást a békekísérletekre.

Nyáry terve ellen pedig még nagyobb indulatossággal kelt ki.

Az eszmék összpontosítása nélkül oszolván el a titkos ülés, előre látható volt, miként a nyilvános ülésen a harc sokkal egyenetlenebb leend; mert a karzat szelleme a még meg nem ingott követekre is áthatand.

A 13-iki nyilvános ülés igazolta sejtelminket.

Mert maga Kossuth kihagyá az az előtti nap mondott beszédéből, hogy a státusadósságokban osztozás és a hadfináncügy, meg a kormányzás főbb pontjainak a birodalom mechanizmusába illesztése mellett is lehető a kialakulás.

Továbbá azon indítvány, miként a pesti bizottmány minden alkalmat használjon fel ezen-tul is az egyezkedésre, Irányítól ledorongaltatva s Madarász által megtámadva, alig talált pártolókra.

Végre Nyáry az 1848-iki törvényeknek mint a jogvédelem határkövének, melyen tul semmi esetben sem lehet terjeszkedni, fölállítását sokkal bágyadtabban motiválta, mint tegnap, és Kossuthon kívül még más szónokoktól is megtámadtatván, lassankint retirálni kezdett.

Hasztalan pártolta őt Hunfalvy, hasztalan mondá, hogy Kossuth nyilatkozata után már csak azért is el kell fogadni Nyáry javaslatát, mert különben egész Európa színe előtt azt mondanók ki, hogy mi örökös háborút akarunk folytatni és a békét okvetlenül eltávolítani akarjuk.

S pedig ha latba tesszük Magyarország körülményeit azon körülményekkel, melyek velünk átellenben állanak, *azt hiszem, nem lehetünk a meg nem semisíttethési* illúzióban. Tehát azt mondom, lehetetlen a Nyáry Pál indítványát el nem fogadni.

Hasztalan tanácsolta az elfogadást Hunfalvy; mert nyilatkozatát gunyos zajok kísérvén, Nyáry erélye megtört.

Fölállt, de nem hallgatták meg.

Hátha — szólott a zaj lecsendültével Nyáry — hátha ugy formuláznánk . . . (uj lárma). — Én igen örülök, hogy ilyen harcias szellemű a tisztelt ház, mert tudom, így vezér nélkül nem fogunk maradni. (Némi csend.) — Mondom: hátha ugy formuláznánk, hogy a képviselőháznak a nemzet jogait feladni nem lévén hatalmában, ezeket, ugy az országnak integritását, alkotmányát megvédi, s békét is csak ezen alapon fogad el.

Ily formulázás azon kívül, hogy homályos volt, az első indítvány szellemétől is egészen eltávozott.

S most Nyáry a mérséklettek aprehenzióját is magára vonta.

Kazinczy Gábor fölkiált:

„Nyáry Pál ezen utóbbi módositványát nem értem, mert ebben előbbi indítványának értelme nem foglaltatik, azért ezt, ha ezen utóbbi

módosítványa által visszavonná, részemről magamévá teszem és szavazás alá kérem bocsátatni.

A mindig tartó ingerültség miatt valóban célszerű volt az elnöknek a vitatást felállítás szerinti szavazat útján minél előbb eldönteni. Mi meg is történt s Nyáry nagy minoritásban maradt.

Kossuth óriás hatalmán kívül e jelenet onnan is magyarázható, mert Nyárynak régi szélsőségei s újabb moderatiója egyaránt befolytak az ő popularitásának rontására. A mérséklettek nem tudták neki elengedni az áprilisi forradalomkor vitt szerepét és a vármegyeházban tartott beszédeit; a flamingók* gyűlölték őt, mert a későbbi időkben törekedett a honvédi bizottmánynak Kossuth ellenében is némi önállóságot szerezni; az indifferensek és fél-Kossuthianusok, p. o. Somogyi, Gorové, Hajnik stb. pedig Nyáry gyors változását igen kirivónak, igen indecensnek tartották.

Azonban ámbár a Nyáry popularitása akkor a fagyponton volt, mégis az indítvány teljes fiascójának főokát abban kell keresni, hogy a mérséklettek szeptember óta elnémitva levén, még januáriusban egészen desorganizálva voltak és

* A szélsőket a kalapjuk mellett viselt veres tollról nevezték így.

semminemű konferenciákat állandólag nem tartottak, hanem néha nálam, néha más helyeken gyültek össze pipázni.

Néhány nappal ezen parlamentáris csata után a táborból két különös hír érkezett.

Egyik, hogy Perczel Kossuthnak egy goromba levélben szemrehányásokat tett s az országgyűlést a táblabiró-politika miatt szétüzéssel fenyegeti.

A másik hír éppen ellenkező irányu volt, az t. i., hogy Görgei egy plakátban kinyilatkoztatta volna, miként a honvédi bizottmányt, mint forradalmi kormányt, el nem ismerendi; s egyedül a törvényes — mert a király által választott — hadügyminisztertől fogad el rendeleteket.

Ez volt első nyilvános meghasonlása Görgeinek, s annál felötlőbb, minthogy neki kétségkívül tudnia kellett a honvédi bizottmány nullitását, s lehetetlen volt be nem látnia, hogy midőn a kormánytól rendeleteket el nem fogad, tulajdonkép Kossuthot repudiálja.

A Perczel és Görgei szándékairól elterjedt hír nagy zavart támasztott a követek közt; a *szélsők* Görgei nyilatkozata miatt, a *mérséklettek* Perczel fenyegetésétől rettegvén.

A közaggodalmat *Kovács* fölhasználándónak tartotta.

Listát keringtetett tehát, melyben titkos ülés tartására szólíttatnék fel az elnök.

Titkos ülés helyett azonban egy konferenciát gyűjtöttek a városház főtermébe, s az asztal fejére, mintha elnökölné, Kossuth ült le.

Barthal, kire a mérséklettek bizták az interpellációt, kérdést tevén Perczel és Görgei iránt, Kossuth ellen fordította szónoklatát, s bár őt sehol meg nem nevezé, politikáját ostromolta.

Ezen akkor még elhamarkodott lépés a követek közt, kik a tábori hírek által megpuhitva voltak, ingerültséget kezd támasztani.

Barthal csakhamar tovább megy s kívánja, hogy:

a) terjesztessék elő a pénztár állapota, mert nagy szerencsétlenségnek tartaná, *ha az ország egy pénzcrízis elébe menne;*

b) világosíttassanak őszintén fel a követek az armádia állapotáról, *mert ő a desperatio harczát küzdeni nem akarja.*

E szavakra iszonyu láрма üt ki.

Kiabálni kezdenek Barthalra s egymásra a követek.

Perczel Miklós Beszét duellumra hívja ki, Bernáth József mellettem fenyegetődzik, hogy ő majd eligazítja Kovács Lajosnak — ki notabene a száját ki sem tátotta — a baját.

Kossuth a mellékszobába vonul s kihoz egy

nyaláb írást. Ezekből olvas néhány sort, részint Perczelre, részint Görgeire vonatkozót.

Aztán megtámadja Barthalt, kire a követek ismét kiabálni kezdenek.

Ez módosítja előbbeni szavait, kérvén képviselőtársait, hogy ne értsék őt félre.

Kossuth patheticusan kiabálja :

— Csak álljanak elő a gyávák, kik a rosz hírek fölkapása által mindig és mindenütt rontanak, ő azoknak passust ad a távozásra.

Egy része a követeknek gúnyosan kacagott, más része „helyesezett.“

Barthal annyi férfiasággal, mennyi ily percekben lehetséges, háritotta el magáról Kossuth gorombaságait; egyébaránt ismét simítani kezdte interpellációinak értelmét.

Mind hasztalan.

Az ingerültség továbbra is megmaradt s a gyűlés elvadult hangulattal oszlott szét.

Egész debreceni mulatásunk alatt mindig szájukon forgott a „flamingóknak“ „a desperatio harca.“ — „Ezek az emberek azt szeretnék, ha a katonaság a fegyvert letenné“ — suttozták elő s hátra. Az ingatagok szégyelni kezdték Kovácssal — mert Barthalt csak eszköznek tekintették — az utcán társalkodni.

S valóban kétségtelen, hogy akkor Barthal többre ment, mint a mennyire kellett volna menni

oly párt emberének, mely párt ezentul akar tagokat rekrutirozni, s mely veszve van, ha félre ismeri erejét.

Azonban mi ekkor még csak alakulóban valánk, s az illető fegyelem s pártbölcseség egészen hiányzott sorainkban.

* * *

A Barthal interpellációja sehogysem akart kimenni a Kossuth és Madarász fejéből, s azóta a rendőrminiszter úr nem szünt meg hol egyik, hol másik mérséklettebb emberbe akadékoskodni. Fenyegetései indulatosabbak voltak, mint azelőtt.

Utílevelek nélkül a városból vadászat végett sem igen lehetett kimenni, s a követek távozása még szigorubb szabályhoz volt kötve, mint a másoké. Ha e miatt panasz történt, Madarász gorombáskodott. Szunyogh sokalván Madarász hetykeségeit, némi szemrehányásokat tett neki, mire ő eléggé vakmerő volt, a képviselőház jelenlétében, a gyűlés elosztatásának perce alatt, ezt válaszolni: Majd számolunk a guillotine előtt.

Kovács Lajos egy pár napra sógorához ment ki Levelekre. Minthogy azonban indulása előtt beszélé, hogy Lónyai Menyhértet is szeretné meglátogatni, s ezt a rendőrségnek megsugták, Madarász átírt Beregmegyébe, hogy kéz alatt járjanak utána, vajjon Kovács Lajos nem találkozott-e

az öreg Lónyai Jánossal? s nem tartott-e ennek házánál titkos összejövetelt.

Ezen bosszantásokat tetézte egy spionkodás, mely csaknem célt ért.

Kovács t. i. a feleségéhez Pestre levelet irt. Minthogy pedig tudta, hogy Madarász minden pecsétet feltör, valami kereskedőlegénynek öltözött fiatal embert fogad nagy fizetésért meg, ki azt titkon vigye el, és egy utlevelet, melyet mesterséges módon szerzett, adott át. Kevés idő múlva gyanu támad a kereskedőlegény becsületessége iránt, s Kovács Lajos visszaveszi levelét, ugyszintén Palfy Jánosnak egy aláírás nélküli céduláját, mely az ál-kereskedő köpenyeg-gallérjába volt varrva.

A cédulának tartalma csupán egy intés volt Pázmándyhoz, hogy Windischgrätz herceg most könnyen kibékíthetné az országot, mert a képviselő urak meghököltek.

Bármennyire sietett Kovács, Madarász mégis már az útlevel dolgát megtudta, sőt gyanítá a névtelen cédula tartalmát is. Mert kezdett Windischgrätzceli kokettirozásról beszélgetni.

Ily kellemetlenségek közt valánk, midőn egy reggel valamelyikünk az utca-szegletre tekintvén, látja, hogy Mészáros Lázártól egy placát van kiragasztva, mely rögtönítélő eljárást rendel Debrecenbe, s katonai törvényszék alá vet *minden*

egyént, ki a császári seregeknek és az *ellenség ügyének* bármi szolgálatot tesz. A placát különbséget nem vont férfi és nő, katona és nem katona, *képviselő és nem képviselő* közt. Szóval a terrorizmus legélesebb fegyverével fenyegetett mindenkit, és a követi kar önállóságának s véleményszabadságának legkisebb szikráját is elölte volna.

Nem sok ész kellett, hogy észrevegyük, miként az egész placát vagy a parlament epurációja végett gyártaték, vagy legalább egyenesen arra fog elhasználtatni.

Láttuk a pallost nyakunk fölött függeni az élesebb pártkitörések esetében. Megfoghatatlan csak egy vala, t. i.: miként volt lehetséges a szelid Mészárosnak magát ellenünk eszközül használtatni?

Többen a mérséklettek közül találkoztak a hadügyminiszterrel, s kimondták, hogy nyíltan meg fogják őt az országgyűlésen támadni.

Mészáros hamar átértette a kérdés fontosságát, s meggyőződött, hogy neve távoli célokra s malitiával használtatott föl.

A falragaszok eltűntek. A mérséklettek Mészárosról egész tisztelettel szólottak; de a honvédi bizottmányt és Madarászt, kinek a falragasz rendelkezését tulajdonították, kezdték élesen korholni.

A kormány belátván, hogy bakot lőtt, febr. 3-án összegyűjté a képviselőket.

Itt Madarász László jellemének egész kívánja: *tegye a ház kötelességévé a honvédelmi bizottnáynak: politikai bíróságokat felállítani mindazokra nézve, kik már a háznak határozatánál fogva a honárulás vétkébe esnek.*

Ez más szóval a híres falragasz ismétlése volt, azon különbséggel, hogy magunk nyújtottuk volna a bárd alá nyakunkat. Mert a honvédi bizottnáyn ürügye alatt — a Madarász által vezetett — Kossuthra bizni a szabályokat, melyek szerint organizáltassék és járjon el a véstörvényszék, annyit tett, életünket ellenségeink discretió-jára bizni.

Erre csak reá nem állhatott senki.

A mérséklettek tehát követelték, hogy a kormány a ház elé beterjeszsze a törvényszéki javaslatait, s az részletesen tárgyalassék.

Igy remélhető volt:

1-ször a szabályok szelidítése;

2-szor az, hogy a képviselők még sem lesznek oly bárgyuak, hogy magokat ki ne vegyék a véstörvényszék alól.

Ritkán volt annyira masquirozott vitatás, mint a febr. 3-iki. Egyik fél sem merte utógondolatait megpendíteni.

Csak az látszott a beszélők kedélyén, hogy

érik, miként a Madarász javaslatának elfogadásával a feltétlen terrorismus törvényesítve van.

Végre a mérséklettek győztek, de a flamingók segítségével.

Egy pár t. i. a szélsők közül, így jelesen Irányi, vagy félreértésből, vagy szivességből elfogadták a mérséklettek javaslatát. Az ingatag követek tehát látván, miként szabad megbélyegzés nélkül pártolni Kazinczy nézetét, ahhoz állottak.

A honvédi bizottmány, mintha az ország sorsa egyenesen a terrorismustól függene, sietett a vészbiróságokat tárgyzó törvényjavaslatát a ház elébe terjeszteni, s az a februáris 8-ki, 9-ki és 10-ki üléseken tárgyalatott.

Itt, hogy rövid lehessen, szükségesnek hiszem egészen különválasztani azon indítványokat, melyeknek politikai céluk is volt, az oly indítványoktól, miknek alapjai tisztán csak büntetőjogi szempontok valának.

Bezerédy — a kérdés fontosságát motiválván — kívánta, hogy a beadott törvényjavaslat, mielőtt a közgyűlésen szőnyegre kerülne, a sectióban tárgyalassék. — Tudatik, miként Debrecenben még a sectió-gyűlések tartására semmi helyiség nem volt elkészítve: azonban a ház szabályai szerint minden fontos indítványnak okvetlenül előbb az osztályokban kell megvitattatni; ha e két körülményt combináljuk, tisztán kitűnik,

hogy Bezerédy kívánata beburkoltan magába foglalta a vészbirosági törvényjavaslatnak elnapolását.

A második javaslat, melyben politikai irány lappangott, szintén a Bezerédyé volt.

Azt kívánta t. i., hogy a vésztörvényszéki birákat ne a kormány, hanem a megyék bizottmányai válaszsák. Doctrinai szempontból vizsgálva, kétségkívül helytelen e javaslat, azonban a rendkívüli idők alatt az ember nem a doctrinai, hanem a pillanati helyességet tekinti. — Minden jó gondolkozásu méltán tarthatott attól, hogy a honvédi bizottmány kinevezései, Madarász vérszomjazó természete miatt, a rémuralkodást fogják megállapítani a vidéken és a különben nyugodt kedélyü magyar nép a francia örjügek majmolói által kegyetlenségekre szoktattatik.

Bezerédy indítványa kivette volna a honvédi bizottmány kezéből a terrorizmust, hol az Madarászban nagy apostolra talált és könnyen rendszerré alakulhata; s e helyett a megyékre ruházván a birók kinevezését, remélni lehetett, hogy a kegyetlenség, ha egyes esetekben ki is tör, legalább nem leend vezérelve a birák kiszemelésében.

Bezerédy indítványának a becsületes célon kívül kevés erős oldala levén, semmi csoda, ha rövid vitatás után megdöntetett.

Sokkal bölcsebb volt és szintén az általános terrorismus alapjait renditette volna meg Kovács:

Lajos azon indítványa, hogy a „honvédelmi bizottság elöterjesztésére mindenkor a ház határozza meg, vajjon bizonyos helyen kell-e a vésztörvényt kihirdetni, vagy nem?”

Igy minden alkalomkor legalább szükséges lett volna a honvédi bizottságnak indokolni szabályait, mi már magában véve figyelmet érdemlő korlát. Továbbá soha kormány az egész országra, sőt annak nevezetes részére se terjeszthette volna ki a vészbiróságot. Végre gyakran nyílt volna alkalom Madarászt, mint a terrorizmus képviselőjét, nyilvánosan megtámadni, s utoljára talán csak belátták volna a képviselők, hogy Madarász minden rosszsája és fenyegetései mellett is, nem épen olyan mumus, hogy hozzá közellépni és szemébe nézni a halál félelmének kiállása nélkül ne lehessen.

Kovács indítványa elég pártolókra nem találván, félrevetett.

Később ugyancsak Kovács javaslatba hozta, hogy a követek, a ház különös engedelmével, vésztörvénytörvénykezési kereset alá ne vettethessenek, és Debrecen városa, mint az országgyűlés jelenlegi székhelye, semmi esetre ostromállapotba ne tétethessék s vészbirósággal ellátva ne legyen.

Indítványának első felét, t. i. a követeknek a vésztörvénykezési alá nem tartozását, most már maga Madarász László is pártolta; s általában

nem kívánt emlékezni a falragasz által elkövetni szándékolt csinre. De hogy Debrecen kivételes állapotban legyen vészbirósági tekintetből, ezt általában nem pártolták, s pedig nagy gát lett volna a Madarász tendenciái és a Kos-suth messze néző tervei ellenében.

Ennyiből állottak a vészbirósági vitákba vegyített pártcélzatok és politikai tendenciák.

Miután a honvédi bizottmánynak vészbirósági javaslatait többé sem halasztani, sem megdönteni nem lehetett, természetes volt, hogy a mérséklett párt kötelességének ismerte az egyes §§-ok szelidítését munkálni és befolyjni erélyesen arra, miszerint a határozatlan kifejezések és hiányos szerkezet miatt olyanok önkényüleg ne büntetessenek, kik különben megmenthetők valának.

E célját némileg el is érte, bár mindenben nem.

Az egész vésztörvényszéki vitatásokban különösen felötlő volt az, hogy még az exaltált párt közül a legszélsőbbek is szelidebbek valának, mint a honvédi bizottmány.

Ezen mérséklettebb szellem, mint a minő a februarius 3-ki volt, nem annyira a szívnek, mint az óvatosságnak tulajdonítható.

A Kazinczy—Kovács cotteria már t. i. nagy súlyt nyert azáltal, hogy február elején

meghatározá, nem pazarolni erejét több-oldalu és idő előtti megtámadásokra, — hanem minden áron és kizárólag arra munkálni, hogy Madarász László, ki a terrorismust képviselte s Kossuthnak rossz szelleme, bármi eszközöknek használatba vételével, s bármennyi áldozattal megbuktassék.

A terv merész s Kovácsnak, ki keresztülvitte, könnyen nyakába kerülhetett.

De másfelől az is látszott, ha Kovács és társai valamit nem mozognak, a legelső alkalommal Madarász által kézre kerítettnek fognak.

Mert ismeretes volt gyűlölségük Kossuth iránt és nyílt elégtelenségük a dolgok állásával; ha tehát a forradalmi szellem felfrissítésére — miről akkor naponként volt szó — a terrorismus a követi kar közt is martalékot keresett volna, akkor e rémszert leginkább Kovácson lehetett volna megkezdeni; mert ő rá haragudtak legtöbben, és a követek között is kevés népszerűsége lévén, kiadattatása hihető volt.

Ennélfogva félig-meddig az önvédelem szempontjából is előleges kérdéssé kellett Kovácséknak tenni Madarász megbuktatását, — noha, hogy eltökélésük nemcsak ezért történt, hanem leginkább magas politikai kombinációkból, ezt még ellenségük sem hozná kétség alá.

A pártok közt a titok, kivált ha ez parlamentarizmus munkásságra vonatkozik — nehezen megőrizhető.

Igy történt tehát, hogy a Madarász elleni agresszió terve transpirált.

Ugy látszott, Madarásznak érdekében feküdt, miszerint ne szélső eszmék fölött kezdessék meg a vita, s hogy a kitörést ne ő provokálja.

Ezért mérséklé társait, s maga nyugodt hangu volt.

Én szemfájás miatt a specialis vitatásokon jelen nem lehettem; hanem tudom, hogy a gyűlés után barátaim hozzám jövéen, beszédjeikben ennek tulajdonították a szélső radicalok felöttlő szelidségét.

Különben megfoghatatlan is volt, hogy Madarász, kit különösen Pálffy János, mintegy keresve az alkalmat, gúnyos kifejezésekkel illetett, példás szelidséggel válaszolt a provocatiókra, s az apróbb ingerléseket észrevenni sem akarta.

* * *

A február 12-ki gyűlésen a Közlönynek egy cikke, melyben kibékitési eszmék forogtak fenn, alkalmat adott Kossuthnak kijelenteni, hogy a kormány általában magáévá nem teszi a *Közlöny nem hivatalos* rovatjában megjelent cikkeket; azonban elvileg mégis kimondhatja, *hogy a honvédi bizottmány védeni kívánja a hazát az igazságtalan megtámadás ellen, s e védelem közben semmi utat nem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei,*

a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján úgy egyenlítettessenek ki, mint a körülmények között kiegyenlíteni legtanácsosabb lehet. (Mi erre iszonyu éljenzést csináltunk).

A dolog genesise következő: A mióta Nyáry az országgyűlés első napjaiban megveretett azon kérdés körül: hogy „jelentse ki a nemzet, miként semmi esetben sem fogna az 1848-ki törvények megtartásánál többet követelni a védelmi harc eredményeül,“ — a mióta, mondom, ezen kérdésben Nyáry megveretett, öt naponként több és több kedvetlenség érte.

Madarász intrigái miatt a honvédelmi bizottmányban Kossuth fékezésére semmit sem tehetett; a képviselőházban pedig beszédei ki nem hallgattattak, bár gyakran valának talpraesettek.

Nyáry azonban, minden rossz csillagzata mellett, *positivus erő volt*, kitől félni lehetett, mint ellenségtől, s kinek, mint jó barátnak, alkalmában van sok hasznot tenni.

Ezt érzé ő. Midőn tehát a házban leginkább zugnak ellene, s különösen a radicalok zugnak mérséklettsége miatt, akkor egy cikket irat a Közlönybe, és ott sok haszontalan tiradék közt elbeszéli, miként a dynastia maga nem folytat Magyarországot ellen háborút stb. . . . és a dynastiával kibekülésre kell törekedni.

Madarász Józsi, ki akarván a bokorból a

nyulat ugratni, meginterpellálja a honvédi bizottmányt, hogy magáévá teszi-e a Közlönyben megjelent cikkeket. Sok teketória után végre a felelet, hogy hivatalosan megadathassék, másnapra halasztatott.

A kérdés ezen sarkponton fordult: Meg fogja-e Kossuth a cikket directe tagadni vagy nem? Az első esetben magát tisztán a kibékülés ellenségének declarálván, Nyáry és társai a honvédi bizottmányból kilépni fognak; a második esetben, ha t. i. a cikknek legalább főszmjét nem desavouirozná, akkor továbbra is marad a honvédi bizottmány úgy a hogy volt.

Az egész cselszövényt a Madarász-féle emberek csinálták, remélvén Nyáry megaláztatását.

De csakhamar megbánták lépésüket, mert Nyáry makacs ember lévén, kormánykérdéssé tette az egész ügyet; — tisztán Madarász és Pálffy Albert-féle szellemű kormány alkotására pedig az időt még a radicalok sem látták elérkezettnek.

Madarász Józsi tehát korholtatott szelességeért.

Kossuth zavarban volt s mosta kezét. Mi neveltük az egész kakasviadalt.

Végre pedig már csakugyan kelletvén valamit tenni, nem vala bátorsága Kossuthnak Nyárytól megválni, sőt egyenesen a Kazinczy-

Kovács klubba taszítani, — tehát félig megtagadta ugyan a Közlöny illető cikkét, de aztán kinyilatkoztató, hogy ő elvileg az exigentiák embere lévén, a kibékülés elől sem akarja végkép a hidat lerontani.

Mi kegyességét megtapsolók, s az egész comoedia alatt jól éreztük magunkat.

Az ezután következő napok ülésain egyre-másra következtek a torzsalkodások, személyeskedések és vádak a békepárt ellen. A szenvedélyes tanácskozások legkényesebb kérdését képezte a követek purifikáltatásának kérdése, melyről Kemény Zsigmond így szól: „Nincs a parlamenti küzdelmek emelésében, elkezdve az országgyűlés kinyitásától a legutolsó üléséig oly tárgy, mely a mérséklettek vezetői és Kossuth-Madarászék által egyaránt annyi számitással, annyi mellékgondolatokkal, annyi elrejtett dühvel és annyi apró cselszövényekkel vezetett volna, mint a követek purifikáltatásának kérdése.“

Há a szerencsétlen magyar forradalom eseményei valaha annyi fontossággal birandnak a történezsztben, hogy a pragmaticus fő a részletekre is kiterjeszkedni magának időt veend, akkor én nem kételkedem, hogy épen a purificatio kérdésének kezeléséből fogja megbírálni mind az akkori idők mostohaságát, mind azt, hogy Kovács és párthivei birtak-e ügyességgel a forradalom

közepette a forradalom ellen eszközöket és módokat találni?

Kossuth Lajos ingerültsége napról napra nőtt. Ő csak a flamingókkal tudott és akart kormányozni, s maró gúnyjának éle minden beszédében a békepárt ellen fordult. Kiviláglik ez különösen a hadsereghez való elutazása előtt mondott beszédéből: „Méltóztassanak tehát nekem garanciát nyújtani, hogy visszatértemkor ezen országgyűlést találandom itt. Méltóztassanak egy körülményre figyelmezni: csak azt ne érjük meg, hogy az országgyűlés elveszítse azon nymbust, minélfogva a nemzet akarata képviselőjének tekintetik a nép s a népnek egy tekintélyes része: a hadsereg által; csak valamiképen oda ne menjünk, hogy az országgyűlés irányában a köteles engedelmesség kötelékei megtáguljanak, s hogy elvesztvén az országgyűlés a nép előtt nymbusát, polgári háborúnak legyen a nemzet kitételve.“ Kossuth a békepárt mellének szegzi fegyverét. A békepártnak a purificatio kérdésében nyert győzedelme miatt nem birva ingerültségével, a házba jött, hogy a békepártot bevádolja, s kimondja, miszerint van egy kotteria, mely a kibékülést akarja, és ő attól tart, hogy e kotteriának többsége leend, midőn ő aztán kormányozni nem fog, vagy az országgyűlés (mert nymbusát elvesztette) a nép által szétveretik. Hej be másképen gon-

dolgozott Kossuth 1847-ben, midőn Wirkner utján Metternichhez intézett levelében a következőket mondotta: „érjen bár szerencse vagy szerencsétlenség; várjon bár rám kényelmes vagy gondokkal terhes élet; minden viszonyban, minden körülményben mindig az lesz a büszkeségem és boldogságom, hogy olyan lelkületű alattvalója vagyok ő felségének az én uramnak és királyomnak, a ki hűségben és loyaltásban egy élő lénynek sem áll utána.“

Kossuth beszéde után Irinyi előre elkészített taktika szerint indítványba hozta, miként „a honvédi bizottmány“ elnöke Kossuth Lajos felhatalmaztatik, hogy a szükség és körülményhez képest az országgyűlést más helyre tehesse át.

Nálunk — mondja Kemény Zsigmond — hol akkor, mint Tiberiusok korában a maga semmi nevében nem neveztetett, ezen indítványnak nagy hatást kellett támasztani.

A követek felingerlődtek. Kiki látta, hogy itt szép ürügyek alatt az elnapolási jognak, s az országgyűlés tetteles feloszlatásának Kossuth kezébe játszásáról van szó.

Mindnyájan érthettük, hogy Kossuth orációjának a *bunkója* ott van. A Kossuth szavai az Irinyi indítványával együtt tettek egy összefüggő eszmét, mely így hanzik: „*ti képviselők, vagy nem fogtok a béke és a kiengesztelés szavaira*

hallgatni és eszközeim lesztek az utolsó csepp kiűritéseig, vagy ha izolálni meritek csak egy gondolat által is magatokat tőlem, én a házat elosztatom és titeket azután befogatlak.“

Kossuth már akkor merész dolgot forralt, hogy megtorolja az olmützi manifestumot, és hogy tervét kivihesse, minden rossz szenvedélyű és bűnös embert a képviselőház ellen uszított, mely aztán egészen ápril 14-ig örökös vád alatt volt s a reakció fészkének kiáltatott ki.

Vége felvirradt ápril 13-ának reggele. Midőn titkos tanácskozásba hivatánk, annyi Nyáry által már transpiráltatott, miként a dynastia ellen akar indítványt tenni a táborból hazatért Kossuth ; de hogy mekkora belterje leend ezen indítványnak s micsoda szempontok által motiváltatik, azt még határozottan tudni nem lehetett.

Az október 8-iki nyilatkozatból, melyben állittaték, miként V. Ferdinándnak nem volt joga a nemzet tudta nélkül a királyságról lemondani, logice azt lehetett következtetni, hogy Kossuth most Ferenc József helyett V-ik Ferdinandot nyilatkoztatja ki magyar királynak. Ez az első possibilitás. Kossuth ambíciójából lélektanilag csak annyi következett, hogy ő magát Magyarország gubernátorává neveztesse ki, s mint a királyi jogoknak ideiglenes tulajdonosa, egy fele-

lős miniszteriumot alkosson, s ezek által kormányozzon. Ez vala a II-ik possibilitás.

A harmadik possibilitás arra nézve, hogy Kossuth mit indítványozand, volt a szorosán vett detronizatio s az egész uralkodóház száműzetése.

Mig e szomorú probabilitásokon jártatta az ember ez eszét, Kossuth a terembe lépett s a győzelmekért garmádiára rakott magasztalások után előterjesztette a *detronizatiót és az uralkodóház száműzetését.*

Becsületemre mondhatom, hogy majd minden követ ki volt képéből kelve, s bár hiszem, hogy a szoros értelemben vett Kossuthiánusok nyíltan Kossuth mellett szavaztak, de arról legtökéletesebben meg vagyok győződve, hogy egy titkos szavazásban 20 voksa nem lett volna. A győzelmeknek kábitó hire t. i. annyira csakugyan nem vette el annak, ki különben sem volt őrzöngő, az eszét, hogy elhihesse, miként Európának közönyös dolog, hogy egy nagyhatalmasság megszünend lenni, és az európai súlyegyén felforgattatván, kelet és nyugat közt egy üresség támad, melyet betölteni nem lehet.

De hát sem itt, sem a világon sehol még eddigelé a parlament nem tanusított elég politikai bátorságot a forradalom közt.

A római senatus tudta magát elhatározni,

hogy az ellenséget a sella curalison bevárva, egyenkint lemészároltassék; de a tribunusok követelései ellenében soha hasonló bátorságok nem tüntetett fel.

Kossuth a detronizációt következő okoknál fogva követelte:

1-ör: Mert a sereg akar már valahára egy zászlót, mely alatt küzdjön; akarja Magyarország függetlenségét s ha a parlament még tovább is késik kívánatát teljesíteni, a sereg a függetlenséget maga fogja kikiáltani, és a véröntások, a polgár-háboru, a képviselőház szétveretése s a katonai diktatura könnyen bekövetkezhetnek.

(Itt rögtön megjegyezzük, hogy Kossuth Lajosnak a hadseregre való hivatkozása merő valótlanság, vagy mint Kemény mondja ság). „Menyköcsapásként hatott ránk (képviselőkre) Kossuthnak azon állítása, melyet apr. 13-án nyilatkoztatott ki, hogy t. i. az armádia követeli a detronizációt. Mi ugyan általában tudtuk, hogy a kormányelnök úrnak az *igazmondás nem tartozik főszerényei közé*, de annyi vakmerőséget lehetetlen volt feltennünk, hogy ily fontos kérdésben merjen egy positiv gel (hazugsággal) előállani. De május első napjaiban (6 án) Klapka Debrecenbe megérkezett és Hunfalvy Kovácshoz menvén, mondá, hogy a tábornok vele és még vagy egy megbízható követtel ta-

lálkozni akarna. Engem szólított meg e végett Kovács és délután 3 óra körül tiszteletére mentünk Klapkának. Klapka belső szobájába vezetett és *panaszolá, hogy az ápril 14-ki határozat oly rossz hatást okozott a seregben, miként eddigelé még publikálni sem merték és félnek a legjobb tisztek lemondásától.* Mi elbeszéltük, hogy az armádia hangulatáról Kossuth épen ellenkezőt állított s a követeket egyre ijesztette, miként ha a képviselőház nem mondja ki a függetlenséget, akkor a sereg fogja proklamálni és katonai diktatúrát állitand. Klapka nem győzött eléggé bámulni és miután 30 ezer reserváról beszélt, mely az osztrák-német tartományokban fekszik — mondá: *hogy iszonyu szerencsétlenség, ha a katonaság érdeke nincs representálva ott, hol az ország sorsa fölött határoznak, s ontania kell vérét megfontolatlan határozatok miatt.* Én megjegyzém, hogy Kossuth utoljára még a muszkákat és a poroszokat is nyakunkra hozza — Klapka felkapva ezen eszmét, tanácsolá, *hogy jó lenne a képviselőháznak az ápril 14-ki határozatot revokálni.* (Íme az igazmondó (?) Kossuth! Álürügyekkel terrorizált és államcsinyt követett el. A szerző).

2-szor: A nép, a merre ő (Kossuth) átutazott, nyughatatlanul követeli a detronizációt, s ez az idő jele, melyet a képviselőháznak nem szabad ignorálni, ha magamagát megsemmisíteni nem

kivánja. (Ugy látszik, hogy Kossuth csak a fanatizált tömeget látta maga előtt és ezt nevezte népnek. A szerző).

3-szor: Veronában egy európai congressus fog tartatni, melyben az osztrák és az olasz ügyek elintéztetnek. Itt kerülend Magyarország sorsa is elő, s ha addig a függetlenség ki nem mondatott, követeket nem küldhetünk e congressusra, s majd kihallgatással olvasztják össze Ausztriával, vagy alkuszszák és darabolják el Magyarországot. Ha pedig valamit az európai diplomacia megállapított, azon aztán többé segíteni nem lehet.“ (Ez is államcsinyre valló ürügy volt).

Ez a harmadik argumentum még oda is látszott mutatni, hogy az egész detronizáció csak comoedia; mert Kossuth a tularszági összekötései útján tudta, miként az ausztriai monarchia reconstruciója európai congressus által történendvén, ott majd egyrésről az octroyirozott alkotmány, másrésről a detronizáció vonatik vissza és az egész pör egy te deum-mal fog végződni.

Nevetséges lenne, ha nyaktörő nem volna az egész titkos ülés; mert valósággal a követek nevezetesebb része épen a veronai congressus említésekor kezdett szabadabban lélekezni.

A történezet komolyan elhinni nem fogja egy törvényhozó test ekkora ostobaságát; pedig igen természetes, miután szeptember vége óta

Madarász László gráciájából sem hirlapok, sem levelek külföldről a szerkesztőkhöz nem bocsáttattak be, s miután a legokosabb követ is a debreceni hirlapokon kívül semmi journált még szemével sem láthatott, legtávolabbi fogalma sem volt hát a törvényhozásnak az európai viszonyok állásáról. — Először a világhosszát kellett a háztól elvenni, hogy benne a volt szenvedélyek vezethessenek; . . . ezt a rendőrminiszter meg is tette. (Ime a szabadságszerető Kossuth!) Kossuth, miután három főmotivumát előterjesztette, kijelenté, hogy bármint düljön el a kérdés, ő azt okvetlenül indítványozni fogja a nyílt ülésen is, melyre a tömeg fanatizáltatott.

Ez egyelőre bejelentett appellatio volt a népszenvedélyekre. De különben is sokkal nagyobb hatalma volt Kossuthnak, sokkal bizonyosabb volt, miként indítványát egyenesen megtámadni a legkétségtelenebb életveszély nélkül lehetetlen; sokkal inkább támaszkodhatott Kossuth e kérdésben a fanatizált nép dühösségére, hogysen valakinek eszébe jutott volna a positiv és nyílt ellenszegülés. Mert bármily gyarlók voltak is argumentumai, az kétségtelen, hogy háta mögött volt e kérdésben a tiszavidéki nép. Igaz ugyan, hogy a békepárt embereinek padjairól a „votizáljunk, votizáljunk“ szó hangzott el, de viszont nagy robajjal tört ki más padokról a „titkos ülésen a

votizációnak nincs helye“ — s az egész titkos gyűlés zavarban oszlott szét.

**Magyarország függetlenségi nyilatkozata ápril 14-én
1849-ben.**

Ápril 14-én nyílt ülésre hivattak össze a követek a szokott terembe; de azalatt, míg a követek ülőhelyeikre gyülekezni kezdettek, a nép a kálvinisták templomát fogta körül s eláradott a Collegium előtti sétatéren oly annyira, hogy rövid idő múlva a tolongás miatt a terembe bejönni alig sikerült.

Ez annál felőtlőbb volt, mivel a titkos ülés tárgyairól becsületi kötelesség volt a követeknek hallgatni, mert a kormány maga csődíté a tömeget oly ülésre, melynek tárgyát tulajdonképen kimondani még akkor szabad nem lett volna.

A népnek a templom kapui felnyittatának s az ottan elfoglalt minden helyet. Ekkor Kosuth egyik felvett embere, Drágos, kívánta határozatilag kimondatni, hogy a ház mára a templomba teszi át ülését.

A teremben levő képviselők ez ellen szabadkozásnak s helyeikről kimozdulni nem akartak. A többség kiabálta „maradjunk benn“. A képviselők egymással veszekedni kezdettek. Sokan nyilatkozásra iratták föl magukat, de ez elmaradt azért, mert az elnök látva a közkivánságot, határozat-

nak vette azt, hogy a gyűlés a teremben tartatik meg.

Szünet volt, mignem Kossuth megérkezett. Ő a terembe lépén, rövid szót váltott suttogó hangon az elnökkel, s Besze, ki szintén vele jött a terembe, stentori hangon kiáltá: Képviselek! A nagytemplomban több ezer ember van — itt alig vagyunk pár százan; a karzatok üresek; oda át a nagytemplomban pedig ezerek várnak. Felszólítom tehát a képviselőket, menjünk által és hirdessük a valót ezerek és ezerek ajkain.

Besze megindult, Kossuth kalapjához nyult, a flamingók kifelé tolakodtak, s midőn az elnök kimondá: „a ház kivánsága következtében a mai ülést a reformatus nagytemplomba teszem át“, ezen enunciációt már nagyon kevesen hallották.

A nép maga, bár Kossuthot imádta, a valószínűs civis nem igen örvendett, sőt komoly volt. Az ifjuság és az asszonyok valának inkább fanatizálva.

Ápril 14-én nem országos ülés, hanem népgyűlés volt, hol lehetetlen vala bárminő ellenmondás. Ezt a revolutio barátai és ellenségei egyaránt bevallani fogják. Kossuth Lajos akkor a következő beszédet mondotta:

„Hazám képviselői! Méltóztattak velem parancsolni, hogy mikor szükségét látom, a táborba

menjek. Voltam legközelebb, s onnan visszatér-
vén, kötelességemnek ismerem, itt a t. képviselő-
ház előtt, nyilvános ülésben hivatalosan meg-
említeni pár szóval hadjáratunk eddigi ered-
ményeit.

„A magyar hadsereg általában lelkesülve
van; annak utolsó tagjait is áthatotta az ügy
szentségére, s az isteni gondviselésnek erre ala-
pitott biztos oltalmazó reményére fektetett meg-
győződése a győzedelemről s a mely sereg igaz
ügyében hazája mellett, Istenben s vitéz karjai-
ban bízva, a győzedelmek biztos hitével megyen
az ütközetbe, az nem féli a halált, az a neki
kijelölt pontot elfoglalja bizonyosan. És én lát-
tam örömmel elvérzeni sokakat, kiknek halófél-
ben az volt utolsó szavuk: „Éljen a haza!”

„A kormány kötelessége szerint, gyámolítva
a t. képviselőháznak rendithetlen hazaszeretete
által, melynek tanuja valék utamban mindenütt,
de melyet oly magas fokon nem találtam mégis
sehol, mint épen azon vidékeken, melyek az
ellenség nyomását érezték volt, a kormány mon-
dom, mindezekről gyámolítva, nem fog semmit
elmulasztani, hogy, ha új meg új ellenség fenye-
getné is az országot, azzal is diadalmasan meg-
mérkőzhessünk. És én nemcsak a hitnek szent
hitével, hanem az észnek is meggyőződésével
mondom: elérkezett a perc, midőn Magyarország-

nak szabaddá, függetlenné kell lennie; elérkezett a perc, midőn Magyarországnak, s különösen a nemzet képviselőinek kötelessége, Isten, világ, Európa és a nép előtt kimondani: hogy szabadok, függetlenek lenni akarunk! (Zajos éljenzések és tapsok!)

„Uraim! ha én visszaemlékezem azokra, a mik épen most egy esztendeje történtek, és a mik közt az isteni gondviselésnek kiszámíthatlan rendelete szerint, én magam is az események által, a szerénység porából, melyet örömezt vallottam magaménak, kiemelve, némi tevékeny részt vevék; ha visszaemlékezem azon hűsége, melylyel az idők viszontagságai alatt iparkodtam az ausztriai háznak trónusát megtartani segíteni; s ha végig tekintem az árulást, hitszegést; ha végig nézem azon hálátlanságot, melylyel ezen indulat — mely indulata keblemnek közös volt a nemzet összeségeével — az ausztriai ház által viszonztatott: talán mentve volnék Isten és emberek előtt, ha személyes boszuval, s a szenvedélynek némileg fölingerült hangjával mondanám azt, hogy velem rendelkezhetik Isten akár mint ez életben, bocsáthat rám szenvedést, bocsáthatja rám a vérpadot, a bürök poharát, vagy a száműzetést; de egyet nem bocsáthat rám soha, azt nem, hogy én valaha az ausztriai háznak alattvalója legyek. Azt nem bocsáthatja rám Isten

sem, mert az embernek, ki el van határozva valamire, bár láncokba szoríttatnának minden tagjai, mindig marad elég ereje meghalni tudni, ha magát másképp meg nem mentheti.“

Ezután előadván, hogy a Habsburg-Lothringeni királyok hányszor, és miként törtek a magyar alkotmány ellen, közelebb névszerint Lajos és Ferenc Károly főhercegek és Zsófia főhercegnő miként lázíták föl a magyar nemzet ellen a horvátokat, szerbeket, oláhokat, szászokat, folytatja :

„Tehát mind a jog, mind a hazafiui kötelesség, mind a körülmények állása, mind a hadsereg iránti méltányosság, a mely hadsereg megkívánhatja már, hogy a nemzet egyszer mondja meg, hogy míg a hadsereg vérzik, biztos is lehet abban, hogy senki ő fölötte alkudni nem fog oly föltételek mellett, melyek végett nem lett volna méltó vérét ontania; és a kötelesség a nép iránt, miszerint a nép tudja, hogy élvezendi áldozatainak gyümölcseit, mely a jólét, szabadság és boldogság. Én, mindezen indokoknál fogva, itt az Isten templomában fölhivom önöket uraim, nemzeti képviselők, hogy számot vetve Isten, lelkiismeretök, a haza iránti kötelességökkel, vegyék bölcs tanácskozás és elhatározás alá indítványomat, melyet a következőkben van szerencsém előterjeszteni: **Mondassék** ki a nemzet nevében határozatilag, hogy:

1. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzá tartozó minden országgal, részekkel s tartományokkal egyetemben, szabad, önálló és független európai statusnak nyilvánittatik, és ezen statusterületi egység föloszthatlannak, épségére sérthetlennak kijelentetik.

2. A Habsburg-Lothringeni ház, a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverforgása által, nemkülönben azon merény által, hogy az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek és Horvátországnak Magyarországtól elszakítását, és az ország önálló statuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni, s végett idegen hatalom fegyveres erejét is, a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét ugy a *pragmatica sancti*ót, mint általában azon kapcsolatot, mely kétoldalu kötések alapján közötte és Magyarország s tartományai közt fönnállott: ezen Habsburg-Lothringeni ház Magyarország, a vele egyesült Erdély és a hozzátartozó részek s tartományok fölötti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, és az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

3. Midőn a magyar nemzet elidegeníthetlen természeti jogánál fogva, az európai statuscsaládba, önálló s szabad státusként belép, egy-

szersmind kinyilatkoztatja: hogy minden más státusok irányában, ha saját jogai nem sértetnek, békét s barátságot tartani, különösen azon népekkel, melyek ezelőtt velünk egy fejedelem alatt állottak, jó szomszédságot alapítani s folytatni, s a kölcsönös érdekek alapján barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akaratumk.

4. Addig, mig az ország kormányzati rendszerét a nemzeti gyűlés megalapítaná, az országot egész kiterjedésében egy kormányzó elnök fogja a maga mellé veendő felelős miniszterekkel számadás kötelezettsége mellett kormányozni.

5. Ezen határozatokban kimondott elveknek nyilatkozványba foglalása s fogalmazása választmányra bizassék.“

Kossuth beszéde végeztével a ház elnöke, Almásy Pál, kérdést intézett a képviselőkhöz: kívánnak-e az előterjesztett indítványokhoz hozzá szólni? A képviselők testülete ezen általános fölkiáltásban adta válaszáat: Elfogadjuk egészen! Ezután általános lelkesedéssel Kossuth „országkormányzónak“ kiáltatott ki.

Igy tettek a kurucok 1707-ben az ónodi gyűlésen, midőn I. József királylyal szakítottak, ezt kiáltván: *eb ura fakó!*

Kossuth föntebbi nyilatkozatai, indítványai a két ház elnökei: br. Perényi Zsigmond és Almásy Pál, s jegyzője Szacsvai Imre aláírásával

Európa népeihez, manifestumba foglalva, ápril 19-én közzétették.

Május 2-án Kossuth kormányzó ministeriumának következő tagjait terjeszté a ház elé: belügyér s ministeri tanácselnök: Szemere Bertalan; kül- s kereskedelmi ügyér: gr. Batthyány Kázmér; pénzügyér: Duschek Ferenc; közlekedési: Csány László; vallás- s közoktatási: Horváth Mihály választott csanádi püspök; igazságügyész: Vukovics Sebő; hadügyér: Görgey Arthur.

Szemere a maga programjában kormányát demokratának, forradalminak és republikanusnak jellemezte. A köztársasági elvnek ellene volt a békepárt, s a kormány nagyobb része, s annak élén Görgey és az egyesült két párt előkészületeket tett a kormány megbuktatására. — Görgey a hadügyérség mellett a hadvezérséget is megtartá, s a neki nem tetsző Dembinszki helyébe Visockit, Percel helyébe Vettert állítá a hadtestek élére.

Míg ezek Budán s Debrecenben történtek, az ifju Ferenc József császár Varsóban találkozott Miklós orosz cárral, ki neki a magyar lázadás elnyomására hathatós segílyt akként ígérte meg, hogy tábornagyát Paskievicset 200.000 emberrel Magyarországra küldi, szükség esetére ugyanannyit indítand a határra. Midőn e miatt Lamoriciére, a francia köztársaság akkori péter-

vári követe felszólalna, azt felelte: a forradalmat Európában leverjük, az én hadaim Magyarorszában, a poroszé Badenben, a franciáé Rómában.

Kossuth június 5-én tartá bevonulását Budapestre. Másnapra pedig országos böjtöt hirdetett az orosz részről fenyegető támadás elhárítására. Ezen aggály közé vegyült azon örömhír, hogy Arad vára, miután a várbeliek ehőkben 30 lovat megettek, a kiküldöttek pedig hirül vitték, hogy Buda vára be van véve, s a császári seregek a határig szoritvák, hét havi ostrom után az őrség tisztességes elvonulása föltéte alatt megadta magát, június 2-án. Temesvár ezután szorosb ostrom alá vétetett.

Augusztus 9-én Temesvár közelében Szent-Andrásnál érte utól Haynau a Szegedtől eddig hátráló s e miatt demoralizált, negyedrészen egyébként is kaszás ujoncokból álló magyar sereget. Bem éppen akkor érkezett meg s vevé át Dembinszkytól a vezényletet, erre-arra parancsoltás közben azonban lováról lebukott s karját kifecamitván, nem akadt hirtelenében, ki őt a támadt zavarban és fejtelenségben pótolja. A sereg teljes feloszlásával végződött a csata.

Ezzel Temesvár Vécsey ostroma alól fel szabadult.

Augusztus 10-én Görgey Aradon a minisztertanácsban előterjeszté, hogy miután egyesülé-

sét a déli hadsereggel semmi sem gátolja, szükség, hogy a kormány a fővezérletről határozzon; kijelenti, hogy ő Bemet ilyenek nem fogadhatja el, őt Erdélybe nem követheti. Különbén is a nép megunta a háborút s bekét óhajt minden áron, mert nem győzi a hadak élelmezését és a táborok utáni fuvarozást. A lőszer és pénz is fogyatékán van. Ő ugyan kész átkelni a Maroson s megküzdeni Haynauval, de az orosz elleni csatázást céltalannak tartja. Javasolja tehát, hogy a kormány minden áron alkudjék meg az oroszszal.

Másnap jött meg a déli hadsereg felbomlásának hire. E váratlan eset villámcsapásként hatott mindenkire. Görgey szörnyen felpattant, midőn megtudta, hogy Kossuth már korábban Bemet nevezé ki a magyar hadak fővezérévé. Most Kossuth maga ajánlotta, hogy miután a dolgok végzetes fordulatával a kormány vitele lehetetlenné vált, Görgey teljhatalommal ruháztassék fel, hogy az oroszszal megkezdett alkudozást folytassa. Görgey követelte, hogy Kossuth a kormányról az ő részére írásban mondjon le. Kossuth ezt a következő írásbeli nyilatkozatban tette:

A nemzethez!

A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta a

nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült orosz és osztrák nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát sikerrel folytathassuk. Ily körülmények közt a nemzet életének megmentése s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől lévén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint, a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná, de károssá is válván: ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiui érzéstől indítatva, melylyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a minisztérium nevében a kormányról lelépek s addig, míg a nemzet a maga hatósága szerint másként intézkednek, a legfőbb polgári s katonai hatalmat Görgey Arthur tábornok urra ruházom.

Megvárom tőle s azért az Isten, a nemzet s a história előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint szegény hazánk státus-életének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja. Szeresse hazáját oly önzetlenül, mint én szerettem és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál.

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak, ha halálom valami jót eszközölhet számára: örömmel adandom életemet áldozat-

tul. Az igazság és kegyelem Istene legyen a nemzettel.

Aradvárban, aug. 11-én, 1849.

Kossuth Lajos kormányzó.

Görgey ugyane napon következő kiáltványt bocsátotta ki:

„Polgárok! Magyarország eddigi ideiglenes kormánya többé nem létezik. A kormányzó s a miniszterek hivatalaikról önként lemondtak. Ezen körülmény által kényszerítve, a katonai főparancsnokság mellett ideiglen a polgári főhatalmat is átvettem.

Polgárok! A mi súlyos körülményeink közt a hazáért még tehető, mindent meg fogok tenni, harccal vagy békés uton, miként a szükség fogja parancsolni s minden esetre oly módon, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyíttessenek, az üldözések, kegyetlenségek, gyilkolások megszüntessenek.

Polgárok! Az események rendkívüliek; a sors csapásai leverők: ily helyzetben előre számitani lehetetlen; az én tanácsom és kívánatom az, hogy békésen vonuljatok vissza lakjaitokba s még azon esetben se álljatok ellen s vegyetek részt a harcban, ha az ellenség várostokat megszállaná; mert személy- s vagyonbiztosságot valószínűleg csak úgy nyerhet-

tek, ha tűzhelyeiteknel, békés foglalkozásokatok közt nyugodtan maradtok.

Polgárok! A mit az Istennek kifürkészhetlen végzése reánk küld, férfias határozottsággal s önérzetünkön alapuló azon reménnyel fogjuk tűrni, hogy az igaz ügy örökre nem veszhet el.

Isten velünk!

Ó-Aradon, aug. 11-én, 1849-ben.

Görgey tábornok.“

Ugyanő ez alkalommal Rüdigerhez ezt írta:

„Tábornok úr! Ön bizonyosan ismeri hazám szomorú történetét. Megkimélem tehát önt farsztó ismétlésétől mindama kisértetiesen összefüggő eseményeknek, melyek bennünket a kétségbeesés harcába, előbb törvényes szabadságainkért, aztán létünkért, mind mélyebben bebonyolítottak. A nemzet jobb, s mondhatom, nagyobb része a harcot könnyelműleg nem kereste, de számos becsületes emberek segélyével, kik ugyan a nemzethez nem tartoztak, de viszonyaik által abba bele vonattak, becsületesen, vitézül s győzedelmesen megállta.

Ekkor parancsolá az európai politika, hogy ő felsége, Oroszország császára Ausztriával szövetkezzék, hogy bennünket legyőzzön s a további harcot Magyarország alkotmányáért le-

hetetlenné tegye . . . Megtörtént . . . Ezt Magyarország számos derék, jó hazafiai előre látták s megjósolták. — A jelenkor története fel fogja egykor fedezni: mi indítá arra az ideiglenes kormány többségét, hogy azon szózatok elől fület zárjon. Az ideiglenes kormány nem létezik többé. A legnagyobb veszély leggyöngébbnek találta őt.

Én, a tett embere, de nem a haszontalan tetté, a további vérontást haszталannak, Magyarországra nézve károsnak láttam, miként azt az orosz intervenció kezdetében is kijelenttem.

Én ma felszólítám az ideiglenes kormányt: mondana le föltétlenül, mert fönnállása az ország jövődjét napról-napra borusabbá és szánandóbbá tehetné. Az ideiglenes kormány azt elismerte s önként lemondott, a legfőbb hatalmat az én kezembe tevén le.

E körülményt az én legjobb meggyőződés szerint arra használom fel, hogy az embervért kiméljem s békés polgártársaimat, kiket többé nem védhetek, legalább a háboru nyomoraitól megmentsem, midőn fegyvereimet föltétlenül leteszem s ez által talán a magyar haderő többi, tőlem elkülönözött osztályainak vezéreit is arra inditom, hogy velem együtt elismerjék, miképpen Magyarországra nézve most

ez a legcélszerűbb, s példámat kövessék. E lépésnél bízom a császár magasztalt nagylelkűségében, remélve, hogy annyi vitéz társamat, kik, mint előbb osztrák tiszték, a viszonyok hatalma által ez Ausztria elleni boldogtalan harcba keveredtek, egy bizonytalan szomorú sorsnak s Magyarország mélyen sujtott népeit, melyek igazságszeretetére építenek, ellenségeik véres bosszu-dühének kitétetni nem fogja engedni. Elég lenne talán, ha én magam esem áldozatul.

E levelet önhöz intézem tábornok úr, mert ön volt az első, ki azon becsülés bizonyosságait adta nekem, melyek bizalmamat megnyerték. Siessen ön, ha a további vérontásnak elejét venni akarja, a fegyverletétel szomorú tényét, a legrövidebb idő alatt, de oly módon lehetségessé tenni, hogy az csak ő felsége az orosz császár hadai előtt menjen végbe. Mert ünneplésesen kijelentem, hogy készebb vagyok egész hadtestemet egy kétségbeesett harcban, legyen az bármi túlnyomó erő ellen, megsemmisíttetni, mintsem hogy az osztrák hadak előtt föltétlenül rakjam le fegyvereimet.

Én holnap, augusztus 12-én, Világosra, holnapután, augusztus 13-án Borosjenőre megyek seregemmel; mit a végett közlök önnek, hogy ön az osztrák és az én seregem közé

vonulhasson, s engem bekerítsen és amattól elválasszon. A legrövidebb idő alatt elvárván az ön választát, határtalan nagyrabecseléssel vagyok

Ó-Aradon, 1849-ki augusztus 11-én.

Görgey Arthur.“

A mint irta, akként tevė Görgey. Schlick osztrák tábornok már közel levén: Rüdiger Világosnál a magyar hadsereget bekeríté, mire Görgey kiadta a fegyverek lerakása iránti parancsát. És most, szomoru sejtelmében a költő jövendölésének, hogy „eljött a nagyszerű halál, hol a temetkezés fölött egy ország vérben áll.“

A világosi fegyverletétel után az oroszok a lefegyverzett magyar hadsereg csapatait mind Haynaunak adták át, ki ezeket és pedig a honvédekét az osztrák seregbe rangkülönbség nélkül közlegényeknek, a császári seregben szolgáltakat a fegyszázadokba (Strafcompagnie) soroztatá; a volt császári tiszteket pedig mint rabokat Aradvárába hozatá, melyet Damjanich aug. hó 17-én adott át az oroszoknak, az pedig Haynaunak.

E tény után Paskiewics a kolera és egyéb betegség által három hónap alatt 15 ezerrel megfogyott hadait északi honába sietve visszavezette. Varsóból négy milló forint áru Kossuth-bankót

küldött vissza Ausztriának folyó rubel értékben beváltás végett.

Világos! a nemzet temetője lett, míg Kossuth, ki a hazáért halni készült folyton, külföldre menekült. Élni tudott a hazáért, de meghalni nem. Most már bátran kérdezhetjük:

Jogos volt-e forradalmunk?

Jogos volt-e forradalmunk?*

Az áhítatos sóhajok a mellekbe szorultak; a szenvedés, a bűnhődés ideje beállott s alig semmisítette meg az utolsó magyar sereg: az akasztással, főbelövással és bebörtönzéssel párosult bosszuvágy többé mi korlátot sem ismert.

Hazánk színjátéka, melyhez annyi szép remény, annyi szép kilátás volt kötve, — tragoe-diaként végződött. Ihletve volt akkor Vörösmarty, midőn mondá, hogy „sirjánál a félvilág könyekbe borul!“ Valóban, azon nép, mely életével, vagyonával áldozott, jobb sorsot érdemlett. **Azonban**, ha igaz az, adja az Ur Isten, hogy igaz legyen: miként a szerencsétlenség előbb vagy utóbb a felvilágosodás s ezzel a jobblét forrása, valamint a hiba forrása a szerencsétlenségnek.

Szükséges volt-e, elkerülhetetlen-e, **eszélyes** vagy ildomos-e, hogy azon népfajt, mely általános anyagi jobblétben gyarapodott, (mi a szellemi gyarapodást szintén föltételezi) — **mondom**, hogy azon népfajt, bár lassu, de nyugalmas hala-

* Esmék és Jellemrajzok az 1818/9. forradalom eseményei és szereplőiről; Irta Mészáros Lázár.

dásából felriaszszák? — és hogy sem nem álmodott, sem nem kívánt, sem nem keresett mások feletti valami élósködő térre vigyék? hogy sem nem értett, sem arra nem képzett, elő nem készített cselekedetre ingereljék? hogy ezzel alig serdülő létét s vele mindenét kockára tegye egy látatlan, előre kiszámíthatlan jobbért, — midőnképp inkább lehetett a vesztéstől tartani, mintsem sikert reményleni?

Szükséges volt-e? — nem tudom; de ha a természetben minden összefügg, akkor minden birtok vagy birni vélt tudományunk dacára, minthogy egy főbb gondviselés határozott rendelete alatt nyögünk, elkerülhetetlennek kell vallanunk.

Hanem a mellett be kell vallanunk azt is, hogyha valamely sikert remélhetett is a merény, az 1848-ki év első harmadában egy egész alárendelt állásból valamely szabadabb állásra s a mind a két hemisphaerán létező angol fajtól követelt selfgovernment-re vergődhetni: ez az időnek eszélyes, bár nem nagyszivű választása volt. A mostani társadalmaknak ez utóbbi azonban kelléke nem lévén — kár fölötte szót vesztegetni.

Ha a legnehezebbet, a kezdetét oly jól választotta: volt-e joga hozzá a népnek, hogy kormányzási alak változzon? Mig az ész s az igazság törvényei helyett a történeti s positiv jogok

uralkodnak, e jogra felhatalmazottnak kell mindaddig tartani a népet, míg valaki Babbington Macaulay mondását meg nem czáfolja, melyet Angolhon XVII. századbéli forradalmáról mondott: „A jog, melylyel valamely nép ellenáll a rossz kormányznak, szoros hasonmása azon jognak, melylyel az egyén törvényes védelem hiányában megtámadóját megsemmisítheti. Nem köteles a társaság mindazt szenvedőleg eltűrni, mit a zsarnokság vele éreztethet; mert nem találkozott még emberi lény, ki a rossz kormányzat meddigjét világosan kifejtteni képes lett volna, s így azt sem, hogy hol végződik a türelem, hol az igazolható ellentállás.“

Eddig Macaulay, s hogy nemzetünk törvényei, jogai sértettek, hogy bő sérelmei s ezek orvoslására kívánalmi voltak, vannak, — azt I. Ferdinánd s az ausztriai ház az első magyar király ideje óta keletkezett törvény- és történeti könyvekből kivehette.

Ha már feljogosítva volt anyagi és szellemi fejlődéséhez mért, történelmi és pozitív törvények, szerződések által biztosított, sok véráldozattal megérdemlett egyenes, igazságos és részrehajlatlan kormányzatot követelni: kissé kétes s csak az isteni bíróság, mint egyedül igaz ítélőszék által dönthető el azon axioma, vajjon a fennálló, a nemzet és fejedelme között eskü által erősített

kölcsönös állam-szerződések mellett volt-e a nemzet feljogosítva egy olyas eltérő, független állást követelni, mely magában befoglalja azon esirát, melyből egy olyas társország-féle állapotot fejleszsen ki Ausztria ellenében, mint pl. Norvégiáé Svéciához, vagy mint a svájci kantonoké a változó három főkantonhoz, vagy végre, hogy foederativ állammá alakuljon?

És ha ez mind kétes s fölötte sok okoskodási alapot nyújt: — nem kétes az, legalább az örök igazság és a valódi morál előtt nem: (a status-igazságot és morált csak érdeke kielégítése tételezi fel), hogy valamint nem becsületes egyén az, ki ünnepélyes szavát megszegi, úgy azon kormány sem tekintethetik becsületesnek — bár a mostani diplomatiának erről is eltérő nézetei vannak, — mely az ünnepélyes esküvel biztosított jogokat maga szegi meg s mégis atyai kormány névvel kérkedik és büszkélkedik, sőt ilyen minőségben tiszteltetni is akar; bár az ilyes atyai kormányról I. Napoleon rég elmondotta, hogy „gyakran nincs zsarnokabb oly kormánynál, mely magát atyainak nevezi és tartja.“

Hogy a jogos térről a forradalmira erőszakoltatott, kevésbé volt a nép hibája, mint azon kormányé, mely a nemzet irányában igazságos nem volt, s ennek sok jó, nagylelkű, áldozatkész tetteit legtöbb izben nagylelkű feledéssel viszo-

mozta, s ezen spanyol jezsuita-modoru eljárását egész a legujabb időkig megtartotta; s most is, midőn új jogokkal látta el a nemzetet, e jogokat is azon remény fejében osztotta ki*), hogy azokat első alkalommal megcsonkítja, vagy mi több: egészen visszavonja. S hogy Bécsből ezt egész mértékben gyakorlották, — az eddig olvasottakból**), vagy még máshol olvasandókból bőven kiviláglik s kivilágland.

Ha tehát magyar s háromnegyedrésznyi igazsági szempontból feljogosítva volt a nemzet az államalak megváltoztatására, lássuk: voltak-e szervei és eszközei ennek kivivhatására?

*) T. i. az 1848-diki törvényeket

**) Hivatkozás Mészáros emlékirataira

Volt-e biztos remény forradalmunk sikerére?

Mi a szereket illeti, Magyar- és Erdélyhont a nagy európai közvélemény már régi idők óta Kis-Európává tette 5000-nél több négyszögmért-földnyi területe miatt, melyen annyi használható anyag találkozott, hogy gyártmányokon kívül (miknek behozatalát szintén kevés erőmegfeszítéssel s rövid idő alatt nélkülözni bírta volna, bár azok termelése az előbbi atyai kormány által nem mózdítottatott elő), — a külföldi segílyt könnyen nélkülözheté.

Mi pedig műszeres eszközeit illeti, hogy ha egy népfaj $5\frac{1}{2}$ milliót számol, (mennyit a magyar törzs számolt s később csak Ausztria oktalan és politikátlan bánásával emelte azt 8 millióra), s ha e szám s az összes királyság 14 milliónyi népe harmadánál többet tesz ki; s ha a másik harmadát, ugymint a tót s német rokonszenvü barátjának mondhatta, sőt még ha harmadik harmadának: a szerb, szlavoniai, horváth és oláh fajok

római katolikus részének többségét is hozzá szítonak tarthatta, — úgy bizvást elmondhatja, hogy a karban hiány nem mutatkozott.

Mi a tagok fejeit illeti, kiknek később szintén néhány külön szót szentelünk, még azokban sem volt hiány.

Legalább nem mennyiségre nézve. Minőségét illetőleg óhajtott volna a nemzet talán jobbakat, mivel a választottak sokja a kisebb-nagyobb, nyilvános és magán, hivatalos, barátsági és tanácselő körökben a középszerűség bélyegét mutatta.

Meg kell azonban vallani, hogy ebben majd minden népnek közös eljárása van, talán azért, mivel ő maga tömegestől középszerűnek érzi magát, következésképp természetes, hogy ahhoz szit jobban, kihez inkább hasonlít.

Igazság szerint azonban nem lehet általában vádolni a magyar fajt azzal, hogy ő igen változó lett volna kedvencei irányában, bár több esetben, midőn választásai rosszak voltak, az állhatatlanság erény lett volna.

Ha a történelem könyveiben valahol az Isten keze mutatkozik, — ez akkor látszik, midőn az emberekkel valami nagyra célozván, azon időben több férfit enged születni, kik azon nagyot véghez vigyék, különböző tehetségeikkel egymást kiegészítendők.

Ha tehát egész Magyarhon vagy ennek főbb

eszei és értelmei ki tudták volna a történelmi könyvekből szemelni ezt a tanulságot, azaz ha a positiv modoru tudósok mintája szerint, — kik összehasonlítás által akarnak haladni a tudományokban, — ők is összehasonlították volna magukat, vagyis figyelmüket a főbb szerepek kellékeire kiterjesztették volna, és

a) amerikai terjedt területeket maguk előtt nem találván, kiknek több év alatt mindig veszténiök lehetett, mivel az egyik térről a másikra menekülhettek s újra gondolkozhattak ellentállási eszközökről;

b) nem lévén Magyarországnak franciaországi népfaj egysége, népszelleme s. egy közös nagy eszméje, melynek kivitelére az első szerencsétlenség azt még jobban sarkalja és sarkantyuza;

c) nem lévén a hazának egyenes és mindig nyílt közlekedése tengeren keresztül azon népekkel, melyek irányában hajlammal viseltettek vagy szükségét pótolhatták s később tevőleges segílyöket is nyujthatták volna;

d) nem vévén tekintetbe az országnak rossz földrajzi helyzetét; más érdekü és ellenszenvü népfajok által sulyosbitott környezetét;

e) látván a hadi tehetségek és értelmek hiányát (mivel ha voltak is: vagy elaggottak vagy másézelmeük voltak, vagy régóta máshoz szokva,

az ujhoz nehezen simultak, s azzal régi lelkiismeretük s öntudatuk nem barátkozott meg, következéleg semlegesen viselték magukat; s hogy az ujaknak pedig még sok, bárha nem más, mint csak idő kellett, hogy kifejlődjenek s cselekedeteiket a körülményekhez arányosíthassák); s végre:

f) ha a politikus, diplomatikus s egyáltalában államférfiak létezését meg is engedem, kérdezem, vajjon ezek, vagyis az 1847-ről 1848-ra működő főszereplők találtak-e egyikben vagy másikon oly erényt, lángészt, határozott akaratot, szilárd jellemet, okos emberiséget és népszerűséget, mi a sikerrel kezeskedő forradalmak főbb kelléke? ha pedig látták a föntebbiek hiányát s ily kellékekkel bíró főbb szereplőt nem találtak, mint Strausz Krisztus urunkat találni vélte, midőn mondotta: „Az összes emberiség Krisztus“, — ugy államunk változásaért s az egészen más alakot feltételező márciusi eseményekért talán kevesebb hévvel vívtak volna, jele, hogy az idézett történelmi könyvbe nem pillantottak be jól s nem vették észre, hogy az Ur Isten velünk magyarokkal akkor még nagy célt végbevitetni nem szándékozott — s fájdalmasan megbuktunk!

Megbuktunk ezért: de még azért is, mivel a szerencse soha sem üldözött minket annyira. Oly szerencsétlen népfaj vagyunk, mint a milyenre-

mélabús zenénk mutat. Elmondhatjuk magunkról, hogy rövid örömökre és hosszú fájdalmakra születtünk. Mi sem sikerült s talán sok hosszú ideig még mi sem sikerülend.

Hibáink sok dicső tetteink eredményeit meg hiúsították, s ezek mellett csak annyiban szabad kérkednünk, hogy szép tetteink emléke undok bűnökkel nincs terhelve. Kisebb peccadillek vagyis vétségektől úgy sem akarjuk magunkat ártatlannoknak vallani.

Forradalmunk jogosságáról, eszélyességéről, szükségességéről s talán elkerülhetlenségéről is szólottunk, s azon eredményre jutottunk, hogy minden reményeink, kevés csillogva fénylő idő után, dugába dőltek s függetlenség helyett a legmegalázóbb, zsarolóbb nyüg jutott szegény házánk osztályrészeül.

Kossuth.

Midőn honunk buktának okáról beszélénk, bevallottuk, hogy a testi erők mellett szellemi és erkölcsi erők sem hiányzottak, csakhogy minőségre nézve — mikép a jól ki nem számított s ugyszólván hevenyészett új államalkat kivívása óhajtott sikert érjen — szükséges lett volna, mint valaki azt megjegyezte; „oly politikus férfi, értelemben és erényben oly egész férfi, erős férfi, ki meggyőződése és önidőszaka meggyőződésének ereje által képes lett volna a többi világ politikáját nemcsak belátni s annak valódiságáról honfitársait meggyőzni, de még képes is szelleme erejével, szónoklata hatályával s lángesze uralmával azokat vezetni.“ Ily férfi hiányzott s mivel több más hiány is vala észlelhető: — hazánk megbukott.

Midőn e sorok írója a veszélyben forgó ügy megmentésére hívott legfőbb szereplő egyén mintájaul a fentebbi jellemet tűzte ki, lássuk már^v most: mink volt? hogy annál világosabban

magyarázhassuk meg magunknak, vajjon miért történt ez és az úgy, s nem másként.

Magyarhon, bár Európában szép tért is foglal el, s bár mióta áll a dunai gőzhajózás, sok idegent visz rajta keresztül, mégis úgy tekintett, mint Ausztriába bekebelezett bizonyos faj csoportozata, de nem mint szabadalmakkal bíró nemzet, melyet a hatalomnak sokban kérdezni s kérni kelle. Azért is csodálkozott Európa, midőn hallá, hogy itt nemzet létezik, mely a hatalmas Ausztriának ellentáll, s mely több jeles haditettei következtében már előnyt is vívott ki magának.

Hanem a diplomatia másképp gondolkozott. Eunek néhány barátságos képviselője eljárásokat politikai calamitásnak, egy másik biztosságot nem gerjesztőnek, az ellenséges érzelmű pedig ügyis bűnnek vallotta és tartotta.

Bár a diplomatia ellenszenvvel viseltetett irántunk, ha a csodálkozás teréről a tevőleges térre átlépni kezdő angol népnek idő engedtetett volna addig agitálni, míg a kormány a vox populi vox Dei-t elismeri, — ügyünk a diplomatia dacára is nyerhet vala valamit: hanem éppen akkor fogyatkozott dicsőségünk csillaga, s csak sajnálattal találkozhatott.

Azt lehet tehát kérdezni, hogy miért halványult csillagunk? — Mert a hon kormány-férfiainak legfőbbje is, az, kit a sorsa hon regene-

ratiója hatalmas eszközeül, élesztőjeül, s régibb idő óta értelmi munkásaul választott, — belső értékére nézve kevésbé volt sark-, mint inkább futó csillag vagy északi fény. S mégis úgy látszott, mintha a gondviselés benne a választottak egyikét jelölte volna ki; mert politikai véleményeért előbb bűnhődte, hogy a hon szabad kifejlődésének vértanujává legyen s később bizonyos fény sugározta körül fejét. Ekként azonosítja a hon erőlködéseivel, igyekezetével; az egyéniségek minősége szerint egyiknek mestere lesz, kire amaz esküdhessék, másiknak barátja, soknak a szellemi és politikai tehetség vagy politikai képesség, többnek a hazafiság példánya; s mindannyian a szabadság erélyes vezérei egyikét, apostolát találják benne.

Midőn a kormány változott, s alakja is változni kezdett, az események következetessége s az előbbi időkben kifejtett munkássága e férfit a főbbek egyikének jelölte ki, s a nyilvános vélemény legfőbbjének tevő; miért? — mert ha az értelmes tömeg vagy a corpus juris sánior pars többségét talán nem is bírta, de még ezek közt is találkozott hajlammal, mert igényeinek legtöbb előnyt és kezességet nyújtott, s mert a nép roppant többségével igazán dicsekedhetett, mihez járult még az ifjúságnak erélyes, hevült, roppant hozzájárulása.

Ezen egyén Kossuth Lajos volt, kit a hideg s földiei által örültnek nevezett Urghardt Dávid bölcész „lángésznek gyermekes együgyűséggel, költői ihletűnek asszonyi gyengédséggel“ — nyilvánított, kitől Ausztria félt, a diplomacia tartott s kit ellenségei is értelmi tehetségnek vallani kényszerültek.

Hanem amint a haza újabb eseményei lefolyása alatt őt a nyilvános téren látjuk, — e sorok írója a fentebb idézett, sikert ígérő kormányférfimintát ismét fölállítja; de mivel ettől Kossuth igen elütött, hivatásának sem meg nem felelhetett, sem pedig a terhes és veszélyes viszonyok fölött nem állhatott, s ekként az állam hajóját biztos révbe kormányozni képes nem is lehetett.

Kossuth, — mint a haza tapasztalta, — sok parlamentáris határozottsággal, de kevesebb személyes bátorsággal dicsekedhetett. A szónoklatban fenséges lény volt; az alatt s azon kívül mindjárt emberré lett. Legfőbb s maga nemében páratlan egy tulajdona a szónoklat volt, melylyel a magyar sziveket elvarázsolni s magához kötni tudta, a miért őt a nép, — mely szintén beszélni és beszédet hallgatni szeretett, — még akkor is egyetlenegy emberének tartotta, midőn a szintén beszélni és önmagát hallatni szerető értelmiség főbbjei Kossuth irányábani hajlamukat aludni küldték.

Kossuthban roppant és fáradhatatlan szorgalom létezett, s munkásság, mely ha jó eredményre dicsekedhetendett, magának több hálaadókat szerzett volna, mintsem szerzett ennek azon mutatójával, mely jelentőségét abban látzott keresni, mintha ő munkálkodna egyedül mindannyiért, s ha ő ezzel felhagyna, minden veszendőbe menendene s a gép állana; tudhatta pedig, mit valamely író mondott: „hogy ki maga akar egyedül gondolkozni, általában felhagy minden gondolkozással.“ Ennek utóbbi fele ugyan nem illik rá, hanem rá illik ama latin szó: „qui multum vult, nihil vult.“

E sorok írója megadja neki a magánélet minden szép tulajdonát, vagyis azt a valahol olvasottat: „hogy a nyilvános férfiak gyökerei a magán erények tiszta földjében gyarapodnak.“ De a többit — mint kevésbé ide valót — mellőzi, s azt mondja tovább, hogy a politika mezején Kossuth inkább a keleti nép szokott — mert elnyomott — agyafurtságát tartotta meg, mit eddig ugyan minden diplomatiái eljárás feltételez, noha egy felejtett tudóssal azt tartom, hogy forradalmaknál az egyenesszívű szereplők az egyedül ügyesek. Ha nem akar vala mindenhol csodálatot gerjeszteni, nem akarja mindig Nagy Sándor-ként a csomót keresztülvágni, vagy ha nem akarja magát Deus ex machina-nak mutatni: ugy nem idé-

zem, a mit lord Palmerstonról mondott egyszer a „Times“, mit bár sajnálattal idézek s alkalmazok, hanem mottóm meggyőződésemmek parancsol, s azért ítéljen fölöttem a későbbi világ. Halljuk tehát a „Times“-t: „Palmerston békekességfentartási (Kossuth függetlenség-kivívási) mestersege nem volt más, mint az általa okozott félelmének visszahatása. Ő tojások közt táncoló mester, ki, hogy egyet sem tör el, csodálatot gerjeszt fantastikus lábai elevenségének irányában“ stb.

Ha ő a szavakat nem tekinti vala szavaknak, hanem tényeknek, melyek Babington Macaulay szerint „ha célt nem érnek, absurdumok“; ő, ki a politikát az exigentiák tudományának nevezte s az expediensekben sem volt igen válogató, hanem azokat, melyek célra vezetnek, megragadá, bár a logika mi kiegyenlítést sem enged: terjedelmes olvasottságában kiszemelhette, s már azért is, mivel a politikának sui generis vagy eltérő logikája van, alkalmazhatta volna épen azon Macaulay mondását „The essence of politics is compromise“, azaz: a politikának essentiája a kiegyengetés.

Kár volt pedig ezt fejében nem tartania és sokban nem használnia; bár igaz az is, hogy sok érdekes tárgyban akadályozva lehetett.

Ezeket azért mondtam és mondom, mivel hiszem, hogy midőn Ausztria más népfajokat bü-

nős ellentállásra s polgári háborúra hivatott fel, s midőn ezen Ausztria látta, hogy az olaszthoni győzelem által a magyar legyőzhetésére szintén kilátást nyert, — e harcot is, következzen bármi, kivívni elhatározta. De ha tekintjük, hogy a magyar eszme alig találhatott oly pártolásra a külföldön, mint a milyet a magyar sziv óhajtott, s ha figyelemmel lett volna Kossuth az iránt, hogy plus—minus forradalmával jogos téren állott a magyar, s tekintetbe veszi, hogy egy nagy szó siker nélkül sokat árthat, s pedig árthat épen azon kormányoknál, melyek hajlamát kereste a hon, s végre tekintvén az eszközöket és szereket, mikben sok jobb óhajteni való volt: — Magyarhon omégáját, a függetlenség kimondását és pedig hazug indokok általi kimondásának sürgetését elhalasztja vala. Miért? — mert ezzel jogot adott, — mi a legveszedelmesebb fegyverek közé tartozik — azon vas kezekbe, melyek — ha lehet — kiirtásunkra, mivel pedig ez nem volt lehetséges, lenyügözésünkre irányozvák. Mily jajt hozott reánk — éreztük.

Eszközökről szólván elébb, ugy látszott, hogy Kossuth embereit, kiket gondolatai kivívására választott, azok közül választá, kik igenlői, helyeslői, hizelgői vagy olyasok voltak, kik heves véralkatuknál fogva az elébbi túlszabad, vagyis a radikál párthoz tartoztak. Ezek nyelve többet pergett,

mintsem ítéletök helyén volt; s azért is eljárásaikban a helyett, hogy eredményt hoztak volna elé, csak zavart és keserűséget okoztak.

Azok közül, kik műveltségük, munkásságuk, beligazgatási tapasztaltságuk által a honban ismeretesek valának, de higgadtabb véralkatúak lévén, a nem képzelt, nem várt viszonyok közt eleintén magukat közömbösen viselték és sem nem tolakodtak, sem a hivatalokat nem vadászták: csak akkor választott, midőn őket már nem nélkülözhetette. Ezek egy része, igaz, hogy a fontolva haladók vagy udvari emberek, azaz konzervatívek közé tartozott, kik közül sok hasznos hazafi, mivel nem vágatott, nem ugratott az akadályokon keresztül, — a híres pecsovicsok közé soroztatott, s azért forradalmi időkben hasznavehetetlen fajnak tartatott, sőt becsméreltetett is, s kiket Duscheken kívül Kossuth maga is megvetett, s a közvélemény irányukban szintén durván nyilatkozott.

Ezen látatlan s tevőleges befolyásu ítélőszéket, a közvéleményt, nagyobb részben a beszédben, írásban kenyeret vesztett sok ügyvéd, hivatalnok, fiatalabb s korlátot nem tűrő pap, erkölcsben, vagyonban, sőt becsületben is bukottak képezék. Ezek szóvitákra készek, handa-bandázni szerettek; s ezek ellenében azok, kik a közvéleménynek jobb irányt adhattak volna, azaz az ugy-

nevezett jó emberek épen azért, mivel bátran nem állottak ellen, s a küzdőterre kilépni nem mertek, — a gyávaság bélyegét tökéletesen megérdemlik; mert többségben levén, ellensúlyt képezhettek s mi több: ellenőrködhettek volna.

S bár kiki átláthatta — hogy ha akarta — e közvélemény irányadói káros voltát (mik közé a *Kossuth* nevét viselő hirlapot is kell soroznunk), maga Kossuth is jobbnak tarthatta, — ha akarta volna, — a népszerűségnek sokban ellentállani, mit híres írók erénynek mondanak; — sőt még némely fontosabb dolgokban, — bár sokan bűnnek vallják azt, — honunkban még sem ártott volna, a véleménynek is ellenállani, midőn Kossuth maga oly kiváló állapotban létezett, s annyira elsősködött mindannyiak fölött, hogy nemesak képes volt annak irányt adni, sőt még bár csak ember, egy magyar világot képezni is.

Igaz, a mi igaz; az első magyar miniszterium a hazai ügyek ismeretsége s szellemi tehetősége dacára maga is a magasabb hivatalok betöltésében szörnyű bakokat lőtt; mint pl. a lángeszű Lonovics helyett, kit megnyerni kelle, az együgyű jó Hámot emelte érsekségre — krajcáros politika szerint.

Gr. Teleky József gubernator után, kit igen conservativnek tartott, Vay Miklóst, második conservativet küld, ki az újabb viszonyoknak szintén

nem nagy kedvelője. Még több ily miniszteri bal-fogásokat lehetne kimutatni; de hagyjuk, mivel el kell mondanunk, hogy Kossuth személyesen igen is kezét foghatott azokkal s olyasokat állított a fontosabb helyekre, kik a haza ügyét nemcsak hogy nem mozdították elő, sőt annak bukását előkészítették.

Két személyre nézve azonban Kossuth ihletve látszott lenni, midőn socraticus Demonja borúnak induló viszonyok között vele először *Görgeyt* jelöltette ki, kit költői ihlettsége által élesztett belátása azon férfiak egyikének jósolt, kinek lelke kisebb helyzetekben szunnyadozott, míg egy ügyes kéz annak tehetségeit ki nem tapintotta, — gondolván, hogy itt is, mint máshol, az emberek csinálják az embereket, s hogy a seregek szükséges lelkét, mely a vezérben rejlik, benne feltalálhatja.

A másik, midőn Bemet Erdélybe küldötte, ki törvényül csak önszeszélyét ismeré, s a mások irányábani engedelmisséget gyakorlatiatlan elvontságnak tartotta, s a ki, igaz, Erdélyt visszaszerzé, de a ki azt, Magyarhonnal együtt el is veszté, vagy ha már ezt általánosan kimutatni nehéz is lenne, — meg kell engednie, hogy kelleténél hamarább veszté el.

Ha Kossuth az 1847. március előtt kezdett országgyűlés alatt több akadályra s több és bát-

rabb ellentállásra akad, tán nem tapintja ki oly hamar, hogy ő az országgyűlés spiritus rectorja. Ha a francia forradalom később üt ki, akkor talán az országgyűlés más eredményt mutatand fel. Mivel a francia forradalom kiütött, s mivel ő a magyar küldöttséggel lévén Bécsben, látta, hogy az ottani vélemény vezetői őt kiválólag tisztelik, sőt még az udvar is hozzá fordult, hogy az utcák viharos és lármás mozgalmait lecsillapítsa; mivel végre látta, hogy eszméje oly sikert nyert: többsége érzetében megerősítve s az ügyek élére hamar jutván, szédelgést kapott, s ezen lázas állapotban csak magyar suprematiáról álmodozott, miből még akkor sem ébredt fel, midőn a horvátok fegyveres kézzel törtek be, az oláhok felázadtak, sőt ellenünk maga Ausztria is fegyverkezni kezdett. Pedig ha Deák nézete szerint cselekszik, ki Horvátország és Szlavóniára nézve mindent megadni s minden ellenséges érdek kiegyenlítését ajánlá, az egész ügy szintén más fordulatot vesz, s ekként a később tett szegedi ajánlatot elébb lehetett volna azoknak jó akaratnak s kibékülési önkénytes szándoknak tartaniok, mert még akkor Magyarhon megtörve nem volt, mint már a szegedi nemzetgyűlésen tett ajánlat alkalmával.

Ezek szerint — mint láttuk — önmagának tökéletes merészséget tulajdonított, noha nem

volt azon merészsége, mely a haza végcélját önteretemtette genialisabb uton kivinni bírta volna, s mivel, mint az örök végzet antagonistája, lehetlenné vált követelésért küzdött, kiszámított tervet, politikát szintén nem bírván, kezei között az egész mozgalom elkorcsosult s azért is később jogot adott minden pártnak, hogy eljárását becs-mérelhesse.

Hogy azonban egyszer felhagyjak Kossuth multjának taglalásával s jövőjére mehessek át, újra sajnálom, hogy ismét hasonlítással kell kezdenem. A németek azt mondják: „nem jó az ördöggel incselkedni, mert kelleténél hamarabb toppan be,“ — s mivel hazánk ügyét magyar nyers szólás szerint „a fene megette“, mi erőben „az ördög elvitté“-t felülmulja, s ezen ördögöt jobbára vagy legjobban *Kossuth* hívta ki, — azért nem tudom, hibázom-e, nem-e, ha *Kossuthra* alkalmazom, mit Cuvilliers Fleurz a „Revue de deux mondes“-ban Lamartineról mondott el: „Lamartine mint költő nem tartozott történelmet tudni, s ekként szeme sem lehetett, hogy lásson, sem emlékeznie nem kellett, hanem csak költenie.“ Lamartine önmaga pedig azt mondá: hogy egy forradalom csinálásához vagy gonosztevő, vagy bolond, vagy Isten kell; — Cuvilliers ezekhez a költőt csatolta, az én szegény fejem pedig a charlatánt vagy nyeglét toldja hozzá, ki nagy

részét dicsőségének ellenségei oktalanságának köszönheti.

Mi jövőjét illeti, ez attól az időtől függ, mely őt külföldön, honától távol — s minél távolabb s tovább, annál rosszabb — zarándokságban tartja. Igaz, hogy a szerencsétlenség — mint honunk állapotánál előhoztam, — felvilágosítja s tisztítja az elméket. Ő, *Kossuth*, nem lévén szerfelett előhaladt koru, ideges és vérmes (nervoso — sanguinicus) véralkata pedig talán a kelleténél több izgatottságból az idő által csillapítva lehet s higgadtabb s fontolóbb minőségre vergődhet. Ha ez megtörténnék, őt hasznosabbá tenné, bár roppant szellemi tehetségei a kisebb ítélőtehetsége s esze közötti különbséget nem birandják soha is — legalább nem physiopsychologicus törvények szerint — hazája javára kiegyenlíteni.

Továbbá, bár lelkületét s azon, mit Stratford Canning, a stambuli angol követ róla mondott: „petty fogging lawyer“ (szószátyáros ügyész) természetét úgysem változtatandja meg annyira, mint óhajtandó: mégis annyi előnyökkel bír, hogy őt sok hibás fogásainak dacára, a haza egy uj mérényében az elsők közé sorozandja mindig, ki nélkül a nép üdvöt alig várandana. Az európai körülmények még mindig hamu alatt égő parázs-hoz hasonló állapota ha valamely nyugoti szellőtől (minek azonban népszabadsági s szabadítási szel-

lemben kellene propagandáznia), kevés idő után felizgattatnék, a mi honunkra jelen keserű és keseredett minőségében hihetőleg visszahatna, ugy nevét s ezzel összeköttetésben levő egyéniségét nélkülözni alig lehetne. Nem pedig azért, mivel Kossuth népszerűsége s úgyszólván bálványoztatása a népnél nem csökkent. Mivel továbbá oly szerencsésnek vallhatja magát, minővel kevés más forradalmi főnök dicsekedhetik, hogy buktának majdnem két évi lefolyása után a független forradalmi főbb szereplőktől komolyan igen keveset bíraltatott, száműzetése, vértanusága pedig úgyis fénykoszorúval diszesíti.

De ha későbbre terjedne hazánk ujjászületése, akkor talán Macaulay Babington utóitélete lord Clarendon választása alkalmából II. Károly angol király alatt, aligha reá is nem illend, t. i. „Ritkán lehetséges az, ha egy politikus fő polgári viszályok által száműzetik s legjobb korának némely részét külföldön kénytetik tölteni, hogy midőn visszatér hazájába, képes legyen sikerrel vezetni a haza ügyeit a kormány élén.“

Midőn Macaulay, a multnak híres ujjabbik prófétája, (miként a Schlegelek egyike a történeészeket nevezi), azt mondja, hogy „ritkán“, akkor e sorok írója, mint $+ - = 0$, nem meri hozzá tenni sem azt, hogy „alig“, sem azt, hogy „soha“.

E sorok írója azonban képzelhet magának még eseteket, melyekben *Kossuthot* nélkülözni lehetne, hanem ezek közül csak azt érinti, midőn egy győzelmes és önzéstelen külerő segítségével (mit a történelemben még találni nem lehet, de mégis a lehetőségek körébe tartozik) visszahódítatnék a haza, s annak hevenyészendő kormánya más férfira bízathatná, kinek idő hagyathatná, szabad, észleges s igazságos intézményeket alakítani. Ekkor *Kossuth* jelenlétét a jobb jövővel biztatott s tettelesen jobb kormányval ellátott haza igen is könnyen nélkülözhetné, nélkülözhetné, sőt még előzményei s mindenben szaglálózni szerető jelleme miatt károsnak is tarthatná.

E sorok írójának felfogása mennyiben igaz, azt az idő fogja elhatározni; hanem ha ítélete jövőre olvasójának nem tetszik, akkor *Széchenyi István*-nak, a nagy magyarnak „Kelet Népére“ a „Politikai program“ töredékére utasítja; válasszon, ha tetszik.

Végre, hogy *Kossuth*-tal is végezzek: ha a szerencse, midőn Magyarország feléledne, nemcsak életben találná, de független hazájába még visszatérni is engedné, kérdés: hogy mint milyen ember térne vissza; mint olyan-e, ki német szó-lás szerint „régii ajándékozói nadrágjában“ lépne be, mint ki egyszer a francia és orosz vérrel kevert hercegnek, másszor, midőn még csalmás-

rokonainkat nem ismeré — Viddinben a becsületes, pezsgőben erős, de jellemben gyenge kalifának kínálta ajándékban tejjel és mézzel folyó Kánaánunkat, s ki talán, ha nadrágját el nem nyűtte volna s roszul menne dolga, Csáky szalmajaként még egy harmadiknak is, s pedig vendégeltetése visszafizetésében John Bull egyik Johany-jának ajánlaná, hogy egy rosz urért valamivel jobbat cseréljen be. Követem alásan, hibáztam, mert elfeledém három mondásának kettejét, hogy miket nem birna többé eltűrni, s azért csak a harmadikról emlékezem, tudniillik arról, hogy „király alattvalója többé nem lehet“; — már pedig mit Lajoskánk mond, az szentírás.

Vége még a száműzöttekről emlékezem meg, mi itt úgy illik a sorba, mint ököl a szemre; hanem mivel magában szép s a száműzöttek szellemi állapotát s azok között *Kossuthét* is, mi sem, és Macaulaynál sem festette és festhetné ki jobban, ide irom vizenyős fordításban:

„A száműzöttek azon önámítás hatása alatt léteznek, mely helyzetökhöz látszik tartozni. Egy ellenséges párt által száműzött politikus férfi elhagyott társadalmát általában hamis pontról nézi. Bánatában, óhajításában s értelmében minden tárgy elferdítve létez és más színben ötlük fel előtte. Minden veszekedés lázadásnak tetszik.

Nem lehet őt arról meggyőzni, hogy hazája nem bankódik úgy utána, mint ő hazája után; ő azt képzeli, hogy mindannyi régi társai, kik otthon maradtak s birtokaikat élvezik, azon érzések által kinezvák, melyeknél fogva ő az életet tehernek tekinti. Minél hosszabb hazájátóli távolléte, ily képzelmi ábrándjai azon arányban nőnek. Az időnek folyása, mely hátrahagyott barátjai hevét hidegíti, az övét lázítja; honvágyát minden hó növeszti; szülőföldje minden hóban kevesebbet emlékezik reá s nélkülözi őt. E csalódás majdnem örültséggé növekszik, ha több ugyanazon okért szenvedő száműzött létezik együtt a külföld valamely pontján. Főbb foglalkozásuk abból áll, hogy arról beszélnek, mik voltak s mik lehetek volna eddig; egymást indulatosan a közös ellenség ellen ingerlik, egymást tulzó győzelmi és boszuállási reményekkel táplálják“ stb.

Ez bizony *Kossuth*, s az egész emigráció szellemi érzését kisebb-nagyobb fokban, kisebb-nagyobb hévvel úgy jelöli ki, mint az létezett Törökönban s létezni fog máshol mindenkor.

Kossuth a forradalom után.

Kossuth azon órában, hogy a kormányt teljhatalommal Görgeyre átruházta, az előre látott katastropha elől Aradról Lugosra ment. Itt saját szemeivel látá, hogy a temesvári csatában demoralizált itt még meglevő 25 ezer főnyi néppel a harcot folytatni nem lehet. Azért magát jobb időkre tartandó, a Visoczkitól vezetett olasz és lengyel légió kíséretében Orsovára, innen a török földre menekült. Vele együtt menekültek: Batthyányi Kázmér, Perczel Mór, Vetter, Mészáros, Dembinsky stb. Kossuth Törökországból szabadulván, megkezdette diadalutját Észak-Amerikában és Angolhonban, majd Genuában és végre Turinban telepedett le, a nélkül hogy magyar lenni tudott volna. A dynastia elleni gyűlöletében a magyar szent koronát kínálgatni kezdte mindenkinek, a ki azt az osztráktól elvenni hajlandó lett volna, s míg hivatásos künt és bent újra mozogni kezdtek, hogy sohasem teljesülendő külföldi ígéretekkel ámítsák önmagukat és a kétségbeesett, de kétségbeesésében is vérmes magyart, szerephez segítsenek számos:

kalandort és bajba keverjenek számos becsületes, de méltán elkeseredett hazafit és kompromittálják a nemzetet, jogainak visszaszerzését nehezítve a felső bizalom aláásása által: addig az országban a konzervatívokat és Deákot a helyzet új tetteire hívta. Deák Ferenc Magyarország alkotmányosságát törvényes és békés úton akarta kivívni, és ki is vívta, mert őt soha a korszak és cosmopolitikai áramlatok végletei nem ragadták magyar érdekek kockáztatására.

Politikája *itthon* sarkalt, soha külföldön, sohasem vihette politikájának consequentiája oda, hogy idegennek árulta, kínálta volna Magyarországot, mint tévé Kossuth. A mi annyira fel-emelte Deákot, az volt, hogy hosszú emberéleten át hajszálynit sem engedett meggyőződéséből, sem felfelé, sem lefelé; ő, a ki egyaránt élvezte a korona kegyét s a nemzet kegyeletét, soha sem innen, sem onnan eredő kegyvesztés lehetősége által nem befolyásoltatta magát, és meggyőződésének a hűségét emelte a meggyőződés helyességének nagy pillanatokban és nagy ügyekben ismételt bebizonyulása; mindennek koronája pedig az volt, hogy sem balsors el nem csüggeszté, sem siker el nem kápráztatá, el nem ragadta soha.

Az egyszerűségnek magasztosságában csak az antik világ teremlett hozzá hasonlókat. Hír, népszerűség, hatalom, fejedelmi kegy özönnel

áradt reá. S távol tartott magától mindent, a mi személyes felemeléshez hasonlíthatott volna. Nem birt reá csákkal semmi mindabból, a mit sóvár vágygyal kerget annyi halandó. Gondját, izgalmaid, fáradozását nem vették igénybe személyes ügyei soha. Mint a hogyan lemondtak a világról, kincsről, családi boldogságról, mindenről, mult időknék ihletett férfiai, hogy annál teljesebben szentelhecssék magukat nagy misszióknak, úgy ő is egyedül nemzetének élt, egész az eszményig tett eleget annak a követelésnek, hogy a ki a nagyság utjaira lép, annak maga mögött kell hagyni minden egyebet, a miben a többi halandó vágyainak kielégítését keresi.

Az utóbbi ötven év alatt Magyarország középkori jellegű, agóniába sülyedt országból az újkori állam és kulturélet színvonalára emelkedett. A nagyszerű átalakulási processusban a nagy férfiak egész sora lépett váltakozva előtérbe. De csupán csak ő állott és dolgozott szakadatlanul és ő volt az előtérben a döntő pillanatban.

Ő volt az egyetlen férfi Magyarországon, a ki azzal a népszerűséggel, de egyuttal azzal a belátással és bátorsággal is birt, hogy szemben a népszerű követelésekkel elfogadtatta a nemzettel azon politikát, melynek a magyar állam újra fel-támadása köszönhető.

Ennek az embernek magasztos tervét: a

nemzet kibékülését a dynastiával, Magyarország alkotmányosságának törvényes utoni kivívását csak egy ember ellenezte: Kossuth Lajos, a turini remete. Tán irigyelte Deák sikereit, vagy a dynastia elleni gyűlölete annyira mély gyökeret vert szívében, hogy az országot inkább új harcoknak akarta kitenni, mint a király iránti hűségben megszilárdulva, a folytonos haladás útján látni. Az egykori kormányzó nem tudta elfelejteni, hogy ennek az országnak ő volt valaha teljhatalmu ura. Feledni nem tudott, mert feledni nem akart.

A kik nem akartak felejteni.*

Azon a téren, a hol egyrésről az lett a mottó, hogy: „*nem lehet felejteni!*“ — másrésről pedig az, hogy: „*nem szabad felejteni!*“ — nagyon érdekes társaság verődött össze.

Mikor a haza határai újból megnyílnak mindazoknak, a kik elől tizenhét évig el voltak zárva; mikor a száműzetésben eltöltött szomorú éveket mindenki erkölcsi tőke gyanánt hozhatja haza, s kamatait élvezheti itthon; mikor újból mindenkinek nyitva áll a tér, dolgozni a haza javáért és a maga saját javára is, és senkit a múlt nem korlátozhat a jövőnek sikerében, mert minden el van felejtve, és minden meg van bocsátva, sőt érdemül tudatik be mindaz, a miért egykor valaki üldözött, elítélt; — mikor újra szabad a gondolat, a cselekvés, szabad a szó, szabad a sajtó, midőn a föltámadás nem a „*dies irae*“ utolsó ítéletét harsogja, hanem az általános bocsánat édes himnuszát zengi, — mikor a nagy „*temetkezés*“ után, „*mely fölött egy ország vér-*

* Magyarország közléte az ezredik évforduló korszakában.
Irtá * * „A király“ című könyv nyomán.

ben áll“ — eljött végre az a kor, „mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán“ :

akkor Kossuth Lajos az, a ki hangosan és országvilág hallatára kijelenti, hogy ő *fenntartja* a Habsburg-ház magyar trónjogára nézve az *incompatibilitás elvét*; ő a Habsburg-Lotharingeni ház trónvesztése után többé nem ismeri el a Pragmatica sanctio jogfolytonosságát; s mikor képviselővé választják (mily naiv gondolat! az ország volt kormányzóját, a Habsburg-ház számkivetőjét, 5 frt 25 kr. diurnum mellett egyszerű képviselővé választani!) — hirdeti, hogy ő nem jöhet haza, mert neki „*nem lehet felejteni*“, mert „közte és azon kéz közt, melybe a hűség esküjét leteendő volna, *egy iszonyu vértenger áll*“, — melynek képét az ő szemei elől „*az idők folyásának fátyola nem képes elfedni*“; — Deák Ferencet megvádolja jogeladással, és tiltakozik a kiegyezés ellen, mondván: „Én a kiegyezésben a nemzet halálát látom!“

Tehát teljesen és minden módosítás nélkül az 1849. ápril 14-iki álláspont; ugyanaz, melytől már 1849-ben, az akkori idők viharos izgalmai közt is megdöbbenek az ország legjobbjai, s melyet a debreceni országgyűlésen is csak a forradalmi terrorizmus volt képes hangos ellentmondás nélkül keresztül hajtani.

Megjegyzendő azonban, hogy Kossuth Lajos-

nak ez a tiltakozása, és ezek a lázító kijelentései *nem külföldi lapokban*, nem is *becsempészett* röpiratok vagy *manifesztumok* alakjában jelennek meg, hanem *bent az országban*, a hirlapok hasábjain, melyek Kossuth leveleit átveszik a *Böszörményi László* ujságából, és lenyomatván, szabadon terjesztik a polgárság és a nép milliói közt. S a királyi ügyész egyes egyedül csak az *incompatibilitási* tanért fogja pörbe Böszörményi Lászlót, és az esküdtszék elítéli őt. Ez az első és egyzersmind az utolsó sajtópör Kossuth Lajos nyilatkozatai miatt a koronázás óta. Soha többé Kossuth Lajos levelei miatt, melyek pedig rendszeresen érkeztek azután is, sajtópör nem keletkezik vala sem hirlap-vállalat, sem kiadó, sem szerkesztő ellen.

* * *

Kossuth Lajos dörgő tiltakozása a kiegyezés és a koronázás ellen, ha nem is tette ugyanazt a hatást, a mit hajdan Mózes, midőn az arany borju körül táncoló népének az ég dörgése és villámlása közt kihirdette a tiz parancsolatot; — de nem is hangzott el nyomtalanul.

Minden egyébtől eltekintve, már maga az az egy körülmény, hogy azt, a mitől az egész nemzet tizenhét éven át el volt tiltva, s a mi után tehát annál inkább vagyódott, minél inkább

el volt tiltva tőle, — tehát maga az az egy körülmény, hogy a nemzet a Kossuth Lajossal való szabad és közvetlen érintkezést minden akadály és minden kockáztatás nélkül először élvezhette szabadon: — ez éppen oly mámoros gyönyört okozott mindenfelé, mint a milyet a hosszú fogságból kiszabadult embernek okoz a nyirkos börtönlég után az első szabad légáram beszívása.

Megrészegszik tőle, s a szíve csaknem oly sebesen ugrál, mint annak, a ki tiszta oxygént lehel be, s a következő pillanatban a legnagyobb kéj közepette meghalt.

Ebben a csaknem általános mámorban, mely csak arra adott alkalmat, hogy a hosszú ideig visszafojtott érzelmek kitombolhassák magukat, — nem születtek ugyan oly elhatározások, melyek a már akkor megindult és a kiegyezés irányában haladó eseményeket föltilóztatni tudták volna, — de megizlettették a magyar közvéleménnyel azt az italt, melyhez hozzászokni minden népnek nagy hajlandósága van, de egy népnek sem oly nagy, mint a magyarnak: megizlettették a logikával és a konzekvenciákkal nem törődő, a tárgyi és az okozati összefüggéseket nem kereső, az objektív érdeket nem mérlegelő érzelmi politika italát.

Kossuth Lajos tiltakozásának tehát ha nem

volt meg az a hatása, hogy a nemzetet a tettek mezejére ragadja, sőt még az sem, hogy a nemzetet rögtön két táborra osztsza: de meg volt az evolúciónak az az eredménye, hogy az események folyásában apró homokszigeteket és kősziklákat emelt, melyeket eleinte könnyű volt kikerülni, melyekbe nem volt szükséges beleütközni, de melyeket figyelmen kívül nem lehetett hagyni. (Ezekből lettek később, mikor a közélet habjai a párt és személyes harcok iszapjától megsárgultak, — azok a lerakódó helyek, melyekből a zátonyok és Scyllák és Charybdisek keletkeztek).

* * *

A legtöbben azok közül, a kik mohó élvezettel szürcsölték a Kossuth Lajos titáni szenvedélyének tüzeit, fenséges stylusának zamatát, és a papíron folydogáló pasztikus körmondatainak hangtalan deklamációját, — egy pillanatig sem gondolkoztak arról, hogy tehát *mi is az tulajdonképen, a mit cselekesznek?*

A legtöbben azok közül egy pillanatig sem vetettek számot magukkal, hogy vajjon a Kossuth Lajos eszméivel és céljaival állanak-e harmóniában, melyek a Habsburg dinasztia ellen izgatják a nemzetet, és gátolni törekednek a nemzet és a dinasztia egybeolvadását? avagy hogy köztük és Kossuth Lajos közt támadt-e egy áthidalha-

statlan ür, midőn ők a Kossuth tiltakozása után is akarják a koronázást és üdvözlik az alkotmány helyreállítását?

A legtöbben e felett egy pillanatig sem elmélkedtek; mert sem a mámor élvezetét nem tudták elutasítani, sem pedig az alkotmány helyreállításának biztos és gyakorlati előnyeiről nem akartak lemondani,

Igy csepegett bele a közérzetbe, már a koronázás korszakában az egyértelműség helyett a kétértelműség. Így nyert polgárjogot a kecske és a káposzta theoriája. S így bugygyant ki nemcsak a multakra vetett fátyol, hanem a *Ferenc József által helyreállított alkotmány közszabadságainak védő pajzsa alatt is*, az a forrás, mely a kibékülés Lethe vizével szemben az emlékezések haragos folyója lett, és mely az alámosott sírok-ból visszahozta a könyeket és a halottakat. Az a forrás, mely később, mikor az önző pártviszályok megzavarták az alkotmányos hatalom forrásának tiszta tükrét, — tisztábbnak tűnven föl, mint amaz, — a *népszerűségnek* is forrása lett.

* * *

Kossuth Lajostól, ha egyáltalában nem tudta magát arra határozni, hogy hallgasson, és hogy nem vágva elébe az eseményeknek, ne álljon be Cassandrának, holott Trója már nemcsak hogy

nem forgott veszedelemben, hanem éppen ő maga Kossuth volt az a ravasz Ulysses, a ki betolatta a közszabadságok tengelyén a trójai falovat az alkotmány sáncai közé; — tehát Kossuth Lajostól, ha nem tudott, vagy nem akart hallgatni, senki se várhatott egyebet, mint azt, a mit Kossuth Lajos akkor tett és mondott. Mert hisz abban az időben, ha józan és egészen reális kombináció alapján állhatott is a jövő, de mégis csak pusztá föltevésre alapulhatott mindaz a remény és vázalkozás, melyet a politikusok a Ferenc József uralkodói egyeniségéhez, szótartásához, és az 1867. kiegyezés eredményeihez kötöttek.

Senki, — akár azok közül, a kik Kossuth Lajost jól ismerték, akár azok közül, a kik Kossuth Lajost nem ismerték, mert folyvást az illúziók fényes ködében látták őt maguk előtt, a nélkül, hogy lelkébe bepillantani tudtak vagy akartak volna, — senki se várta Kossuth Lajostól, a volt kormányzótól, a Habsburg-háznak európai jelentőségre vergődött ellenfelétől, a függetlenségi nyilatkozat indítványozójától, a kinek egy egész éven át birtokában volt szent István koronája, az összes koronázási jelvényekkel egyetemben, — Kossuth Lajostól, az emigráció vezérétől, a magyar kérdést csak Európa külső beavatkozása, és egy egészen új európai egyensúly alkotása által megoldani kívánó történetcsinálótól, a modern

Hannibaltól, a ki esküt tesz, hogy soha Rómával ki nem békül, s aki már egyszer győztesen állott „ante portas“, a modern Cátótól, a ki meg nem szünt hangoztatni, hogy „Austriam delendam esse censeo“, a III-ik Rákócy Ferenctől, a ki nem sanctionálja a szatmári békét: — Kossuth Lajostól, akár ismerte őt, akár nem ismerte, senkise várta, hogy véget érven száműzetése, és szabad lévén utja a hazatérésre, ő rálép erre az utra, és hazatérven leteszi a hűségi esküt ugyanannak a királynak, a kit trónjától megfosztott és száműzetett.

Az tehát — emberi és politikai oldaláról nézve a dolgot — nem lepett meg senkit, hogy Kossuth Lajos intranzigens maradt és az önkéntes száműzetést választotta.

Ezekhez járultak, s ha nem is előzetes megegyezés alapján, de a dolgok természeténél fogva ezekkel korrelációban álltak mindazok a politikai elégtelenségek, melyek ugy Ausztriában, mint Magyarországon a dualizmus közjogi formája, de főként annak az életben való megszilárdulása ellen bőszerűen és zajosan nyilvánultak.

Ilyenek voltak Ausztriában, és legelől jártak a sorban, a *csehek tiltakozásai*, és Magyarországon a nemzetiségi, de kivált a *szerb ultrák* kihívó mozgódásai.

Ezek ugyanis az abszolút rendszernek vérrel és szolgálattal való támogatása után nem csupán csalódva, hanem megcsalotva is érezték magukat. Ők az abszolút rendszerrel az uralkodóházat teljesen identifikálták, s midőn — sokszor a saját érdekeik ellen is — az abszolút rendszert támogatták, ebbe ők az uralkodóház iránti hűséget magyarázták bele, s jutalmazandó érdemül tudták be a maguk javára. A magyarokat az uralkodóház örökös és engesztelhetetlen ellenségeinek tekintve, még azt is az uralkodóház iránti hűségnek és odaadó ragoszkodásnak tudták be, hogy ők a magyarok rovására akarták megvalósítani önző céljaikat, s a magyar államromjain akarták felépíteni nemzetiségi aspirációikat.

Mindezek tehát, a kiegyezés megtörténte után, nemcsak a csalódás tudatával voltak eltöltve, hanem azzal a keserű érzéssel is (a miben az ő érzéseik összetalálkoztak az osztrák udvari körök és a hadsereg érzéseivel), hogy *jobban kifizeti magát az uralkodóház nyílt ellenségének lenni* (mint a magyarok voltak), mint az uralkodóházért vért ontani, s az őket megillető államjogokról hűségesen lemondani.

A csehek böszültsége és csalódása annál nagyobb volt, mert ők — bár ő szerintük mindig loyális hűséggel az uralkodóház iránt —

éppen úgy hirdették a cseh közjogot, mint a magyarok a jogfolytonosságot, és ők is a történelmi jogfejlődés álláspontján lévén, az osztrák-német centralistákkal szemben egy bizonyos pontig éppen oly ellentétben álltak, mint a magyarok.

És mégis, holott ők Magyarország követelésével, és pedig úgy a forradalommal, mint később a passzív ellentállással szemben, mindig az osztrák abszolutizmust támogatták, és ők liferálták a Bach-korszaknak azokat a cseh beamtereket, akik Magyarországot ellepték, s a kikről Kazinczy Gábor azt állította az 1861-ki országgyűlésen, hogy „ex officio születnek, a bürókban élnek és az aktákban temetkeznek el“, — mégis mindezek jutalmául most ők huzzák a rövidebbet, mert míg Magyarország történelmi jogai az egész vonalon elismertettek, addig Csehország a dualisztikus államformában éppen csak abban a helyzetben marad, mint volt az összmonarchia uralkodó korszakában.

Ez annál inkább fájt a cseheknek, mert most már elűtve látták magukat mindazoktól az előnyöktől, melyek addig, míg az összmonarchia gondolata Magyarország elnyomásával egyértelmű volt, részükre nyitva maradtak.

Hogy a csehek, a kik szintén a történelmi jogok álláspontján álltak, és bár maguk sem

Elkesedtek az osztrák-németek által képviselt összmonarchia eszméjeért és maguk sem hittek annak tarthatóságában, mégis miért nem helyezkedtek azzal nyílt oppozícióba, s miért támogatták azt vérrel és szolgálatokkal? — ennek csak az az egy magyarázata lehet, hogy a csehek úgy gondolkodtak, hogy minél inkább rászorul az uralkodóház és az osztrák-német centralista irányzat Magyarországgal szemben Csehországra, annál több erőt szívhathat magába Csehország az összmonarchiából, s annál valószínűbb, hogy ez az erőgyűjtés majd idővel a történelmi jogok terén is dúsan fog nekik kamatozni.

És elkeseredésük annál nagyobb volt, mert habár ő rájuk nézve a dualizmus éppen csak annyi volt, mint az összmonarchia, de többé már sem az eddigi erőgyűjtésre, sem az új közjogi rendszer tarthatatlanságára nem számíthatnak; mert Magyarország éppen az ő legnagyobb ellenségeivel, az osztrák-német centralistákkal egyezvén, s velük együtt alkotván meg a dualizmust, most már a cseheknek sokkal több okuk volt ennek tartósságától megijedni, mint tarthatatlanságában reménykedni.

S a csehek, a kik a saját Staatsrechtjüket (tévesen bár), de Magyarország közjogával egészen egy rangba helyezték, azért is fájlalták a magyarokkal való kiegyezést, mert úgy tartották,

hogy *első Ferdinándnak*, a ki *II. Lajos* magyar király halála után csakis mint *osztrák főherceg* reklamálta a magyar koronát, ők nyújtották a legnagyobb támaszt a magyar korona elnyerésében, midőn őt *cseh királynak* megválasztották és megkoronázták. Ő szerintük I. Ferdinánd, ha a cseh királyság pozíciója nem járult volna osztrák főhercegi állásához, nem lett volna képes a versenyt kiállani *Zápolyával*, a szintén megkoronázott magyar nemzeti királylyal.

Tehát a csehek a dualizmusban, melyben ők a magyar történelmi jogok visszaállítását ellenben a cseh történelmi jogok megsértésével látták, nem akartak és nem tudtak belenyugodni, s épp oly hangosan tiltakoztak az ellen, mint maga Kossuth Lajos.

És most már a kiegyezés után, a cseh nemzet forrongásaihoz csatlakozott a hatalmas cseh udvari *arisztokrácia* is, ugyanaz, melyből századokon át Magyarország elnyomói és zsarnokai a *Lobkovicok*, a *Schwarzenberg*ek, a *Kaunitzok*, a *Metternich*ek, a *Kollonicsok*, a *Thunok* és a *Windischgrätz*ek teltek ki, s a kiknek épp ugy családi hagyományaik közé tartozott, hogy a kancellárok és mindenható államminiszterek ők legyenek, mint az, hogy Magyarországot a föld színéről eltöröljék. És el lehet képzelni ezeknek hangulatát, midőn mindezek nemcsak hogy **kisikláni** érezték kezeik-

ből a hatalmat, hanem biztosan látták az utat is, melyen a jövő történelme haladni fog, s melyen tisztán látták a saját fejükre nőni ugyanazokat a magyarokat, a kiket ők századokon át irtottak, gyűlöltek.

S aki ismeri a régi osztrák udvar történetét, és tudja, hogy a cseh arisztokrácia mily mély gyökeret vert abban, s hogy mily intimekké váltak az összeköttetések az uralkodóház tagjai és a cseh arisztokrácia tagjai közt, — csak az alkothat fogalmat magának azokról a komplikációkról, melyek a cseh arisztokrácia nyílt opposziója után még 1867-ben is *éreztetni tudták magukat* nemcsak az udvarhoz közel álló körökben, de még a *királynak legközelebbi környezetében is*. És csak az tudja a maga egész mivoltában felfogni azt a *nagy lelki és akaratert*, melyet *Ferenc József*, az általa nemcsak bölcsen, hanem merészen alkotott *új rendnek védelmében* oly sokszor *tanusított*.

Ellenben éppen úgy, csak az, a ki mindezekbe mélyebben bele tud pillantani, csak az bámulhat igazán ama csodálatos jelenség fölött, hogy néhány évvel később, mikor a cseh opposzió, a rendelkezésére állott parlamenti, tehát alkotmányos befolyások következtében már odáig jut, hogy a cseh koronázás már ugyszólva ki van tűzve, s ezzel a dualizmus megbontása s a magyar szupremácia megrendítése ; hogy a mikor

ez a kísérlet a magyar és a közös kormány befolyásával (melynek akkor a magyarbarát *Beust*, a magyar *Lónyai*, és a közös hadseregnek a dualizmus alapján induló első szervezője *Kuhn* a tagjai) visszaveretik, és a győzelem *ismét csak Ferenc József bölcsességének és korrekt alkotmányos érzületének köszönhető*: — hogy akkor *Kossuth Lajos* nyíltan a *cseh követelések pártjára áll*, és a csehek *Turinba* utaznak, hogy a turini cseh prófétától tanácsokat kérjenek, és neki hódoljanak.

A király alkotmányos érzülete és Kossuth dinasztiaellenes működése.

A király a koronázás negyedszázados jubileumán ismét felejtett! — Sokat, sokat ismét elfelejtett.

Nem hivatalos hangon, hanem igazi lelkesedéssel olvasta el királyi beszédét, melyet az országgyűlés üdvözlétére válaszul adott. S ebben még egyszer átérezte mindazt, mit egy negyedszázaddal azelőtt, a koronázás dicső korszakában oly ifjan, oly boldogan érzett!

A király így szólott:

„*Bizalmam az ősi erényben*“ — volt jelszavam, midőn egy negyedszázad előtt dicső elődöm szent koronája a nemzet színe előtt fejemre tétetett s ez által Magyarország apostoli királya és hű népe közt a kölcsönös szeretet és bizalom megerősödve, új világot nyert.

E bizalmamban nem csalatkoztam, mert a lefolyt huszonöt év alatt a magyarnak ősi erényei

is: hű ragaszkodás királyához és rajongó szeretet hazájához, minden alkalommal szívemelő összehangzásban nyilvánultak, minek folytán nemcsak az ország szellemi és anyagi terén a legörvendetesebb haladás és fejlődés mutatkozott, hanem az egész monarchia hatalmi állása is növekedett.

És nemcsak így szólt a király, hanem így is cselekedett. S a koronázási jubileumkor újra adott egy koronázási ajándékot.

Addig csak egy birodalmi székváros volt: Bécs.

Budapest csak Magyarország „fővárosa“ volt.

A koronázási jubileumon pedig a király Szent István birodalmának szívét épp úgy székvárossá tette, mint a milyen Bécs.

És nemcsak Budapest, hanem az egész ország lelkes örömmel fogadta a király ajándékát.

* * *

Bécsnek ez fáj. — De nem sokáig.

A koronázási jubileum örömhanglejtéi elnémultak: és rögtön következett egy másik jubileum.

Kossuth Lajos 90-ik születésnapjának jubileuma.

S Budapest — immár nemcsak fő-, hanem székváros is, — sietett megválasztani diszpolgárának Kossuth Lajost.

Mindebben tulajdonképpen semmi sincs.

Nagy ember! — autonom jog! — nemzeti kegyelet! — Visszataszító lenne az ellenkező.

És mégis tüzúrás volt!

És mindig ugyanazon a helyen!

De törd el uram király! és ne is mutasd, hogy fáj.

Mert ez ismét hozzátartozik az alkotmányos eskühöz és az adott szóhoz.

Sőt örülj, hogy Magyarország ennyire hálás! és ennyire érzi a hála tartozását.

Mert hisz Magyarország neked is hálával tartozik, s neked oly sokat köszönhet!

* * *

A bécsi urak azonban elégedetten dörzsölték kezeiket, és siettek egymásnak gratulálni.

— „Das haben die lieben Ungarn wieder ausgezeichnet gemacht!“

* * *

De még ne huzd el ajkadtól, s ne tedd le kezedből a keserü poharat, óh! király! — mert még nincs vége!

Nem volt elég egy negyedszázadon át bizonyítanod az alkotmányos esküt és az adott szót; — mert ime! nem hisznek neked! — És még csak ezután akarnak meggyőződni arról, hogy igazán alkotmányos fejedelem vagy-e? és hogy

igazán nem állasz-e titkos egyetértésben azokkal, akik nemcsak a magyar sovinizmust kárhoztatják, hanem még a Pragmatica sanctiónak sem hajlandók azt a magyarázatot adni, amit annak Deák Ferenc adott. Meg akarnak győződni arról, hogy vajjon az alkotmányosság Magyarországon szabad mező-e, avagy csak üvegház, melyben nem szabad más növénynek lenni, csak ami Neked kedves! És tehát csak most fognak következni az igazi próbák! Exament kell tenned Felséges ur, az alkotmányos uralkodásból!

És ha eddigelé csak az országgyűlés kisebbsége nyúlt érzelmeid közé, oly sokszor gyöngéd-telenül, sőt durván: — most mindezt meg fogja tenni az országgyűlés többsége is, mely az egész nemzeti akarathoz alkotmányos kifejezése, tehát maga a nemzet.

Midőn Te az 1848-ki alkotmány helyreállítására magadat eltökélted, Te magad szórtad ki szivedből századok előítéleteit, gyermek- és ifjúkori emlékeid, s megtetted azt, amit Guizot a politikai pártok legnagyobb erényének tart, ha „annak, amit akarnak, fel tudják áldozni azt, a mit szeretnek“: — és csak vallásos érzelmeidet, egyházhoz való hű ragaszkodásodat tarthattad meg a multból épen és érintetlenül, mint nem ellenkezőt sem az alkotmánynyal, sem a szabadsággal; sőt alkotmányos esküdben meg is fogadtad, hogy

az egyházak jogait és szabadságait védeni fogod ;
— s ime most még ezt is elkívánják Tőled!

Azt kívánják Tőled, hogy mint egyházadnak hű fia, ne érezd azokat a sérelmeket, melyeket a Te egyházad szenvedni és panaszolni fog. Azt kívánják, hogy a Te fejedelmi sanctióddal, sőt a Te közvetlen támogatásoddal történjék meg az, ami minden más országban, — hol a Te egyházadnak uralkodó helyzete volt, — csak forradalmi erőszakkal, és nagy rázkódások árán történhetett meg.

Azt kívánják Tőled, hogy még a kisujjadat se nyujtsd ki azoknak segítségére, akik századokon át nemcsak a Te egyházadnak, hanem trónodnak s házádnak is, változatlanul hű szolgálói, s támaszai voltak, s akik, ha törésre került, inkább tudták megtagadni nemzeti, mintsem dinasztikus érzelmeiket. Mindezeket most a Te szemed láttára akarják a történelmi jognak piedesztáljáról lerántani és kiszolgáltatni mindannak a gyűlöletnek, melyet századokon át elfojtottak ellenük. És most a Te szemed láttára akarják rajtuk kitölteni mindazt, s még azt kívánják Tőled, hogy ha a harcban nem lenne elég fegyverük, akkor a Te királyi pálcádat és apostoli keresztedet is bevihessék ellenük a harcba. — Mert így akarja azt az országgyűlés többsége, mely maga a nemzet.

És nézd, azok, akik Kossuthal az élükön, az élő tiltakozást és az örök bizalmatlanságot képviselik veled szemben, azok most azt hiszik (sőt lelkük mélyében meg vannak győződve), hogy Te ebben a harcban engedni nem fogsz, és nem fogod vallásos érzelmeidet és egyházadhoz való ragaszkodásodat alárendelni alkotmányos kötelességednek.

Nézd! hogyan sietnek a képviselőházi többség támogatására! — s hogyan adja ki maga Kossuth a jelszót: még az ördöggel is szövetekezni kell! — Tehát azt a politikát kell támogatnod, mely nemcsak a képviselőházi többség programja, hanem a Kossuth Lajos politikája is. Abban a pisztolyban, melyet a többség királyi mellednek szögez, a Kossuth szavának ércéből van megöntve a golyó.

És akikben bizni tudnál, azok nem segíthetnek Te rajtad, akik Benned biznak, Te nem segethatsz. Ki kell magadat szolgáltatnod az alkotmányos kötelességnél fogva azoknak, akik Veled szemben formailag a nemzet akarátát képviselik. Ha visszautasítod őket, s Te magad appellálsz a nemzetre, — a mi a koronának alkotmányos joga, — akkor ők nem a nemzetre, hanem az ősi bizalmatlanságra fognak appellálni. Kétségtelen, hogy el fogják veszteni a csatát Te ellened: de kétségtelen az is, hogy Te nem leszel

képes az alkotmányt fentartani — ő ellenök. S ha kénytelen leszel felfüggeszteni az alkotmányt, hogyan tarthatod meg akkor esküdet, melyet az alkotmányra letettél? — Ha pedig, hogy az alkotmányra tett esküdet és adott szavadat megtarthatd, meghajolsz a parlamenti többség akarátának, — akkor esküszegéssel fognak vádolni azok, akik hivatkozni fognak apostoli kötelességeidre. De ez utóbbi vád ellen megóv Téged a nemzet akarata és a törvény; ellenben az alkotmányos eskü és az adott szó alól nem oldozhat fel az egyház. — Bármilyen lelki harcok közt tehát, s bármilyen kisértések és befolyások dacára is, meg kell tehát hajolnod a parlamenti többség akarátának! — S kormányod le fogja győzni a Te külön és a Te speciális hivedet, a Te királyi hatalmaddal és Kossuth segítsége által.

S míg lelkedben a legádázabb harc folyik majd, és aggódva fogod várni a segítő kezét, mely nem fog megérkezni, — azalatt látni fogsz egy fekete várost, s egész Magyarországot egyesülve fogod látni egy koporsó körül, melyet Itáliából haza hoznak. Kormányod nem lesz képes magyar székvárosodban fentartani a rendet, és csak egy hajszál választ el attól, hogy Kossuth temetése az alkotmánynak is temetése legyen. Mert a katonák már kivonultak a kaszárnyából. De ekkor — kormányod szerencséjére — Turin-

ból érkezett plakátokat ragasztanak ki az utcákon, mire a rend ismét helyre áll. Tehát van mégis, akinek ez az ország — szót fogad! — És ezt nemcsak Te fogod látni, hanem látni fogja egész Európa, — és bámulni fogja mindenki a Te nyugalmadat és türelmedet. Mert Európában többen vannak, akik logikusan gondolkoznak, mint Magyarországon; — s a logika nem tudja senkinek megmagyarázni azt, ami ebben az esetben a magyarok előtt természetes. Aggódni fognak szövetségeseid is és töprengve fogják kérdezni, hogy összeférhet-e egy monarchikus alkotmányossággal „ennyi szabadság?” játszhatik-e egy törvényes rendben ily nagy szerepet a poetika licentia? — És nemcsak Európában, hanem Ausztriában is minden szem Rád lesz függesztve, s minden magyargyűlölő arcon ott lesz a néma kérdés, hogy: „hát még ez sem elég?”

Ne húzd el tehát ajkadtól, s ne tedd le még a kezedből a keserü poharat! — mert még nincs vége!

Abbaziában.

— Nos! halljuk tehát!

— Ugy-e nem kell megmondanom nektek, hogy mit tartott fenn és mit képviselt Kossuth a koronás királylyal szemben?

— Persze, hogy nem!

— Ugy-e azt sem kell elmondanom, hogy az utóbbi napok alatt mik történtek Budapesten? Hisz ti láttátok, mert itt voltatok.

— Ugy van!

— Nos tehát Abbaziában Vilmos császár, akit Felséges urunk éppen e napokban látogatott meg, nagyon erősen kikelt a magyarok viselkedése ellen. Mert, ugymond, kegyelet ide, kegyelet oda, de a mi sok, az sok! — és azt nem volna szabad eltűrni, hogy a kegyeletnek oly módon és oly tüntetésekkel adjanak kifejezést, mely nemcsak a dinasztikus érzésekbe ütközik bele, hanem kompromittálja a monarchikus principiumokat is. És tudjátok-e, hogy a haragos császárnak mit felelt mindezekre a Felséges ur?

— Nos? — és minden szem az elbeszélő arcára tapadt.

— Védte a magyarokat!

Zárszó.

Csodálatos ez a mi magyar nemzetünk!

A kit egyszer szívébe zár, azt aztán becézi, szereti hévvel, kitartóan, hűen egész a sirig, sőt ha az általa szeretett egyénnek hamvai a sirban porladoznak, a kegyeletet nem vonja meg tőle, emlékét őrzi. Hibáit a feledés takarójával fedi be, az elkövetett hibák miatt reá bekövetkezett és elszenvedett nyomorra nem akar vissza emlékezni, csak erényeit hangoztatja, szózata varázserejéről beszél — szóval megbocsájt mindent, hogy kedveltjét dicsőíthesse. Így tett a magyar nép Kossuth Lajossal. Elfelejtett minden nyomort, minden megalázást, mit miatta elszenvednie kellett, — Kossuthban csak egyet látott és lát, a szíveket meghódító varázsos szónokot, az érzelmi politikust. Szívét adta oda, szíve melegével kísérte a 90 éves aggastyánt a sirba. A ki megátalkodottságában a hazától távol akart maradni, mert a Habsburg-ház iránt táplált gyűlölete távolmaradásra ösztönzé és készteté, annak hamvait a nép szeretete a haza földjére hozatja s oly

szeretettel veszi körül, oly fénypompát fejt ki a ravatal körül, minőről a történelem nem is tesz tanuságot. Nem kérdezte ez a nép: romlásunkra működött-e, vagy eszméi s az ezekre irányított tevékenysége buktatta-e meg; nem kérdi: helyes vagy oktalan volt-e politikája, hibás-e a politikai eljárása? — Nem, mindezt nem kérdezte, csak egyet érzett az elvérzettek unokáinak szive a tetemre hívásnál, t. i. azt, hogy Kossuth Lajos szava lelkesedést tudott önteni apáink szivébe, s e lelkesedés tüze apáról fiára szállt. Ime az érzelmi politikának századokra szálló hatása.

Nem tagadom, hogy a felcsigázott érzelmi politika a túlhajtott szenvedélyességig fokozható, a túlhajtott szenvedélyesség pedig vak, a körülmények s viszonyokat hidegen mérlegelő ész szavára ritkán hallgat; de hát ki fogja e miatt nemzetét ostorozni, ha egyszer megragadott szivét kitörésében meggátolni nem tudja? Én sem ostorozlak, és sem gáncsollak drága népem mind azért, a mit tettél. Hiszen csak apáid nyomdokait követéd, ama tulajdonodba átment drága örökséget tartottad fenn, értem alkotmányos önállóságot, melyet apáid elidegeníthetlen tulajdonképen reád ruháztak. Fentartottad becsülettel — s ez legfőbb dicsőséged!

Ezennel csak egyre figyelmeztetek hön szerető népem: Ne hallgass az érzelmi politikusokra.

Kövesd eszed szavát, mely a mult tapasztalatait elédbe állitva, azt hangoztatja: „többet észszel, mint érzelmi erővel“.

Hagyjuk a multat, gondoljunk a jövőre. A dicső mult emlékei, Szt. István, Szt. László, Hunyady János, Mátyás király szivet s észet egyaránt meghódító alakjainak tettei serkentsenek dicső tettek véghezvitelére, magyar hazánk össznépeinek boldogítására.

A történelemből egyet tanultam: „Szeretni hazámat s szeretve tisztelni alkotmányos királyomat.“ A ki hangzatos frázis alatt az alkotmányos királyi ház ellen emeli fel szavát, vagy hazám népét, ha ez törvényes uton, vérontás nélkül vivhatja alkotmányos szabadságát, önállóságát: vérfürdőbe küldi, bármily dicső legyen is a harc kezdete, ha vége az előrelátható enyészet, nemzetem leigázása, évekre kiterjedő romlása, azt tisztelni nem fogom, mert tisztelni nem tudom. Megmondom hogy miért! Mert az ilyen cselekedetre, mondjuk harcra serkentő, bár lángkeblű szózatban az egyéni ambiciónak felülkerekedésre irányuló törekvését látom első sorban, s csak másod sorban a haza népének boldogulását célzó, de be nem váltható ígéretést. S azt tette Kosuth Lajos, azért nem tudok megbarátkozni a személyével Magyarországon tulhajtottan üzött kultusszal sem. A személykultusznak ott van

helye, hol a kivivott alkotások nemzetboldogító horderejökkel mindenkinek imponálnak, más szóval a nemzeti aspirációkat minden tekintetben kielégítik.

A magyar nemzetnek csak egy aspirációja volt: alkotmányosságának megóvása alkotmányosan elfogadott királya által. Kossuth Lajos 1849-iki ápril 14-én száműzte az alkotmányos dynastiát e hazából — meglehet, hogy személyes ambíciója, meglehet, hogy a dynastikus ház iránti gyűlölete bírta rá, ezt már nem vitatom, elég az hozzá, hogy száműzte s e tényével száműzte magát, mert hazájáért meghalni nem akart, bilincsekbe verte az országot, melyekből csak Deák Ferenc, a haza bölcsének lángszelleme, s dicsőn uralkodó I. Ferencz József királyunk alkotmányos érzülete szabadítá fel. Ime az ellentét Deák Ferenc és Kossuth Lajos közt.

Kossuth Lajos a szükségtelen harci véráldozat végleteig megy, s midőn a nemzet lenyűgözve, e hazából kivonul, magára hagyván e nemzetet s sorsára és itt-ott hallatja hangját a külföldről e nemzet függetlensége mellett; Deák Ferenc nemzete mellett kitart véglehelletéig, s nem is törődik Kossuth Lajos külföldről jövő gyűlöletet szító tiltakozó szózatával; a törvényes határokon belül mozog s létrehozza, még pedig vér nélkül, a nemzet által óhajtott alkotmányosságot, meg-

állapítja a nemzet és uralkodója közötti szoros közösséget, melynek talpköve a nép szeretete és az uralkodó bizalma a sokat szenvedett nemzethez.

A sokat hányatott magyar nemzet és felséges királya közti békét tehát Deák Ferenc hozza létre; és csodálatos, hogy személyével a magyar nép nem üzött olyan kultuszt, mint Kossuthéval, kinek rombolásai százszorta mulják felül dicsőeknek hirdetett alkotásait. Meglehet az igaz benső tisztelet tartotta távol attól a nemzetet, mert tény, hogy a kit igazán bensően tisztelünk, annak emlékét szívünkbe zárjuk, de személyét profanizáló kultusztól megmentjük.

Ezen könyvem, melynek megírásában a leg-tisztább szándék vezérelt, világosan tárja fel a kegyes olvasó elé a mult idők helyzetét, s a szereplő vezéregyéniségek jellemét, intő szózat is akar enni szeretett magyar népemhez, hogy tartózkodjék mindazon egyének kultuszszerű magasztalásától, kikben megvolt ugyan a tehetség, hogy a haza népét boldogíthassák, de a kiknek határtalan ambíciójuk nagyszerű alkotások helyett kiszámíthatlan nyomort, egy népnek évtizedre terjedő enyészetét idézték elő; és tanulja tisztelni akotmányossága bátor harcosságait Széchenyi István, Dessewfy Aurél személyeiben és betetőzőjét a haza bölcsében Deák Ferencben, kinek észpolitikája mindent helyre-

állított, mit Kossuth lerombolt; mindent megalkotott, mit a nép sóvárogva óhajtott. Legyen emléküik áldott, Deák Ferenc szelleme vezérelje a népet, mert e szellem egy második ezredévig fogja elvezetni, dacára minden ellenmondásnak Kossuth fia Ferenc és követői részéről, létrehozza azon harmoniát a nemzet és alkotmányos királya között, mely királyt s nemzetet egyaránt boldogít. Adja az ég, hogy úgy legyen! Isten, haza és királyért, utolsó lehetetünkig! Ettől el ne álljunk, el ne tántorodjunk, még ha Kossuth Ferenc és követőiben magának itt érdeme szerint méltatott Kossuth Lajosnak szívet mámorító csábhangjai szólalnának meg. Isten óvja, Isten áldja e hazát és felséges királyát.

II.

A LELEPLEZETT NÉPÁMITO
LIBERÁLIZMUS.

A liberálizmus lényege.

Ha végig nézünk vén Európánk politikai mezején, lehetetlen nem látnunk azt a két sajátos, egymással szemközt álló irányzatot, melynek egyike a hatalmi trónust bitorolja, a másika annak elfoglalására fáradhatlanul tör. Az elsőnek „liberálizmus“ a neve, a másik „szociálizmus“-nak nevezi magát. Vizsgáljuk csak közelebbről, mely elmekből áll ezen két irány; mely társadalmi osztály érdekeit szolgálja, mely czélok felé tör, s milyen azok kölcsönhatása a társadalomra s a politikai konstellációra?

Kezdjük az egész Európában uralkodó liberálizmuson. „Liberális“ nevével fogva a polgári szabadság védnökségét vindikálja magának, de mivel itt-ott demokratának is vallja magát, tehát az elnyomott alsó néposztályok jogainak és érdekeinek megvédelmézésére is kell, hogy hatáskörébe vágjon, törekvéseinek célját képezze. Csakhogy sajnos, a „liberálizmus“-nál a „nomen non est omen“ — sőt inkább ominosus a liberálizmusnak

eddig kifejtett összműködéséből származott és napról-napra mindjobban észlelt és tapasztalt végeredmény, — mely a politikai erkölcsök demoralizációjában, az egyéni és közszabadság eltiprásában a nép anyagi érdekének teljes elnyomásában kulminál. Praxisban a hangzatos liberális ellentétes az elnevezésébe foglalt magasztos fogalmakkal. Nem védi ám az elnyomott nép érdekét, de következetesen gyarapítja az „állam“ vagy inkább *az abban uralomra vergődött érdekcsoport központi hatalmát*, elkobozván úgy az egysesek, mint az egyetemes vele nem egyetértő polgárság jogait és szabadságát. Zsarnokképpen centralizálja a politikai élet összes phazisait, hogy az életerőt önmagában birhassa. Rendszabályozza a polgári élet minden mozzanatát, az anyagi téren ép úgy, mint a szellemin, hogy megakadályozza a szabad mozgást és fejlődést, s kényszerzubzonyba rakja az egész társadalmat. De még ezzel sem elégszik meg. Behatol a magán életnek különben rezervált területébe, átlépi a családi szentély küszöbét, megrendszabályozza a magánélet minden lépését, szóval dominál a despotikus kényszer minden eszközének felhasználásával, igénybevételével. Ezen eljárása, melyet lépten-nyomon észlelünk, nem nevezhető az egyéni szabadság védelmének, s nem igazolja a szabadelvü elnevezést.

A liberálismusnak állásfoglalása a sajtóval szemben.

No de van mégis egy terület, melyen a szabadságot nemesak megengedi, hanem védi is; — s ez a sajtó tere — itt is korlátokat állítva a saját érdekét védő és ellenzéki sajtó között — de mégsem oly megszorítással, mint más téren. És miért teszi ezt? Egyszerűen azért, mert a többnyire tőle függő, miután megvásárolt, sajtó hatalmas eszköze a közvélemény csinálásának, vagy elferdítésének, s segítségével ápolja azt a birkatürelmet, mely népünket annyira jellemzi, s mely a liberálizmus zsarnok uralmát meghosszabbítja, évekre biztosítja. A sajtótól fél ám a legnagyobb ellenzéki is; — félti nyibusát, melyet megszerzett magának, melylyel éppen ellenzékieskedése folytán a józanul gondolkodók körülövezték; félti egyéni jellemét, mert a liberális sajtó szabadon

gázolhat abban is; félti jövőjét, mert a nem liberálisok uralkodása képtelenek; ők csak sötétencek, reakcionáriusok, ultramontánok, ostoba klerikálisok, pápai zsoldosok és papucsnyalók. És mit mondjak a hitről? A liberálizmusnak nincs hite, ha csak az önmagába helyezett ellenvetést nem tűrő bizodalmat nem nevezem hitnek. Abban felülmulhatatlanok. A pozitív vallás-al bíró egyént letorkolják, kigunyolják, becsmérlik, nevetéssé, sőt lehetlenné teszik, s innét van, hogy még a legnagyobb politikai szereplők is inkább liberálisoknak vallják magukat, a sziveikben élő belső hitsugallatnak külső megnyilatkozását visszafojtják, nehogy a liberális sajtó tigrisfogai által fel-daraboltassanak s mint illiberálisok a szégyennek bitófájára akasztassanak. Hogy mindez csak jellemgyengésnek a jele, — azt vagy nem akarják, vagy nem veszik észre. Egy érdekesoport félemlíti őket, a liberálizmus szolgálatába szegődött sajtónak érdekesoportja — s így eltaszítják maguktól azokat a milliókat, kik bár ostobáknak, lázítóknak, izgató dölyfös papoknak, buta dogmákból élő tömegnek tartatnak is, de hitökben boldogok. Sajnálak Horác, mert énekelted: „etsi fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae,“ — manapság bizony kevés az ilyen jellem, mert legnagyobb politikusaink is attól tartanak, hogy a liberális sajtónak menyköve beléjük csap, szét-

zúzza, semmivé teszi őket. A liberálisizmusnak mennykőt szóró Jupiterét szolgálják hűen, kitaratóan. Miért? Mert csak a mennykőt szóró Jupiterben látják ez államistenség megszemélyesítőjét, kinek akaratát a liberális sajtó hirnökei adják tudtul a halandó embereknek.

A liberálizmus demokráciája.

Lássuk már, hogy áll a dolog a liberálizmusnak fennhirdetett demokráciájával! A felelet nagyon egyszerű. Demokráciája csak hangzatos, tartalom nélküli frázis. Hiszen mindennap tapasztaljuk, hogy kérelhetlenül üldözi mindazon osztályokat, melyek a nemzeti népanyagból a természetes fejlődés alapján kiemelkedtek s így némi jogolsultsággal és erkölcsi alappal bírnak. A nép alsó osztályaival vagy éppen nem törődik, vagy velök mostohán bánik — kivéve a választások idejét, a mikor is a népre szüksége lévén, azt pénzes zacskóval, adóelengedési ígéretekkel, hatalmi eszközeivel, szabadságot ígérgető nagy szólamokkal, papi birtokok elajándékozásával magához csalni iparkodik.

A munkás osztályt a tőkepénzes osztálynak szolgáltatja ki, sőt coerciv rendszabályokat alkot ellene, a helyett, hogy sorsán segítene, s a társadalom hasznos elemévé tenné. A földmivelőket szándékosan elhanyagolja, s a tönk szélére jut-

tatja azon milliókat, kik verejtékökkel mivelik a
et.föld

Közvetett adórendszerével módját ejti annak
hogy az állam terheinek súlyát az alsó néposz-
tály viselje. A nagyiparnak minden kitelhető mó-
don való pártolása által keresetétől fosztja meg
mindazokat, kik tőke hiányában a kisipar üzésére
szorítvák. Büszkén hirdetteti magát a szellemi és
lelkiismereti szabadság bajnokának, és mégis irtó-
háborut indít a pozitív vallás ellen, midőn ül-
dőzve minden ideált, a saját magasztos lényegé-
ről költött mesét hitvallás gyanánt az emberiségre
ráerőszakolni törekszik.

A liberálizmusnak rideg tanai tehát, mint
látjuk, ideáloknak nem vehetők, s így midőn a
létező eszményeket lerontja, csak az alsó nép-
osztályt fosztja meg legdrágább kincsétől: a szivé-
ben élő eszményétől, s károsítja szellemi vagyó-
nában, miután a népnek sem ideje, sem képessége
nincs ahhoz, hogy böleseleti teoriákkal foglal-
kozzék, vagy azokat megemészsze. Eszmények
nélkül pedig csak az állat tenghet.

Ugy-e különös demokrácia ez, mely az a-
sőbb néposztályt nemcsak anyagilag elpusztítja,
de még erkölcsi alapjától, szellemi emelkedheté-
sének eszközétől is megfosztja? hacsak a „credo
in nihilum“ vagy „credo in statum omnipoten-
tem“ et hujus conservatores ministros, a hova-

a tömeget vinni akarja, nem nevezhető felsőbb morálnak és a Krisztus által tanítottnál tökéletesebb, felsőbb hitvallásnak.

De ha a nemzetet alkotó osztályok valamennyiére ily káros a liberálizmus uralma, vajjon melyik osztály érdekeit képviseli? A felelet itt is nagyon egyszerű. A lebegő üzérkedő nagytőkéét, a tőzsde üzérkedéseét, a mely dacára annak, hogy a közvagyon legnagyobb részét bírja, alig fizet adót, és az állam terheiben éppen nem, de annak részrehajló védelmében nagyon is osztozkodik. Előmozdítja továbbá a nemzetközi nagyipart midőn közgazdászati politikájában minden termelési ágának érdekeit tisztán a nagyiparnak rendeli alá. Ugy-e csodálkozol kedves olvasóm, a liberálizmusnak ezen különleges demokráciáján, a melylyel — persze jó pénzért — a tudatlan tömeg nagy többségének teljes mellőzésével a leggazdagabb és szervezetének közvetítésével az egész társadalmat domináló és kizsákmányoló osztálynak védnökéül csapott fel? Légy most liberális!

A liberálizmus és a plutokrácia.

De nézzük kissé közelebbről, hogy milyen ez a plutokrácia, melyet a szabadelvűség annyira dédelget, mondjuk inkább szolgál? Az értékpapírt tette az meg a világ urává, mert tudja, hogy a papír türelmes, s egy-két hamis számtétel nem igen riasztja meg; a papír olcsó, tehát végtelen mennyiségű ilyen képzeleti érték előállítására alkalmas, ha akad jó bolond, a ki reális ellenértéket ad érte — már pedig ilyen akad mindig; — s végtére is a papír könnyű, s minden nehézség nélkül szállítható a földteke bármely pontjára — ennél fogva alkalmas, hogy a nemzetközi forgalomnak kitűnő eszköze legyen. Ez a papír ma a meggazdagodásra vágyó emberiség törekvésének főcélja; a legértékesebb, a leghasznosabb vagyona. Mert ha valakinek 100,000 frt értékű fekvő vagyona van, ez minden körülmény között csak 4%-ot hoz, ha intelligens ember 2000 frt értékű munkaerejét reá fordítja, azonkívül még mindenféle elemi esélyekkel és csapásokkal is kell szá-

molnia; míg ugyanily értékű papir minden fáradság nélkül 5 %-ot hoz s a tulajdonosa a mellett még a saját munkaerejét is értékesítheti. A földtulajdon e szerint csak 4 %-ot, a papir pedig 7 %-ot jövedelmez. Ugy-e kecsegtető?!

És milyen eszközökkel emelte fel a kapitalizmus a papir képzeleti értékét, az önerejéből értékeket termelő reál vagyon értéke fölé? Szivattyu - készülékekkel, melylyel a producens osztályok reál keresetét fiktív üzletek segítségével a saját pénztárába szivattyuzza. Látszólagos kötések segítségével, a melyekért mellesleg szólva közönséges halandó a büntető igazsággal jönne érintkezésbe, lenyomják az árakat éppen akkor, a mikor a termelő kénytelen eladni, és viszont felemelik, mikor az áru már az üzerek körmei között van, a miből az következik, hogy a termelő olcsón ad, a fogyasztó drágán vesz, s a roppant árkülönbség a nagytőke zsebébe folyik, a mely ekképen rémitő sebességgel egyre nő, s ha már a milliónak bizonyos számánál nagyobbra növekedett, örökké növekedő holt vagyont képez, a mely a valódi forgalomtól elvonatik, kamatok kamatjával folyton szaporodik, felszaporodva a reálproductio és a munka ellen támadólag lép fel, el akarván nyelni a világot, s ha garázdálkodását az emberiség továbbra is tűri, bizonyára el is nyeli, mert kamatait ma már az összes termelt értékek sem

birják fedezni. A szédítő sebességgel növekedő nagytőke nem talál mindig kellő elhelyezést, miért is felszaporodásával hozzáfog a gründoláshoz, vagyis nagy garral léptet életbe valamely nagy vállalkozást, s a reklám segítségével odadob a tudatlanok nyakába egy néhány száz millió áru rossz papírt, hogy a reális értékű összegeket elhelyezze a kétes értékű rossz papírok megszerzése végett piacra dobott szilárd papírokba, s aztán bukni hagyja magát a jövedelmezőnek hirdetett vállalatot. Eklatáns példa erre a híres Panama-szédelgés, jóllehet ez csak egy a sok közül, melyeknek száma ezer mindenütt.

A nagy tőkének nincs hazája, hatáskörét kiterjeszti az egész földkerekségre, és ha Német-, Francia-, Angol-, Spanyolország, Ausztrália, Amerika, Afrika, stb. bármely pontján jó üzlet kínálkozik, ott van hazája, a melyért aztán kész saját időleges hazájának érdekeit feláldozni, sőt megkárosítani.

Hogy milyen lehet az ilyen pénzüérnek erkölcsi állapota, a ki a legcsekélyebb nyereség fejében még saját hazája ellen is kész fellépni, a ki minden embertársát csakis prédának tekint, kitől a legutolsó falatot fondorlattal eltulajdonítja, annak megtisztelését a t. olvasóra bízom, miután ez amugy is csak másodrendű tekintet a társadalom szervezetében véghezvitt rombolásai mellett.

Azon határtalan pénzsomj, amely telhetetlen cápaként mindörökké új préda után hajszolja, nem elégszik meg az elnyelhető ingó vagyonnal, hanem igenis az egész világ vagyónának birtoklására vágyódik. Épp ezért mozgásba hoz mindent, földet és népet egyaránt, hogy míg az elsőt megveszi, az utóbbit nemzetközi nagyiparának rabigájába hajthassa. Míg a föld kötött s a nép hozzá van növe, addig e két árucikk megközelíthetetlen — ezt az üzérek nagyon is jól tudják, azért mozgósítanak mindent, hogy ezt a nagy világforgalom ingó árucikkévé tehessék. Innét az elkeseredett harc a hitbizományok, az alapítványi, különösen a napi vagyon és a parasztbirtok oszthatatlansága ellen. Ezek ellen lármáz sajtójának egész tábora, s mivel tudják, hogy míg a vallás fennál s a népet ideális eszmék kötik a hazájukból neki iuttatott röghöz, tervök nem sikerülhet; azért támadják első sorban a vallást, azt megingatni, lerontani törekszenek, hogy a vallás szolgálói tekintélyének csorbitásával a papi vagyont közprédának tehessék, s a parasztot, ha a papok által benne ápolt és fentartott vezéreszmét elveszítette, a rideg utilitarizmus vaskarjaiba hajtsák. Az ekképen kivetkőztetett parasztnépet, miután az üzletiszellemnek teljes hiányával van, nagyon is könnyen vihetik a fehér rabszolga-kereskedés népes piacára és sodorhatják a demó-

ralizált, elvtelen, ingatag existenciák tátongó örvényébe.

Ugyanazon célból támad a világpolgár pénzsák a haza fogalma ellen, chauvinizmusnak nevezve az anyaföld szeretetét, s a „hazát“ a szolgálatában álló „állam“ fogalmával akarja helyettesíteni, mely „állam“ védelmezésében ugy sem egyéb, mint a nagytökével szövetséges érdekszövetkezet uralma. Azt gondolom, hogy ez mégsem egyenértékű az általunk felfogott „haza“ eszméjével. Mivel ezen érdekszövetkezet ellen támadunk — mely szerintök „állam“ — „haza“ — s mi a „haza“ fogalma alatt az igazi fogalmat tartjuk és hisszük, azért vagyunk hazafiatlank, azért izgatók, hazaárulók, a hazának pizokja, stb., ök ellenben a hazának, mint Wlassics t. kultusz-miniszter úr mondja, a hazának — mondjuk az érdekszövetkezetnek — leghasznosabb polgárai. Szerencsétlen haza az, melynek csak érdekpolgárai vannak. Nő de becsméreljenek, ezekkel alkuba nem bocsátkozunk, mert előttünk a *haza* szent, s mint ilyet csak való értelmében vehetjük és veszszük.

A nagyipar, kisi ar és a kereskedés.

A tőkeuralomnak egyik kiegészítő része a nemzetközi nagyipar, a mely a szükséges előfeltételek, vagyis a nyers anyag és felesleges munkaerő nélkül is, csak azért, hogy bizonyos területeket elfoglalhasson, idegen tőkével a világ bármely pontján nagy telepeket állít, a nyers-termények árát leszoritja, a termelés károsításával idegen anyagot használ, a munkásnépet hatalmába keríti, keresetét lenyomja, erkölcsében megrontja s a romboló szocializmusnak dobja oda prédául. Többnyire hamisítványokat termel, károsítja a fogyasztót, s az ily módon szerzett nyereséget a nemzetközi pénzpiacra viszi, vagyis jobban mondva a *nemzeti* forgalomtól elvonja. Pusztít és rombol, a helyett, hogy a közjólétet emelné, amint megtenné egy szilárd alapon álló és az igazi „állam“ által istápoltt *nemzeti ipar*.

Hasonlóképpen pervertálta a nagytóke a hazai kereskedelmet is, a mely, mint tapasztalásból

tudjuk, a helyett, hogy szakértők által közvetítené a forgalmat a termelő és fogyasztó között, az üzerek haszonleső seregének kezébe került, a kik aztán minden árut, habár egyikre-másikra szükségük sincsen, összevesznek, azt nyereség reményében kézzől kézre adják, úgy, hogy míg ez a termelőtől a fogyasztóhoz jut, máris óriási az árkülömbözet, s mindkettőnek károsításával jár. De még a kiskereskedést is módosította a nagytőke óriási raktárainak felállításával. A nagyiparnak hamisítványai halomszámra hevernek e raktarakban, s olcsóságuk tönkre tesz minden szolid üzletet, mely jó árucikkét nem adhatja el azon potom áron, melyen a nagyipar tetszetős kinézésű hamisítványát adja. Így vándorol azután a nyereség a nemzetközi pénzpiacra, így pusztul a nemzeti vagyont leginkább gyarapító kereskedő osztály, s így lesz a független polgárokból a nagytőke szolgálatába szegődő bérenc. A kisipar elveszti függetlenségét s a nagyipar szolgálatába kerül. A független polgári elemnek pusztulása épp oly végzetes a nemzetekre nézve, amily vétkes a tisztességes keresetnek csalárd eltulajdonítása.

Ez tehát azon néposztály, no de nem is néposztály, mert hazája nem lévén, a haza népéhez nem is tartozhatik — hanem azon kozmopolita érdekcsoport, a melynek szolgálatába a

liberálisnak csufolt irány teljes odaadással szegődött. Ez lép fel támadólag minden hazai, nemzeti, államalkotó, állandó reáltermeléssel foglalkozó osztály ellen, mert bizik a háta mögött álló államban, — jobban mondva hatalmi érdekszövetkezetben, melynek uralmát ő tartja fenn, melynek életét biztosította, és erejét a maga részére kibérelte.

Mi a liberálizmus ?

A mit tehát manapság szabadelvűségnek neveznek, s a mit sajnos még legjobbjaink is, jóllehet saját vesztükre, annak tartanak, az nem egyéb, mint a nemzetközi nagytőkével érdekközösségben élő érdekcsoport, a mely mindenáron centralizál, rendszabályoz, a polgárok egyéni és lelkiismereti szabadságát korlátozza, a független elemeket üldözi, s hatalma segédeszközeinek egész fegyvertárával az államalkotó reálproducens osztályok ellen a pusztító harcot folytatja. Demokráciája pedig abból áll, hogy lerántván az erkölcsi alappal bíró felsőbb osztályokat, azok helyébe a plutokráciát ülteti s egyeduralkodónak ismeri, míg a nép alsó osztályait nem hogy megvédelmezné, hanem inkább, károsítja úgy anyagi, mint szellemi javaiban. Ez a liberálizmus a mai formájában. Kell-e belőle ?

A szocializmus.

Midőn Európa túlnépes államaiban a szegény, hazátlan, elnyomott s hitében is meg-ingott munkás osztályra nézve a nagytőke nyomása elviselhetlenné vált, akkor megindult a munkás osztály keretében ama nagy szervezkedési mozgalom, mely a reactiót tüzvén ki-céljál, a szocializmusnak szülőanyja lett.

Mi ez a szocializmus? Oly tan, mely materialistikus felfogásból kiindulva, tagadásba vonja nemcsak a haza, de a vallás szent fogal-mait is. A mai társadalmi rendnek felbontása, az egyéni szabadságnak teljes elkobzása képezik törekvései célját, melyet az államcommunizmus alapján szervezett, tehát a magánvagyon jogosult-ságát tagadó centralizált administratív szervezet keretén belül olyképen akarnak megvalósítani, hogy az uralkodó osztályt a túlnyomó számánál fogva durvább kézi munkát képviselő flotans munkás nép képezze.

A communizmus teljesen materialistikus irányzatú, mely megvetve minden erkölcsi ala-

pot, az utilitarizmus elveire támaszkodik. Hadat izen minden társadalmi eszménynek, a haza és a vallás magasztos eszméjének egyaránt. Elti-
porja az egyéni függetlenséget, alárendelvén azt a közkereseti társulattá lett *állam* érde-
keinek. Tanának egyik sarkpontja a centra-
lizmusnak fejlesztése a legmagasabb fokig. A
demokrácia elvét pedig úgy fogja fel, hogy a
műveltségnek magasabb nivóján álló osztályokat
a kézi munkások színvonalára akarja lefokozni,
a helyett, hogy az alsóbb osztályok szellemi és
erkölcsi állapotának fejlesztésével ezen osztályokat
is a felsőbb körökhöz közelebb hozni törekednék.
Látván továbbá az agressziv tőke rombolását,
hadat izen a reális vagyonnak, a mely, miután
kamatait a természet termékenységből meríti,
s ezen osztálynak hátrányára nincsen, csak tar-
tós foglalkozást biztosít a munkás kezeknek.

A nagytóke liberális sajtója nagy ügyes-
séggel használja fel a francia forradalom hagyó-
mányait, s a szocialistákat, csakhogy figyelme-
ket a régi gyűlölség ébrentartásával önmagáról
elfordítsa,] a papság és a régi arisztokrácia
utódai ellen izgatja. Innen ered, hogy a liberális
sajtó által megtévesztett szocialisták nem tud-
ván különbséget tenni a kizsákmányoló nagy-
tóke és a szolid vagyon, a zsaroló nemzetközi
nagyipar és a hasznos nemzeti ipar, az érté-

keket elkobzó termelő és fogyasztó, továbbá a károsító üzérkedés és a reális kereskedés között: vak dühvel a társadalom összes institúcióinak elpusztítására törnek. Pedig eszméik kivihetetlenek, mert az ember nem agyag, melyet bármilyen formába lehetne gyurni és kényszeríteni, hanem testén kívül még lélekkel is bír, a melynek szintén vannak igényei, s melyeknek kielégítéséről a szocializmus nem gondoskodott. Alkotásra tehát a szocializmus nem képes, de a társadalmi rendnek szétrombolására, a kultura termékeinek elpusztítására — arra igen is képes lesz, még pedig tömege nyers erejénél és elkeseredettségénél fogva, miután látja, hogy a tőke nyomása nemcsak hogy meg nem szűnik, sőt inkább napról-napra elviselhetlenebb lesz, s a reménytelének száma óráról-órára szaporodik. A társadalmi rendnek felbontása csak idők kérdése és talán előbb következik be, mint gondoljuk, ha az emberiség még tovább is tévelyeg és nem nyújt orvosságot a bajok főforrása: a nagytőke és az azt pártoló sajtó ellen. Nem akarok próféta lenni, de a mostani fejleményeknek csak az képezheti végeredményét, hogy vértől ázik majd vén Európánk földje s utódaink magasztalt műveltsége romjain új tanyákat építendnek egészségesebb eszméiknek.

Az egészséges agrarizmus feladata.

Egész Európában, mint látjuk, két irányzat áll egymással szemben, a liberálizmus és a szocializmus. Mindkettő az államhatalom teljes összpontosítására, a társadalomnak centralizációja liberális óhaja szerinti megrendszabályozására, a személyes szabadság korlátozására és a független polgári élet megszüntetésére törekszik. Mindkettő a kényuralom minden eszközét akarja megszerezni az általa képzelt *állam* részére s a különbség közöttük csak az, hogy míg az első a nagy tőkepenzest, addig a másik a tudatlan flotans tömeg nyers erejét akarja „állama” egyeduralkodójává tenni.

A két politikai áramlatban képviselve látjuk a nemzetközi nagy tőkét és a hasonlólag internacionálissá lett gyármunkást. Hol a többi? Hiszen a két szélső népelem közt vannak még más állandó jellegű, állam- és társadalomfentartó osztályok milliói, ott van a földmives, a földbirtokos, a kisiparos, kiskereskedő, a pap, a tanító,

az író, a művész, szóval a társadalom szervezőt képező, az állami életet fentartó, erkölcsi alappal bíró, hazájuk és vallásuk iránt ragaszkodással viseltető elemek egész sorozata. Hát ezeknek az érdekét nem képviseli senki és semmi irány, ezeknek jólétéről, szellemi és erkölcsi fejlődéséről nem gondoskodik senki? Nem! A legutolsóbb időkig nem volt Európában olyan áramlat, mely a társadalom ezen legbecsesebb elemeinek fentartását tűzte volna ki céljául s mely a nagytőke jogosulatlan zsarolásai ellen fordulva, ezen reális értékeket termelő osztályokat, a nemzeti elemet gyámolította és a nyomás enyhítése által a munkások társadalomellenes mozgalmát megszüntette volna.

Csak a legutóbbi időben kezd egy ilyen agráriusnak nevezett, de a valóságban az összes termelő osztályok érdekeit felkaroló mozgalom megindulni, még pedig Európaszerte, jóllehet a nyugati országokban talán későn, de idejekorán drága hazánkban, melynek nagy földterülete termékeny, népe még romlatlan és állandó jellegű, a hol még élnek a vallás és hazafiság ideáljai s az üzérkedés ragálya még nem hatolt be a társadalmi szervezet belsejébe, s így csak külső betegségnek tekintendő. Minálunk még orvosolhatók a bajok, s van remény is hozzá, hogy a beteg fellábadozzék, csak a bajok okát kell kon-

statálnunk és lelkiismeretes buzgósággal a gyógykezeléshez hozzálátunk.

Hogy hol a bajok forrása, azt már tudjuk ; most már csak a gyógykezelés módját kell meghatározni és azt teljes odaadással, melléktekintetek nélkül végrehajtanunk.

Ha már a nagytőke egyesült mindazokkal, a kik ebből élnek, ha compact testté szervezkedtek a munkások világszerte : tömörüljenek és szervezkedjenek minálunk is a számra legnagyobb, erkölcsi értékökben legsúlyosabb, a nemzeti társadalom fentartására képesített saját becsületes keresményéből, a föld, a munka hozamából élő producens osztályok. Fejtsék ki békés uton öntudatosná vált erőik fölényét, korlátozzák a mások kizsákmányolására irányuló törekvéseket, gondoskodjanak a flotans tömegek jogosult érdekeirő s paralizálják felforgató szándékaikat.

Legelső sorban biztosítani kell a legelterjedtebb koresetforrás jövedelmezőségét, s ez nálunk kétségkívül a drága anyaföld, a mely a legtöbb egyént táplálja, s mely a védő erőt, a munkát, a nemzet ellenálló erejét s a kultura által elhasznált szellemi erők kiegészítő részét képviseli. Ha a földmivelést mozdítják elő, akkor biztosítottuk a magyar haza legtöbb polgárainak jólétét.

Hazánknak rendkívül kedvező fekvése, földjének jó minősége, munkás népének ereje máris

biztosítják a sikert, csak az üzérkedés által támasztott akadályokat kell elhárítanunk. Mindenekelőtt a földmivelők hiteligényeiről kell gondoskodnunk, a mi *szövetkezetek* által nagyon is könnyen elérhető, ha azok eszméjét terjesztjük. És milyenek legyenek ezen szövetkezetek, hogyan létesüljenek?

Azt gondolom, hogy a *hitelszövetkezetek* nagyon is könnyen létesíthetők, ha megtakarított filléreinket nem a nyereszkedő vállalatokba, hanem az ilyen önsegélyző egyletekbe fektetjük. Így folyik be az első beruházásokra és az üzemfentartásra szükséges olcsó pénz. Hasonlólag szövetkezeti úton kell az elemi csapások elleni biztosításokat is eszközölni, a mi által ezen károk egyenletes oszlanának meg, s az ország körülbelül az egyenes adóknak megfelelő összeget takaríthatná meg, a mi kétségtelenül nagy lendületet adna nemcsak a földmivelésnek, hanem az iparnak is.

Emelni kell továbbá a szakismeretek színvonalát, és különösen a földmivelő nép oktatására vidékenként mintatelepeket kell állítani, a melyek a szakériő kezelés fokozott jövedelmezőségét gyakorlatilag igazolnák, az ismereteket terjesztenék, s az üzem javítására szükséges anyag beszerzését könnyítenék és közvetítenék. A népiskolákban is tanítani kellene a földmivelés alap-elemeit, a felsőbb szakintézetekben pedig az oktatást oly irányúvá kellene tenni, hogy azokban

az elmélet és gyakorlat tökéletes összevágósága mellett, a valódi gazdaszellem, a föld ápolásának — fejlesztésének — és termő ereje fentartásának elvei is terjesztessenek.

A hol pedig a földterület megosztása nagyon egyenlőtlen, a népesség sűrű, és a terjeszkedésnek nincs helye, ott oly törvényes intézkedések léptetessenek életbe, melyek a tulajdonos és bérlő jogait védik, a kölcsönös viszonyt szabályozzák, tartósságát biztosítják. Nagy előnyére válnék ez a tulajdonosnak, a kinek jövedelme ez által fokoztatnék és biztosíthatnék, előnyére a népnek is, mely a földet maga művelvén meg, regie nélkül gazdálkodik. Csak a nép képes versenyezni az üzérkedéssel, csak így gazdagodhatnék meg, mert tudná, hogy a felbonthatlan bérletekben állandóságát biztosító hitbizományyal bír. De még messzebb menő társadalmi következményei is lennének ezen intézkedésnek, t. i. a vagyonosodó földmivelő gyermekeit is neveltethetné, etablírozhatná s így ezen kitünő, tisztán nemzeti elemekkel pótolhatná a középosztály azon hézagait, a melyek társadalmunknak oly kirívó részét képezik s a melyek csakis a nép osztályából kikerült nemzeti elemmel tölthetők be, hogy az egész szervezet egyöntetűen fejlődhessék. A földmivelő osztálynak tömörülése magát a kormányt is kényszerítené oly vám- és tarifaszereződések kötésére,

melyek az agrár osztály érdekeit nagyban előmozdítanák.

Az öntudatra ébredt termelő osztálynak első és főfeladata, hogy az üzérkedésnek azon visszaéléseit szüntesse be, melyek segítségével ez a termények árait kénye-kedve szerint leszoríthatja éppen akkor, a mikor azokat a termelő maga is értékesíti, felemelheti, és a fogyasztónak adja. Az üzérkedésnek ezen machinációja eredményezi, hogy a termelő munkája eredményétől, a fogyasztó pedig az élelem olcsóságától elűttetik. Értem pedig első sorban a látszólagos börzekötéseket, a melyeknél fogva valaki eladhat valamit, a mije nincsen, csakhogy a más áruját valódi értéken alól megszerezhesse. Ez oly privilégiuma az üzérvilágnak, a melyért más állampolgár szigorú büntetésnek lenne alávetve. Az üzérvilágnak ezen erőkölcstelen eszköze az, a melylyel az idegen vagyont legkönnyebben eltulajdonítják, a szegény földmivelőt legérzékenyebben sújtják, károsítják, és a kisipart, nemkülönbén a reálkezelést tönkre teszik. Követelni kell a kormánytól, hogy a nagy iparvállalatokat szigorúan ellenőrizze, s a hamisítványokat, de különösen az élelmiszerek meghamisítását megtorolva, a szolid ipart versenyképessé tegye.

A vagyon tulnyomó része a tőkepénzes kezében van, a földet nagyobb állami és magán adósság terheli, mint a milyen annak az értéke,

és a tőkepénzesnek, adómentes állam- és földhitelkötvényei, száz másnemű privilegiált papirjai alapján, teljesen adómentes. Azok tehát, akik a világ összes hasznát élvezik, nem osztoznak az állam terheiben, és pedig azért, mert a liberális állami adórendszer csakis azon látható reálvagyon sarcolását célozza, a mely hozamában az üzérkedés által már amugy is meg van rövidítve, míg ellenben a hű szövetséges óriás tőkéjét privilégiumok által védi még a egszükségesebb megterheltetés ellen is. Ezen tőkék megadóztatását kell követelnünk, hadd viselje a terhét is azon államnak, melynek minden kedvezményét élvezi.

Igyekeznünk kell minden jogos eszközzel megvédelmezni a gyármunkás osztály érdekeit a tőkepénzes zsarnoksága és kapzsisága ellen, hogy ekkép jogos igényeiket kielégítvén, őket a társadalomnak visszahódíthassuk, s kiragadhassuk az internacionalizmus vaskarmai közül.

Korlátoznunk kell a kamatot is, hadd szűnjék meg azon anomália, a melynél fogva a pénz munka nélkül nagyobb jövedelmet hoz, mint a reálvagyon nagy fáradsággal.

Mindezen rendszabályok keresztülvitelére képes a mi társadalmunk, csak ismerje fel valódi érdekeinket s szövetkezzék az érdekközösség és a közös ideálok nevében. Határozott akaratnyilvánítása által fogja megszüntethetni a visszaéléseket és rendezhetni a szociális kérdés anyagi oldalát.

A valláserkölcsi alap fejlesztésének szükségessége.

Miután az ember nemcsak testből, hanem lélekből is áll: valamint annak, ugy ennek is megvannak a maga követelményei. A test nem élhet táplálék, a lélek és kedély ideálok nélkül. A kor materializmusa ólomsúlyyal nehezedik a mai társadalomra, a mely kirekesztette a hitet, felbolygatta az erkölcsi rendet, a hit által elfoglalva tartott trónusra a sivár önzést helyezte. Pedig ideálok nélkül mily hamar bomlik fel a társadalom !

Ha mindenki csakis a saját érdekét hajhászsa, ki hozza majd ama nagyszerű tervezetek életbeléptetésére, foganatosítására szükséges nagymérvű áldozatokat ? Áldozatok nélkül gyengül, elerőtlenedik az államtest nemcsak kifelé, hanem befelé is, a mennyiben bensejét az egyenletlenség és az ocsmány érdekharc fogják feldúlni.

Az élet nyomorusága között élő és eszményeitől megfosztott egyén pedig vagy a remény-

életlen lemondás, vagy ha **tettereje** nagyobb, az élvezetek megszerzésére irányuló **vétek** karjaiba fogja magát dobni. Világos, hogy az ilyen rideg, ugyszólván csak állati életet élő társadalom nem tarthatja fenn magát, annak **pusztulnia** kell, hogy egy nemesebb életmódra képes társadalomnak helyet csináljon. A szellemi téren talán még nagyobb a pusztulás, mint az **anyagin**. A kultúra élén haladó nemzetek nagyon is **meg** vannak mértelyezve. E tekintetben is **kedvezőbb** a mi helyzetünk, mert népünkben még **él** **ugy** a vallás, mint a hazaszeretet magasztos **ideálja**, jóllehet az ugynevezett **erős szellemek** inkább tudatlanságunkban mint roszakaratukban a **teljes negatio** terére léptek. Ezen ideálokat **kell** **gondos** kézzel ápolnia a még teljesen **meg** **nem** mértelyezett értelmiségnek. S hogyan? **Folytonos**, önzetlen érintkezése által a néppel, miáltal **azt** a jó ügy barátjává és bátor harcosává **fogja** nevelni. Ápolnunk kell a nép vallásos **érzületét**, fejleszteniünk erkölcsi felfogását, **növelniünk** hazaszeretetét, ragaszkodását az **államfőhöz**, szóval vallás-erkölcsi alapon **kiképeznünk** az **életerős** polgári jellemet, az államok ezen **főtámaszát**, a népek nagyságának alapját. Az **alkotmányosság** minden megengedett eszközével **ellene** **kell** **küzdenünk** minden olyan állami intézkedésnek, a mely a vallásos érzület megingatását **célozza**. Az isko-

lákban a kezdetleges alapismeretek oktatása mellett a fősulyt a kedély és morális érzület fejlesztésére kell fektetnünk; magát a népet pedig nemesebb élvezetekre kell oktatnunk, hogy a rút tivornyák és az iszákosság mocsarából mielőbb kiemeljük, s ez nagyrésztben a hivatását nemesen felfogó papságnak a feladata.

Hogy ezen célt elérhessük, meg kell szüntetni azon rideg elzárkozottságot, a melyben az intelligencia a néptől elszigetelve él; ellenkezőleg keresnünk kell a vele való érintkezést, de nem önző célok, hanem a tiszta emberszeretet, a részvét és a jó ügy iránti lelkesedés által vezéreltetve. Támogatnunk kell a népet tanácsunkkal, megvédenünk befolyásunk által. Csak így fog a nép emelkedhetni anyagilag és erkölcsileg, csak így válhatik oly polgárává a hazának, a kinek vállain bizton nyugszik a nemzet jövője.

Egyéb irányelvek.

Hanem hogy ez létesülhessen, s a törvénytisztelet mély gyökeret verhessen, meg kell változtatni az államélet egész irányát, meg kell akadályozni, hogy minden egyes állami intézkedés a nép szabadsága és jóléte ellen irányuljon. Meg kell döntenünk a bürokratikus basáskodás, az aktagyártásba és számszaporításba burkolt semmittevés egész rendszerét s arra kell törekednünk, hogy habár kisebb számu, de erkölcsileg feladatuk magaslatán álló, jól fizetett tisztviselők végezzék lelkiismeretes pontossággal nem a haszontalan papírfogyasztást, hanem a teendők valódi meritumát; nem mint a közönség zsarnokai, hanem mint annak hűséges sáfárjai. Meg kell változtatni a törvénykezésnek alakiságokba kapaszkodó és fiskális fogásokra utaló menetét; nemesebb értelemben vett jogerkölcsi alapon kell a törvénykezésnek nyugodnia. Be kell hozni a békebirói intézményt, s a népet arra kell ösztönözni, hogy egymás közötti peres ügyeivel vala-

mely köztisztelőben álló egyénhez forduljon, a ki aztán a reábizott ügyeket minden költség s a felek károsodása nélkül fogja elintézni. Fenn kell tartanunk a municipális jogokat, mert zavart parlamenti helyzetünk mellett ezek képezik polgári jogaink egyedüli garanciáit. Oda kell hatnunk, hogy a polgárok közügyekben való részvétet komoly kötelességüknek tekintsék, s a hivatalos közegeket kötelességük teljesítésére szorítsák. Jogokat kell adni a municipiumoknak, hogy a közügyekkel való foglalkozást érdemes foglalkozásnak tekintsék, a felelősséget pedig a jogosultakra kell háritani. A municipalitás fentartása felette fontos egy agrár államra nézve, mely csak úgy gyarapodhat, ha területének minden egyes pontján él; de fontos a védelemre utalt országra is, *mert a decentralizált rendszer nagyobb ellenálló képességet biztosít, noha a centralizált államforma nagyobb támadóképességet ad. De mi helyzetünknel fogva a védelemre vagyunk utalva, támadólag nem léphetünk fel s így biztossá-gunk is a municipális rendszert követeli.*

Ilyen irányban haladva, s az értelmiség jobb részének társadalmi tevékenységére számítva még az utolsó órában is rekonstruálhatjuk e sokat szenvedett szegény hazánkat.

E feladatra, bármily nehéznek látszassék is első tekintetre, mi mégis képesek vagyunk, mert

egy öntudatra ébredt nép tettereje kiszámíthatatlan, s ha egyszer jó irányba tereltetik, titáni erejének segítségével a rekonstrució, az építés is ép oly gyorsan halad, mint a rombolás, ha elámitották. Megtehetjük mindezt, csak ismerjük fel ellenségeinket s igyekezzünk a béke eszközeivel meghiusítani a dáz törekvéseiket. Szövetkezzünk mindnyájan, a kiknek érdekei a haza érdekeivel összeforvák, és a kik távol állanak a nemzetközi machinációk boszorkánykonyhájától. Frigyünk megmenti e hazát, emeli annak tekintélyét, legyőzi és szétszórja ellenségeinket. Csak az eszme magasztos nagyságának lehet annyi ereje, hogy a széthuzó törekvéseket egyesíteni képes. Ha majdan ezen feladatokat is megoldottuk, ha a társadalmi életet az őt megillető nemzeti alapra helyeztük vissza, akkor kell majd hozzáfognunk legnagyobb feladatunk megoldásához — *a magyar nemzeti kultúra megalkotásához.*

Ez legfontosabb teendőnk, mert a mely népnek nincsen önálló kulturája, annak nincs meg nemzeti jellege sem — s mint ilyen helyet sem foglalhat a kultur népek között. E célból úgy kell átalakítanunk alsóbb és felsőbb tanintézeteinket, hogy azokban a szellem és jellem egyaránt kiképeztessek, s ifjuságunkat ne a kényszer, hanem az eszme iránti lelkesedés serkentse tanulásra, s maguk az intézetek ne büro-

kratikus intézmények, hanem a szellemélet lüktető gócpontjai lehessenek. Pártolnunk kell a művészetet és irodalmat, mert a haladás abban a pillanatban megszűnik, a melyben a legjelesebbek szellemi termékei az olvasó közönség pártoláshiányán elkallódnak. A haladás megszűntével megszűnik az életműködés is.

Egyesüljünk erkölcsi alapon, a nagy cél iránti önzetlen lelkesedésből s fentartván erkölcsiségünket, védjük meg eszményeinket, hogy az igazság büszke érzetével szállhassunk sikra azok ellenében, kik a korszellem palástjába burkolva mint vadorzók legyilkolni szeretnének. Eszméink igazságával felvértezve akadályozzuk meg őket pusztításaikban, s midőn emberi jogaikat tiszteletben tartjuk, de kárhozatos eszméik tovaterjedését megakadályozzuk, megvédjük szeretett hazánkat, s ez bőven hálálja meg szeretett önfiai feláldozó készségét.

Ma még van időnk. Rajta tehát! — mert félő, hogy nemsokára megkondul a világforradalom vészharangja.

III.

A TÁRSADALOM
MOLOCHJA.

A társadalom Molochja.

Ébresztő hangjaim jelen kötetének második részében rámutattam azon veszélyekre, melyek édes hazánkat a liberális rendszernek további fentartása mellett fenyegetik. Könyvünk harmadik részében foglalkoznunk kell azon Molochchal, melynek a liberálizmus e haza gyermekeiből álló áldozatot mutatja be, s mely kiolthatatlan szomjában a társadalmak népének utolsó vércseppjét is követeli. Hadd lássuk e Molochot a maga meztelenségében, ismerjük fel lényegét, hogy így megismerve óvakodni tudjunk tőle, pusztító hatalmával szemben oly védvárakat emelhessünk, melyek falain fegyverének éle megcsorbul, golyói visszapattannak, melyeken belül a társadalom megtarthatja függetlenségét, megóvhatja saját érdekeit s boldogulván, munkája árán egy szebb övőnek alapjait rakhatja le.

I. § A Moloch lényege.

A társadalom Molochja *a kapitalizmus korlátlan uralma*, mely végtörekvésben a létező ke-

resztény társadalmi rendnek felbontását, minden idealizmusnak kiirtását, a társadalom cohaesionalis képesének lazítását, szóval: nemzeti kultúránk teljes megsemmisítését célozza. E Molochnak egész hatalma egy hatalmas szivattyurendszernek lassu bár, de matematikai pontossággal működő azon hatásán alapul, hogy a productiv osztályok keresetét indirect uton elvonja és azt felhalmozott tőkéihez csatolja. Eljárását egész rendszerbe foglalta, melynek akkor vetette meg alapjait, mikor a forgalom könnyítésére a papirértékeket és a tőzsdéket behozta. Kezdetben, *míg a pénz, jegyezzük meg jól, a pénz és nem a vagyon* öncéllá nem fajult, s a tőkefelhalmozódás tulnagy arányokat nem öltött, könnyítette a forgalmat s ennek könnyítésével az ipar és kereskedelemben oly pezsgő tevékenységet idézett elő, hogy a *látszólagos* vagyonosodás rohamos emelkedése meghódította az államgazdászok, politikusok és szociálphilosophusok egész hadát, kik a rendszer pillanatnyi sikereitől elvakitva a „kapitalizmus és indusztrializmus“ elvein alapuló társadalmi rendszereket alakítottak, ezek érdekeinek védelmét tüzték ki céljokul; üldözték a kezdetlegesebb régi termelési módszereket, igája alá hajtották a munkás osztályt, általában ellenséges állást foglaltak minden produktiv osztálylyal szemben; előnyöket biztosítva *az impro-*

duktiv osztályoknak. Szóval megalkották a liberalizmus, vagy a mi vele azonos: a liberalis merkantilizmusnak rendszerét, mely a régi nemesség kiváltságait más alakban az üzérkedésnek biztosította: lerontotta ugyan a régi tekintélyeket, de állított helyébe egy újat, a *pénz* sivar, korlátlan uralmáét, pártolta a népszabadságot, de csak azért, hogy a neki ártalmas tekintélyeket leronthassa, és csak addig, míg hatalmába kerithette a kormányokat; s azóta liberális jelszavak alatt az *abszoluzizmust* segíti elő, mert így könnyebben elbánhatik e neki ugyis hódoló összpontosított hatalommal.

A kapitalistikus Molochnak ezen rendszere hosszabb fennállása óta megalkotó suppositiótól nagyon is eltérő eredményt mutatott fel, melynek hatása alatt inog a nyugati társadalmak alapja; az ingást érezzük mi is, kik pedig távol állunk hatása gyupontjától.

2. §. A kapitalistikus Moloch rut kinövései.

Ha e Moloch lényegét ismerjük, lássuk már hogyan és miben jelentkezik, vagyis mit mivel?

I. *Megtette a pénzt öncélnak* s így megalakotta a tökebirtokosok hatalmas országát. A tőkejövedelemnek biztonságával leszoritotta a realproductiot, föléje helyezte a pénzbirtokosok arisztokraciáját minden más réalproductióból élő társa-

dalmi rétegnek, sőt oly előnyöket is biztosított tagjainak, minőkkel más társadalmi elemek nem rendelkeztek és nem is rendelkeznek. *A pénz első hatalommá lett.*

II. S mi ennek a szomorú következménye? Az, hogy a tőke jövedelmének törvényes és adminisztratív intézkedések által biztosított, a reálproductióhoz viszonyítva nagyobb jövedelmezősége folytán a tőkének oly nagymérvű felhalmozódása állott be, hogy a nagy bankok és bankárok üzleteiben felhalmozott tőkék kamatai tulajdonosaik egyéni szükségleteinek fedezésére nem használtathatván fel, a tőkéhez csatoltatnak, a melyek így nemcsak kamatok kamatjával szaporodnak, de a tőzsdeműveletek segítségével felhalmozódásuk még gyorsittatik is. Ha meggondoljuk, hogy 100 frtból 100 év alatt már 12,800 frt lesz, ha tekintetbe vesszük az ilyen tőkék száz milliárdokra menő nagyságát, borzalommal látjuk, hogy ezen tőkék kamatai, a melyek ma már az egész reálproductio jövedelmét felemész-
tik, már közel jövőben fel fogják emészteni a világ mintegy 1500 milliónyi lakosságának munkafeleslegét és a népet az éhenhalás kényszerűségének teen-
dik ki. A Moloch védőinek azon argumentuma, hogy hiszen jön egy nagy válság, akkor kevesbedik a tőke, vagy hogy a tőzsde-üzleteknél az egymás pénzét nyerik el az üzérek, célzatos mystificatio.

Mert egyrészt minden krachnál egyes nagy tőkepénzesek óriási összegeket nyernek, s így a nagy tőke összege nem fogy, a veszteségek csakis a kis tőkepénzeseket sújtják; másrészt pedig ha a nagytőkét egységes egésznek vesszük, a társadalomhoz való viszonyán semmit sem változtat az, hogy melyik részben van a nagyobb összeg egyesítve, de változtat a tőzsdék Molochja, a mely olyan végzetes hatalmat nyert, hogy kivétel nélkül mindenkitől be tudja hajtani sulyos adóját, még olyanoktól is, kiknek semmi üzérkedésben nincs részük. Hiszen az állami adó nagyrésze a nagy tőke szekrényeibe folyik; hiszen a kereskedő a fogyasztási cikkeket drágábban kénytelen eladni, mint a kínálás és kereslet közötti viszony azoknak árát meghatározná, maga a termelő pedig sohasem értékesítheti akár nyers, akár ipari terményeit normalis áron, mert abból az üzér mindig kiveszi a maga tetemes hasznát.

De még száz más kerülő úton zsákmányolja ki a nagytőke és az üzérség a nagy közönséget, mely a nagy tőke szolgálatában álló sajtó, a politikusok hangzatos jelszavai által félrevezetve, a baj okát mindenütt keresi, csak ott nem, *a hol az valóban keresendő, az értékek termelésére nem fordított flotans tőke óriási mennyiségében és agressiv erejében.* Az itt felemlített kétféle tőke jól megkülönböztetendő, mert míg az

előbbi új értékeket produkál s így kamatait ezekkel fedezi, addig az agresszív tőke nem termel semmit és kamatait a producensek zsebéből szedi. Ezen borzadályos Moloch okozója a szocialis kérdésnek, megrontója az emberiség jólétének, idealizmusának. Ez öli ki a köznépből a vallást, ezen kozmopolitikus szörnyeteg irtja ki a hazafiságot, ez csalja piszkos üzelveinek hálójába sokszor a legtisztességesebb embereit a közéletnek, az rontja meg a közerkölcsiséget. Ez ellen kell a produktív osztályoknak egyesülniök, hogy létezésüket biztosítsák.

3. §. Moloch és satellesei, az üzérek uralmának pusztítása, egyesekre és egyetemlegességben.

A Moloch és satelleseinek hallatlan sikerei a meggazdagodás terén, felébresztik az egyes emberekben is a gyors meggazdagodás vágyát.

A szorgalmas munkát, a rendszeres tevékenységet, a productio mezejét, melyet a nagy tőke konkurrenciája s az üzérkedés ugyis hálatlanokká tettek, mind többen hagyják abba és fordulnak a spekuláció vagy más kárán való gyors meggazdagodás kietlen mezeje felé. Mind nagyobb lesz a száma a munka nélkül meggazdagodni vágyó embereknek, nagyobb a hadserege a Molochot szolgálóknak. Ezzel növekszik hatalma, terjed országa és ebben az országban a lelketlen üzérek hatalmi befolyása. Hogy milyen a lelketlen az olyan embernek, a kinek egész gon-

dolatmenete a mások megrövidítésére, a társadalom megrövidítésére irányul, s így honfitársainak zömével egyenes ellentétben áll, megtudhatjuk, ha csak némileg ismerjük a pénzvilág gondolkodását, ha a nagyon is diskkrét lapok útján csak távolról figyeljük is a pénzemberek koronkint kiderülő, de folytonosan gyakorlott vétkes üzelmait. Mentől jobban gyarapodik azok száma, annál szélesebb körben harapózik el cynikus világnézetük s annál gyorsabban halad előre a társadalom demoralizációja. Minél gyorsabban növekszik az inproduktív osztályok befolyása, annál rohamosabban hanyatlak az államfentartó nemzeti elemeké. Kétféle káros jelenség származik ebből, *az egyik az erkölcstelenség és korrupció*, a másik pedig, hogy a társadalom valódi érdekei, a Moloch és üzerei érdeke mellett, háttérbe szorulnak, és így meg van akadályozva a társadalom testének szabad, egészséges fejlődése. Hogyan is fejlődjék a társadalmi test, midőn annak minden egyes tagját békóba verik, láncra fűzik. Szabad fejlődésében megakadályozva elsenyved, elkorcsosul, elhal nagy örömeire Molochnak, kinek hasa betölthetetlen s vágya kielégíthetetlen.

No de még ezzel a pusztitással sem éri be, féktelen dühében nekiront minden ideálnak, minden pozitív vallásnak, mert tudja és érzi, hogy erkölcstelen machinációjának csakis az ideál és

vallás állhatja útját. A társadalom erkölcsi alapját csak a vallás képezheti, az erkölcsös társadalom pedig csakhamar átlátja Moloch praktikájának honfiatlan, erkölcstelen voltát. Azért üzi Moloch satelleseivel egyetemben az ideálok, és a vallás üldözését tervszerűleg. A népből ki akarja irtani a vallást, melyet ultramontanizmusnak, az intelligensebb osztályból a hazafiságot, melyet gúnyorosan chauvinizmusnak igyekeznek kikürtölni. Franciaországban kitiltja a vallástanítást az iskolákból, — Rothschild 200 ezer frankot fizet Renannek „Jézus élete“ megírásáért. Nálunk behozza a polgári házasságot és a felekezetenélküliséget, a modern vallástalan pogányságot. Ennek zengi dicsőségét, ezt ápolja minden téren. És mi ennek a legszomorubb következménye? Az, hogy az ideálok pusztulása nagy mérvben neveli az önzést, meglazítja a csakis ideális alapokon fentartható államtestek összetartozandóságát, hogy mielőbb feloszolhassanak. Mert csak erre vár az internacionális Moloch, hogy szabadon nyomulhasson előre és prédát zsákmányolhasson. Kizsákmányolni pedig csak ott lehet félelem és megtorlás nélkül, ahol a társadalmi testek szétfoslási processusánál fogva megszűnt a kölcsönös védelem, eltűnt a megtorló bíró. A Moloch által támasztott önzés azon corrosiv elem, azon erkölcsi királyviz, mely a társadalmat külön részekre bontja. Az így el-

szigetelt, a társadalom testétől elszakadt, különvált részek nagyon könnyen szolgáltatathatók ki egy jól szervezett pénzszomjas szövetségnek zsákmányul.

4. §. Moloch és a munkásnép.

Bármennyire vezeti is félre a Moloch szolgálataiba szegődött napi sajtó a közvéleményt, bárhogyan takargatja, leplezgeti is a Moloch a meztelenséget s elnémitani igyekszik a panaszos jajszavakat, melyeket Molochnak a társadalom testére gyakorolt zsarnok nyomása sajtól ki a társadalom embereiből, — a panaszok mégis tisztán hallhatók. Legtöbbet szenved a szegény munkásosztály, mely nem bírván el a nyomást, felszabadítására egy általános u. n. szocialisztikus mozgalmat indított meg egész Európában. A mozgalom félelmetes hullámokat ver, melyek szilajságukban el akarnak seperni mindent, a mi fennáll, végleg elpusztítani magát a társadalmat is. A veszély ez oldalról óriási, kiméltre nem számíthat senki, mert a nyomasztó igát megutált munkásnép mint a felbőszített állat örvöngve tombol, s féktelen dühében sem pardont, sem megkegyelmezést nem ismer. E néptől retteg Moloch leginkább, és hogy irháját megmenthesse, ördögi számitással rendkívül ügyes tevékenységet fejt ki sajtója által, midőn ezen alacsonyabb műveltségi fokon

álló munkásosztályok figyelmét, csak hogy ezt önmagától, mint a bajok egyedüli okozójától elterelje, felhasználva a francia forradalom hagyományait, következetesen a papság és az arisztokráciára irányítja, s a gyűlöletet ezen ma már teljesen ártatlan osztályok ellen folytonosan szítja. Ezen ördögi eljárásával akarja megmenteni kapitalistáit, s fentartani zsarnok uralmát, évszázadokra. A francia munkások felkeresték elleneiket, tudják, hogy ezek a Moloch táborában keresendők, de a régi gyűlölség a felsőbb osztályok ellen, kiknek különben egy része szintén Moloch zászlajához szegődött s így ezen eljárása által a gyűlöletet igazolni látszik, oly mély gyökeret vert szivőkben, hogy a már nem soká elodázható vihar kitörésénél a kapitalisztikus Molochchal együtt a társadalom felsőbb rétegei is elsöpréssel fenyegettetnek.

Moloch szervezett hadteste.

Moloch és hadtestének legnagyobb veszedelme szervesen összefüggő kitünő organizációjában és leplezett operálásában rejlik. Legfelül a nagy tőke s annak leghatalmasabb képviselői állanak; ezek kormányozzák az elfogosultságban tehetetlenné vált világot, béke és háboru, kormányok és fejedelmek sorsa felett ők határoznak, s befolyásolván a választásokat, ők intézik a kormányok politikáját. Innét van, hogy a kormányok egész Európában szolidaritásban állanak velök ép úgy, mint a parlamentek többsége. Minden törvényes és adminisztratív intézkedés, sőt az óriási álló hadseregek is készen állanak érdekeik védelmére, a közvéleményt gyártó sajtó pedig csakis tendenciáik igazolásán, kivánalmaik jogosultságának kimutatásán fáradozik. Ha a nép érdekeit is méltató valamely intézkedés csak legtávolabbról is érintené az övéket, vagy e színpalok egyikével történnék valami látszólagos igazságtalanság, egész Európa sajtóján fergetekként dörög végig a felháborodás moraja s a közön-

ség szabad gondolkozásában megbénítva szajkómódra ismétli azt.

De ezen hatalmas külső apparatus mellett egy nem kevésbé kártékony rejtett szerkezet is működik a társadalmi közromlás nagy művén; roppant elterjedt titkos társulatok terjesztik serényen néprontó eszméiket, s az érdekszövetkezet legszerényebb tagjai: az üzerek és közvetítők a legrejtettebb hegyi falvakba is elviszik tanaikat, és demoralizálják, kizsákmányolják a népet.

Ezen titkos propaganda ép oly veszélyes csápja az óriási polypnak, mint maga az államhatalommal s a népsouverenitás külső látszatával összeolvadt formidabilis Moloch. Képzeltető-e, hogy az ilyen védeszközökre támaszkodó hatalom csak valamit is engedjen előnyeiből, bármennyire rosszabbodjanak is a viszonyok, bármily nagy mérveket öltson is a nép nyomora, míg kül-erőszak szét nem rombolja? Végletekig fogja folytatni garázdálkodását, s az emberi társadalmat egy elementáris erejű catastropha elé vezetendi. Pedig ez a látszólag oly megingathatlan alapon álló hatalom mégis gyenge lábakon áll, mert egy lökés, mely a népeket öntudatra ébresztené, a társadalmak föleszmélése hypnotikus állapotukból elseperhetné uralmát és helyreállíthatná a társadalom megromlott egyensúlyát minden nagyobb megrázkódtatás nélkül, csak a nemzet-

fentartó, államalkotó produktív osztályoknak kellene egyesülniök s saját osztálya érdekének érvényesítését célul kitűzniök.

A kapitalizmus Molochja liberális zászló alatt fenyegeti a mi társadalmunkat, kizsákmányolja és demoralizálja a föld népét, elnyomja a földmivelő osztályt, behozza a korrupciót, megmétélyezi a politikust, kényszeríti a kormányt az ország érdekének megsértésével ügyét szolgálni, agyonkiabál minden szabadon nyilvánuló véleményt, meghamisítja nemzeti kulturánkat, kiirtja azon ideálokat, melyek nemzeti létünket egy ezredéven át biztosították, feldúlja a felekezetek békéjét, terjeszti a vallástalanságot, teremt privilegizált osztályokat, melyek mellett mi nemsokára mint zsellérek huzódhatunk meg saját hazánkban, szóval végromlással fenyegeti társadalmunkat, veszélyezteti nemzeti létünket, szabadságunkat.

5. §. A Moloch ellen emelt védgát vagyis a társadalom rekonstrukciója.

Társadalmunk legnagyobb, legszarnokibb elensége a Moloch és satellesei: a pénzvilág üzerei. Mindkettőnek leküzdésére erély és józanul gondolkozó, hazájukat önérdék nélkül szerető társadalmi és politikai tényezők kitartása szükség. De sajnos, — tisztelet a kivételeknek —

politikai tényezőiknek erre sem hatalmuk, sem komoly akaratuk nincsen, hiszen a kapitalizmus és az ezzel azonos álliberálizmus, vagy jobban mondva libertinizmus szolgálatában áll, részint tudatosan, részint öntudatlanul politikai tényezőinknek túlnyomó része, és úgy látszik, mintha maga a társadalom is e feladat megoldására képtelennek látszanék, mióta pártokra, klikkekre, csoportokra oszlott, és természetes összetartozóságából kivetkőzött.

Mindazon elemek, a melyeket a mostani társadalom felszínre hozott, korrumpálva vannak, ha nem is erkölcsileg, de szellemileg magukba szedték az elferdített eszmék bődítő maszlagát. Az uralkodó materializmus közepette nem tudnak vagy nem akarnak önállóan gondolkozni, elvesztették idealizmusokat, hiányzik belőlük a lelkesedés melege, az egyesítésre törő eszmék impulzusa, — szóval képteleneknek látszanak az önzetlenség nagy tetteire.

De ha intelligenciánk egy része korhadt és beteges, a senilis egoismus sorvasztó lázában szenved, van még társadalmunknak egy osztálya, melynek intact józan eszét nem zavarták meg a tévtanok, tette rejét nem bilincselte le a panama vagy panamino; nagy tettekre, nagy lelkesedésre képes, vállá széles és erős, testében megvan az erő, csak irányítani kell jó célok felé, s ez ké-

pes megküzdeni még ama félelmes polip ezer karjaival, csak öntudatra ébresztessék s szunnyadó ereje egy közös cél felé csoportosíttassék. Ez a nép és a népet szeretők csoportja. Használjuk fel ezen elementáris erőt azon társadalom megmentésére, a melyet meggyógyítani önerónkból képtelenek vagyunk. A nép azonban csak nyers erő, vezetőkre van szüksége, vezetője legyen a magyar társadalom független, önálló gondolkodású és még meg nem mételvezett intelligens osztálya.

E célból szövetkeznie kell azon független és tiszta szándéku értelmiségnek, mely az állapotok tarthatatlan, veszélyes voltát felismerve, a haza javára még tud áldozatokat hozni, s egy együttes társadalmi akciót megindítani minden oly téren, a hol még romlatlan elemek találhatók. Alulról kezdve, alapjából kezdve kell megindítani és megépíteni társadalmunk megrongált rozoga épületét, összeilleszteni benne, a mi együvé tartozik, s mikor az erős falak már magasra emelkednek, ekkor tenni reá a tiszta öntudatból sarjadzó politika szilárd fedelét.

Minthogy Moloch és satellesei titkon működnek, és éber figyelemmel kísérnek minden ellenök irányuló törekvést, hogy azt hatalmi eszközeinek súlyával még csirájában elnyomhassák, nem szabad dobbal verebet fognunk, hanem

csendben, gyanut nem ébresztő ürügyek alatt *kell működniünk és közeledniünk a néphez, megnyerniünk bizalmát, figyelemmel kísérniünk érdekét, megismerniünk baját, megóvniunk a zsarolástól.* De itt sem szabad megállanunk, ha már annyira mentünk, akkor elő kell segítenünk mivelődését s megnyernünk a szerényebb állású értelmiség azon részét, melyet nem az önzés, hanem ideális célok vezetnek még, különösen a papokat, a néptanítókat, valamint a tanárok és tisztviselők romlatlan részét. Egyleteket kell alakítanunk a körülményekhez képest változó célokra, azokat egy elvbarátunk által vezéreltetniünk, ellenőriztetniünk, időről-időre friss szellemi taplálékkal ellátniünk, a földbirtokos és a parasztgazda, általán a produktív osztályok összetartozóságáról a népet meggyőzniünk, érdekei megismerésére tanítaniunk, azok érvényesítésének lehetőségét bebizonyítaniunk s így a hasonló osztályokat szorosán összeforrasztaniunk. A földmivelő osztályok solidaritásának létrehozásával meg kell magyarázniunk, hogy az *úr* névvel jelzett osztályban oly elemek is vannak, a kik a saját vagyonuk vagy munkájok jövedelméből élve mások kizsákmányolására nem törekszenek — no meg aztán olyanok is, a kik az utóbbi jövedelemszerzésre vannak utalva — mert csak ilyen megkülönböztetés által leszünk képesek megszüntetni azon

általánosan divó *úr*-gyűlöletet, melyet a jogtalan exactiók előidéztek. De még itt sem szabad megállapodnunk. A népet meg kell óvnunk az uzso-rától hitelszövetkezetek, egyes lelketlen kereskedők zsarolásától pedig fogyasztási egyletek alakítása által; gazdasági érdekének előmozdítása céljából a társulati hatalomnak megismerésére kell vezetnünk gazdasági körök szervezése és ezeknek állandó befolyása által. A mennyire lehet, óvjuk a népet a perlekedés veszélyeitől és költségeitől, ajánljuk neki, hogy perpatvaros ügyeiben egy köztisztelőben álló értelmes emberhez forduljon, a ki ezt mindkét fél előnyére szívesen elintézi, — s hogy az célhoz vezessen, kérjük fel e ténykedés elvállalására vidékek szerint tisztességes embereket, vagy ha ilyenre vállalkozó nem akadna, egy tisztességesebb gondolkozásu ügyvédet, a kivel ha megérttettük, hogy mint a szegény népnek védőjét minimálisan megszabott díjjazása mellett dúsan fogja kárpótolni klientelájának széles köre, nagysága, a melylyel jövedelmezősége is emelkedik, nem véve tekintetbe ama köztisztelőt és nagy befolyást, melyet jószívűségével a nép között nyerend. Ilyen uton a becsületesség is lehet jövedelmező.

A középiskolákban egyleteket kell alakítanunk, a megalapítottakat eszméinknek megnyert tanárok vezetésére biznunk, az ifjúságot hazafi-

ságra és az egykor rájuk bizandó nép szeretetére oktattunk, a kapitalizmus veszélyeire figyelmeztetnünk, hivatásuk ideális felfogására lelkesítenünk, koronkint szellemi táplálékkal ellátunk, hogy belőlük a jó ügynek hasznos munkásait képezhessük.

A nagyobb városokban vallásos jellegű leány- és munkás-segélyegyleteket kell alakítanunk, mert csak azáltal leszünk képesek a gyári munkásokat az internationale veszélyeitől megóvni, őket a társadalom vallásos, hasznos, hazafias tagjaivá tenni, a kapitalizmusnak és nem a társadalmi rendnek ellenségeivé képezni.

A hol csak lehet, segítsük elő az uradalomnak parasztbérbe adását, mert csak a földmivelő nép állíthatja ki a konkurrenciát a mostani többnyire szédelgő és parasztnyuzó bérlőosztálylyal szemben vagyis azon földdevostatórokkal, a kiknek a föld csak bolt, melyből kényelmesen üzhetik a szegény, nyomorral küzdő nép fosztogatását. A földmivelő osztálynak regieje nincs, azért fizethet aránylag magas bért, és mégis boldogul — így vagyonosodván, nagyobb bérletet venne, és ezen úton jöhetne létre az annyira kívánatos *farmer* rendszer, így keletkezhetne egy valóban vagyonos, a haza talaján termett számmottevő középosztály, a mely aztán a felsőbb és legfelsőbb osztályok között ma még tátongó

és csak bevándorlott söpredék által elfoglalt óriási ürt sikeresen betölthetné, s egy valóban magyar nemzeti kultúra alkotó elemévé válhatnék. Sajnos egy ilyen magyar középosztály hijával nemzeti kulturánk nem létezik és a mi van, az is egy idegen polgárság fajjellegét viseli magán.

Meg kell magyarázni a népnek azt is, hogy nem a pártoskodás és korteskedésben kell keresnie igaz üdvét, vetnie reményességét, hanem a földmivelő osztály összetartásában, érdekei hangoztatásában és érvényesítésében. Csak így kaphat lendületet a földmivelés, csak így boldogulhat az államalkotó magyar elem tulnyomó nagy többsége, csak így keletkezhetik egy a kozmopolita kapitalizmustól független, a haladást és fejlődést biztosító nemzeti vagyion.

Egy ilyen actióra az időpont megérkezett, mert Moloch pénznyomása mind erősebben érezhető. Érti ezt legjobban a földmivelő és a munkás-osztály.

A nemzet maga is ébredezni kezd, a politikai érdekszövetség omnipotenciája által teremtett s Moloch kapitalistikus uralmát meghonosító, folyton dédelgető lethargiájából feleszmél és eszmélni kezd újra. De ha látja, hogy reményei tönkremennek, hogy a legjobb akarat és a legfényesebb tehetség is képtelen a mostani politikai szervezet szövevényei között valamit tenni,

mert akarata ellenére is eltérítették meggyőződésének ösvényéről és az idegen aspirációk meddő mezejére szorítottatik — vár valami fordulatot, fogékonyabbá lesz valamely új eszme befogadására és hálás lesz azok iránt, kik a politikai és társadalmi mocsár hinárjából kivezetnék, vagy a kibontakozásra az utat megjelölnék.

Különben Európaszerte kezd már megvilágosodni Moloch szövevényes országa; nyilvánvalóan mutatkozik az officiell liberalizmus összefüggése a plutokráciával, jelszavaik és intézményeik szabadelvűnek csufolt külalakja lassankint veszit fényéből és gyanut ébreszt a figyelme-sebbeknél.

Az öntudat ébred, világosítsuk fel egészen. A gyors elhatározásra és serény cselekvésre különben is int az idő és az események gyors haladása. Csak addig tehetünk valamit, csak addig munkálkodhatunk a béke és a hazafiság érdekében, míg Molochnak romboló hatalma, zsarnoki keze nem ölte még ki minden értelmes ember szivéből az idealizmust, míg nem sülyed el minden része a társadalomnak a materializmus rövidlátó rideg önzésébe, míg akadnak olyanok, a kik érekkörükön kívül eső eszméért is tudnak lelkesedni, míg megvan az áldozatkészség a közjóért.

De amint mondám, sietnünk kell, mert már

olyan körök is foglalkoznak a tőzsdei ügyletek szédelgő spekulációival, kiknek ezt felfogásuk a tisztességről határozottan tiltaná. Sietnünk kell azért is, nehogy a kapitalizmus romlottsága eddig még érintetlen népünket is megmételje, s így elvonja tőlünk azon biztos alapot, a melyre ma még támaszkodhatunk.

IV.

HAZÁNKAT SPECIALITER
FENYEGETHETŐ VESZÉLY.

Hazánkat specialiter fenyegethető veszély.

A Molochnak általános veszélye mellett hazánkat még egy másik, egészen speciális veszedelem is fenyegeti, s ez a szláv elem terjedése, s ezen életerős faj agresszív akciója, a mely nemcsak a hatalmas szláv birodalom agresszív politikájában, hanem egyszersmind a kisebb szláv törzsek társadalmi akciójában is nyilvánul. Súlyosak mulasztásaink a múltban, a mikor csak akarni kellett volna és ma már *magyar* volna hazánk összes lakossága, de súlyosak mulasztásaink a jelenben is, midőn már nem lehet az öntudatra ébredt nemzetiségekkel, hatalmi eszközökkel boldogulni, s mi mégis adminisztratív úton akartuk őket magyar hazafiakká, a magyar állameszme hiveivé tenni; míg másrészt nem törődtünk sem anyagi, sem szellemi érdekeikkel, nem tettünk semmit a földmivelés emelésére, majdnem semmit

nevelésük érdekében és így kiszolgáltattuk a földhöz ragadt, gyámkodásra szorult népet az uzsorások és ügyvédek zsarolásának, a kikkel gondatlanságból szolidaritásba léptünk. Végzetes lépés, mely a primitív tót logika szerint a következő konkluzióra vezet: magyar az ur, nem gondol a tóttal, magyar az ügyvéd, a hivatalnok, az nyúzza a tótot, ez pártolja az uzsorást, ergó a tótnak ellenségei; atyuska pedig szereti a szegény tótot, küld jó embereket, a kik adnak pénzt és megvédelmézik a tótot. A mellett még nagyon szép dolgokat is ígérnek, ha atyuska majd a katonáit is elküldi. Így készül a *pánszlávizmus*, a melybe — valljuk be őszintén — hanyagságunk, hibás kormányintézkedéseink s a Molochchal vállalt szolidaritásunk következtében magunk kényszerítettük bele. Nem tudtunk, vagy nem akartunk nekik sem ideálokat, sem tanácsot, sem védelmet, sem jólétet adni. Ezt a szabadságot, a mely mindig csak állami követelések és okadatlan rendszabályozásokban nyilvánul, nem érti. A budapesti magyar parlamentről, ha elfogyott a választási áldomás, csak annyit tud, hogy ez jogokat ígér, hogy aztán elkobozhassa, választási szabadságát fennen hirdeti, hogy annál erőszakosabban megfoszthassa tőle. A szegény tót népet ámitják és csak azt akarjuk, hogy az országban uralkodó pártnak legyen erős tologatója, támasza, de jog-

ból ne követeljen semmit. Ő csak a pária e hazában, melylyel szemben megszűnik minden jogvédelem, mely csak arra való, hogy a silány földjét mivelje, a haza lakosságának számát szaporítsa, az urakat polcokra emelje, de szabadságot ne élvezzen, ne követeljen. No ilyen rendszabályokkal és a kormánynak ilyen zsarnoki eljárásával csak növeljük az elégedetlenséget, szítjuk benne a haza iránti gyűlöletet, ápoljuk a vágyat ki, Oroszország felé, s ébresztjük a szeretetet az Atyuska iránt. Ha még pláne hallja, hogy a magyar parlamentben maguk a magyarok is csak szidják egymást, annak csak örülni tud és kitartóan várja az Atyuska boldog országának eljövételét.

A pánszlávizmus annál veszedelmesebb árnyokat ölt, minél jobban halad előre a birodalom tulsó felének, Ausztriának, elszlávosodása. Pedig ott a szláv elem határozottan túlsúlyban van nemcsak számszerűleg, de befolyása tekintetében is.

Hogy a Lajthán túl növekedő szláv hatalom hazánk béreceire is sötét árnyékot vet, az természetes, hogy kiindulási pontul és alapul szolgál az agitációknak, az köztudomásu, és hogy megnehezíti a magyarosítás nehéz munkáját, az világos. Pedig a multban könnyü, sőt az idegen nemzetiségek miveltségi fokát és szegénységét

véve tekintetbe, ma sem lehetne túlnehéz feladat őket, ha nem is a nyelvnek, de legalább a magyar állameszmének megnyerni. De fel kell ébredni a magyartársadalomnak a lethargiából, hogy úgy saját, mint kormányainak mulasztásait pótolva, visszaéléseit jóvá téve, a hazának ezen veszendő területet visszahódítsa. Itt nem használ az adminisztratív kényszer, itt csak a magyar értelmiségnek érdeklődése, a népnek sikeres védelme, viszonyainak javítása és a jó irányu népnevelés előmozdítása vezethet jó eredményre.

Ovszerek a pánszlávizmus terjedése ellen.

A nemzetiségektől lakott vidéken jóindulattal kell közeledni a megvetett és elhanyagolt szegény néphez, ki kell menteni az uzsora és ha lehet, mértékletességi egyletek alakítása által a pálinka hatalma alól. Hitelszövetkezetek által olcsó pénzforráshoz kell juttatni. Sőt ez még nem elég, érdeklődni kell ügyei iránt, megóvni a hivatalos zsarnokoskodástól, fölötte szeretetteljesen gyámkodni, s különösen meggyőzni őket arról, hogy a magyar társadalomnak nem megvetett gyermekei, hogy ez nekik nem ellenségük, hanem jóakarójuk és így ápolni, ébreszteni benne a nemzeti ideált, a melyet társadalmunk közönye majdnem kioltott, de mely az agitációk dacára folyton pislog, legalább egy szűkkörű lokális patriotizmus alakjában.

Ilyen vidékeken rendkívül fontos még a

pánszláv intelligenzia szemmeltartása, annak, ha lehetséges, szép szerével való megnyerése, a magyar elemnek behatolása egyleteik látogatása által. A medvét barlangjában kell felkeresni. Az ügyek vezetését kezeikből kivenni, praktikáikat kilesni, s ha szép módon meg nem nyerhetők, üzelveik megtorlásával ártalmatlanokká tenni. Komolyan kell figyelmeztetni az olyan birtokosokat, kik a népet zsarolják, az ilyen eljárás veszélyére, sőt ha kell, társadalmilag pellengérré kell állítani őket, mert csak így biztosíthatjuk e szegény nép háláját a magyar társadalomnak, szeretetét a magyar hazának. A földmivelő akár magyar, akár tót, a leghálásabb emberi lény a világon, csak úgy kell hozzá közeledni, a hogy egy magasabbrendű erkölcsi érzés megkívánja. Nem kell az úr és jobbágy szerepét folytatni, hanem őt mint egy alsóbbrendű, *de szabad és egyenjogú polgártársat* tekinteni.

Épen oly tévesztett az alamizsna-osztogatás, még ha jóindulatból ered is, mert káros: csökkenti az önérzetet és henyélésre késztet. Nem alamizsna kell a népnek, hanem jó szó, jó bánásmód, őnzetlen érdeklődés, tanács és közvetett társadalmi gyámolítás. Ha ebben részesítjük, ha nem állunk ellenségeinek pártjára, ragaszkodással fog hozzánk hajolni és megnyerhető lesz a magyar állameszmének. Persze, ha csak akkor

beszélünk hozzá, ha szavazatára vagy munkájára van szükségünk, különben pedig védtelenül szolgáltatjuk ki hivatalos és nem hivatalos zsarolói önkényének, szántszándékkal üzzük a folyton leselkedő orosz ágensek karjai közé, a kik, hacsak a látszat kedvéért is, mégis valamit tesznek értük, vagy legalább jó szóval tartják, csalfa ábrándokkal hitegetik. Itt az idő — rajta! nehogy aztán késő legyen.

A Moloch és pánszlávizmus ellen emelendő védgát szálfái.

Hogy az itt vázolt általános és speciális veszélylyel szemben erős védgátat emelhessünk, lássuk, milyen szálfákat kell alkalmaznunk, hogy az a védgát tartós lehessen és a hullámokat tőlünk elterelhesse. A feladat nem olyan nehéz, mint a minőnek első tekintetre látszik. Lássuk hát, mit tegyünk:

1. Egyesíteni kell a közös érdekek következtében egymás támogatására utalt rétegeit a társadalomnak, a melyek ma nagyrészt ellenfeleként küzdenek egymással, s velük egyetemben megszilárdítani társadalmunk strukturáját.

2. Az így egyesített osztályok felismernék közös érdekeiket, melyeket ma nem ismernek, mert félrevezetve, az *úr* legnagyobb ellenségével, a Molochchal tart, a szegény ember pedig a vak

demokráciával az urgyűlöletnek egy speciális alakját gyakorolja s ábrándosan kigondolt esélyektől várja megváltását. Pedig ha őket nem a személyes, de a közérdek egyesíti, érvényesíthetnék kivánalmaikat, megóvhatnák a közös anyaföld vétkesen elhanyagolt érdekeit, megvethetnék alapját a legmagyarabb, leghazafiasabb és legszámosabb osztályok jólétének, felvirágoztatnák a hazát.

3. Az együvé tartozó osztályok illetén tömörülése mintegy természetes kiválasztás által különítené el az ellenkező alapokon álló improduktív osztályokat; így önként nyilvánulnak azok elkülönített érdekei, nyílt játékra kényszerítve, ártalmatlanok lennének, mert hatalmuk csak addig tart, míg annak megóvására öntudatlan idegen erőket használnak fel; ellenben leleplezve, világos viszonyok között és megfosztva titkos hatalmuktól, még talán fermentum gyanánt hasznára is lehetnek a társadalomnak. Ha nyíltan akarnának megállani a tömör társadalom ellenében, az hatalmával bármikor megsemmisítheti őket.

4. A tények logikájának alapján szervezett társadalom hatalmas és változatlan iránya, a társadalom szívében gyökerező politikai pártoknak lesz majd kútfejévé, a melyek akaratukat csakis arányuk és súlyoknak megfelelőleg érvényesíthetik, és a klikk-uralom eszközévé lett par-

lamentárizmust a polgári szabadság védbástyájává változtatják.

5. Segíteni fog az ilyen tevékenység társadalmunk strukturájának még egy lényeges szervezeti hibáján. A régi Magyarországon tulajdonképpen csak két társadalmi réteg volt, *egy felső*: a nemesség, és *egy alsó*: a *paraszság*; az ezeket elválasztó űr kitölthetetlen maradt, mert a polgári elem oly csekély számu volt, hogy a nagy hézagot nem pótolhatta. Természetes fejlődésnél a jobbagység felszabadultával, ezeknek soraiból kellett volna előállania a polgári elemnek, de ezek fejlődését megakadályozta ama helytelen politika, melyet a plutokratikus irányu liberálizmus inaugurált s a nemzet félrevezetett ösztöne oly soká eltűrt. Ezen politika üldözőbe vette a földet s azzal együtt a magyar elem zömét és megakadályozván a vagyonosodást, megakasztotta a paraszt elem fejlődését is. Ez az oka, hogy nem nyomult előre ezen üres helyre, melynek betöltése logikus szükségletté vált. Minthogy ezen hely magyar anyaggal nem volt betölthető, oda tolazkodott egy internacionális, züllött existenciából összetákolt, minden erkölcsi és szellemi érdeket nélkülöző idegen elem, mely jól-rosszul el-sajátítva nyelvünket, az állami protekciónál alatt hatalomra jutott, meghamisította kulturánkat, üzletté aljasította művészetünket és irodal-

munkát, leszorított a térről minden oda törekvő nemzeti elemet s egy bújó parazita egzisztenciát folytat hazánk termékeny földjén, de a nemzeti szervezettel összeforjni nem képes soha.

Ezen a bajon is csak a nép ébredése segíthet. Ha a parasztság felismerte érdekeit, az uradalmak óriási területeit fogja bérbe venni, melyek terjedelmüknél fogva sem alkalmasak a jövedelmező házi kezelésre. Ők majd kibírják a konkurenciát a pénzemberekkel, így meggazdagodnak, művelődnek és fiaik már a hiányzó magyar középosztályt, ezt a földben gyökerező nemzeti jellegű középosztályt fogják megalkotni, a melynek törhetlen hazafiságán megtörik az ellenség hatalma s az idegen népek kulturális befolyása. S ezek is kiállják majd a versenyt a betolakodott kozmopolitikus elemekkel már nagy számuknál és romlatlan magyar fajszellemi erejénél, rendithetlen erkölcsi egyensúlyánál fogva is. Teremtjük meg a magyar középosztályt és ezzel megalkottuk a magyar kulturát is, mert a felszínre kerülő elemek magyarok lesznek és kiszorítják az idegen elemeket.

6. Végre még a széthúzó nemzetiségi elemeket is megnyerjük így a magyar állameszmének, mert a föld érdekeit felkarolva, biztosítjuk jólétüket, indirekt pedig nagy befolyást gyakorolhatunk művelődésükre és befolyásolván papjaikat,

tanítóikat, meggyőzzük őket arról, hogy nincsenek elhagyatva, hogy támaszuk van a magyar társadalomban, a mely szemmel kíséri érdekeiket és megóvjá a kizsákmányolástól. Egy új ideált adunk így nekik, szorosabbra kapcsoljuk a haza talajához és felfegyverezzük az agitátorok csábításai ellen, kik különben maguktól is elhallgatva, elnémulnak, mihelyt a jogos panaszok támpontjától megfosztjuk. Csak ezen az uton, de így annál biztosabban nyerhetjük meg a nemzetiségeket, míg ellenben az eddig gyakorolt rendszer, a pénzüzérek protekciója, adminisztratív brutalitások, olykor a szokásos egyenetlenségek és hanyagság mellett, csak elmérgesítik a nemzeti kérdést.

Ha ezen nagy mű létesítéséhez tiszta meggyőződéssel, teljes odaadással látunk hozzá, oly gyors siker fogja koronázni fáradozásainkat, a minőt sokan remélni sem mernek, mert a talaj jobban van már előkészítve, mint gondolnánk. Esmélni kezd minden, egy homályos öntudat kelti fel a honvágyat, valamely nagy akció szükségessége járja át az egész társadalmat, a mely lázas tevékenységgé változik át, mihelyt neki a helyes utat megmutatjuk. Nagy a feszültség, nyissuk meg a szelepeket, szabadítsuk fel a földhöz ebilincselte erőt. Egy ilyen társadalommal aztán majd megkezdhetjük a régi óhajtott nemzeti politikát, nem párttaktika lesz ez, hanem a nemzet

akaratának impozáns manifesztációja, a mely titáni erőt kölcsönöz azon kormányznak, a melynek kezébe a hatalmat letette, mert a nép öntudatos tömege álland háta mögött. Erős lesz az a birodalom tulsó felével, az ottan lévő ellenséges áramlatokkal szemben is, mert a nemzet latba vetheti majd öntudatos és egészséges akaratának egész súlyát. Nem lesz szükség a zászló és cimerkérdések felvetésére, mert kénytelenek hódolni akaratunknak. Ha egyek vagyunk a népünkben rejlő óriási életerővel, kiálljuk majd a kikerülhetlen harcok viharait is.

Z á r s z ó.

Egy új ezredév küszöbéről a távolabbi jövő homályába tekintve, biztató jelekkel kecsegtet nemzetünk génusza. A vén Európa korhadttársadalmi rohamos léptekkel közelednek a katalyzmához, ott már annyira kiszélesedett a szociális kérdés, olyan mérveket öltött a tőkehalmozódás, úgy meg van mételyezve, annyira elvesztette szép ideáljait a nép legalsóbb rétege és oly formidabilis hatalmi eszközökkel kapaszkodik az uralkodó Moloch veszélyeztetett hatalmához, hogy a feszültséget folyton fokozza s a szociális forradalom kitörését sietteti. Ez rombolva vonul majd végig Európában és romba dönti nemcsak Moloch zsarnok rendszerét, hanem az egész nyugati társadalmat. Ha a magyar nemzeti társadalmat már szervezeten találja ezen vihar, sokkal nyugodtabban nézhetünk elébe, mint világrészünk bármely más nemzete, fiatalabbak és fejtelenebbek lévén ezeknél, itt a bajok sem

hatoltak olyan mélyre, habár látszólag a rendszertelen majmolás a panamizmussal való tetszelgés következtében, sajnosan, komolyaknak látszanak is.

Ha azonban az okok mélyére hatolunk, e nehéz, sötét felhők mögül dereng még a napfény. Az agresszív tőkének halmozódása nálunk aránylag csekélyebb mérveket öltött. Agrár állam vagyunk, termékeny földünk még jólétében tartja az aránylag csekély lakosságot, csak ápolnunk kell hazánk talaját s ha ezt tesszük, jólétben megelégedett lesz népünk zöme, félteni fogja jólétét és tartózkodni fog a lázongástól. Kevés számmal van még az internacionále által megmételtyezett munkás-osztály s ha jóirányu egyletek fentartják bennök a vallási ideálokat, tetemes keresetük mellett legfeljebb egyes osztályok, direkt elnyomóik és nem az egész társadalom ellen fognak küzdeni, de természetesen csak akkor, ha a társadalom többi osztályai, a produktív emberek, nem vállalnak szolidaritást az agresszív tőke improduktív képviselőivel. Azért van megadva a tehetség, hogy mi, a maroknyi magyar nép, még a világ katasztrófa-fergetében is megálljunk — csak kövessük a józan magyar ész sugallatát, a magyar szív csalhatatlan ösztöneit, ne téveszszenek meg a hamis jelszavak és idejében fogjunk a második államalkotás nagy művé-

hez. Adott a magyarok Istene hozzá olyan anyagot, a mely ritkitja párját kerek a nagy világon. Így ünnepeljük meg a millenniumot, hiszen megmondták a táltosok, hogy ez időben fog győzedelmeskedni Hadur Ármány fölött.

v.

A VALLÁSOK
KÜLÖNFÉLESÉGE.

A vallások különfélesége, vagy melyik az igazi vallás!

Általános nyüzgés, mozgás, sürgés-forgás jellemzi a világ összeműködését. Tekintsünk bár keletre, nyugatra, észak vagy délre, országok fővárosaiba és a legelrejtettebb völgykatlanok falvaiba, a halandó emberi nem mindenütt egyforma életműködésében. Kora reggeltől késő éjszakáig sűrög, forog, küzd, fáradozik, szenved, dolgozik, hogy életfentartási ösztönét krelégithesse, gyötrő éhségét, ölő szomját lecsillapíthassa, testét ruhával betakarhassa, önmagának hajlékot építhessen és biztosíthasson, melyben az éghajlatok változékony időjárásai elől meghúzódhassék, ezek veszélyeivel szemben bátrabban szembe szállhasson, dacolhasson. Az emberi nem ezen életműködése teljesen azonos az állatok életfentartási ösztönének naponkint észlelhető, nyilvánuló működésével, törekvésével.

De tovább megyek. Az ember szaporodik és elhal, míg teste izmos; vet, arat, épít, kutat, utazik, szárazföldeket hasogat, uszva tengereket szel át, a föld gyomrába hatolva, ennek kincsét rabolja. S mindezt a saját kényelmére. Ezen működése által felülmul ugyan egyes állatvilágokat, melyek bizonyos területi viszonyokhoz vannak láncolva, melyeken tulmenve halálát sietteti, de a tökéletesebb állatvilágon még nem emelkedik felül. Nem, még akkor sem, mikor tanul és tanít, uralkodik és engedelmeskedik, másokat megtámad, önmagát védi, szeret és gyűlöl, öl és kegyelmez, szervezkedik és elvál, mert mindezt, habár más és más alakban, megtaláljuk az állatvilágban is. Összműködésnek rúgója hasonlólag az állatokéhoz az anyagi szükség, az életkedv és testi élvágy kielégítése.

Hiszen ki nem tapasztalta volna, hogy az állatoknál a halálfélelem, éhség ösztöni inger, fáradhatlan munkát, tartós nyugalmat, szeretet vagy gyűlöletet támaszt.

Testi élvágy után állat is tör, fárad, s ha kielégítve, renyhe, lomha marad.

Ezek előrebocsátása után tegyük föl, hogy egy más csillag lakója száll le erre a mi földgömbünkre és vizsgálja az itt létező különféle állatok lényegét, természetét, bensejének külső megnyilatkozását; ez bizonyára semmi kölömb-

séget nem talál ember és állatt között, nem is fogná tartani az embert a többi teremtményeknél felsőbb és tökéletesebb tulajdonságokkal felruházott lénynek. Hiszen legremekőbb palotái nem oly művésziések, mint egy féregnek virághajléka: szövevényei nem oly gyengédek és finomak, mint egy póknak hálója; a pillangó színebben ruházódik, a pacsirta dallamosabban énekel, a vándormadarak gyorsabban, biztosabban szelik át a világtájakat, a méhek munkája és szorgossága, életfentartási eszközeinek feltalálásában, világról világróli szárnyalása nagyobb, tökéletesebb, mint az emberé; az oroszlán erősebb, a sas magasabbra emelkedik, mint a magát tökéletesnek nevező emberi lény. Bár merre tekintünk, mindenütt azt fogjuk találni, hogy az embert földi, anyagi tökélyeiben egyes állatfajok mulják felül. Életszükségleteinek fedezésében, hajlékának megteremtésében, megalkotásában gyámoltalanabb mint egyes állatfajok. Sőt tovább menve bátran állithatjuk, hogy sok tekintetben magától az érzéktelen természettől is sokat kell tanulnia: a fától sajátítja el az ültetési módszert, a kalásztól s annak magjától a vetést, szóval rendeltetése az, hogy a természetnek utánzója legyen. Ilyennek találná az annyira dicsőített embert egy más csillag lakója.

És valóban bármily nagynak tartsa is magát

az ember, valójában testi természetét véve tekintetbe, csak gyarló állat.

De bármennyire anyaginak látszassék is az ember köznapi élete, mégis kirí abból egy bizonyos tulajdonság, mely nem földi többé s nem is tartozhatik a földi természetek sorába. Egy különálló tulajdonság ez, melyre ha öntudatlanul is, mégis büszkének kell lennie, mert ez különbözteti őt meg a többi teremtményektől, ez emeli őt felül minden állatvilágnak, ez teszi őt koronájává az össztermészetnek. Ezen tulajdonságával törekszik minden anyagi fölé, száll felfelé a föld porától az égi régiók felé.

Napi fáradalmi után sokszor visszavonul és lelke felszáll Istenéhez, vagyis imádkozik. A köznapi élet siketítő zajában, a világháborúk harci riadójának harsonásában hallhatóvá lesz a harangok mélabús hangja. Mintha magasabb régiók szólának bele s az embert magukhoz hívnak. A harangok ezen ünnepélyes, komoly hangja figyelmezteti az embert igazi hazájára, magasztos rendeltetésére, szellemi világára s ünneplésére annak, ki a felsőbb szellemi világunk megteremtője és ura. A nyugati kereszténység országaiban a harangok zúgása hívja össze a hívő lelkeket Alkotójuk imádására; a keleti tartományokban a muedzimok mélabús hangja hallható a karesu mecsettornyokról, mely a hívő-

ket Allah imádására szólítja, figyelmezteti: ezrek és ezrek fordulnak arccal napkeletnek és porba hajtják fejüket azon lény előtt, kinek szemében minden csak hamu és por. A zsidóság iskolái és zsinagógái viszhangzanak Jehova magasztalásától. Arábia pusztáin végigvonul a jámbor zarándoksereg, hogy prófétája sirjánál háláját leróhassa. Az indus szent folyama a Ganges partján térdepel. A perzsa a hegyek magaslatait keresi fel, hogy távol a világ minden zajától az élet forrásához Istenéhez közeledhessék és karjait a naphoz, mint a láthatlan istenség jelképéhez emelhesse. A vándor pásztornépek tartományaiban sűrű füstoszlopok emelkednek fel áldozati oltárokra. A vad pogány összekuporodva ül faragott képe előtt és imádja benne a szellemet.

Ez az, mi az embert felmagasztalja, az állatok világa fölé helyezi. Mindenütt és mindenben találjuk a szelleminek fölényét az anyagi fölött; az érzéki vágyak és ösztönökben akaratlanul is megnyilatkozik a léleknek megmagyarázhatlan epedése a láthatlanhoz, mely epedésével a földi az égihez van láncolva, mindennek megvan a maga imádsága, a maga vallása, csak az észnélküli állatvilágnak nincs meg az, és annak az embernek, aki féktelen gőgjében az állathoz akar mindenben hasonló lenni, megtagadva Istenét, kételkedve örökkévalósága fölött. Az

istentagadó, az örökkévalóság fölött kételkedők száma elenyész az összemériséggel szemben. Képzelt és fitogtatva hangoztatott bölcseségük csak korcsszülöttje büszkeségüknek, lealacsonyítója, meggyalázója természetöknek. Büszkeségökben önistenekké lesznek gúnyul a mindenségnek. Az összes világrészekben mindenkoron Salamon szellemében imádkozzék az emberiség: Istent ismerni ez a tökéletes igazság, Isten hatalmát dicsőíteni ez az örökkévaló élet gyökere. Az ember csak akkor emelkedhetik felül az állatvilágon, ha Istent ismeri; minél jobban ismeri Istene nagyságát és hatalmát, annál bensőbb, szentebb lesz kedélye, minél gyakrabban emelkedik fel hozzá, annál mélyebben ver benne gyökeret az, a mi nem földi, hanem égi, örökkévaló.

Meg van ugyan az eszes lényeknél az istenség tudata, meg van a hit s a belénk helyezett remény, de az istenség képzele nagyon is variál. A vallások különfélesége a földkerekségen bámulatba ejt. A népcsaládok különfélesége magában involválja a vallások különféleségét. Ezeröttszáz millió ember közül körülbelül háromszáz millió vallja a keresztény vallást; a föld öt világrészében mindenütt dicsérik a keresztények Istenét. A zsidóság minden világrészben található. Mohamed tana Istenről, örökkévalóságról és a halan-

dók Allah iránti kötelmeiről meghódította nemcsak Európa egy részét, hanem Ázsia megmérhellen tartományait és Afrika ismert és ismeretlen belsejét.

A kelet egyes népeit pogányoknak nevezzük, a kiknek istenrőli fogalmaik sok tekintetben nagyon is magasztosak, erkölcstanaik tiszták, istentiszteletök egyszerűsége, méltósága és bensősége csodálatraméltó. Sok népnek vallása ismeretlen előttünk csupán azért, mert vagy kevesen hatoltak még közéjük, vagy nyelvöket nem ismerik. Sokakról csak annyit tudunk, hogy csillagimádók, másokról, hogy az előidők hőseit tisztelik vagy a tűz hatalmát, az állatok és növények jótékony vagy káros hatásának az emberekre dicsóítói, imádói. Nagyon sokan vannak, kik a fetisch-kultusznak hódolnak. Vajjon a csillagban állat, növény s az előidők hősében magát az istenséget imádják-e, az nehezen ki-puhatolható?

Tagadásba nem vonhatjuk, hogy valamint a civilizált országok népeinél a szellemi képességek és tehetségek bizonyos lépcsőzetét, a felfogások variálását találjuk, ugy amazoknál is a tehetségek és felfogások variációját kell feltételeznünk.

Hiszen a keresztény világban is sokan vannak, kik tudatlanságukban egy megholtnak sirja

fölött térdepelve imádkoznak, vagy egy szentet ábrázoló képtől vagy szobortól csodás eseményeket várnak, jöllehet ezen képek és szobrok a jól nevelt és tanított hívő előtt csak jelképei, mondhatnók, emléklapjai a szentnek, ki hathatós közbenjárásával Istennél könyörgésünket támogatja, kívánságainkat, ha üdvösek, pártolja.

De most az a kérdés merül fel, miért van meg az istenségről alkotott képzeletek ezen variáló sokasága? Az istenséget mindenki keresi, mindenki akarja tisztelni. Mirevaló tehát ez a sok változatosság, honnét a vallások különfélesége?

Csodálatos emberi elme mit is követelsz te Alkotódtól? A vallások különfélesége Isten akaratában rejlik és rejlett. Vagy szabad-e a fölött kéltelkednünk, hogy mind az ő akaratából történik? Ha a vallások különféleségét akarta, akaratát magasztos célok vezethették, ámbár gyarló elménk ezek felfogására képtelen. Vegyük a teremtményeket sorba, mindenütt csak végtelen változatossággal, variációval találkozunk. A színek tarkasága, az égi testek formációjának különfélesége, a kövek, növények, állatok és emberek változatos képe, mind ez mutatja Isten megmérhetlen bölcsességét az alkotásban. Vegyük az embert szemügyre! Egy ember különbözik a másiktól, sőt két tökéletesen egyforma egymástól. Itt van a nem- és körkülönbség gyermekéveinktől aggkorunkig.

És ki mondhatja meg, hogy a létezésnek mely neme a legtökéletesebb? Minden lény szükséges a magi létezésében és nemében. És csodálatos, mindegyik tökéletes. Nem az egyest, hanem az összességet kell néznünk s ha megvan benne az összhang, tökéletesnek mondandó. Az egyes csak részét képezi az összhangzatosságnak és célszerű kell hogy legyen.

Ha tekintetbe vesszük továbbá, hogy minden egyes ember a vallásról alkotott vagy szerzett fogalmaiban és vallásos érzelmeiben folyton változik, tökélyesbül vagy satnyul; ha meggondoljuk, hogy gyermekkorunkkal járó hitfogalmainkban és érzelmeinkben mások voltunk, mint ifjú korunkban, hogy korunk érettsége megváltoztatta, jobban mondva megérlelve tökélyesbitette vallásunk fogalmait edzett férfikorunkban, testi erőnk folytonos apadásával lelkünk tehetségei is lassan-lassan sorvadnak, akkor ámulatom is kell hogy kibedjék a vallások különfélesége fölött a földkerekség különböző népei között.

És ha fontolóra vesszük az éghajlati viszonyok befolyását, a hideg vagy forró klimának a behatását a világtájak, a növényzetre, állatvilágra és emberre, akkor a vallások különfélesége felett nem is csodálkozom. A hideg éghajlat halandója az örök hősivatagok között komoly és erkölcsiiben durva, fogalmaiban tökéletlen, mint az a

ruha, mely testét a fagy ellen védi. A forró ég-hajlat lakója renyhe, asszonyias, tespedt; a nap égető sugara senyveszti erejét, hervaszítja tagjait, akár a virág leveleit. Az emberek vérmérséklete, szenvedélyessége, egész belső valója más-más-képen nyilatkozik meg a forró vagy hideg ég-aljban. Az emberek belső indulatainak, gondolatmenetének égalji viszonyok szerinti különböző külső megnyilatkozása föltételezi a vallások különféleségét és a kultuszok variálását, jöllehet az igaz hívő lelke szárnyain mindenütt egyformán lebeg Istenéhez, örök hazájához.

Már kijelentettük, hogy a hófödte észak lakója erkölcsiében durvább, magaviseletében komolyabb, mint a forró égalji; vére, mintha hidegebb volna, erő képezi büszkeségét.

Képzőtehetségében kevésbé élénk, komor, akár mint felhővel borult ege. Komoly az ő vallása is, melyben nem a képet, de a gondolatot keresi és kutatja, templomai szegényesek, egyszerűek, minden pompa nélküliek, mint maga a hólepel borított tájék. A férfias bátorság szabadságát szereti ép úgy, mint a gondolat és ítélet szabadságát. Innét van, hogy királyait is a karok és rendek törvényeivel sáncolja körül. Templomában nem tűri egy főpapnak őt lekötő szavát, ítéletét. Szabad harc, szabad gondolkodás, ez életének jelszava. Ki fogja megváltoztatni?

A forró égalkban meg van a tüzes vér, az élénk képzelő tehetség. A barátságos, örökké mosolygó, felhőtlen égboltozat, a földi növényzet ragyogó szinpompája, a madarak andalító dala; szóval az össztermészetnek érzékeket csiklandozó hatása befolyásolja az ember érzékeit. A hideg éjszak lakójának nyers magatartása, Isten házá-
nak egyszerűsége sohasem elégitheti ki a forró égalk lakosát. Ő már élénk képzelő képességnek változatos, ragyogó képekkel zománcozza körül hitét, templomaiban szereti a pompát, a színek gazdagságát és az érzékinek külső fényét. Istentisztelete szemkápráztató ünnepélyességekben nyilvánul. Érzelmeiben szenvedélyesebb, tüzesebb, vallásos érzelmének kitörésében zabolátlanabb. Változékony, nyugtalan természete nyugtot nem talál, s hogy önmagát zabolázhassa, a világiakban a királyok, egyháziakban a főpapok akaratában és ítéletében nyugszik meg. Amazok világi jólétének, ezek lelki üdvösségének tolmácsai. Ujból kérdem, ki fogja megváltoztatni természetét?

Sőt a mérsékelt éghajlati viszonyok között is találkozunk ellentétekbe átcsapó érzelmekkel és felfogásokkal, a szerint, a mint az éghajlatnak egyik vagy másik lakója a forró vagy hidegebb égalkhoz áll közelebb. Ép ezért kellett létrejönnie a vallások és istentisztelet különbözőségének.

magában a keresztény vallásban is. Európa északibb tartományokban uralkodik az egyszerű, pompa nélküli, díztól fosztott protestáns isteni tisztelet. A déli tartományokban már a katolikus isteni tisztelet honol, érzelmeinek kiapadhatlan forrásával, lelket mámorító dicsőségével. Ebben a vallásban megvan az egység, az üdvözítő hitnek egyeduralkodása, amazokban a szabadságára büszke, sajnos tévutra vezetett emberi észnek gyümölcse, mely pártoskodást, egyenetlenséget szül a protestánsok között. Innét a feloszlás és az egység hiányából származó időnkint fel- és aztán elmerülő protestáns vallási pártok szakadozott-sága.

És miért gúnyolja otromba észszel az éjszaki protestantizmus, miért veti meg a katolikusok hitét és egyházát, melyben annyi millió lélek boldogságát és lelki nyugalmaát találja? Küldje le az észak lakója délre vagy nyugatra az ő felhős égboltozatát, fél esztendeig tartó teleit és fenyveseit, áraszsza el mindezekkel a délnek mosolygó éget és viruló táját, és akkor felfogjuk majd ridegségét, komorságát.

Miért itéli el önhittségtől eltelve a dél és nyugat lakója az éjszakinak díztól fosztott, egyszerű istentiszteletét? Nincs abban semmi megvetendő, nincs az egyszerűségben semmi elítélendő. A materiális haeretikusok Jézust keresik, őt tisztelik, dicsőítik, imádják, ösztevékenységeik

az erény keresésében nyilvánul. Ők csak elveszített, de talán nem eltaszított gyermekei az isteni szeretetnek. A dél és nyugat nedvdus virágainak éltető, érzéket csiklandozó elemével ingereljük szerveiket, melengető napunk sugarai-
val éltsük földjüket, olvaszszuk fagytól dermedt tájukat és vissza fognak térni azon oltár küszöbéhez, melyen mi mutatjuk mindennap a mi Istenünknek tetsző áldozatot.

Csak az emberi tudatlanságnak, mondjuk ki durvaságnak jele az, hogy egymást becsméljük csak azért, hogy sokban különbözünk s mindenben egyformák, egyézésűek nem lehetünk. A mily kevésbé lehetséges az, hogy mi mindnyájan mint e földnek lakói egy nyelven beszéljünk, egyforma életmódot folytassunk, ép oly lehetetlennek látszik előttünk, hogy a föld lakosságának összesége egyformán, egyöntetűen, különbség nélkül egy keresztény anyapárt kebelében, minden duzzogást mellőzve, találja fel tulajdonképeni menhelyét, még ha minden térd Jézus szent neve előtt hajlik meg és a halandók mindenegykének szívét Jézus neve boldogítja, a mint boldogítani fogja.

Távol legyen tőlünk a más éghajlathoz tartozónak kigunyolása vagy becsmérése. Nem vetjük meg azon keresztényeket, a kik éghajlati viszonyaikhoz mértén tőlünk különböző módon

dicsőítik, imádják Krisztus Urunkat, mindnyájunk Megváltóját. Ők mindnyájan megváltottjai, Őt félik, parancsolatait teljesítik, tanait követik, természetök sugallata szerint mennyei Atyánkat szeretik. Nem a külső szokás, nem is a felfogás variálása dönt e kérdésben, hanem a hit alapjának, a Jézus hirdette tan egységének a fentartása képezi a kereszténység egységét melynek össz foglalatja e szavakban rejlik: „Ez az örök élet, hogy ismerjenek téged. a ki egyedül igaz Isten vagy és megismerjék Jézus Krisztust, a kit küldöttél.

Ebben rejlik a világ össz lakosságának különböző vallási felfogása, ebben a vallások különféleségének lényege, hogy Istenét évezredről évezredre, bár különböző alakban, de egyforma benső érzéssel imádják. Isten imádása nélkül az emberi lélek eltörpülne, az emberi test szélkörbácsolta porrá lenne; a lélek felfelé tör, Istenéhez száll, mert czélja Istenének megismerése, Istenében való örök boldogulása.

Mivé lett volna az emberiség, ha Krisztus mint az igazság világító fáklyája nem jelenik meg e világon? Állatias szenvedélyeinek posványában merült volna el. Krisztus tana és szeretete által megvilágított az emberiség elméje, megdobbantott az anyagiakon csüngő emberi szív az érzékfölöttiekre.

Mit mondjunk azokról, akik mint Isten teremtményei a kinyilatkoztatott Isteni igazság fény napját nem ismerve, a sötétségben leledznek. Ők is Isten teremtményei, őt keresik, őt imádják földi utjaikon. Rejtőzzenek bár az erdők sűrűjébe, szálljanak bár fel hegyeik magaslatára, hatoljanak bár kőtemplomaik üregeibe, vagy meneküljenek lombos fák árnyékába, gyujtsanak bár oltáraikon örömdózatot, melynek füstje fel-fel száll, vagy tegyenek fogadalmakat köszobraik előtt, mindenben Istent dicsőítik, mindezen ténykedésökben Istenök iránti vonzódásuk nyilvánul.

Az összemberiségnek ezen öntudatos, bármennyire variáló, de Istenhez hajló, Isten dicsőítésére célzó cselekvésében nyilvánul az emberi nem méltósága az állati természet fölött.

Isten, mint megfejthetlen, felfoghatlan tökéletesség lebeg az ember mint por-teremtés előtt, s e porszem, t. i. az ember, joggal emelkedik Istenéhez. Isten a felfoghatlan bölcsesség és igazság; az ember pedig ha büszkeségében természetéből ki nem vetkőzött, a felfoghatlan igazság megismerésére tör. Különbözők ugyan az utak, de egy a cél. A művelt, de hívő európai és a csendes oceán szigeteinek vad lakója egy Isten felé törekszik, a ki mindnyájunk fölött áll, de minden embert egyformán átölel, szeret, magához vonz. Ő teremtette a világokat, ő szabott határt

a földek és vizeknek, ő népesítette be a földkerekséget, hogy mindenben őt lássuk, őt imádjuk. Miért gyűlöljük azokat, a kik nem úgy látnak, mint mi? Miért kárhoztassuk azokat, a kiket ő szeret és a kiknek az igazság fáklyája még nem világít, vagy a kik félrevezetve, meggyőződésük szerint Istenőket a nekik kijelelt utakon keresik? Az igaz és Istenfélő kedves Isten előtt.

Igaz ugyan, hogy a vallások különfélesége e föld kerekégén és ennek lakói között csodálatot ébreszt, de ha ismerjük e különféleségnek most kifejtett okait, csodálkozásunk a legalsóbb nivóra redukálódik. Az előbb kifejtettek nyomán megtudtuk, hogy az éghajlati viszonyok, az élelmezés és az életmód mily nagy befolyást gyakorolnak az ember kedélyvilágára, vérmérsékletére és gondolatmenetére.

Mellesleg megjegyezzük, hogy a vélemények variációjában is megtaláljuk az összhangot a lényeges dolgokra nézve, a melyek nélkül maga a vallás is megszűnnék vallás lenni. Az összes vallások lényegét képezi: 1. az Istenségben való hit; 1. az embernek viszonya Istenhez; 3. e viszonynak kihatása ezen és a halál utáni életre. A vallásnak ezen lényegét megtaláljuk nemcsak a kereszténységben, de a vad népek pogány vallásában is.

Az értelmileg kevésbbé fejlettebb népeknél

tökéletlen, zürzavaros a vallás lényegének felfogása is. A pogányságnál megvan ugyan az Istenségben való hit, de ez benépesíti a földet és eget egyaránt sokféle képzelt isteneivel. Beismeri, vagy tán jobban mondva érzi az Isten és ember közötti viszony szükségességét, de nincs tisztában e viszony céljáról, innét az Isten iránti kötelemről ápol, terjesztett és felfogott tanok különfélesége és az Istennek hozott áldozati nemek variációja. A tulvilági életről is vannak fogalmaik, de homályosságuk megtévesztőleg hat vallási érzületük megnyilatkozására.

Minél fejletlenebb a nép, annál zavarosabbak vallási fogalmai, és mégis a gyermekes felfogások az isteni dolgokról manifesztálják az ember méltóságát, kiből az istenség megnyilatkozik az állatvilág fölött. Honnét is származnék az emberben az Istenre, örökkévalóságra és Isten iránti kötelemre való folytonos gondolat? Hogy Isten van, mondja szt. Pál, azt tudják a pogányok is, mert Isten nyilatkoztatta ki nekik, hogy Isten örök erejét és láthatatlan lényegét megismerjék; és mivel mindezt látják, ép azért menthetlenek, ha Istent teremtményeiben föl nem ismerik.

Minél érettebbek, fejlettebbek lettek a népek, annál jobban bővítették a vallásról alkotott fogalmaikat. Meglehet, hogy voltak és még vannak népek, a kikben csak az Isten iránti hit él, de

a kik sem áldozatról, sem tulvilági életről mitsem tudnak. Az Isten iránti hitből azonban mint egy csirából kell hogy kikeljen, a remény, az áldozatkészség, az imádság, vagyis a vallásosságnak kezdeté, végül pedig a halhatatlanság gondolata, a siron tuli jutalom vagy büntetés eszméje. Ezen eredeti ősvallás kibontakozott lassan-lassan szűk méreteiből és kezdetét vette a népek ész- és kedélyvilágának természeti viszonyok szerint változó vallási fölfogás különfélesége és eltérése.

Hiszen az ember régente ép úgy, mint mostan, csakis arra törekedett és törekszik, hogy gondolatát külsőleg érzékitse, nyilvánvalóvá tegye. Az érzékités iránti hajlam megteremtette az istenség külső képeit, alakjait. Az isteni erőt jelképezte a bika; az isteni okos ágót a kigyó. A jelképnek összetévesztéséből azzal, a mit jelképezett, származott a képimádás, a fetischizmus, melynek legalsóbb foka a bálványimádás. A bálványoknak külön hajlékot építettek, melyekben az arra rendelt papság végezte a szolgálatot. Szóval a mi az emberben mint gondolat élt, az megérezékitve a külső istenitiszteleben kifejezésre talált. A belső vallás mellett megtaláljuk annak külső érzéki ruháját, vagyis az isteni félelem mellett a külső istenitiszteleket.

Kezdetben csak magasabb szellemi tulajdonságokkal felruházott vagy Isten által specialiter

kiválasztott emberek hordják a hit fáklyáját az emberek között. Ilyen isteni küldött volt maga Mózes. A perzsák, khinaiak és a többi népek szintén dicsekednek isteni kinyilatkoztatással, tisztelnek embereket, a kiket az ő hitők szerint maga az Isten küldött, hogy megismerésére s tiszteletére tanítsák a halandó emberiséget. Voltak és vannak népek, a kik az istenség mezébe burkolták bölcsüket és isteni tiszteletet mutatnak be nekik.

A népek ezen felfogása eredményezte a vallások különféleségét, az isteni tisztelet módjának variálását e földkerekségen. Az ősvallásnak csirája egy és ugyanaz vala kezdetben, de a föld különbözősége szerint a mag, a mely bevettelt, különbözőképpen csirázott ki. Hiszen egy és ugyanazon gabonamag egy és ugyanazon gabonanemet termeszti, de száz vagy ezerképpen variál, a szerint, a mint egyik vagy másik vidéken kel ki s gyümölcsözővé válik. Minden egyes nép legjobbnak és legigazabbnak tartotta azon vallását, a melybe atyái szelleme bevezette s a melyben gyermeksége óta felnevelkedett. A szokás hatalma s az első benyomások kiirthatlan meggyökerezése erősen működtek közre nem csak az egyesek, de egész népek gondolkozásmódjára. A vallások tehát nem kevésbé változtatták meg egyes népek szokásait, erkölceit, törvényét és

alkotmányosságát, mint az éghajlati viszonyok a vérmérsékletet és kedélyhangulatot. A vallási fogalmaknak hatása annál mélyebb, minél jobban tudjuk, hogy a vallás az emberre nézve a legmagasztosabb, legszentebb, melyet megtámadni, megszentelteleníteni, megbolygatni nem szabad anélkül, hogy megbolygatnók és megzavarnók az ember viszonyát Istenhez, minden jónak és igaznak kutforrásához. A vallási kérdések megbolygatása vizályt szül egyesek között ép úgy, mint egész nemzetek között. Bolygassuk meg egyes népek vallását és türelmetlenné lesz, kárdot fog ellenünk. Ép ezért vált lehetetlenné az összes vallások egyesítése.

Az egyesek, nemkülönben egész népek ezen vallásuk igazságáról és becséről alkotott fogalma és meggyőződése eredményezte és szülte ama téves felfogást, melylyel minden más valláshoz tartozót tudatlannak, rosszakaratunak, megtévesztettnek, megrögzöttnek, istentelennek megbélyegzett. A vallási gyűlöletnek felkeltésével támadtak a vallásháborúk, melyek véres nyomokat hagytak ugyan az emberiség történetében, de melyek a dolgok természete mellett kikerülhetlennek, sőt szükségeseknek látszanak. Csak a gyermeki fejletlen észszel bíró egyén marad közönyös mindaz iránt, ami másnak eszmekörét betölti, a mit igaznak, szentnek tart. A fejlettebb

emberi ész különbséget tesz a lényeges és lényegtelen, a szükséges és járuléka között. A művelt elme belátja, hogy egyes emberek véleménye, érzése, meggyőződése és képzelt szentélye nem lehet közös tulajdona az összemberiségnek és hogy ezekkel szemben kiméleteseknek, türelmeseknek kell lenni.

Tudatlanokkal és tévelygőkkel szemben rendszeren elnézőbbek vagyunk, mint azokkal, a kik szándékkal rosszakaratuak. Amazok iránt szánalmat érzünk, ezektől utálattal fordulunk el. Vallási dolgokban tudatlanoknak vagy az igazságtól megtevesztetteknek nevezzük mindazokat, a kik más vallásnak követői. Sajnáljuk őket. Felfoghatatlannak tűnik fel előttünk az, ha egyes emberek a lényegesekben velünk egyetértenek, de végeredményben vagyis végkövetkeztetésekben a mi igazságunktól messze eltérnek. Sokszor hiszszük, hogy az önérdék vagy az igazságnak szánszándékos elferdítése vezeti őket, hogy nem akarnak velünk tartani és akarattal távolodnak el az igazság világától, a melyhez oly közel állanak. E gondolat felháborodást kelt bennünk s a felháborodás haragot szül, mely annál nagyobb, minél közelebb állanak igazság dolgában hozzánk azok, a kiket megvetünk.

A tapasztalás bizonyítja, hogy a keresztény alapon nyugvó felekezetek legjobban gyűlölik

egymást. A gyűlölet lángja sohasem csapott fel oly magasra még a kereszténységnek a pogánysággal vívott küzdelmeiben sem, mint a protestantizmus felkerekedése idejében. Pedig keresztény alapokon álló pártok állottak egymással szemközt és vívták a haláltusát t. i. a katolicizmus és protestantizmus.

Igaz ugyan, hogy csak egy igaz vallás létezhetik a föld népei között, de különbözők a vallásnemek. Egy az Isten, a kinek alattvalói vagyunk, kihez szívünk vonzódik s egy a vallás, a mely megismerésére vezet, szívünket alkotóinkhoz irányítja. Így véve fel a dolgot, csak egy hit lehetséges, t. i. az Istenben való hit; csak egy kötelesség háramlik reánk t. i. az Isten szeretetének kötelessége; csak egy remény tarthat fenn, a tulvilági boldog élet reménye. De különbözők a vallásnemek, melyekben a hit külsőleg megnyilatkozik; változatos a szeretet felebarátjainkban s variáló maga a reménység a tulvilági életről alkotott képzeink és felfogásunk különfélesége szerint. A vallások különfélesége ép oly megváltoztathatlan, mint az emberi természet variálása.

De kérdjük, melyik hát a legigazabb, a legjobb az összes vallások között?

E kérdés nem egyszer képezte heves vita tárgyát a magukat igazaknak tartó vallásféleke-

zetek között. De mivel minden egyes felekezet csak azt vitatta, hogy az ő vallása a legjobb és legigazabb és minden más felekezetet tévedésen alapulónak jelentett ki, megegyezésről szó sem lehetett. A sokszoros heves viták csak annyit bizonyítottak be, hogy nem minden vallásnem egyformán világlik be minden egyes ember elméjébe s nem boldogítja egyformán a gyermekségtől megtévesztett szívet ; szóval, hogy minden egyes nép azon vallását tartja legjobbnak, a mely össztermészetét véve tekintetbe, felfogásának az igazságról legjobban kielégíti. A gyermek hitbeli meggyőződése, vallási fogalmi köre nem lehet ugyanaz, mint egy érett emberé; a gondolat-szegény vad néger vallásneme különbözik a civilizált, tisztán gondolkodó népek vallásról alkotott fogalmától.

De mivel egy érett embernek, egy bölcsnek a képzetei igazabbak és nemesebbek a gyermeki és fogalmainál, képzelő-tehetségeinek képzeteinél, következésképpen annak a vallástana kell hogy igazabb, tisztább, nemesebb, Istenhez közelebb hozó legyen, a ki bölcsesége által az összes embereket fölülmulja, a ki istenségével mint a teremtmények alkotója e földön megjelent, hogy megváltson, üdvözítsen.

És ki az, a ki legbölcsebb az emberek között, ki istenségével bevilágította az anyagin

csüngő emberiséget, eloszlatta a sötétséget és megmutatta az utat, melyen a halandó a halhatatlanhoz juthat? Ez maga Jézus Krisztus. De honnan tudjam én meg, hogy az Ő tanítása a legjobb, a legmagasztosabb? Tisztán tanítása eredményéből. Sokan voltak, a kik vallásokat alapítottak, vagy a már létezőket megváltoztatták. Krisztus Urunk egyetlen egy kijelentéssel rámutatott ezek értékére, mondván: „Gyümölcseiről ismerjétek őket“, minden jó fa jó gyümölcsöt terem, míg a korhadt fa korhadt gyümölcsöt hoz; minden fa, a mely nem hoz jó gyümölcsöt, kivágatik és a tüzre vettetik.

A vallásnak jótékony vagy káros befolyása egyes emberek vagy egész nemzetek erkölcsére és boldogságára nagyon könnyen felismerhető. A népek nemes erkölcsai visszatükrözik magának a vallásnak nemességét, igazságát. Mózes vallása sokféle áldozataival, mosakodásaival és körülmetélési ritusával csak a szolgaságból kikerült és a szabadság útjára vezetett népnek való volt. Ez tisztán egy nemzet vallása volt. Magát Jehovát nemzeti Istennek tartotta a zsidó vallás. Kiválasztott népként szerepel az ókorban a zsidónép s megveti mindazokat, a kik az ő vallásának ellenzői. Maga a nép önmagának él csak s megvetéssel fordul el minnen más hívőtől. Vallása nem vala tehát tökéletes, csak jelzője egy újabb, minden

embert egyformán boldogító, felölelő világvallásnak.

Mohamed Arabia pusztáin alapítja új vallását. A harezias törzsek sorakoznak melléje és karddal kezökben szereznek neki híveket. E vallás magánviseli a harcias jelleget, de csak egy nemzetnek szólt, mely harcolva vonul végig Arabián és Afrikának egy részén át, sőt Európába is behatol, és karddal kezében Allah tiszteletére és dicsőítésére birja a nemzeteket. Az egész vallás a zsidóság, pogányság és kereszténység tanainak zürzavaros összefoglalatja. Maguk a kinyilatkoztatások, melyek a tulvilági életre vonatkoznak, harcias természetűek, hogy bátorítsák a hadfit s érzéki kéjekre vonatkozó ígéretekkel a túlvilágon, lelkesítsék a hívők üzdöt. A Mohamed vallását követő nép harcias, hódító, minden nemzetet gyűlölő néppé lett. Amilyen a vallása, olyan a nép maga. Örökös háborukba keveredve nem épít, hanem ront; nem nemesül, hanem érzéki kéjekbe elmerülve satnyúl, elkorcsosul. Kérjük, egy böles vallásának nevezhető-e az ilyen vallás, mely ilyen gyümölcsöket terem. Ép ezért óvta Krisztus az emberiséget az olyan vallásalapítóktól, a kik, hogy követőket találjanak, a nagy tömeg felkorbácsolt szenvedélyeinek hódolnak. Őrizkedjete, mondja, a hamis prófétáktól, a kik báránybőrben jönnek hozzátok, bensejökben pedig ragadozó farkasok.

Az igazi jó vallás legjobb ismertető jele tehát hozott gyümölcszeiben rejlik. Ezt véve alapul, a zsidóságnak, pogányságnak és mohamedanizmusnak be kell látnia a keresztény katolika vallás magasztosságát, fölényét az összes vallások felett. Hiszen évezredek óta nem vala egyetlen egy nép sem, mely erkölcsében annyira nemesült, felfogásában annyira tisztult volna, mint az, mely Krisztus vallását vallja magának. A többi vallások úgy szólván csak anyagi érdekeiket szolgálják az emberiségnek. Mózes maga kevés sulyt helyez a túlvilági élet reménységébe: Mohamed pedig csak érzéki gyönyöröket, hódító kéjeket helyez kitátásba a túlvilágon. És ha megcáfolatlan tény az, hogy a szellem nemesebb a testnél, akkor megczáfolatlan egyszersmind az is, hogy Jézus vallása tökélete-ebb, nemesebb, magasztosabb, az emberlelkét kielégítőbb minden más a földön létezett vagy létező vallásnál. Szava a lélekhez szól, a lelket ragadja meg és nem az érzékiséget. Isten-tisztelete, imádása a legjobb Istennek lélekben és igazságban. Más vallások rombolók és türelmetlenek mások iránt; az érzékiséggel együtt támasztják és hömpölygetik tovább a szenvedélyek bőszeját.

Más vallásban csak ellenséget látnak, csak bizonyos földrészek s azok népe számára alapítvák. Jézus vallása testvérnek nevez minden embert

világrészek különbsége nélkül. A világot öleli át és az embereket a felebaráti szeretet kötelékével fűzi egymáshoz. Csak egy törvényt ismer, a szeretet törvényét, mely nem bont, hanem összefűz, nem gyűlöl, hanem boldogít; a léleknek felemelésével az istenséghez pedig fölfelé vonzza a gyarló embert az örökké boldogító istenségéhez. A testhez kötött emberi lélek istenivé lesz. A keresztény katolika vallást gyümölcseiről ismerjük fel. Általános, azaz katolikus vallás, mert a hideg észak komoly lakóját ép úgy elégíti ki, mint a forró égöv szenvedélyes lakosát; a bölcsnek ép olyan reményt nyújt, mint a földhöz tapadt miveletlennek; igazsága fényével ép úgy világítja meg a legmerészebb elmét, mint a koldusbotra támaszkodó szegénynek szükkőrű eszmevilágát; szóval boldogít, üdvözít mindenkit, a ki vallja és követi. A valóságok őcsiráját fejlesztette ki Krisztus a legnagyobb tökélyben, az összmindenség legszebb összhangzatában. Tanában megnyilatkozik az Istenség végtelen fenségében, mint minden ember atyja; az embert mint Isten gyermekét Istenéhez vonzza a szeretet, a végnélküli szeretet kötelékével; az örökkévalóságot mint minden jónak megjutalmazóját és minden rossznak megbüntetőjét állítja elénk; önmagát testvérnek tünteti föl, ki jóllehet Istenfia, csak azért jött a világra, hogy a sötéttségben tapogatózó, a lelki nyomorban sinylődő

embert megváltsa, elvesztett méltósága polcára újból emelje, Istenhez vezesse. Krisztus tanában megvan a hit, remény és szeretet, megvan az örök változatlan igazság, melynek minden vallás alapját kell képeznie, de mely a többi vallásokban elkorcsosult, elcsenyévesztett. Krisztus tana, vallása nem képez vallásnemet, ez a vallás a maga igazi természetében, vagyis az, a mit az Isten szelleme az ember lelkébe már teremtésekor beleoltott. Csak Jézus vallásáról mondhatjuk, hogy isteni eredetű és hogy az igazságot nem csak hogy hirdeti, de lényegében bírja is. A katholicizmus nem vallásfelekezet, hanem igaz vallás. Büszkélkedhetnek a többi vallások követői általuk igaznak képzelt vallásfelekezetükkel, mi katolikusok dicsőítjük az Istent vallásunkban és nem felekezetben.

TARTALOM.

Üdv az Olvasónak	— — — — —	III
<i>I. Kossuth Lajos a világtörténelem ítélőszéke előtt.</i>		
Bevezető rész	— — — — —	1
Elmefuttatás Magyarország ezer éves multja fölött	— — — — —	5
A magyar nyelvkérdés és a magyar tud. akadémia megállapítása	— — — — —	16
Konzervatívok és szabadelvűek	— — — — —	19
A nemzet öntudatra ébredése	— — — — —	50
Kossuth Lajos életrajza	— — — — —	53
A korona elásása	— — — — —	59
Az urbér	— — — — —	65
Az urbéri telekváltsági viták	— — — — —	69
Kormány izgatás az örökváltság ellen	— — — — —	74
Deák Ferenc ítélete az 1839–40-iki országgyűlés törvényalkotásairól	— — — — —	83
Párhuzam Széchenyi István és Kossuth Lajos között	— — — — —	122
A terrorizáló Kossuth	— — — — —	134
Magyarország függetlenségi nyilatkozata	— — — — —	182
Jogos volt-e forradalmunk?	— — — — —	169
Volt-e biztos remény forradalmunk sikerére?	— — — — —	204
Kossuth	— — — — —	210
Kossuth a forradalom után	— — — — —	226
A kik nem akartak felejteni	— — — — —	230
A király alkotmányos érzülete és Kossuth dinasztiaellenes működése	— — — — —	244
Abbaziában	— — — — —	251
Zárszó	— — — — —	253

II. A népämítő liberalizmus leleplezése.

A liberalizmus lényege	— — — — —	261
A liberalizmusnak állásfoglalása a sajtóval szemben	— — — — —	263
A liberalizmus demokraciája	— — — — —	266
A liberalizmus és a plutokrácia	— — — — —	269
A nagyipar, kisipar és a kereskedeés	— — — — —	274
Mi a liberalizmus?	— — — — —	277
A szocializmus	— — — — —	278
Az egészséges agrarizmus feladata	— — — — —	281
A valláserkölcési alap fejlesztésének szükségessége	— — — — —	288
Egyéb irányelvek	— — — — —	291

III. A társadalom molochja.

A társadalom molochja	— — — — —	297
1. §. A Moloch lényege	— — — — —	297
2. §. A kapitalistikus Moloch rüt kinövési	— — — — —	299
3. §. Moloch és satellesei stb.	— — — — —	302
4. §. Moloch és a munkásnép	— — — — —	305
Moloch szervezett hadteste	— — — — —	307

IV. Hazánkat specialiter fenyegethető veszély.

Hazánkat specialiter fenyegethető veszély	— — — — —	321
Óvszerek a pánszlávizmus terjedése ellen	— — — — —	325
A Moloch és pánszlávizmus ellen emelendő védgátszálfái	— — — — —	327
Zárszó	— — — — —	333

V. A vallások különfélesége

A vallások különfélesége, vagy melyik az igazi vallás	— — — — —	339
---	-----------	-----

HIBAIGAZÍTÁS.

A 6. lap utolsó sorában: *mint minden ugy a magyar nép Noe egyik fiától helyett olvasandó: mint minden néptörzs, ugy a magyar nép is Noe egyik fiától és pedig ez utóbbi Jafettől származtatja magát.*

A 157. lap 11-ik sorában: *clengedni helyett megbocsátani.*

A 163. lap 11-ik sorában: *elhasználtatni helyett felhasználtatni.*

A 201. lap utolsóelőtti sorában: *axioma helyett problema.*

A 203. lap első sorában Mészáros Lázárnak a Jezsuiták elleni ezen kirohanását nem tartjuk se helyesnek, se alaposnak. (A szerző.)

A 249. lap utolsó sorában: *leszel helyett leszesz.*

A 307. lap 5-ik sorában: *elfogosultság helyett elfogultság.*

A 314. lap 25-ik sorában: *keletkezhetne helyett keletkezhetnék.*

A 331. lap 14-ik sorában: *nemzeti helyett nemzetiségi.*

A 339. lap 15-ik sorában: *ezek veszélyeivel szemben bátrabban szembeszállhasson helyett olvasandó: s ezek részéről fenyegető veszélyekkel szembeszállhasson.*

A 354. lap utolsó sorában: *kevésbé fejlettebb helyett kevésbé fejlett olvasandó.*

A könyvben használt kevésbé ismert latin kifejezések magyarázata.

Salus rei publicae salus nostra = a köztársaság üdve a mi üdvünk;

e medio fonte etc. (25. lap, 2. sor) = az éle forrásának legbelsejében rejlik a sebző nyíl;

nomem non est omen = a név nem teszi az embert;

luctantes ventos etc. (35. lap, 8. sor alulról) = a tenger hullámain felkavarni igen, de lecsendesíteni nem tudta;

agressiv = támadó;

administrativ = belkormányzati;

conclusio = következtetés;

ergo = tehát;

solidaritás = egyöntetiség;

ideal = eszmény;

localis patriotizmus = helyhez kötött hazafiság;

fermentum = kovász;

internationalis = nemzetközi;

variálás = váltakozás;

variál = váltakozik;

involvál = magába foglal;

formatio = képződés, alakulás;

niveaura redukálódik = a legalsóbb fokra szállítatik le;

manifesztálják = tanusítják, nyilvánítják;

specialiter = különösen;

conflictus = összeütközés, harc;

imaginatio = képzelődés.

A 25. lap első sorának francia mondatak: „l'enfer est pavée des bonnes intentions“ = „a pokol jó szándékkal van kikövezeve“.

